નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

ખુદ્દકનિકાયે

ખુદ્દકપાઠ-અટ્ઠકથા

ગન્થારમ્ભકથા

બુદ્ધં સરણં ગચ્છામિ;
ધમ્મં સરણં ગચ્છામિ;
સઙ્ઘં સરણં ગચ્છામીતિ.

અયં સરણગમનનિદ્દેસો ખુદ્દકાનં આદિ.

ઇમસ્સ દાનિ અત્થં પરમત્થજોતિકાય ખુદ્દકટ્ઠકથાય વિવરિતું વિભજિતું ઉત્તાનીકાતું ઇદં વુચ્ચતિ –

ઉત્તમં વન્દનેય્યાનં, વન્દિત્વા રતનત્તયં;
ખુદ્દકાનં કરિસ્સામિ, કેસઞ્ચિ અત્થવણ્ણનં.

ખુદ્દકાનં ગમ્ભીરત્તા, કિઞ્ચાપિ અતિદુક્કરા;
વણ્ણના માદિસેનેસા, અબોધન્તેન સાસનં.

અજ્જાપિ તુ અબ્બોચ્છિન્નો, પુબ્બાચરિયનિચ્છયો;
તથેવ ચ ઠિતં યસ્મા, નવઙ્ગં સત્થુસાસનં.

તસ્માહં કાતુમિચ્છામિ, અત્થસંવણ્ણનં ઇમં;
સાસનઞ્ચેવ નિસ્સાય, પોરાણઞ્ચ વિનિચ્છયં.

સદ્ધમ્મબહુમાનેન, નાત્તુક્કંસનકમ્યતા;
નાઞ્ઞેસં વમ્ભનત્થાય, તં સુણાથ સમાહિતાતિ.

ખુદ્દકવવત્થાનં

તત્થ ''**ખુદ્દકાનં કરિસ્સામિ, કેસઞ્ચિ અત્થવણ્ણન**''ન્તિ વુત્તત્તા ખુદ્દકાનિ તાવ વવત્થપેત્વા પચ્છા અત્થવણ્ણનં કરિસ્સામિ. ખુદ્દકાનિ નામ ખુદ્દકનિકાયસ્સ એકદેસો, ખુદ્દકનિકાયો નામ પઞ્ચન્નં નિકાયાનં એકદેસો. પઞ્ચ નિકાયા નામ –

દીઘમજ્ઝિમસંયુત્ત, અઙ્ગુત્તરિકખુદ્દકા;

નિકાયા પઞ્ચ ગમ્ભીરા, ધમ્મતો અત્થતો ચિમે.

તત્થ બ્રહ્મજાલસુત્તાદીનિ ચતુત્તિંસ સુત્તાનિ **દીઘનિકાયો**. મૂલપરિયાયસુત્તાદીનિ દિયડ્ઢસતં દ્વે ચ સુત્તાનિ **મજ્ઝિમનિકાયો**. ઓઘતરણસુત્તાદીનિ સત્ત સુત્તસહસ્સાનિ સત્ત ચ સુત્તસતાનિ દ્વાસટ્ઠિ ચ સુત્તાનિ **સંયુત્તનિકાયો**. ચિત્તપરિયાદાનસુત્તાદીનિ નવ સુત્તસહસ્સાનિ પઞ્ચ ચ સુત્તસતાનિ સત્તપઞ્ઞાસઞ્ચ સુત્તાનિ **અઙ્ગુત્તરનિકાયો**. ખુદ્દકપાઠો, ધમ્મપદં, ઉદાનં, ઇતિવુત્તકં, સુત્તનિપાતો, વિમાનવત્થુ, પેતવત્થુ, થેરગાથા, થેરીગાથા, જાતકં, નિદ્દેસો, પટિસમ્ભિદા , અપદાનં, બુદ્ધવંસો, ચરિયાપિટકં, વિનયાભિધમ્મપિટકાનિ, ઠપેત્વા વા ચત્તારો નિકાયે અવસેસં બુદ્ધવચનં **ખુદ્દકનિકાયો**.

કસ્મા પનેસ ખુદ્દકનિકાયોતિ વુચ્ચતિ? બહૂનં ખુદ્દકાનં ધમ્મક્ખન્ધાનં સમૂહતો નિવાસતો ચ. સમૂહનિવાસા હિ ''નિકાયો''તિ વુચ્ચન્તિ. ''નાહં, ભિક્ખવે, અઞ્ઞં એકનિકાયમ્પિ સમનુપસ્સામિ એવં ચિત્તં, યથયિદં, ભિક્ખવે, તિરચ્છાનગતા પાણા (સં॰ નિ॰ ૩.૧૦૦). પોણિકનિકાયો, ચિક્ખલ્લિકનિકાયો''તિ એવમાદીનિ ચેત્થ સાધકાનિ સાસનતો લોકતો ચ. અયમસ્સ ખુદ્દકનિકાયસ્સ એકદેસો. ઇમાનિ સુત્તન્તપિટકપરિયાપન્નાનિ અત્થતો વિવરિતું વિભજિતું ઉત્તાનીકાતુઞ્ચ અધિપ્પેતાનિ ખુદ્દકાનિ, તેસમ્પિ ખુદ્દકાનં સરણસિક્ખાપદદ્વત્તિંસાકારકુમારપઞ્હમઙ્ગલસુત્ત-રતનસુત્તતિરોકુટ્ટનિધિકણ્ડમેત્તસુત્તાનં વસેન નવપ્પભેદો ખુદ્દકપાઠો આદિ આચરિયપરમ્પરાય વાચનામગ્ગં આરોપિતવસેન ન ભગવતા વુત્તવસેન. ભગવતા હિ વુત્તવસેન –

''અનેકજાતિસંસારં, સન્ધાવિસ્સં અનિબ્બિસં;
ગહકારં ગવેસન્તો, દુક્ખા જાતિ પુનપ્પુનં.

''ગહકારક દિટ્ઠોસિ, પુન ગેહં ન કાહસિ;
સબ્બા તે ફાસુકા ભગ્ગા, ગહકૂટં વિસઙ્ખતં;
વિસઙ્ખારગતં ચિત્તં, તણ્હાનં ખયમજ્ઝગા''તિ. (ધ॰ પ॰ ૧૫૩-૧૫૪) –

ઇદં ગાથાદ્વયં સબ્બસ્સાપિ બુદ્ધવચનસ્સ આદિ. તઞ્ચ મનસાવ વુત્તવસેન, ન વચીભેદં કત્વા વુત્તવસેન. વચીભેદં પન કત્વા વુત્તવસેન –

''યદા હવે પાતુભવન્તિ ધમ્મા,
આતાપિનો ઝાયતો બ્રાહ્મણસ્સ;
અથસ્સ કઙ્ખા વપયન્તિ સબ્બા,
યતો પજાનાતિ સહેતુધમ્મ''ન્તિ. (ઉદા॰ ૧; મહાવ॰ ૧) –

અયં ગાથા આદિ. તસ્મા ય્વાયં નવપ્પભેદો ખુદ્દકપાઠો ઇમેસં ખુદ્દકાનં આદિ, તસ્સ આદિતો પભુતિ અત્થસંવણ્ણનં આરભિસ્સામિ.

નિદાનસોધનં

તસ્સ ચાયમાદિ ''**બુદ્ધં સરણં ગચ્છામિ, ધમ્મં સરણં ગચ્છામિ, સઙ્ઘં સરણં ગચ્છામી**''તિ. તસ્સાયં અત્થવણ્ણનાય માતિકા –

‘‘કેન કત્થ કદા કસ્મા, ભાસિતં સરણત્તયં;
કસ્મા ચિધાદિતો વુત્ત, મવુત્તમપિ આદિતો.

‘‘નિદાનસોધનં કત્વા, એવમેત્થ તતો પરં;
બુદ્ધં સરણગમનં, ગમકઞ્ચ વિભાવયે.

‘‘ભેદાભેદં ફલઞ્ચાપિ, ગમનીયઞ્ચ દીપયે;
ધમ્મં સરણમિચ્ચાદિ, દ્વયેપેસ નયો મતો.

‘‘અનુપુબ્બવવત્થાને, કારણઞ્ચ વિનિદ્દિસે;
સરણત્તયમેતઞ્ચ, ઉપમાહિ પકાસયે’’તિ.

તત્થ પઠમગાથાય તાવ ઇદં સરણત્તયં કેન ભાસિતં, કત્થ ભાસિતં, કદા ભાસિતં, કસ્મા ભાસિતં અવુત્તમપિચાદિતો તથાગતેન કસ્મા ઇધાદિતો વુત્તન્તિ પઞ્ચ પઞ્હા.

તેસં વિસ્સજ્જના **કેન ભાસિત**ન્તિ ભગવતા ભાસિતં, ન સાવકેહિ, ન ઇસીહિ, ન દેવતાહિ. **કત્થા**તિ બારાણસિયં ઇસિપતને મિગદાયે. **કદા**તિ આયસ્મન્તે યસે સદ્ધિં સહાયકેહિ અરહત્તં પત્તે એકસટ્ઠિયા અરહન્તેસુ બહુજનહિતાય લોકે ધમ્મદેસનં કરોન્તેસુ. કસ્માતિ પબ્બજ્જત્થઞ્ચ ઉપસમ્પદત્થઞ્ચ. યથાહ –

> ‘‘એવઞ્ચ પન, ભિક્ખવે, પબ્બાજેતબ્બો ઉપસમ્પાદેતબ્બો. પઠમં કેસમસ્સું ઓહારેત્વા કાસાયાનિ વત્થાનિ અચ્છાદાપેત્વા એકંસં ઉત્તરાસઙ્ગં કારાપેત્વા ભિક્ખૂનં પાદે વન્દાપેત્વા ઉક્કુટિકં નિસીદાપેત્વા અઞ્જલિં પગ્ગણ્હાપેત્વા ‘એવં વદેહી’તિ વત્તબ્બો ‘બુદ્ધં સરણં ગચ્છામિ, ધમ્મં સરણં ગચ્છામિ, સઙ્ઘં સરણં ગચ્છામી’’’તિ (મહાવ॰ ૩૪).

કસ્મા ચિધાદિતો વુત્તન્તિ ઇદઞ્ચ નવઙ્ગં સત્થુસાસનં તીહિ પિટકેહિ સઙ્ગણ્હિત્વા વાચનામગ્ગં આરોપેન્તેહિ પુબ્બાચરિયેહિ યસ્મા ઇમિના મગ્ગેન દેવમનુસ્સા ઉપાસકભાવેન વા પબ્બજિતભાવેન વા સાસનં ઓતરન્તિ, તસ્મા સાસનોતારસ્સ મગ્ગભૂતત્તા ઇધ ખુદ્દકપાઠે આદિતો વુત્તન્તિ ઞાતબ્બં.

કતં નિદાનસોધનં.

૧. સરણત્તયવણ્ણના

બુદ્ધવિભાવના

ઇદાનિ યં વુત્તં "**બુદ્ધં સરણગમનં, ગમકઞ્ચ વિભાવયે**"તિ, તત્થ સબ્બધમ્મેસુ અપ્પટિહતઞાણનિમિત્તાનુત્તરવિમોક્ખાધિગમપરિભાવિતં ખન્ધસન્તાનમુપાદાય, પઞ્ઞત્તિતો સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપદટ્ઠાનં વા સચ્ચાભિસમ્બોધિમુપાદાય પઞ્ઞત્તિતો સત્તવિસેસો બુદ્ધો. યથાહ –

''બુદ્ધોતિ યો સો ભગવા સયમ્ભૂ અનાચરિયકો પુબ્બે અનનુસ્સુતેસુ ધમ્મેસુ સામં સચ્ચાનિ અભિસમ્બુજ્ઝિ, તત્થ ચ સબ્બઞ્ઞુતં પત્તો, બલેસુ ચ વસીભાવ''ન્તિ (મહાનિ॰ ૧૯૨; ચૂળનિ॰ પારાયનત્થુતિગાથાનિદ્દેસ ૯૭; પટિ॰ મ॰ ૧.૧૬૧).

અયં તાવ અત્થતો બુદ્ધવિભાવના.

બ્યઞ્જનતો પન ''બુજ્ઝિતાતિ બુદ્ધો, બોધેતાતિ બુદ્ધો''તિ એવમાદિના નયેન વેદિતબ્બો. વુત્તઞ્ચેતં –

''બુદ્ધોતિ કેનટ્ઠેન બુદ્ધો? બુજ્ઝિતા સચ્ચાનીતિ બુદ્ધો, બોધેતા પજાયાતિ બુદ્ધો, સબ્બઞ્ઞુતાય બુદ્ધો, સબ્બદસ્સાવિતાય બુદ્ધો, અનઞ્ઞનેય્યતાય બુદ્ધો, વિકસિતાય બુદ્ધો, ખીણાસવસઙ્ખાતેન બુદ્ધો, નિરુપક્કિલેસસઙ્ખાતેન બુદ્ધો, એકન્તવીતરાગોતિ બુદ્ધો, એકન્તવીતદોસોતિ બુદ્ધો, એકન્તવીતમોહોતિ બુદ્ધો, એકન્તનિક્કિલેસોતિ બુદ્ધો, એકાયનમગ્ગં ગતોતિ બુદ્ધો, એકો અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુદ્ધોતિ બુદ્ધો, અબુદ્ધિવિહતત્તા બુદ્ધિપટિલાભા બુદ્ધો. બુદ્ધોતિ નેતં નામં માતરા કતં, ન પિતરા કતં, ન ભાતરા કતં, ન ભગિનિયા કતં, ન મિત્તામચ્ચેહિ કતં, ન ઞાતિસાલોહિતેહિ કતં, ન સમણબ્રાહ્મણેહિ કતં, ન દેવતાહિ કતં, વિમોક્ખન્તિકમેતં બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં બોધિયા મૂલે સહ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ પટિલાભા સચ્છિકા પઞ્ઞત્તિ યદિદં બુદ્ધો''તિ (મહાનિ॰ ૧૯૨; ચૂળનિ॰ પારાયનત્થુતિગાથાનિદ્દેસ ૯૭; પટિ॰ મ॰ ૧.૧૬૨).

એત્થ ચ યથા લોકે અવગન્તા અવગતોતિ વુચ્ચતિ, એવં **બુજ્ઝિતા સચ્ચાની**તિ બુદ્ધો. યથા પણ્ણસોસા વાતા પણ્ણસુસાતિ વુચ્ચન્તિ, એવં **બોધેતા પજાયા**તિ બુદ્ધો. **સબ્બઞ્ઞુતાય બુદ્ધો**તિ સબ્બધમ્મબુજ્ઝનસમત્થાય બુદ્ધિયા બુદ્ધોતિ વુત્તં હોતિ. **સબ્બદસ્સાવિતાય બુદ્ધો**તિ સબ્બધમ્મબોધનસમત્થાય બુદ્ધિયા બુદ્ધોતિ વુત્તં હોતિ. **અનઞ્ઞનેય્યતાય બુદ્ધો**તિ અઞ્ઞેન અબોધિતો સયમેવ બુદ્ધત્તા બુદ્ધોતિ વુત્તં હોતિ. **વિકસિતાય બુદ્ધો**તિ નાનાગુણવિકસનતો પદુમમિવ વિકસનટ્ઠેન બુદ્ધોતિ વુત્તં હોતિ. **ખીણાસવસઙ્ખાતેન બુદ્ધો**તિ એવમાદીહિ ચિત્તસઙ્કોચકરધમ્મપહાનતો નિદ્દાક્ખયવિબુદ્ધો પુરિસો વિય સબ્બકિલેસનિદ્દાક્ખયવિબુદ્ધત્તા બુદ્ધોતિ વુત્તં હોતિ. **એકાયનમગ્ગં ગતોતિ બુદ્ધો**તિ બુદ્ધિયત્થાનં ગમનત્થપરિયાયતો યથા મગ્ગં ગતોપિ પુરિસો ગતોતિ વુચ્ચતિ, એવં એકાયનમગ્ગં ગતત્તાપિ બુદ્ધોતિ વુચ્ચતીતિ દસ્સેતું વુત્તં. **એકો અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુદ્ધોતિ બુદ્ધો**તિ ન પરેહિ બુદ્ધત્તા બુદ્ધો, કિન્તુ સયમેવ અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુદ્ધત્તા બુદ્ધોતિ વુત્તં હોતિ . **અબુદ્ધિવિહતત્તા બુદ્ધિપટિલાભા બુદ્ધો**તિ બુદ્ધિ બુદ્ધં બોધોતિ પરિયાયવચનમેતં. તત્થ યથા નીલરત્તગુણયોગતો ''નીલો પટો, રત્તો પટો''તિ વુચ્ચતિ, એવં બુદ્ધિગુણયોગતો બુદ્ધોતિ ઞાપેતું વુત્તં હોતિ. તતો પરં **બુદ્ધોતિ નેતં**

નામન્તિ એવમાદિ અત્થમનુગતા અયં પઞ્ઞત્તીતિ બોધનત્થં વુત્તન્તિ એવરૂપેન નયેન સબ્બેસં પદાનં બુદ્ધસદ્દસ્સ સાધનસમત્થો અત્થો વેદિતબ્બો.

અયં બ્યઞ્જનતોપિ બુદ્ધવિભાવના.

સરણગમનગમકવિભાવના

ઇદાનિ **સરણગમનાદીસુ** હિંસતીતિ સરણં, સરણગતાનં તેનેવ સરણગમનેન ભયં સન્તાસં દુક્ખં દુગ્ગતિં પરિક્કિલેસં હિંસતિ વિધમતિ નીહરતિ નિરોધેતીતિ અત્થો. અથ વા હિતે પવત્તનેન અહિતા ચ નિવત્તનેન સત્તાનં ભયં હિંસતીતિ બુદ્ધો, ભવકન્તારા ઉત્તરણેન અસ્સાસદાનેન ચ ધમ્મો, અપ્પકાનમ્પિ કારાનં વિપુલફલપટિલાભકરણેન સઙ્ઘો. તસ્મા ઇમિનાપિ પરિયાયેન તં રતનત્તયં સરણં. તપ્પસાદતગ્ગરુતાહિ વિહતવિદ્ધંસિતકિલેસો તપ્પરાયણતાકારપ્પવત્તો અપરપ્પચ્ચયો વા ચિત્તુપ્પાદો સરણગમનં. તંસમઙ્ગી સત્તો તં સરણં ગચ્છતિ, વુત્તપ્પકારેન ચિત્તુપ્પાદેન ''એસ મે સરણં, એસ મે પરાયણ''ન્તિ એવમેતં ઉપેતીતિ અત્થો . ઉપેન્તો ચ ''એતે મયં, ભન્તે, ભગવન્તં સરણં ગચ્છામ, ધમ્મઞ્ચ, ઉપાસકે નો ભગવા ધારેતૂ''તિ તપુસ્સભલ્લિકાદયો વિય સમાદાનેન વા, ''સત્થા મે, ભન્તે, ભગવા, સાવકોહમસ્મી''તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫૪) મહાકસ્સપાદયો વિય સિસ્સભાવૂપગમનેન વા, ''એવં વુત્તે બ્રહ્માયુ બ્રાહ્મણો ઉટ્ઠાયાસના એકંસં ઉત્તરાસઙ્ગં કરિત્વા યેન ભગવા તેનઞ્જલિં પણામેત્વા તિક્ખત્તું ઉદાનં ઉદાનેસિ 'નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ. નમો તસ્સ...પે॰... સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સા'''તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૩૮૮) બ્રહ્માયુઆદયો વિય તપ્પોણત્તેન વા, કમ્મટ્ઠાનાનુયોગિનો વિય અત્તસન્નિય્યાતનેન વા, અરિયપુગ્ગલા વિય સરણગમનુપક્કિલેસસમુચ્છેદેન વાતિ અનેકપ્પકારં વિસયતો કિચ્ચતો ચ ઉપેતિ.

અયં સરણગમનસ્સ ગમકસ્સ ચ વિભાવના.

ભેદાભેદફલદીપના

ઇદાનિ **''ભેદાભેદં ફલઞ્ચાપિ, ગમનીયઞ્ચ દીપયે''**તિ વુત્તાનં ભેદાદીનં અયં દીપના, એવં સરણગતસ્સ પુગ્ગલસ્સ દુવિધો સરણગમનભેદો – સાવજ્જો ચ અનવજ્જો ચ. અનવજ્જો કાલકિરિયાય, સાવજ્જો અઞ્ઞસત્થરિ વુત્તપ્પકારપ્પવત્તિયા, તસ્મિઞ્ચ વુત્તપ્પકારવિપરીતપ્પવત્તિયા. સો દુવિધોપિ પુથુજ્જનાનમેવ. બુદ્ધગુણેસુ અઞ્ઞાણસંસયમિચ્છાઞાણપ્પવત્તિયા અનાદરાદિપ્પવત્તિયા ચ તેસં સરણં સંકિલિટ્ઠં હોતિ. અરિયપુગ્ગલા પન અભિન્નસરણા ચેવ અસંકિલિટ્ઠસરણા ચ હોન્તિ. યથાહ ''અટ્ઠાનમેતં, ભિક્ખવે, અનવકાસો, યં દિટ્ઠિસમ્પન્નો પુગ્ગલો અઞ્ઞં સત્થારં ઉદ્દિસેય્યા''તિ (અ॰ નિ॰ ૧.૨૭૬; મ॰ નિ॰ ૩.૧૨૮; વિભ॰ ૮૦૯). પુથુજ્જના તુ યાવદેવ સરણભેદં ન પાપુણન્તિ, તાવદેવ અભિન્નસરણા. સાવજ્જોવ નેસં સરણભેદો, સંકિલેસો ચ અનિટ્ઠફલદો હોતિ. અનવજ્જો અવિપાકત્તા અફલો, અભેદો પન ફલતો ઇટ્ઠમેવ ફલં દેતિ.

યથાહ –

''યેકેચિ બુદ્ધં સરણં ગતાસે, ન તે ગમિસ્સન્તિ અપાયભૂમિં;
પહાય માનુસં દેહં, દેવકાયં પરિપૂરેસ્સન્તી''તિ. (દી॰ નિ॰ ૨.૩૩૨; સં॰ નિ॰ ૧.૩૭);

તત્ર ચ યે સરણગમનુપક્કિલેસસમુચ્છેદેન સરણં ગતા, તે અપાયં ન ગમિસ્સન્તિ. ઇતરે પન સરણગમનેન ન ગમિસ્સન્તીતિ એવં ગાથાય અધિપ્પાયો વેદિતબ્બો.

અયં તાવ ભેદાભેદફલદીપના.

ગમનીયદીપના

ગમનીયદીપનાયં ચોદકો આહ – ''બુદ્ધં સરણં ગચ્છામી''તિ એત્થ યો બુદ્ધં સરણં ગચ્છતિ, એસ બુદ્ધં વા ગચ્છેય્ય સરણં વા, ઉભયથાપિ ચ એકસ્સ વચનં નિરત્થકં. કસ્મા? ગમનકિરિયાય કમ્મદ્વયાભાવતો. ન હેત્થ ''અજં ગામં નેતી''તિઆદીસુ વિય દ્વિકમ્મકત્તં અક્ખરચિન્તકા ઇચ્છન્તિ.

''ગચ્છતેવ પુબ્બં દિસં, ગચ્છતિ પચ્છિમં દિસ''ન્તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૫૯; ૩.૮૭) વિય સાત્થકમેવાતિ ચે? ન, બુદ્ધસરણાનં સમાનાધિકરણભાવસ્સાનધિપ્પેતતો. એતેસઞ્હિ સમાનાધિકરણભાવે અધિપ્પેતે પટિહતચિત્તોપિ બુદ્ધં ઉપસઙ્કમન્તો બુદ્ધં સરણં ગતો સિયા. યઞ્હિ તં બુદ્ધોતિ વિસેસિતં સરણં, તમેવેસ ગતોતિ. ''એતં ખો સરણં ખેમં, એતં સરણમુત્તમ''ન્તિ (ધ॰ પ॰ ૧૯૨) વચનતો સમાનાધિકરણત્તમેવાતિ ચે? ન, તત્થેવ તબ્ભાવતો. તત્થેવ હિ ગાથાપદે એતં બુદ્ધાદિરતનત્તયં સરણગતાનં ભયહરણત્તસઙ્ખાતે સરણભાવે અબ્યભિચરણતો ''ખેમમુત્તમઞ્ચ સરણ''ન્તિ અયં સમાનાધિકરણભાવો અધિપ્પેતો, અઞ્ઞત્થ તુ ગમિસમ્બન્ધે સતિ સરણગમનસ્સ અપ્પસિદ્ધિતો અનધિપ્પેતોતિ અસાધકમેતં. ''એતં સરણમાગમ્મ, સબ્બદુક્ખા પમુચ્ચતી''તિ એત્થ ગમિસમ્બન્ધેપિ સરણગમનપસિદ્ધિતો સમાનાધિકરણત્તમેવાતિ ચે? ન પુબ્બે વુત્તદોસપ્પસઙ્ગતો. તત્રાપિ હિ સમાનાધિકરણભાવે સતિ એતં બુદ્ધધમ્મસઙ્ઘસરણં પટિહતચિત્તોપિ આગમ્મ સબ્બદુક્ખા પમુચ્ચેય્યાતિ એવં પુબ્બે વુત્તદોસપ્પસઙ્ગો એવ સિયા, ન ચ નો દોસેન અત્થિ અત્થોતિ અસાધકમેતં. યથા ''મમઞ્હિ, આનન્દ, કલ્યાણમિત્તં આગમ્મ જાતિધમ્મા સત્તા જાતિયા પરિમુચ્ચન્તી''તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૨૯) એત્થ ભગવતો કલ્યાણમિત્તસ્સ આનુભાવેન પરિમુચ્ચમાના સત્તા ''કલ્યાણમિત્તં આગમ્મ પરિમુચ્ચન્તી''તિ વુત્તા. એવમિધાપિ બુદ્ધધમ્મસઙ્ઘસ્સ સરણસ્સાનુભાવેન મુચ્ચમાનો ''એતં સરણમાગમ્મ, સબ્બદુક્ખા પમુચ્ચતી''તિ વુત્તોતિ એવમેત્થ અધિપ્પાયો વેદિતબ્બો.

એવં સબ્બથાપિ ન બુદ્ધસ્સ ગમનીયત્તં યુજ્જતિ, ન સરણસ્સ, ન ઉભયેસં, ઇચ્છિતબ્બઞ્ચ ગચ્છામીતિ નિદ્દિટ્ઠસ્સ ગમકસ્સ ગમનીયં, તતો વત્તબ્બા એત્થ યુત્તીતિ. વુચ્ચતે –

બુદ્ધોયેવેત્થ ગમનીયો, ગમનાકારદસ્સનત્થં તુ તં સરણવચનં, બુદ્ધં સરણન્તિ ગચ્છામિ. એસ મે સરણં, એસ મે પરાયણં, અઘસ્સ, તાતા, હિતસ્સ ચ વિધાતાતિ ઇમિના અધિપ્પાયેન એતં ગચ્છામિ ભજામિ સેવામિ પયિરુપાસામિ, એવં વા જાનામિ બુજ્ઝામીતિ. યેસઞ્હિ ધાતૂનં ગતિઅત્થો બુદ્ધિપિ તેસં અત્થોતિ. ઇતિ-સદ્દસ્સ અપ્પયોગા અયુત્તમિતિ ચે? તં ન. તત્થ સિયા – યદિ ચેત્થ એવમત્થો ભવેય્ય, તતો ''અનિચ્ચં રૂપં અનિચ્ચં રૂપન્તિ યથાભૂતં પજાનાતી''તિ એવમાદીસુ (સં॰ નિ॰ ૩.૫૫, ૮૫) વિય ઇતિ-સદ્દો પયુત્તો સિયા, ન ચ પયુત્તો, તસ્મા અયુત્તમેતન્તિ. તઞ્ચ ન, કસ્મા? તદત્થસમ્ભવા. ''યો ચ બુદ્ધઞ્ચ ધમ્મઞ્ચ સઙ્ઘઞ્ચ સરણં ગતો''તિ એવમાદીસુ (ધ॰ પ॰ ૧૯૦) વિય ઇધાપિ ઇતિ-સદ્દસ્સ અત્થો સમ્ભવતિ, ન ચ વિજ્જમાનત્થસમ્ભવા ઇતિ-સદ્દા સબ્બત્થ પયુજ્જન્તિ, અપ્પયુત્તસ્સાપેત્થ પયુત્તસ્સ વિય ઇતિ-સદ્દસ્સ અત્થો વિઞ્ઞાતબ્બો અઞ્ઞેસુ ચ એવંજાતિકેસુ, તસ્મા અદોસો એવ સોતિ. ''અનુજાનામિ, ભિક્ખવે, તીહિ સરણગમનેહિ પબ્બજ્જ''ન્તિઆદીસુ (મહાવ॰ ૩૪) સરણસ્સેવ

ગમનીયતો યં વુત્તં ‘‘ગમનાકારદસ્સનત્થં તુ સરણવચન’’ન્તિ, તં ન યુત્તમિતિ ચે. તં નાયુત્તં. કસ્મા? તદત્થસમ્ભવા એવ. તત્રાપિ હિ તસ્સ અત્થો સમ્ભવતિ, યતો પુબ્બસદિસમેવ અપ્પયુત્તોપિ પયુત્તો વિય વેદિતબ્બો. ઇતરથા હિ પુબ્બે વુત્તદોસપ્પસઙ્ગો એવ સિયા, તસ્મા યથાનુસિટ્ઠમેવ ગહેતબ્બં.

અયં ગમનીયદીપના.

ધમ્મસઙ્ઘસરણવિભાવના

ઇદાનિ યં વુત્તં ‘‘**ધમ્મં સરણમિચ્ચાદિ, દ્વયેપેસ નયો મતો**’’તિ એત્થ વુચ્ચતે – ય્વાયં ‘‘બુદ્ધં સરણં ગચ્છામી’’તિ એત્થ અત્થવણ્ણનાનયો વુત્તો, ‘‘ધમ્મં સરણં ગચ્છામિ, સઙ્ઘં સરણં ગચ્છામી’’તિ એતસ્મિમ્પિ પદદ્વયે એસોવ વેદિતબ્બો. તત્રાપિ હિ ધમ્મસઙ્ઘાનં અત્થતો બ્યઞ્જનતો ચ વિભાવનમત્તમેવ અસદિસં, સેસં વુત્તસદિસમેવ. યતો યદેવેત્થ અસદિસં, તં વુચ્ચતે – મગ્ગફલનિબ્બાનાનિ ધમ્મોતિ એકે. ભાવિતમગ્ગાનં સચ્છિકતનિબ્બાનાનઞ્ચ અપાયેસુ અપતનભાવેન ધારણતો પરમસ્સાસવિધાનતો ચ મગ્ગવિરાગા એવ ઇમસ્મિં અત્થે ધમ્મોતિ અમ્હાકં ખન્તિ, અગ્ગપ્પસાદસુત્તઞ્ચેવ સાધકં. વુત્તઞ્ચેત્થ ‘‘યાવતા, ભિક્ખવે, ધમ્મા સઙ્ખતા , અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો તેસં અગ્ગમક્ખાયતી’’તિ એવમાદિ (અ॰ નિ॰ ૪.૩૪; ઇતિવુ॰ ૯૦).

ચતુબ્બિધઅરિયમગ્ગસમઙ્ગીનં ચતુસામઞ્ઞફલસમધિવાસિતખન્ધસન્તાનાનઞ્ચ પુગ્ગલાનં સમૂહો દિટ્ઠિસીલસઙ્ઘાતેન સંહતત્તા સઙ્ઘો. વુત્તઞ્ચેતં ભગવતા –

> ‘‘તં કિં મઞ્ઞસિ, આનન્દ, યે વો મયા ધમ્મા અભિઞ્ઞા દેસિતા, સેય્યથિદં, ચત્તારો સતિપટ્ઠાના, ચત્તારો સમ્મપ્પધાના, ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા, પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ, પઞ્ચ બલાનિ, સત્ત બોજ્ઝઙ્ગા, અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો, પસ્સસિ નો ત્વં, આનન્દ, ઇમેસુ ધમ્મેસુ દ્વેપિ ભિક્ખૂ નાનાવાદે’’તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૪૩).

અયઞ્હિ પરમત્થસઙ્ઘો સરણન્તિ ગમનીયો. સુત્તે ચ ‘‘આહુનેય્યો પાહુનેય્યો દક્ખિણેય્યો અઞ્જલિકરણીયો અનુત્તરં પુઞ્ઞક્ખેત્તં લોકસ્સા’’તિ (ઇતિવુ॰ ૯૦; અ॰ નિ॰ ૪.૩૪, ૧૮૧) વુત્તો. એતં પન સરણં ગતસ્સ અઞ્ઞસ્મિમ્પિ ભિક્ખુસઙ્ઘે વા ભિક્ખુનિસઙ્ઘે વા બુદ્ધપ્પમુખે વા સઙ્ઘે સમ્મુતિસઙ્ઘે વા ચતુવગ્ગાદિભેદે એકપુગ્ગલેપિ વા ભગવન્તં ઉદ્દિસ્સ પબ્બજિતે વન્દનાદિકિરિયાય સરણગમનં નેવ ભિજ્જતિ ન સંકિલિસ્સતિ, અયમેત્થ વિસેસો. વુત્તાવસેસન્તુ ઇમસ્સ દુતિયસ્સ ચ સરણગમનસ્સ ભેદાભેદાદિવિધાનં પુબ્બે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. અયં તાવ ‘‘ધમ્મં સરણમિચ્ચાદિ, દ્વયેપેસ નયો મતો’’તિ એતસ્સ વણ્ણના.

અનુપુબ્બવવત્થાનકારણનિદ્દેસો

ઇદાનિ **અનુપુબ્બવવત્થાને, કારણઞ્ચ વિનિદ્દિસે**તિ એત્થ એતેસુ ચ તીસુ સરણવચનેસુ સબ્બસત્તાનં અગ્ગોતિ કત્વા પઠમં બુદ્ધો, તપ્પભવતો તદુપદેસિતતો ચ અનન્તરં ધમ્મો, તસ્સ ધમ્મસ્સ આધારકતો તદાસેવનતો ચ અન્તે સઙ્ઘો. સબ્બસત્તાનં વા હિતે નિયોજકોતિ કત્વા પઠમં બુદ્ધો, તપ્પભવતો સબ્બસત્તહિતત્તા અનન્તરં ધમ્મો, હિતાધિગમાય પટિપન્નો અધિગતહિતો ચાતિ કત્વા અન્તે સઙ્ઘો સરણભાવેન વવત્થપેત્વા પકાસિતોતિ એવં અનુપુબ્બવવત્થાને કારણઞ્ચ વિનિદ્દિસે.

ઉપમાપકાસના

ઇદાનિ યમ્પિ વુત્તં "**સરણત્તયમેતઞ્ચ, ઉપમાહિ પકાસયે**"તિ , તમ્પિ વુચ્ચતે – એત્થ પન પુણ્ણચન્દો વિય બુદ્ધો, ચન્દકિરણનિકરો વિય તેન દેસિતો ધમ્મો, પુણ્ણચન્દકિરણસમુપ્પાદિતપીણિતો લોકો વિય સઙ્ઘો. બાલસૂરિયો વિય બુદ્ધો, તસ્સ રસ્મિજાલમિવ વુત્તપ્પકારો ધમ્મો, તેન વિહતન્ધકારો લોકો વિય સઙ્ઘો. વનદાહકપુરિસો વિય બુદ્ધો, વનદહનગ્ગિ વિય કિલેસવનદહનો ધમ્મો, દડ્ઢવનત્તા ખેત્તભૂતો વિય ભૂમિભાગો દડ્ઢકિલેસત્તા પુઞ્ઞક્ખેત્તભૂતો સઙ્ઘો. મહામેઘો વિય બુદ્ધો, સલિલવુટ્ઠિ વિય ધમ્મો, વુટ્ઠિનિપાતૂપસમિતરેણુ વિય જનપદો ઉપસમિતકિલેસરેણુ સઙ્ઘો. સુસારથિ વિય બુદ્ધો, અસ્સાજાનીયવિનયૂપાયો વિય ધમ્મો, સુવિનીતસ્સાજાનીયસમૂહો વિય સઙ્ઘો. સબ્બદિટ્ઠિસલ્લુદ્ધરણતો સલ્લકત્તો વિય બુદ્ધો, સલ્લુદ્ધરણૂપાયો વિય ધમ્મો, સમુદ્ધટસલ્લો વિય જનો સમુદ્ધટદિટ્ઠિસલ્લો સઙ્ઘો. મોહપટલસમુપ્પાટનતો વા સાલાકિયો વિય બુદ્ધો, પટલસમુપ્પાટનુપાયો વિય ધમ્મો, સમુપ્પાટિતપટલો વિપ્પસન્નલોચનો વિય જનો સમુપ્પાટિતમોહપટલો વિપ્પસન્નઞાણલોચનો સઙ્ઘો. સાનુસયકિલેસબ્યાધિહરણસમત્થતાય વા કુસલો વેજ્જો વિય બુદ્ધો, સમ્મા પયુત્તભેસજ્જમિવ ધમ્મો, ભેસજ્જપયોગેન સમુપસન્તબ્યાધિ વિય જનસમુદાયો સમુપસન્તકિલેસબ્યાધાનુસયો સઙ્ઘો.

અથ વા સુદેસકો વિય બુદ્ધો, સુમગ્ગો વિય ખેમન્તભૂમિ વિય ચ ધમ્મો, મગ્ગપ્પટિપન્નો ખેમન્તભૂમિપ્પત્તો વિય સઙ્ઘો. સુનાવિકો વિય બુદ્ધો, નાવા વિય ધમ્મો, પારપ્પત્તો સમ્પત્તિકો વિય જનો સઙ્ઘો. હિમવા વિય બુદ્ધો, તપ્પભવોસધમિવ ધમ્મો, ઓસધૂપભોગેન નિરામયો વિય જનો સઙ્ઘો. ધનદો વિય બુદ્ધો, ધનં વિય ધમ્મો, યથાધિપ્પાયં લદ્ધધનો વિય જનો સમ્માલદ્ધઅરિયધનો સઙ્ઘો. નિધિદસ્સનકો વિય બુદ્ધો, નિધિ વિય ધમ્મો, નિધિપ્પત્તો વિય જનો સઙ્ઘો.

અપિચ અભયદો વિય વીરપુરિસો બુદ્ધો, અભયમિવ ધમ્મો, સમ્પત્તાભયો વિય જનો અચ્ચન્તસબ્બભયો સઙ્ઘો. અસ્સાસકો વિય બુદ્ધો, અસ્સાસો વિય ધમ્મો, અસ્સત્થજનો વિય સઙ્ઘો. સુમિત્તો વિય બુદ્ધો, હિતૂપદેસો વિય ધમ્મો, હિતૂપયોગેન પત્તસદત્થો વિય જનો સઙ્ઘો. ધનાકરો વિય બુદ્ધો, ધનસારો વિય ધમ્મો, ધનસારૂપભોગો વિય જનો સઙ્ઘો. રાજકુમારન્હાપકો વિય બુદ્ધો, સીસન્હાનસલિલં વિય ધમ્મો, સુન્હાતરાજકુમારવગ્ગો વિય સદ્ધમ્મસલિલસુન્હાતો સઙ્ઘો. અલઙ્કારકારકો વિય બુદ્ધો, અલઙ્કારો વિય ધમ્મો, અલઙ્કતરાજપુત્તગણો વિય સદ્ધમ્માલઙ્કતો સઙ્ઘો. ચન્દનરુક્ખો વિય બુદ્ધો, તપ્પભવગન્ધો વિય ધમ્મો, ચન્દનુપભોગેન સન્તપરિળાહો વિય જનો સદ્ધમ્મૂપભોગેન સન્તપરિળાહો સઙ્ઘો. દાયજ્જસમ્પદાનકો વિય પિતા બુદ્ધો, દાયજ્જં વિય ધમ્મો, દાયજ્જહરો પુત્તવગ્ગો વિય સદ્ધમ્મદાયજ્જહરો સઙ્ઘો. વિકસિતપદુમં વિય બુદ્ધો, તપ્પભવમધુ વિય ધમ્મો, તદુપભોગીભમરગણો વિય સઙ્ઘો. એવં સરણત્તયમેતઞ્ચ, ઉપમાહિ પકાસયે.

એત્તાવતા ચ યા પુબ્બે "**કેન કત્થ કદા કસ્મા, ભાસિતં સરણત્તય**"ન્તિઆદીહિ ચતૂહિ ગાથાહિ અત્થવણ્ણનાય માતિકા નિક્ખિત્તા, સા અત્થતો પકાસિતા હોતીતિ.

પરમત્થજોતિકાય ખુદ્દકપાઠ-અટ્ઠકથાય

સરણત્તયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. સિક્ખાપદવણ્ણના

સિક્ખાપદપાઠમાતિકા

એવં સરણગમનેહિ સાસનોતારં દસ્સેત્વા સાસનં ઓતિણ્ણેન ઉપાસકેન વા પબ્બજિતેન વા યેસુ સિક્ખાપદેસુ પઠમં સિક્ખિતબ્બં, તાનિ દસ્સેતું નિક્ખિત્તસ્સ સિક્ખાપદપાઠસ્સ ઇદાનિ વણ્ણનત્થં અયં માતિકા –

‘‘યેન યત્થ યદા યસ્મા, વુત્તાનેતાનિ તં નયં;
વત્વા કત્વા વવત્થાનં, સાધારણવિસેસતો.

‘‘પકતિયા ચ યં વજ્જં, વજ્જં પણ્ણત્તિયા ચ યં;
વવત્થપેત્વા તં કત્વા, પદાનં બ્યઞ્જનત્થતો.

‘‘સાધારણાનં સબ્બેસં, સાધારણવિભાવનં;
અથ પઞ્ચસુ પુબ્બેસુ, વિસેસત્થપ્પકાસતો.

‘‘પાણાતિપાતપભુતિ-હેકતાનાનતાદિતો;
આરમ્મણાદાનભેદા, મહાસાવજ્જતો તથા.

‘‘પયોગઙ્ગસમુટ્ઠાના, વેદનામૂલકમ્મતો;
વિરમતો ચ ફલતો, વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

‘‘યોજેતબ્બં તતો યુત્તં, પચ્છિમેસ્વપિ પઞ્ચસુ;
આવેણિકઞ્ચ વત્તબ્બં, ઞેય્યા હીનાદિતાપિ ચા’’તિ.

તત્થ એતાનિ પાણાતિપાતાવેરમણીતિઆદીનિ દસ સિક્ખાપદાનિ ભગવતા એવ વુત્તાનિ, ન સાવકાદીહિ. તાનિ ચ સાવત્થિયં વુત્તાનિ જેતવને અનાથપિણ્ડિકસ્સ આરામે આયસ્મન્તં રાહુલં પબ્બાજેત્વા કપિલવત્થુતો સાવત્થિં અનુપ્પત્તેન સામણેરાનં સિક્ખાપદવવત્થાપનત્થં. વુત્તં હેતં –

> ‘‘અથ ખો ભગવા કપિલવત્થુસ્મિં યથાભિરન્તં વિહરિત્વા યેન સાવત્થિ તેન ચારિકં પક્કામિ. અનુપુબ્બેન ચારિકં ચરમાનો યેન સાવત્થિ તદવસરિ. તત્ર સુદં ભગવા સાવત્થિયં વિહરતિ જેતવને અનાથપિણ્ડિકસ્સ આરામે. તેન ખો પન સમયેન …પે॰… અથ ખો સામણેરાનં એતદહોસિ – ‘કતિ નુ ખો અમ્હાકં સિક્ખાપદાનિ, કત્થ ચ અમ્હેહિ સિક્ખિતબ્બ’’’ન્તિ. ભગવતો એતમત્થં આરોચેસું – ‘‘અનુજાનામિ, ભિક્ખવે, સામણેરાનં દસ સિક્ખાપદાનિ, તેસુ ચ સામણેરેહિ સિક્ખિતું , પાણાતિપાતાવેરમણી…પે॰… જાતરૂપરજતપટિગ્ગહણા વેરમણી’’તિ (મહાવ॰ ૧૦૫).

તાનેતાનિ ‘‘સમાદાય સિક્ખતિ સિક્ખાપદેસૂ’’તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૯૩; મ॰ નિ॰ ૨.૨૪; વિભ॰ ૫૦૮) સુત્તાનુસારેન સરણગમનેસુ ચ દસ્સિતપાઠાનુસારેન ‘‘પાણાતિપાતા વેરમણિસિક્ખાપદં સમાદિયામી’’તિ એવં

વાચનામગ્ગં આરોપિતાનીતિ વેદિતબ્બાનિ. એવં તાવ ‘‘યેન યત્થ યદા યસ્મા, વુત્તાનેતાનિ તં નયં વત્વા’’તિ સો નયો દટ્ઠબ્બો.

સાધારણવિસેસવવત્થાનં

એત્થ ચ આદિતો દ્વે ચતુત્થપઞ્ચમાનિ ઉપાસકાનં સામણેરાનઞ્ચ સાધારણાનિ નિચ્ચસીલવસેન. ઉપોસથસીલવસેન પન ઉપાસકાનં સત્તમટ્ઠમં ચેકં અઙ્ગં કત્વા સબ્બપચ્છિમવજ્જાનિ સબ્બાનિપિ સામણેરેહિ સાધારણાનિ, પચ્છિમં પન સામણેરાનમેવ વિસેસભૂતન્તિ એવં સાધારણવિસેસતો વવત્થાનં કાતબ્બં. પુરિમાનિ ચેત્થ પઞ્ચ એકન્તઅકુસલચિત્તસમુટ્ઠાનત્તા પાણાતિપાતાદીનં પકતિવજ્જતો વેરમણિયા, સેસાનિ પણ્ણત્તિવજ્જતોતિ એવં પકતિયા ચ યં વજ્જં, વજ્જં પણ્ણત્તિયા ચ યં, તં વવત્થપેતબ્બં.

સાધારણવિભાવના

યસ્મા ચેત્થ ‘‘વેરમણિસિક્ખાપદં સમાદિયામી’’તિ એતાનિ સબ્બસાધારણાનિ પદાનિ, તસ્મા એતેસં પદાનં બ્યઞ્જનતો ચ અત્થતો ચ અયં સાધારણવિભાવના વેદિતબ્બા –

તત્થ **બ્યઞ્જનતો** તાવ વેરં મણતીતિ વેરમણી, વેરં પજહતિ, વિનોદેતિ, બ્યન્તીકરોતિ, અનભાવં ગમેતીતિ અત્થો. વિરમતિ વા એતાય કરણભૂતાય વેરમ્હા પુગ્ગલોતિ, વિકારસ્સ વેકારં કત્વા વેરમણી. તેનેવ ચેત્થ ‘‘વેરમણિસિક્ખાપદં વિરમણિસિક્ખાપદ’’ન્તિ દ્વિધા સજ્ઝાયં કરોન્તિ. સિક્ખિતબ્બાતિ સિક્ખા, પજ્જતે અનેનાતિ પદં. સિક્ખાય પદં સિક્ખાપદં, સિક્ખાય અધિગમૂપાયોતિ અત્થો. અથ વા મૂલં નિસ્સયો પતિટ્ઠાતિ વુત્તં હોતિ. વેરમણી એવ સિક્ખાપદં વેરમણિસિક્ખાપદં, વિરમણિસિક્ખાપદં વા દુતિયેન નયેન. સમ્મા આદિયામિ સમાદિયામિ, અવીતિક્કમનાધિપ્પાયેન અખણ્ડકારિતાય અચ્છિદ્દકારિતાય અસબલકારિતાય ચ આદિયામીતિ વુત્તં હોતિ.

અત્થતો પન વેરમણીતિ કામાવચરકુસલચિત્તસમ્પયુત્તા વિરતિ, સા પાણાતિપાતા વિરમન્તસ્સ ‘‘યા તસ્મિં સમયે પાણાતિપાતા આરતિ વિરતિ પટિવિરતિ વેરમણી અકિરિયા અકરણં અનજ્ઝાપત્તિ વેલાઅનતિક્કમો સેતુઘાતો’’તિ એવમાદિના (વિભ॰ ૭૦૪) નયેન વિભઙ્ગે વુત્તા. કામઞ્ચેસા વેરમણી નામ લોકુત્તરાપિ અત્થિ, ઇધ પન સમાદિયામીતિ વુત્તત્તા સમાદાનવસેન પવત્તારહા, તસ્મા સા ન હોતીતિ કામાવચરકુસલચિત્તસમ્પયુત્તા વિરતીતિ વુત્તા.

સિક્ખાતિ તિસ્સો સિક્ખા અધિસીલસિક્ખા, અધિચિત્તસિક્ખા, અધિપઞ્ઞાસિક્ખાતિ. ઇમસ્મિં પનત્થે સમ્પત્તવિરતિસીલં લોકિકા વિપસ્સના રૂપારૂપઝાનાનિ અરિયમગ્ગો ચ સિક્ખાતિ અધિપ્પેતા. યથાહ –

> ‘‘કતમે ધમ્મા સિક્ખા? યસ્મિં સમયે કામાવચરં કુસલં ચિત્તં ઉપ્પન્નં હોતિ, સોમનસ્સસહગતં ઞાણસમ્પયુત્તં…પે॰… તસ્મિં સમયે ફસ્સો હોતિ…પે॰… અવિક્ખેપો હોતિ, ઇમે ધમ્મા સિક્ખા.
>
> ‘‘કતમે ધમ્મા સિક્ખા? યસ્મિં સમયે રૂપૂપપત્તિયા મગ્ગં ભાવેતિ વિવિચ્ચેવ કામેહિ વિવિચ્ચ અકુસલેહિ ધમ્મેહિ…પે॰… પઠમં ઝાનં…પે॰… પઞ્ચમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ…પે॰… અવિક્ખેપો હોતિ, ઇમે ધમ્મા સિક્ખા.

“કતમે ધમ્મા સિક્ખા? યસ્મિં સમયે અરૂપપત્તિયા…પે॰… નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનસહગતં…પે॰… અવિક્ખેપો હોતિ, ઇમે ધમ્મા સિક્ખા.

“કતમે ધમ્મા સિક્ખા? યસ્મિં સમયે લોકુત્તરં ઝાનં ભાવેતિ નિય્યાનિકં…પે॰… અવિક્ખેપો હોતિ, ઇમે ધમ્મા સિક્ખા”તિ (વિભ॰ ૭૧૨-૭૧૩).

એતાસુ સિક્ખાસુ યાય કાયચિ સિક્ખાય પદં અધિગમૂપાયો, અથ વા મૂલં નિસ્સયો પતિટ્ઠાતિ સિક્ખાપદં. વુત્તઞ્હેતં – “સીલં નિસ્સાય સીલે પતિટ્ઠાય સત્ત બોજ્ઝઙ્ગે ભાવેન્તો બહુલીકરોન્તો”તિ એવમાદિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૮૨). એવમેત્થ સાધારણાનં પદાનં સાધારણા બ્યઞ્જનતો અત્થતો ચ વિભાવના કાતબ્બા.

પુરિમપઞ્ચસિક્ખાપદવણ્ણના

ઇદાનિ યં વુત્તં – “**અથ પઞ્ચસુ પુબ્બેસુ, વિસેસત્થપ્પકાસતો…પે॰… વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો**”તિ , તત્થેતં વુચ્ચતિ – **પાણાતિપાતો**તિ એત્થ તાવ **પાણો**તિ જીવિતિન્દ્રિયપ્પટિબદ્ધા ખન્ધસન્તતિ, તં વા ઉપાદાય પઞ્ઞત્તો સત્તો. તસ્મિં પન પાણે પાણસઞ્ઞિનો તસ્સ પાણસ્સ જીવિતિન્દ્રિયુપચ્છેદકઉપક્કમસમુટ્ઠાપિકા કાયવચીદ્વારાનં અઞ્ઞતરદ્વારપ્પવત્તા વધકચેતના પાણાતિપાતો. **અદિન્નાદાન**ન્તિ એત્થ અદિન્નન્તિ પરપરિગ્ગહિતં, યત્થ પરો યથાકામકારિતં આપજ્જન્તો અદણ્ડારહો અનુપવજ્જો ચ હોતિ, તસ્મિં પરપરિગ્ગહિતે પરપરિગ્ગહિતસઞ્ઞિનો તદાદાયકઉપક્કમસમુટ્ઠાપિકા કાયવચીદ્વારાનં અઞ્ઞતરદ્વારપ્પવત્તા એવ થેય્યચેતના અદિન્નાદાનં. **અબ્રહ્મચરિય**ન્તિ અસેટ્ઠચરિયં, દ્વયંદ્વયસમાપત્તિમેથુનપ્પટિસેવના કાયદ્વારપ્પવત્તા અસદ્ધમ્મપ્પટિસેવનટ્ઠાનવીતિક્કમચેતના અબ્રહ્મચરિયં . **મુસાવાદો**તિ એત્થ **મુસા**તિ વિસંવાદનપુરેક્ખારસ્સ અત્થભઞ્જનકો વચીપયોગો કાયપયોગો વા, વિસંવાદનાધિપ્પાયેન પનસ્સ પરવિસંવાદકકાયવચીપયોગસમુટ્ઠાપિકા કાયવચીદ્વારાનમેવ અઞ્ઞતરદ્વારપ્પવત્તા મિચ્છાચેતના મુસાવાદો. **સુરામેરયમજ્જપમાદટ્ઠાન**ન્તિ એત્થ પન **સુરા**તિ પઞ્ચ સુરા – પિટ્ઠસુરા, પૂવસુરા, ઓદનસુરા, કિણ્ણપક્ખિત્તા, સમ્ભારસંયુત્તા ચાતિ. **મેરય**મ્પિ પુપ્ફાસવો, ફલાસવો, ગુળાસવો, મધ્વાસવો, સમ્ભારસંયુત્તો ચાતિ પઞ્ચવિધં. **મજ્જ**ન્તિ તદુભયમેવ મદનિયટ્ઠેન મજ્જં, યં વા પનઞ્ઞમ્પિ કિઞ્ચિ અત્થિ મદનિયં, યેન પીતેન મત્તો હોતિ પમત્તો, ઇદં વુચ્ચતિ મજ્જં. **પમાદટ્ઠાન**ન્તિ યાય ચેતનાય તં પિવતિ અજ્ઝોહરતિ, સા ચેતના મદપ્પમાદહેતુતો પમાદટ્ઠાનન્તિ વુચ્ચતિ, યતો અજ્ઝોહરણાધિપ્પાયેન કાયદ્વારપ્પવત્તા સુરામેરયમજ્જાનં અજ્ઝોહરણચેતના “સુરામેરયમજ્જપમાદટ્ઠાન”ન્તિ વેદિતબ્બા. એવં તાવેત્થ પાણાતિપાતપ્પભુતીહિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

એકતાનાનતાદિવિનિચ્છયં

એકતાનાનતાદિતોતિ એત્થ આહ – કિં પન વજ્ઝવધકપ્પયોગચેતનાદીનં એકતાય પાણાતિપાતસ્સ અઞ્ઞસ્સ વા અદિન્નાદાનાદિનો એકત્તં, નાનતાય નાનત્તં હોતિ, ઉદાહુ નોતિ. કસ્મા પનેતં વુચ્ચતિ? યદિ તાવ એકતાય એકત્તં, અથ યદા એકં વજ્ઝં બહૂ વધકા વધેન્તિ, એકો વા વધકો બહુકે વજ્ઝે વધેતિ, એકેન વા સાહત્થિકાદિના પયોગેન બહૂ વજ્ઝા વધીયન્તિ, એકા વા ચેતના બહૂનં વજ્ઝાનં જીવિતિન્દ્રિયુપચ્છેદકપયોગં સમુટ્ઠાપેતિ, તદા એકેન પાણાતિપાતેન ભવિતબ્બં. યદિ પન નાનતાય નાનત્તં. અથ યદા એકો વધકો એકસ્સત્થાય એકં પયોગં કરોન્તો બહૂ વજ્ઝે વધેતિ, બહૂ વા વધકા દેવદત્તયઞ્ઞદત્તસોમદત્તાદીનં બહૂનમત્થાય બહૂ પયોગે કરોન્તા એકમેવ દેવદત્તં યઞ્ઞદત્તં સોમદત્તં વા વધેન્તિ, બહૂહિ વા સાહત્થિકાદીહિ પયોગેહિ એકો

વજ્ઝો વધીયતિ. બહૂ વા ચેતના એકસ્સેવ વજ્ઝસ્સ જીવિતિન્દ્રિયુપચ્છેદકપયોગં સમુટ્ઠાપેન્તિ, તદા બહૂહિ પાણાતિપાતેહિ ભવિતબ્બં. ઉભયમ્પિ ચેતમયુત્તં. અથ નેવ એતેસં વજ્ઝાદીનં એકતાય એકત્તં, નાનતાય નાનત્તં, અઞ્ઞથેવ તુ એકત્તં નાનત્તઞ્ચ હોતિ, તં વત્તબ્બં પાણાતિપાતસ્સ, એવં સેસાનમ્પીતિ.

વુચ્ચતે – તત્થ તાવ પાણાતિપાતસ્સ ન વજ્ઝવધકાદીનં પચ્ચેકમેકતાય એકતા, નાનતાય નાનતા, કિન્તુ વજ્ઝવધકાદીનં યુગનન્ધમેકતાય એકતા, દ્વિન્નમ્પિ તુ તેસં, તતો અઞ્ઞતરસ્સ વા નાનતાય નાનતા. તથા હિ બહૂસુ વધકેસુ બહૂહિ સરક્ખેપાદીહિ એકેન વા ઓપાતખણનાદિના પયોગેન બહૂ વજ્ઝે વધેન્તેસુપિ બહૂ પાણાતિપાતા હોન્તિ. એકસ્મિં વધકે એકેન, બહૂહિ વા પયોગેહિ તપ્પયોગસમુટ્ઠાપિકાય ચ એકાય, બહૂહિ વા ચેતનાહિ બહૂ વજ્ઝે વધેન્તેપિ બહૂ પાણાતિપાતા હોન્તિ, બહૂસુ ચ વધકેસુ યથાવુત્તપ્પકારેહિ બહૂહિ, એકેન વા પયોગેન એકં વજ્ઝં વધેન્તેસુપિ બહૂ પાણાતિપાતા હોન્તિ. એસ નયો અદિન્નાદાનાદીસુપીતિ. એવમેત્થ એકતાનાનતાદિતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

આરમ્મણતોતિ પાણાતિપાતો ચેત્થ જીવિતિન્દ્રિયારમ્મણો. અદિન્નાદાનઅબ્રહ્મચરિયસુરામેરયમજ્જપમાદટ્ઠાનાનિ રૂપધમ્મેસુ રૂપાયતનાદિઅઞ્ઞતરસઙ્ખારારમ્મણાનિ. મુસાવાદો યસ્સ મુસા ભણતિ, તમારભિત્વા પવત્તનતો સત્તારમ્મણો. અબ્રહ્મચરિયમ્પિ સત્તારમ્મણન્તિ એકે. અદિન્નાદાનઞ્ચ યદા સત્તો હરિતબ્બો હોતિ, તદા સત્તારમ્મણન્તિ. અપિ ચેત્થ સઙ્ખારવસેનેવ સત્તારમ્મણં, ન પણ્ણત્તિવસેનાતિ. એવમેત્થ આરમ્મણતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

આદાનતોતિ પાણાતિપાતાવેરમણિસિક્ખાપદાદીનિ ચેતાનિ સામણેરેન ભિક્ખુસન્તિકે સમાદિન્નાનેવ સમાદિન્નાનિ હોન્તિ, ઉપાસકેન પન અત્તના સમાદિયન્તેનાપિ સમાદિન્નાનિ હોન્તિ, પરસ્સ સન્તિકે સમાદિયન્તેનાપિ. એકજ્ઝં સમાદિન્નાનિપિ સમાદિન્નાનિ હોન્તિ, પચ્ચેકં સમાદિન્નાનિપિ. કિન્તુ નાનં એકજ્ઝં સમાદિયતો એકાયેવ વિરતિ, એકાવ ચેતના હોતિ, કિચ્ચવસેન પનેતાસં પઞ્ચવિધત્તં વિઞ્ઞાયતિ. પચ્ચેકં સમાદિયતો પન પઞ્ચેવ વિરતિયો, પઞ્ચ ચ ચેતના હોન્તીતિ વેદિતબ્બા. એવમેત્થ આદાનતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

ભેદતોતિ સામણેરાનઞ્ચેત્થ એકસ્મિં ભિન્ને સબ્બાનિપિ ભિન્નાનિ હોન્તિ. પારાજિકટ્ઠાનિયાનિ હિ તાનિ તેસં, યં તં વીતિક્કન્તં હોતિ, તેનેવ કમ્મબદ્ધો. ગહટ્ઠાનં પન એકસ્મિં ભિન્ને એકમેવ ભિન્નં હોતિ, યતો તેસં તંસમાદાનેનેવ પુન પઞ્ચઙ્ગિકત્તં સીલસ્સ સમ્પજ્જતિ. અપરે પનાહુ – ''વિસું વિસું સમાદિન્નેસુ એકસ્મિં ભિન્ને એકમેવ ભિન્નં હોતિ, 'પઞ્ચઙ્ગસમન્નાગતં સીલં સમાદિયામી'તિ એવં પન એકતો સમાદિન્નેસુ એકસ્મિં ભિન્ને સેસાનિપિ સબ્બાનિ ભિન્નાનિ હોન્તિ. કસ્મા? સમાદિન્નસ્સ અભિન્નત્તા, યં તં વીતિક્કન્તં, તેનેવ કમ્મબદ્ધો''તિ. એવમેત્થ ભેદતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

મહાસાવજ્જતોતિ ગુણવિરહિતેસુ તિરચ્છાનગતાદીસુ પાણેસુ ખુદ્દકે પાણે પાણાતિપાતો અપ્પસાવજ્જો, મહાસરીરે મહાસાવજ્જો. કસ્મા? પયોગમહન્તતાય. પયોગસમત્તેપિ વત્થુમહન્તતાય. ગુણવન્તેસુ પન મનુસ્સાદીસુ અપ્પગુણે પાણાતિપાતો અપ્પસાવજ્જો, મહાગુણે મહાસાવજ્જો . સરીરગુણાનન્તુ સમભાવે સતિ કિલેસાનં ઉપક્કમાનઞ્ચ મુદુતાય અપ્પસાવજ્જતા, તિબ્બતાય મહાસાવજ્જતા ચ વેદિતબ્બા. એસ નયો સેસેસુપિ.

અપિ ચેત્થ સુરામેરયમજ્જપમાદટ્ઠાનમેવ મહાસાવજ્જં, ન તથા પાણાતિપાતાદયો. કસ્મા? મનુસ્સભૂતસ્સાપિ ઉમ્મત્તકભાવસંવત્તનેન અરિયધમ્મન્તરાયકરણતોતિ. એવમેત્થ મહાસાવજ્જતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

પયોગતોતિ એત્થ ચ પાણાતિપાતસ્સ સાહત્થિકો, આણત્તિકો, નિસ્સગ્ગિયો, થાવરો, વિજ્જામયો, ઇદ્ધિમયોતિ છપ્પયોગા. તત્થ કાયેન વા કાયપ્પટિબદ્ધેન વા પહરણં સાહત્થિકો પયોગો, સો ઉદ્દિસ્સાનુદ્દિસ્સભેદતો દુવિધો હોતિ. તત્થ ઉદ્દિસ્સકે યં ઉદ્દિસ્સ પહરતિ, તસ્સેવ મરણેન કમ્મુના બજ્ઝતિ. ''યો કોચિ મરતૂ''તિ એવં અનુદ્દિસ્સકે પહારપચ્ચયા યસ્સ કસ્સચિ મરણેન. ઉભયથાપિ ચ પહરિતમત્તે વા મરતુ, પચ્છા વા તેનેવ રોગેન, પહરિતક્ખણે એવ કમ્મુના બજ્ઝતિ. મરણાધિપ્પાયેન ચ પહારં દત્વા તેન અમતસ્સ પુન અઞ્ઞેન ચિત્તેન પહારે દિન્ને પચ્છાપિ યદિ પઠમપહારેનેવ મરતિ, તદા એવ કમ્મુના બદ્ધો હોતિ. અથ દુતિયપહારેન, નત્થિ પાણાતિપાતો. ઉભયેહિ મતેપિ પઠમપહારેનેવ કમ્મુના બદ્ધો, ઉભયેહિપિ અમતે નેવત્થિ પાણાતિપાતો. એસ નયો બહુકેહિપિ એકસ્સ પહારે દિન્ને. તત્રાપિ હિ યસ્સ પહારેન મરતિ, તસ્સેવ કમ્મબદ્ધો હોતિ.

અધિટ્ઠહિત્વા પન આણાપનં આણત્તિકો પયોગો. તત્થપિ સાહત્થિકે પયોગે વુત્તનયેનેવ કમ્મબદ્ધો અનુસ્સરિતબ્બો. છબ્બિધો ચેત્થ નિયમો વેદિતબ્બો –

> ''વત્થુ કાલો ચ ઓકાસો, આવુધં ઇરિયાપથો;
> કિરિયાવિસેસોતિ ઇમે, છ આણત્તિનિયામકા''તિ. (પાચિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૭૪);

તત્થ **વત્થૂ**તિ મારેતબ્બો પાણો. **કાલો**તિ પુબ્બણ્હસાયન્હાદિકાલો ચ, યોબ્બનથાવરિયાદિકાલો ચ. **ઓકાસો**તિ ગામો વા નિગમો વા વનં વા રચ્છા વા સિઙ્ઘાટકં વાતિ એવમાદિ. **આવુધ**ન્તિ અસિ વા ઉસુ વા સત્તિ વાતિ એવમાદિ. **ઇરિયાપથો**તિ મારેતબ્બસ્સ મારકસ્સ ચ ઠાનં વા નિસજ્જા વાતિ એવમાદિ.

કિરિયાવિસેસોતિ વિજ્ઝનં વા છેદનં વા ભેદનં વા સઙ્ખમુણ્ડિકં વાતિ એવમાદિ. યદિ હિ વત્થું વિસંવાદેત્વા ''યં મારેહી''તિ આણત્તો, તતો અઞ્ઞં મારેતિ, આણાપકસ્સ નત્થિ કમ્મબદ્ધો. અથ વત્થું અવિસંવાદેત્વા મારેતિ, આણાપકસ્સ આણત્તિક્ખણે આણત્તસ્સ મારણક્ખણેતિ ઉભયેસમ્પિ કમ્મબદ્ધો. એસ નયો કાલાદીસુપિ.

મારણત્થન્તુ કાયેન વા કાયપ્પટિબદ્ધેન વા પહરણનિસ્સજ્જનં નિસ્સગ્ગિયો પયોગો. સોપિ ઉદ્દિસ્સાનુદ્દિસ્સભેદતો દુવિધો એવ, કમ્મબદ્ધો ચેત્થ પુબ્બે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો.

મારણત્થમેવ ઓપાતખણનં, અપસ્સેનઉપનિક્ખિપનં, ભેસજ્જવિસયન્તાદિપ્પયોજનં વા થાવરો પયોગો. સોપિ ઉદ્દિસ્સાનુદ્દિસ્સભેદતો દુવિધો, યતો તત્થપિ પુબ્બે વુત્તનયેનેવ કમ્મબદ્ધો વેદિતબ્બો. અયન્તુ વિસેસો – મૂલટ્ઠેન ઓપાતાદીસુ પરેસં મૂલેન વા મુધા વા દિન્નેસુપિ યદિ તપ્પચ્ચયા કોચિ મરતિ, મૂલટ્ઠસ્સેવ કમ્મબદ્ધો. યદિપિ ચ તેન અઞ્ઞેન વા તત્થ ઓપાતે વિનાસેત્વા ભૂમિસમે કતેપિ પંસુધોવકા વા પંસું ગણ્હન્તા, મૂલખણકા વા મૂલાનિ ખણન્તા આવાટં કરોન્તિ , દેવે વા વસ્સન્તે કદ્દમો જાયતિ, તત્થ ચ કોચિ ઓતરિત્વા વા લગ્ગિત્વા વા મરતિ, મૂલટ્ઠસ્સેવ કમ્મબદ્ધો. યદિ પન યેન લદ્ધં, સો અઞ્ઞો વા તં વિત્થટતરં ગમ્ભીરતરં વા કરોતિ, તપ્પચ્ચયાવ કોચિ મરતિ, ઉભયેસમ્પિ કમ્મબદ્ધો. યથા તુ મૂલાનિ મૂલેહિ સંસન્દન્તિ, તથા તત્ર થલે કતે મુચ્ચતિ. એવં અપસ્સેનાદીસુપિ યાવ તેસં પવત્તિ, તાવ યથાસમ્ભવં કમ્મબદ્ધો વેદિતબ્બો.

મારણત્થં પન વિજ્જાપરિજપ્પનં વિજ્જામયો પયોગો. દાઠાવુધાદીનં દાઠાકોટનાદિમિવ મારણત્થં કમ્મવિપાકજિદ્ધિવિકારકરણં ઇદ્ધિમયો પયોગોતિ. અદિન્નાદાનસ્સ તુ થેય્યપસય્હપટિચ્છન્નપરિકપ્પકુસાવહારવસપ્પવત્તા સાહત્થિકાણત્તિકાદયો પયોગા, તેસમ્પિ વુત્તાનુસારેનેવ પભેદો વેદિતબ્બો. અબ્રહ્મચરિયાદીનં તિણ્ણમ્પિ સાહત્થિકો એવ પયોગો લબ્ભતીતિ. એવમેત્થ પયોગતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

અઙ્ગતોતિ એત્થ ચ પાણાતિપાતસ્સ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ભવન્તિ – પાણો ચ હોતિ, પાણસઞ્ઞી ચ, વધકચિત્તઞ્ચ પચ્ચુપટ્ઠિતં હોતિ, વાયમતિ, તેન ચ મરતીતિ. અદિન્નાદાનસ્સાપિ પઞ્ચેવ – પરપરિગ્ગહિતઞ્ચ હોતિ, પરપરિગ્ગહિતસઞ્ઞી ચ, થેય્યચિત્તઞ્ચ પચ્ચુપટ્ઠિતં હોતિ, વાયમતિ, તેન ચ આદાતબ્બં આદાનં ગચ્છતીતિ. અબ્રહ્મચરિયસ્સ પન ચત્તારિ અઙ્ગાનિ ભવન્તિ – અજ્ઝાચરિયવત્થુ ચ હોતિ, તત્થ ચ સેવનચિત્તં પચ્ચુપટ્ઠિતં હોતિ, સેવનપચ્ચયા પયોગઞ્ચ સમાપજ્જતિ, સાદિયતિ ચાતિ, તથા પરેસં દ્વિન્નમ્પિ. તત્થ મુસાવાદસ્સ તાવ મુસા ચ હોતિ તં વત્થુ, વિસંવાદનચિત્તઞ્ચ પચ્ચુપટ્ઠિતં હોતિ, તજ્જો ચ વાયામો, પરવિસંવાદનઞ્ચ વિઞ્ઞાપયમાના વિઞ્ઞત્તિ પવત્તતીતિ ચત્તારિ અઙ્ગાનિ વેદિતબ્બાનિ. સુરામેરયમજ્જપમાદટ્ઠાનસ્સ પન સુરાદીનઞ્ચ અઞ્ઞતરં હોતિ મદનીયપાતુકમ્યતાચિત્તઞ્ચ પચ્ચુપટ્ઠિતં હોતિ, તજ્જઞ્ચ વાયામં આપજ્જતિ, પીતે ચ પવિસતીતિ ઇમાનિ ચત્તારિ અઙ્ગાનીતિ. એવમેત્થ અઙ્ગતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

સમુટ્ઠાનતોતિ પાણાતિપાતઅદિન્નાદાનમુસાવાદા ચેત્થ કાયચિત્તતો, વાચાચિત્તતો, કાયવાચાચિત્તતો ચાતિ તિસમુટ્ઠાના હોન્તિ. અબ્રહ્મચરિયં કાયચિત્તવસેન એકસમુટ્ઠાનમેવ. સુરામેરયમજ્જપમાદટ્ઠાનં કાયતો ચ, કાયચિત્તતો ચાતિ દ્વિસમુટ્ઠાનન્તિ. એવમેત્થ સમુટ્ઠાનતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

વેદનાતોતિ એત્થ ચ પાણાતિપાતો દુક્ખવેદનાસમ્પયુત્તોવ. અદિન્નાદાનં તીસુ વેદનાસુ અઞ્ઞતરવેદનાસમ્પયુત્તં, તથા મુસાવાદો. ઇતરાનિ દ્વે સુખાય વા અદુક્ખમસુખાય વા વેદનાય સમ્પયુત્તાનીતિ. એવમેત્થ વેદનાતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

મૂલતોતિ પાણાતિપાતો ચેત્થ દોસમોહમૂલો. અદિન્નાદાનમુસાવાદા લોભમોહમૂલા વા દોસમોહમૂલા વા. ઇતરાનિ દ્વે લોભમોહમૂલાનીતિ. એવમેત્થ મૂલતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

કમ્મતોતિ પાણાતિપાતઅદિન્નાદાનઅબ્રહ્મચરિયાનિ ચેત્થ કાયકમ્મમેવ કમ્મપથપ્પત્તાનેવ ચ, મુસાવાદો વચીકમ્મમેવ. યો પન અત્થભઞ્જકો, સો કમ્મપથપ્પત્તો. ઇતરો કમ્મમેવ. સુરામેરયમજ્જપમાદટ્ઠાનં કાયકમ્મમેવાતિ. એવમેત્થ કમ્મતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

વિરમતોતિ એત્થ આહ ''પાણાતિપાતાદીહિ વિરમન્તો કુતો વિરમતી''તિ? વુચ્ચતે – સમાદાનવસેન તાવ વિરમન્તો અત્તનો વા પરેસં વા પાણાતિપાતાદિઅકુસલતો વિરમતિ. કિમારબ્ભિત્વા? યતો વિરમતિ, તદેવ. સમ્પત્તવસેનાપિ વિરમન્તો વુત્તપ્પકારાકુસલતોવ. કિમારબ્ભિત્વા? પાણાતિપાતાદીનં વુત્તારમ્મણાનેવ. કેચિ પન ભણન્તિ ''સુરામેરયમજ્જસઙ્ખાતે સઙ્ખારે આરબ્ભિત્વા સુરામેરયમજ્જપમાદટ્ઠાના વિરમતિ, સત્તસઙ્ખારેસુ યં પન અવહરિતબ્બં ભઞ્જિતબ્બઞ્ચ, તં આરબ્ભિત્વા અદિન્નાદાના મુસાવાદા ચ, સત્તેયેવારબ્ભિત્વા પાણાતિપાતા અબ્રહ્મચરિયા ચા''તિ. તદઞ્ઞે ''એવં સન્તે 'અઞ્ઞં ચિન્તેન્તો અઞ્ઞં કરેય્ય, યઞ્ચ પજહતિ, તં ન જાનેય્યા'તિ એવંદિટ્ઠિકા હુત્વા અનિચ્છમાના યદેવ પજહતિ, તં અત્તનો પાણાતિપાતાદિઅકુસલમેવારબ્ભિત્વા વિરમતી''તિ

વદન્તિ. તદયુત્તં. કસ્મા? તસ્સ પચ્ચુપ્પન્નાભાવતો બહિદ્ધાભાવતો ચ. સિક્ખાપદાનઞ્હિ વિભઙ્ગપાઠે ‘‘પઞ્ચન્નં સિક્ખાપદાનં કતિ કુસલા…પે॰… કતિ અરણા’’તિ પુચ્છિત્વા ‘‘કુસલાયેવ, સિયા સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તા’’તિ (વિભ॰ ૭૧૬) એવં પવત્તમાને વિસ્સજ્જને ‘‘પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણા’’તિ ચ ‘‘બહિદ્ધારમ્મણા’’તિ ચ એવં પચ્ચુપ્પન્નબહિદ્ધારમ્મણત્તં વુત્તં, તં અત્તનો પાણાતિપાતાદિઅકુસલં આરભિત્વા વિરમન્તસ્સ ન યુજ્જતિ. યં પન વુત્તં – ‘‘અઞ્ઞં ચિન્તેન્તો અઞ્ઞં કરેય્ય, યઞ્ચ પજહતિ, તં ન જાનેય્યા’’તિ. તત્થ વુચ્ચતે – ન કિચ્ચસાધનવસેન પવત્તેન્તો અઞ્ઞં ચિન્તેન્તો અઞ્ઞં કરોતીતિ વા, યઞ્ચ પજહતિ, તં ન જાનાતીતિ વા વુચ્ચતિ.

‘‘આરભિત્વાન અમતં, જહન્તો સબ્બપાપકે;
નિદસ્સનઞ્ચેત્થ ભવે, મગ્ગટ્ઠોરિયપુગ્ગલો’’તિ.

એવમેત્થ વિરમતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

ફલતોતિ સબ્બે એવ ચેતે પાણાતિપાતાદયો દુગ્ગતિફલનિબ્બત્તકા હોન્તિ, સુગતિયઞ્ચ અનિટ્ઠાકન્તામનાપવિપાકનિબ્બત્તકા હોન્તિ, સમ્પરાયે દિટ્ઠધમ્મે એવ ચ અવેસારજ્જાદિફલનિબ્બત્તકા. અપિચ ‘‘યો સબ્બલહુસો પાણાતિપાતસ્સ વિપાકો મનુસ્સભૂતસ્સ અપ્પાયુકસંવત્તનિકો હોતી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૮.૪૦) એવમાદિના નયેનેત્થ ફલતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

અપિ ચેત્થ પાણાતિપાતાદિવેરમણીનમ્પિ સમુટ્ઠાનવેદનામૂલકમ્મફલતો વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો. તત્થાયં વિઞ્ઞાપના – સબ્બા એવ ચેતા વેરમણિયો ચતૂહિ સમુટ્ઠહન્તિ કાયતો, કાયચિત્તતો, વાચાચિત્તતો, કાયવાચાચિત્તતો ચાતિ. સબ્બા એવ ચ સુખવેદનાસમ્પયુત્તા વા, અદુક્ખમસુખવેદનાસમ્પયુત્તા વા, અલોભાદોસમૂલા વા અલોભાદોસામોહમૂલા વા. ચતસ્સોપિ ચેત્થ કાયકમ્મં, મુસાવાદાવેરમણી વચીકમ્મં, મગ્ગક્ખણે ચ ચિત્તતોવ સમુટ્ઠહન્તિ, સબ્બાપિ મનોકમ્મં.

પાણાતિપાતા વેરમણિયા ચેત્થ અઙ્ગપચ્ચઙ્ગસમ્પન્નતા આરોહપરિણાહસમ્પત્તિતા જવસમ્પત્તિતા સુપ્પતિટ્ઠિતપાદતા ચારુતા મુદુતા સુચિતા સૂરતા મહબ્બલતા વિસ્સત્થવચનતા લોકપિયતા નેલતા અભેજ્જપરિસતા અચ્છમ્ભિતા દુપ્પધંસિતા પરૂપક્કમેન અમરણતા અનન્તપરિવારતા સુરૂપતા સુસણ્ઠાનતા અપ્પાબાધતા અસોકિતા પિયેહિ મનાપેહિ સદ્ધિં અવિપ્પયોગતા દીઘાયુકતાતિ એવમાદીનિ ફલાનિ.

અદિન્નાદાના વેરમણિયા મહદ્ધનતા પહૂતધનધઞ્ઞતા અનન્તભોગતા અનુપ્પન્નભોગુપ્પત્તિતા ઉપ્પન્નભોગથાવરતા ઇચ્છિતાનં ભોગાનં ખિપ્પપ્પટિલાભિતા રાજચોરુદકગ્ગિઅપ્પિયદાયાદેહિ અસાધારણભોગતા અસાધારણધનપ્પટિલાભિતા લોકુત્તમતા નત્થિકભાવસ્સ અજાનનતા સુખવિહારિતાતિ એવમાદીનિ.

અબ્રહ્મચરિયા વેરમણિયા વિગતપચ્ચત્થિકતા સબ્બજનપિયતા અન્નપાનવત્થસયનાદીનં લાભિતા સુખસયનતા સુખપ્પટિબુજ્ઝનતા અપાયભયવિનિમુત્તતા ઇત્થિભાવપ્પટિલાભસ્સ વા નપુંસકભાવપ્પટિલાભસ્સ વા અભબ્બતા અક્કોધનતા પચ્ચક્ખકારિતા અપતિતક્ખન્ધતા અનધોમુખતા ઇત્થિપુરિસાનં અઞ્ઞમઞ્ઞપિયતા પરિપુણ્ણિન્દ્રિયતા પરિપુણ્ણલક્ખણતા નિરાસઙ્કતા અપ્પોસ્સુક્કતા સુખવિહારિતા અકુતોભયતા પિયવિપ્પયોગાભાવતાતિ એવમાદીનિ.

મુસાવાદા વેરમણિયા વિપ્પસન્નિન્દ્રિયતા વિસ્સટ્ઠમધુરભાણિતા સમસિતસુદ્ધદન્તતા નાતિથૂલતા નાતિકિસતા નાતિરસ્સતા નાતિદીઘતા સુખસમ્ફસ્સતા ઉપ્પલગન્ધમુખતા સુસ્સૂસકપરિજનતા આદેય્યવચનતા કમલુપ્પલસદિસમુદુલોહિતતનુજિવ્હતા અનુદ્ધતતા અચપલતાતિ એવમાદીનિ.

સુરામેરયમજ્જપમાદટ્ઠાના વેરમણિયા અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નેસુ સબ્બકિચ્ચકરણીયેસુ ખિપ્પં પટિજાનનતા સદા ઉપટ્ઠિતસતિતા અનુમ્મત્તકતા ઞાણવન્તતા અનલસતા અજળતા અનેલમૂગતા અમત્તતા અપ્પમત્તતા અસમ્મોહતા અચ્છમ્ભિતા અસારમ્ભિતા અનુસ્સઙ્કિતા સચ્ચવાદિતા અપિસુણાફરુસાસમ્ફપલાપવાદિતા રત્તિન્દિવમતન્દિતતા કતઞ્ઞુતા કતવેદિતા અમચ્છરિતા ચાગવન્તતા સીલવન્તતા ઉજુતા અક્કોધનતા હિરિમનતા ઓત્તપ્પિતા ઉજુદિટ્ઠિકતા મહાપઞ્ઞતા મેધાવિતા પણ્ડિતતા અત્થાનત્થકુસલતાતિ એવમાદીનિ ફલાનિ. એવમેત્થ પાણાતિપાતાદિવેરમણીનં સમુટ્ઠાનવેદનામૂલકમ્મફલતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

પચ્છિમપઞ્ચસિક્ખાપદવણ્ણના

ઇદાનિ યં વુત્તં –

> ‘‘યોજેતબ્બં તતો યુત્તં, પચ્છિમેસ્વપિ પઞ્ચસુ;
> આવેણિકઞ્ચ વત્તબ્બં, ઞેય્યા હીનાદિતાપિ ચા’’તિ.

તસ્સાયં અત્થવણ્ણના – એતિસ્સા પુરિમપઞ્ચસિક્ખાપદવણ્ણનાય યં યુજ્જતિ, તં તતો ગહેત્વા પચ્છિમેસ્વપિ પઞ્ચસુ સિક્ખાપદેસુ યોજેતબ્બં. તત્થાયં યોજના – યથેવ હિ પુરિમસિક્ખાપદેસુ **આરમ્મણતો** ચ સુરામેરયમજ્જપમાદટ્ઠાનં રૂપાયતનાદિઅઞ્ઞતરસઙ્ખારારમ્મણં, તથા ઇધ વિકાલભોજનં. એતેન નયેન સબ્બેસં આરમ્મણભેદો વેદિતબ્બો. **આદાનતો** ચ યથા પુરિમાનિ સામણેરેન વા ઉપાસકેન વા સમાદિયન્તેન સમાદિન્નાનિ હોન્તિ, તથા એતાનિપિ. **અઙ્ગતો**પિ યથા તત્થ પાણાતિપાતાદીનં અઙ્ગભેદો વુત્તો, એવમિધાપિ વિકાલભોજનસ્સ ચત્તારિ અઙ્ગાનિ – વિકાલો, યાવકાલિકં, અજ્ઝોહરણં, અનુમ્મત્તકતાતિ. એતેનાનુસારેન સેસાનમ્પિ અઙ્ગવિભાગો વેદિતબ્બો. યથા ચ તત્થ **સમુટ્ઠાનતો** સુરામેરયમજ્જપમાદટ્ઠાનં કાયતો ચ કાયચિત્તતો ચાતિ દ્વિસમુટ્ઠાનં, એવમિધ વિકાલભોજનં. એતેન નયેન સબ્બેસં સમુટ્ઠાનં વેદિતબ્બં. યથા ચ તત્થ **વેદનાતો** અદિન્નાદાનં તીસુ વેદનાસુ અઞ્ઞતરવેદનાસમ્પયુત્તં, તથા ઇધ વિકાલભોજનં. એતેન નયેન સબ્બેસં વેદનાસમ્પયોગો વેદિતબ્બો. યથા ચ તત્થ અબ્રહ્મચરિયં લોભમોહમૂલં, એવમિધ વિકાલભોજનં. અપરાનિ ચ દ્વે એતેન નયેન સબ્બેસં મૂલભેદો વેદિતબ્બો. યથા ચ તત્થ પાણાતિપાતાદયો કાયકમ્મં, એવમિધાપિ વિકાલભોજનાદીનિ. જાતરૂપરજતપ્પટિગ્ગહણં પન કાયકમ્મં વા સિયા વચીકમ્મં વા કાયદ્વારાદીહિ પવત્તિસબ્ભાવપરિયાયેન, ન કમ્મપથવસેન. **વિરમતો**તિ યથા ચ તત્થ વિરમન્તો અત્તનો વા પરેસં વા પાણાતિપાતાદિઅકુસલતો વિરમતિ, એવમિધાપિ વિકાલભોજનાદિઅકુસલતો, કુસલતોપિ વા એકતો. યથા ચ પુરિમા પઞ્ચ વેરમણિયો ચતુસમુટ્ઠાના કાયતો, કાયચિત્તતો, વાચાચિત્તતો, કાયવાચાચિત્તતો ચાતિ, સબ્બા સુખવેદનાસમ્પયુત્તા વા અદુક્ખમસુખવેદનાસમ્પયુત્તા વા, અલોભાદોસમૂલા વા અલોભાદોસામોહમૂલા વા, સબ્બા ચ નાનપ્પકારઇટ્ઠફલનિબ્બત્તકા, તથા ઇધાપીતિ.

> ‘‘યોજેતબ્બં તતો યુત્તં, પચ્છિમેસ્વપિ પઞ્ચસુ;
> આવેણિકઞ્ચ વત્તબ્બં, ઞેય્યા હીનાદિતાપિ ચા’’તિ. –

એત્થ પન **વિકાલભોજનન્તિ** મજ્ઝન્હિકવીતિક્કમે ભોજનં. એતઞ્હિ અનુઞ્ઞાતકાલે વીતિક્કન્તે ભોજનં, તસ્મા ''વિકાલભોજન''ન્તિ વુચ્ચતિ , તતો વિકાલભોજના. **નચ્ચગીતવાદિતવિસૂકદસ્સનન્તિ** એત્થ **નચ્ચં** નામ યંકિઞ્ચિ નચ્ચં, **ગીતન્તિ** યંકિઞ્ચિ ગીતં, **વાદિતન્તિ** યંકિઞ્ચિ વાદિતં. **વિસૂકદસ્સનન્તિ** કિલેસુપ્પત્તિપચ્ચયતો કુસલપક્ખભિન્દનેન વિસૂકાનં દસ્સનં, વિસૂકભૂતં વા દસ્સનં વિસૂકદસ્સનં. નચ્ચા ચ ગીતા ચ વાદિતા ચ વિસૂકદસ્સના ચ નચ્ચગીતવાદિતવિસૂકદસ્સના. વિસૂકદસ્સનઞ્ચેત્થ બ્રહ્મજાલે વુત્તનયેનેવ ગહેતબ્બં. વુત્તઞ્હિ તત્થ –

> ''યથા વા પનેકે ભોન્તો સમણબ્રાહ્મણા સદ્ધાદેય્યાનિ ભોજનાનિ ભુઞ્જિત્વા તે એવરૂપં વિસૂકદસ્સનમનુયુત્તા વિહરન્તિ, સેય્યથિદં, નચ્ચં ગીતં વાદિતં પેક્ખં અક્ખાનં પાણિસ્સરં વેતાલં કુમ્ભથૂણં સોભનકં ચણ્ડાલં વંસં ધોવનં હત્થિયુદ્ધં અસ્સયુદ્ધં મહિંસયુદ્ધં ઉસભયુદ્ધં અજયુદ્ધં મેણ્ડયુદ્ધં કુક્કુટયુદ્ધં વટ્ટકયુદ્ધં દણ્ડયુદ્ધં મુટ્ઠિયુદ્ધં નિબ્બુદ્ધં ઉય્યોધિકં બલગ્ગં સેનાબ્યૂહં અનીકદસ્સનં ઇતિ વા, ઇતિ એવરૂપા વિસૂકદસ્સના પટિવિરતો સમણો ગોતમો''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૨).

અથ વા યથાવુત્તેનત્થેન નચ્ચગીતવાદિતાનિ એવ વિસૂકાનિ નચ્ચગીતવાદિતવિસૂકાનિ, તેસં દસ્સનં નચ્ચગીતવાદિતવિસૂકદસ્સનં, તસ્મા નચ્ચગીતવાદિતવિસૂકદસ્સના. ''દસ્સનસવના''તિ વત્તબ્બે યથા ''સો ચ હોતિ મિચ્છાદિટ્ઠિકો વિપરીતદસ્સનો''તિ એવમાદીસુ (અ॰ નિ॰ ૧.૩૦૮) અચક્ખુદ્વારપ્પવત્તમ્પિ વિસયગ્ગહણં ''દસ્સન''ન્તિ વુચ્ચતિ, એવં સવનમ્પિ ''દસ્સન''ન્ત્વેવ વુત્તં. દસ્સનકમ્યતાય ઉપસઙ્કમિત્વા પસ્સતો એવ ચેત્થ વીતિક્કમો હોતિ. ઠિતનિસિન્નસયનોકાસે પન આગતં ગચ્છન્તસ્સ વા આપાથગતં પસ્સતો સિયા સંકિલેસો, ન વીતિક્કમો. ધમ્મૂપસંહિતમ્પિ ચેત્થ ગીતં ન વટ્ટતિ, ગીતૂપસંહિતો પન ધમ્મો વટ્ટતીતિ વેદિતબ્બો.

માલાદીનિ ધારણાદીહિ યથાસઙ્ખ્યં યોજેતબ્બાનિ. તત્થ **માલાતિ** યંકિઞ્ચિ પુપ્ફજાતં. **વિલેપનન્તિ** યંકિઞ્ચિ વિલેપનત્થં પિસિત્વા પટિયત્તં. અવસેસં સબ્બમ્પિ વાસચુણ્ણધૂપનાદિકં ગન્ધજાતં **ગન્ધો**. તં સબ્બમ્પિ મણ્ડનવિભૂસનત્થં ન વટ્ટતિ, ભેસજ્જત્થન્તુ વટ્ટતિ, પૂજનત્થઞ્ચ અભિહટં સાદિયતો ન કેનચિ પરિયાયેન ન વટ્ટતિ. **ઉચ્ચાસયનન્તિ** પમાણાતિક્કન્તં વુચ્ચતિ. **મહાસયનન્તિ** અકપ્પિયસયનં અકપ્પિયત્થરણઞ્ચ. તદુભયમ્પિ સાદિયતો ન કેનચિ પરિયાયેન વટ્ટતિ. **જાતરૂપન્તિ** સુવણ્ણં. **રજતન્તિ** કહાપણો, લોહમાસકદારુમાસકજતુમાસકાદિ યં યં તત્થ તત્થ વોહારં ગચ્છતિ, તદુભયમ્પિ જાતરૂપરજતં. તસ્સ યેન કેનચિ પકારેન સાદિયનં પટિગ્ગહો નામ, સો ન યેન કેનચિ પરિયાયેન વટ્ટતીતિ એવં આવેણિકં વત્તબ્બં.

દસપિ ચેતાનિ સિક્ખાપદાનિ હીનેન છન્દેન ચિત્તવીરિયવીમંસાહિ વા સમાદિન્નાનિ હીનાનિ, મજ્ઝિમેહિ મજ્ઝિમાનિ, પણીતેહિ પણીતાનિ. તણ્હાદિટ્ઠિમાનેહિ વા ઉપક્કિલિટ્ઠાનિ હીનાનિ, અનુપક્કિલિટ્ઠાનિ મજ્ઝિમાનિ, તત્થ તત્થ પઞ્ઞાય અનુગ્ગહિતાનિ પણીતાનિ. ઞાણવિપ્પયુત્તેન વા કુસલચિત્તેન સમાદિન્નાનિ હીનાનિ, સસઙ્ખારિકઞાણસમ્પયુત્તેન મજ્ઝિમાનિ, અસઙ્ખારિકેન પણીતાનીતિ એવં ઞેય્યા હીનાદિતાપિ ચાતિ.

એત્તાવતા ચ યા પુબ્બે ''**યેન યત્થ યદા યસ્મા**''તિઆદીહિ છહિ ગાથાહિ સિક્ખાપદપાઠસ્સ વણ્ણનત્થં માતિકા નિક્ખિત્તા, સા અત્થતો પકાસિતા હોતીતિ.

સિક્ખાપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. દ્વત્તિંસાકારવણ્ણના

પદસમ્બન્ધવણ્ણના

ઇદાનિ યદિદં એવં દસહિ સિક્ખાપદેહિ પરિસુદ્ધપયોગસ્સ સીલે પતિટ્ઠિતસ્સ કુલપુત્તસ્સ આસયપરિસુદ્ધત્થં ચિત્તભાવનત્થઞ્ચ અઞ્ઞત્ર બુદ્ધુપ્પાદા અપ્પવત્તપુબ્બં સબ્બતિત્થિયાનં અવિસયભૂતં તેસુ તેસુ સુત્તન્તેસુ –

> ''એકધમ્મો, ભિક્ખવે, ભાવિતો બહુલીકતો મહતો સંવેગાય સંવત્તતિ. મહતો અત્થાય સંવત્તતિ. મહતો યોગક્ખેમાય સંવત્તતિ. મહતો સતિસમ્પજઞ્ઞાય સંવત્તતિ. ઞાણદસ્સનપ્પટિલાભાય સંવત્તતિ. દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારાય સંવત્તતિ. વિજ્જાવિમુત્તિફલસચ્છિકિરિયાય સંવત્તતિ. કતમો એકધમ્મો? કાયગતા સતિ. અમતં તે, ભિક્ખવે, ન પરિભુઞ્જન્તિ, યે કાયગતાસતિં ન પરિભુઞ્જન્તિ. અમતં તે, ભિક્ખવે, પરિભુઞ્જન્તિ, યે કાયગતાસતિં પરિભુઞ્જન્તિ. અમતં તેસં, ભિક્ખવે, અપરિભુત્તં પરિભુત્તં, પરિહીનં અપરિહીનં, વિરદ્ધં આરદ્ધં, યેસં કાયગતા સતિ આરદ્ધા''તિ. (અ॰ નિ॰ ૧.૫૬૪-૫૭૦) –

એવં ભગવતા અનેકાકારેન પસંસિત્વા –

> ''કથં ભાવિતા, ભિક્ખવે, કાયગતાસતિ કથં બહુલીકતા મહપ્ફલા હોતિ મહાનિસંસા? ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ અરઞ્ઞગતો વા''તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૫૪) –

આદિના નયેન આનાપાનપબ્બં ઇરિયાપથપબ્બં ચતુસમ્પજઞ્ઞપબ્બં પટિક્કૂલમનસિકારપબ્બં ધાતુમનસિકારપબ્બં નવ સિવથિકપબ્બાનીતિ ઇમેસં ચુદ્દસન્નં પબ્બાનં વસેન કાયગતાસતિકમ્મટ્ઠાનં નિદ્દિટ્ઠં. તસ્સ ભાવનાનિદ્દેસો અનુપ્પત્તો. તત્થ યસ્મા ઇરિયાપથપબ્બં ચતુસમ્પજઞ્ઞપબ્બં ધાતુમનસિકારપબ્બન્તિ ઇમાનિ તીણિ વિપસ્સનાવસેન વુત્તાનિ. નવ સિવથિકપબ્બાનિ વિપસ્સનાઞાણેસુયેવ આદીનવાનુપસ્સનાવસેન વુત્તાનિ. યાપિ ચેત્થ ઉદ્ધુમાતકાદીસુ સમાધિભાવના ઇજ્ઝેય્ય, સા વિસુદ્ધિમગ્ગે વિત્થારતો અસુભભાવનાનિદ્દેસે પકાસિતા એવ. આનાપાનપબ્બં પન પટિક્કૂલમનસિકારપબ્બઞ્ચેતિ ઇમાનેત્થ દ્વે સમાધિવસેન વુત્તાનિ. તેસુ આનાપાનપબ્બં આનાપાનસ્સતિવસેન વિસું કમ્મટ્ઠાનંયેવ. યં પનેતં –

> ''પુન ચપરં, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ ઇમમેવ કાયં ઉદ્ધં પાદતલા અધો કેસમત્થકા તચપરિયન્તં પૂરં નાનપ્પકારસ્સ અસુચિનો પચ્ચવેક્ખતિ 'અત્થિ ઇમસ્મિં કાયે કેસા, લોમા…પે॰… મુત્ત''ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૫૪).

એવં તત્થ તત્થ મત્થલુઙ્ગં અટ્ઠિમિઞ્જેન સઙ્ગહેત્વા દેસિતં કાયગતાસતિકોટ્ઠાસભાવનાપરિયાયં દ્વત્તિંસાકારકમ્મટ્ઠાનં આરદ્ધં, તસ્સાયં અત્થવણ્ણના –

તત્થ **અત્થીતિ** સંવિજ્જન્તિ. **ઇમસ્મિન્તિ** ય્વાયં ઉદ્ધં પાદતલા અધો કેસમત્થકા તચપરિયન્તો પૂરો નાનપ્પકારસ્સ અસુચિનોતિ વુચ્ચતિ, તસ્મિં . **કાયેતિ** સરીરે. સરીરઞ્હિ અસુચિસઞ્ચયતો, કુચ્છિતાનં વા કેસાદીનઞ્ચેવ ચક્ખુરોગાદીનઞ્ચ રોગસતાનં આયભૂતતો કાયોતિ વુચ્ચતિ. **કેસા…પે॰… મુત્તન્તિ** એતે કેસાદયો દ્વત્તિંસાકારા, તત્થ ''અત્થિ ઇમસ્મિં કાયે કેસા અત્થિ લોમા''તિ એવં સમ્બન્ધો વેદિતબ્બો . તેન કિં કથિતં હોતિ?

ઇમસ્મિં પાદતલા પટ્ઠાય ઉપરિ, કેસમત્થકા પટ્ઠાય હેટ્ઠા, તચતો પટ્ઠાય પરિતોતિ એત્તકે બ્યામમત્તે કળેવરે સબ્બાકારેનાપિ વિચિનન્તો ન કોચિ કિઞ્ચિ મુત્તં વા મણિં વા વેળુરિયં વા અગરું વા ચન્દનં વા કુઙ્કુમં વા કપ્પૂરં વા વાસચુણ્ણાદિં વા અણુમત્તમ્પિ સુચિભાવં પસ્સતિ, અથ ખો પરમદુગ્ગન્ધજેગુચ્છં અસ્સિરિકદસ્સનં નાનપ્પકારં કેસલોમાદિભેદં અસુચિમેવ પસ્સતીતિ.

અયં તાવેત્થ પદસમ્બન્ધતો વણ્ણના.

અસુભભાવના

અસુભભાવનાવસેન પનસ્સ એવં વણ્ણના વેદિતબ્બા – એવમેતસ્મિં પાણાતિપાતાવેરમણિસિક્ખાપદાદિભેદે સીલે પતિટ્ઠિતેન પયોગસુદ્ધેન આદિકમ્મિકેન કુલપુત્તેન આસયસુદ્ધિયા અધિગમનત્થં દ્વત્તિંસાકારકમ્મટ્ઠાનભાવનાનુયોગમનુયુઞ્જિતુકામેન પઠમં તાવસ્સ આવાસકુલલાભગણકમ્મદ્ધાનઞાતિગન્થરોગઇદ્ધિપલિબોધેન કિત્તિપલિબોધેન વા સહ દસ પલિબોધા હોન્તિ. અથાનેન આવાસકુલલાભગણઞાતિકિત્તીસુ સઙ્ગપ્પહાનેન, કમ્મદ્ધાનગન્થેસુ અબ્યાપારેન, રોગસ્સ તિકિચ્છાયાતિ એવં તે દસ પલિબોધા ઉપચ્છિન્દિતબ્બા, અથાનેન ઉપચ્છિન્નપલિબોધેન અનુપચ્છિન્નનેક્ખમ્માભિલાસેન કોટિપ્પત્તસલ્લેખવુત્તિતં પરિગ્ગહેત્વા ખુદ્દાનુખુદ્દકમ્પિ વિનયાચારં અપ્પજહન્તેન આગમાધિગમસમન્નાગતો તતો અઞ્ઞતરઙ્ગસમન્નાગતો વા કમ્મટ્ઠાનદાયકો આચરિયો વિનયાનુરૂપેન વિધિના ઉપગન્તબ્બો, વત્તસમ્પદાય ચ આરાધિતચિત્તસ્સ તસ્સ અત્તનો અધિપ્પાયો નિવેદેતબ્બો. તેન તસ્સ નિમિત્તજ્ઝાસયચરિયાધિમુત્તિભેદં ઞત્વા યદિ એતં કમ્મટ્ઠાનમનુરૂપં, અથ યસ્મિં વિહારે અત્તના વસતિ, યદિ તસ્મિંયેવ સોપિ વસિતુકામો હોતિ, તતો સઙ્ખેપતો કમ્મટ્ઠાનં દાતબ્બં. અથ અઞ્ઞત્ર વસિતુકામો હોતિ, તતો પહાતબ્બપરિગ્ગહેતબ્બાદિકથનવસેન સપુરેક્ખારં રાગચરિતાનુકુલાદિકથનવસેન સપ્પભેદં વિત્થારેન કથેતબ્બં. તેન તં સપુરેક્ખારં સપ્પભેદં કમ્મટ્ઠાનં ઉગ્ગહેત્વા આચરિયં આપુચ્છિત્વા યાનિ તાનિ –

> ‘‘મહાવાસં નવાવાસં, જરાવાસઞ્ચ પન્થનિં;
> સોણ્ડિં પણ્ણઞ્ચ પુપ્ફઞ્ચ, ફલં પત્થિતમેવ ચ.
>
> ‘‘નગરં દારુના ખેત્તં, વિસભાગેન પટ્ટનં;
> પચ્ચન્તસીમાસપ્પાયં, યત્થ મિત્તો ન લબ્ભતિ.
>
> ‘‘અટ્ઠારસેતાનિ ઠાનાનિ, ઇતિ વિઞ્ઞાય પણ્ડિતો;
> આરકા પરિવજ્જેય્ય, મગ્ગં સપ્પટિભયં યથા’’તિ. (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૫૨) –

એવં અટ્ઠારસ સેનાસનાનિ પરિવજ્જેતબ્બાનીતિ વુચ્ચન્તિ. તાનિ વજ્જેત્વા, યં તં –

> ‘‘કથઞ્ચ, ભિક્ખવે, સેનાસનં પઞ્ચઙ્ગસમન્નાગતં હોતિ? ઇધ, ભિક્ખવે, સેનાસનં નાતિદૂરં હોતિ, નચ્ચાસન્નં, ગમનાગમનસમ્પન્નં, દિવા અપ્પાકિણ્ણં, રત્તિં અપ્પસદ્દં અપ્પનિગ્ઘોસં અપ્પડંસમકસવાતાતપસરીસપસમ્ફસ્સં. તસ્મિં ખો પન સેનાસને વિહરન્તસ્સ અપ્પકસિરેન ઉપ્પજ્જન્તિ ચીવરપિણ્ડપાતસેનાસનગિલાનપચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારા. તસ્મિં ખો પન સેનાસને થેરા ભિક્ખૂ વિહરન્તિ

બહુસ્સુતા આગતાગમા ધમ્મધરા વિનયધરા માતિકાધરા, તે કાલેન કાલં ઉપસઙ્કમિત્વા પરિપુચ્છતિ પરિપઞ્હતિ ‘ઇદં, ભન્તે, કથં, ઇમસ્સ કો અત્થો’તિ? તસ્સ, તે આયસ્મન્તો અવિવટઞ્ચેવ વિવરન્તિ, અનુત્તાનીકતઞ્ચ ઉત્તાનિં કરોન્તિ, અનેકવિહિતેસુ ચ કઙ્ખાઠાનિયેસુ ધમ્મેસુ કઙ્ખં પટિવિનોદેન્તિ. એવં ખો, ભિક્ખવે, સેનાસનં પઞ્ચઙ્ગસમન્નાગતં હોતી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૧૧). –

એવં પઞ્ચઙ્ગસમન્નાગતં સેનાસનં વુત્તં. તથારૂપં સેનાસનં ઉપગમ્મ કતસબ્બકિચ્ચેન કામેસુ આદીનવં, નેક્ખમ્મે ચ આનિસંસં પચ્ચવેક્ખિત્વા બુદ્ધસુબુદ્ધતાય ધમ્મસુધમ્મતાય સઙ્ઘસુપ્પટિપન્નતાય ચ અનુસ્સરણેન ચિત્તં પસાદેત્વા યં તં –

> ‘‘વચસા મનસા ચેવ, વણ્ણસણ્ઠાનતો દિસા;
> ઓકાસતો પરિચ્છેદા, સત્તધુગ્ગહણં વિદૂ’’તિ. –

એવં સત્તવિધં ઉગ્ગહકોસલ્લં; અનુપુબ્બતો, નાતિસીઘતો, નાતિસણિકતો, વિક્ખેપપ્પટિબાહનતો, પણ્ણત્તિસમતિક્કમતો, અનુપુબ્બમુઞ્ચનતો, અપ્પનાતો, તયો ચ સુત્તન્તાતિ એવં દસવિધં મનસિકારકોસલ્લઞ્ચ વુત્તં. તં અપરિચ્ચજન્તેન દ્વત્તિંસાકારભાવના આરભિતબ્બા. એવઞ્હિ આરભતો સબ્બાકારેન દ્વત્તિંસાકારભાવના સમ્પજ્જતિ નો અઞ્ઞથા.

તત્થ આદિતોવ તચપઞ્ચકં તાવ ગહેત્વા અપિ તેપિટકેન ‘‘કેસા લોમા’’તિઆદિના નયેન અનુલોમતો, તસ્મિં પગુણીભૂતે ‘‘તચો દન્તા’’તિ એવમાદિના નયેન પટિલોમતો, તસ્મિમ્પિ પગુણીભૂતે તદુભયનયેનેવ અનુલોમપ્પટિલોમતો બહિ વિસટવિતક્કવિચ્છેદનત્થં પાળિપગુણીભાવત્થઞ્ચ વચસા કોટ્ઠાસસભાવપરિગ્ગહત્થં મનસા ચ અદ્ધમાસં ભાવેતબ્બં. વચસા હિસ્સ ભાવના બહિ વિસટવિતક્કે વિચ્છિન્દિત્વા મનસા ભાવનાય પાળિપગુણતાય ચ પચ્ચયો હોતિ, મનસા ભાવના અસુભવણ્ણલક્ખણાનં અઞ્ઞતરવસેન પરિગ્ગહસ્સ, અથ તેનેવ નયેન વક્કપઞ્ચકં અદ્ધમાસં, તતો તદુભયમદ્ધમાસં, તતો પપ્ફાસપઞ્ચકમદ્ધમાસં, તતો તં પઞ્ચકત્તયમ્પિ અદ્ધમાસં, અથ અન્તે અવુત્તમ્પિ મત્થલુઙ્ગં પથવીધાતુઆકારેહિ સદ્ધિં એકતો ભાવનત્થં ઇધ પક્ખિપિત્વા મત્થલુઙ્ગપઞ્ચકં અદ્ધમાસં, તતો પઞ્ચકચતુક્કમ્પિ અદ્ધમાસં, અથ મેદછક્કમદ્ધમાસં, તતો મેદછક્કેન સહ પઞ્ચકચતુક્કમ્પિ અદ્ધમાસં, અથ મુત્તછક્કમદ્ધમાસં, તતો સબ્બમેવ દ્વત્તિંસાકારમદ્ધમાસન્તિ એવં છ માસે વણ્ણસણ્ઠાનદિસોકાસપરિચ્છેદતો વવત્થપેન્તેન ભાવેતબ્બં. એતં મજ્ઝિમપઞ્ઞં પુગ્ગલં સન્ધાય વુત્તં. મન્દપઞ્ઞેન તુ યાવજીવં ભાવેતબ્બં તિક્ખપઞ્ઞસ્સ ન ચિરેનેવ ભાવના સમ્પજ્જતીતિ.

એત્થાહ – ‘‘કથં પનાયમિમં દ્વત્તિંસાકારં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતી’’તિ? અયઞ્હિ ‘‘અત્થિ ઇમસ્મિં કાયે કેસા’’તિ એવમાદિના નયેન તચપઞ્ચકાદિવિભાગતો દ્વત્તિંસાકારં ભાવેન્તો **કેસા** તાવ વણ્ણતો કાળકાતિ વવત્થપેતિ, યાદિસકા વાનેન દિટ્ઠા હોન્તિ. સણ્ઠાનતો દીઘવટ્ટલિકા તુલાદણ્ડમિવાતિ વવત્થપેતિ. દિસતો પન યસ્મા ઇમસ્મિં કાયે નાભિતો ઉદ્ધં ઉપરિમા દિસા અધો હેટ્ઠિમાતિ વુચ્ચતિ, તસ્મા ઇમસ્સ કાયસ્સ ઉપરિમાય દિસાય જાતાતિ વવત્થપેતિ. ઓકાસતો નલાટન્તકણ્ણચૂળિકગલવાટકપરિચ્છિન્ને સીસચમ્મે જાતાતિ. તત્થ યથા વમ્મિકમત્થકે જાતાનિ કુણ્ઠતિણાનિ ન જાનન્તિ ‘‘મયં વમ્મિકમત્થકે જાતાની’’તિ; નપિ વમ્મિકમત્થકો જાનાતિ ‘‘મયિ કુણ્ઠતિણાનિ જાતાની’’તિ; એવમેવ ન કેસા જાનન્તિ ‘‘મયં સીસચમ્મે જાતા’’તિ, નપિ સીસચમ્મં જાનાતિ ‘‘મયિ કેસા જાતા’’તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા અચેતના અબ્યાકતા સુઞ્ઞા

પરમદુગ્ગન્ધજેગુચ્છપ્પટિકૂલા, ન સત્તો ન પુગ્ગલોતિ વવત્થપેતિ. પરિચ્છેદતોતિ દુવિધો પરિચ્છેદો સભાગવિસભાગવસેન. તત્થ કેસા હેટ્ઠા પતિટ્ઠિતચમ્મતલેન તત્થ વીહગ્ગમત્તં પવિસિત્વા પતિટ્ઠિતેન અત્તનો મૂલતલેન ચ ઉપરિ આકાસેન તિરિયં અઞ્ઞમઞ્ઞેન પરિચ્છિન્નાતિ એવં સભાગપરિચ્છેદતો, કેસા ન અવસેસએકતિંસાકારા. અવસેસા એકતિંસા ન કેસાતિ એવં વિસભાગપરિચ્છેદતો ચ વવત્થપેતિ. એવં તાવ કેસે વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

અવસેસેસુ **લોમા** વણ્ણતો યેભુય્યેન નીલવણ્ણાતિ વવત્થપેતિ, યાદિસકા વાનેન દિટ્ઠા હોન્તિ. સણ્ઠાનતો ઓણતચાપસણ્ઠાના, ઉપરિ વઙ્કતાલહીરસણ્ઠાના વા, દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતા, ઓકાસતો હત્થતલપાદતલે ઠપેત્વા યેભુય્યેન અવસેસસરીરચમ્મે જાતાતિ.

તત્થ યથા પુરાણગામટ્ઠાને જાતાનિ દબ્બતિણાનિ ન જાનન્તિ ‘‘મયં પુરાણગામટ્ઠાને જાતાની’’તિ, ન ચ પુરાણગામટ્ઠાનં જાનાતિ ‘‘મયિ દબ્બતિણાનિ જાતાની’’તિ, એવમેવ ન લોમા જાનન્તિ ‘‘મયં સરીરચમ્મે જાતા’’તિ, નપિ સરીરચમ્મં જાનાતિ ‘‘મયિ લોમા જાતા’’તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા અચેતના અબ્યાકતા સુઞ્ઞા પરમદુગ્ગન્ધજેગુચ્છપટિકૂલા, ન સત્તો ન પુગ્ગલોતિ વવત્થપેતિ. પરિચ્છેદતો હેટ્ઠા પતિટ્ઠિતચમ્મતલેન તત્થ લિક્ખામત્તં પવિસિત્વા પતિટ્ઠિતેન અત્તનો મૂલેન ચ ઉપરિ આકાસેન તિરિયં અઞ્ઞમઞ્ઞેન પરિચ્છિન્નાતિ વવત્થપેતિ. અયમેતેસં સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં લોમે વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં **નખા** યસ્સ પરિપુણ્ણા, તસ્સ વીસતિ. તે સબ્બેપિ વણ્ણતો મંસવિનિમુત્તોકાસે સેતા, મંસસમ્બન્ધે તમ્બવણ્ણાતિ વવત્થપેતિ. સણ્ઠાનતો યથાસકપતિટ્ઠિતોકાસસણ્ઠાના, યેભુય્યેન મધુકફલટ્ઠિકસણ્ઠાના, મચ્છસકલિકસણ્ઠાના વાતિ વવત્થપેતિ. દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતા, ઓકાસતો અઙ્ગુલીનં અગ્ગેસુ પતિટ્ઠિતાતિ.

તત્થ યથા નામ ગામદારકેહિ દણ્ડકગ્ગેસુ મધુકફલટ્ઠિકા ઠપિતા ન જાનન્તિ ‘‘મયં દણ્ડકગ્ગેસુ ઠપિતા’’તિ, નપિ દણ્ડકા જાનન્તિ ‘‘અમ્હેસુ મધુકફલટ્ઠિકા ઠપિતા’’તિ; એવમેવ નખા ન જાનન્તિ ‘‘મયં અઙ્ગુલીનં અગ્ગેસુ પતિટ્ઠિતા’’તિ, નપિ અઙ્ગુલિયો જાનન્તિ ‘‘અમ્હાકં અગ્ગેસુ નખા પતિટ્ઠિતા’’તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા અચેતના…પે॰… ન પુગ્ગલોતિ વવત્થપેતિ. પરિચ્છેદતો હેટ્ઠા મૂલે ચ અઙ્ગુલિમંસેન, તત્થ પતિટ્ઠિતતલેન વા ઉપરિ અગ્ગે ચ આકાસેન, ઉભતોપસ્સેસુ અઙ્ગુલીનં ઉભતોકોટિચમ્મેન પરિચ્છિન્નાતિ વવત્થપેતિ. અયમેતેસં સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં નખે વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં **દન્તા** યસ્સ પરિપુણ્ણા, તસ્સ દ્વત્તિંસ. તે સબ્બેપિ વણ્ણતો સેતવણ્ણાતિ વવત્થપેતિ. યસ્સ સમસણ્ઠિતા હોન્તિ, તસ્સ ખરપત્તચ્છિન્નસઙ્ખપટલમિવ સમગન્થિતસેતકુસુમમકુળમાલા વિય ચ ખાયન્તિ. યસ્સ વિસમસણ્ઠિતા, તસ્સ જિણ્ણઆસનસાલાપીઠકપટિપાટિ વિય નાનાસણ્ઠાનાતિ સણ્ઠાનતો વવત્થપેતિ. તેસઞ્હિ ઉભયદન્તપન્તિપરિયોસાનેસુ હેટ્ઠતો ઉપરિતો ચ દ્વે દ્વે કત્વા અટ્ઠ દન્તા ચતુકોટિકા ચતુમૂલિકા આસન્દિકસણ્ઠાના, તેસં ઓરતો તેનેવ કમેન સન્નિવિટ્ઠા અટ્ઠ દન્તા તિકોટિકા તિમૂલિકા સિઙ્ઘાટકસણ્ઠાના. તેસમ્પિ ઓરતો તેનેવ કમેન હેટ્ઠતો ઉપરિતો ચ એકમેકં કત્વા ચત્તારો દન્તા દ્વિકોટિકા દ્વિમૂલિકા યાનકૂપત્થમ્ભિનીસણ્ઠાના. તેસમ્પિ ઓરતો તેનેવ કમેન સન્નિવિટ્ઠા ચત્તારો દાઠાદન્તા એકકોટિકા એકમૂલિકા મલ્લિકામકુળસણ્ઠાના. તતો

ઉભયદન્તપન્તિવેમજ્ઝે હેટ્ઠા ચત્તારો ઉપરિ ચત્તારો કત્વા અટ્ઠ દન્તા એકકોટિકા એકમૂલિકા તુમ્બબીજસણ્ઠાના. દિસતો ઉપરિમાય દિસાય જાતા. ઓકાસતો ઉપરિમા ઉપરિમહનુકટ્ઠિકે અધોકોટિકા, હેટ્ઠિમા હેટ્ઠિમહનુકટ્ઠિકે ઉદ્ધંકોટિકા હુત્વા પતિટ્ઠિતાતિ.

તત્થ યથા નવકમ્મિકપુરિસેન હેટ્ઠા સિલાતલે પતિટ્ઠાપિતા ઉપરિમતલે પવેસિતા થમ્ભા ન જાનન્તિ ''મયં હેટ્ઠાસિલાતલે પતિટ્ઠાપિતા, ઉપરિમતલે પવેસિતા''તિ, ન હેટ્ઠાસિલાતલં જાનાતિ ''મયિ થમ્ભા પતિટ્ઠાપિતા''તિ, ન ઉપરિમતલં જાનાતિ ''મયિ થમ્ભા પવિટ્ઠા''તિ; એવમેવ દન્તા ન જાનન્તિ ''મયં હેટ્ઠાહનુકટ્ઠિકે પતિટ્ઠિતા, ઉપરિમહનુકટ્ઠિકે પવિટ્ઠા''તિ, નાપિ હેટ્ઠાહનુકટ્ઠિકં જાનાતિ ''મયિ દન્તા પતિટ્ઠિતા''તિ, ન ઉપરિમહનુકટ્ઠિકં જાનાતિ ''મયિ દન્તા પવિટ્ઠા''તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા...પે॰... ન પુગ્ગલોતિ. પરિચ્છેદતો હેટ્ઠા હનુકટ્ઠિકૂપેન હનુકટ્ઠિકં પવિસિત્વા પતિટ્ઠિતેન અત્તનો મૂલતલેન ચ ઉપરિ આકાસેન તિરિયં અઞ્ઞમઞ્ઞેન પરિચ્છિન્નાતિ વવત્થપેતિ. અયમેતેસં સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં દન્તે વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ .

તતો પરં અન્તોસરીરે નાનાકુણપસઞ્ચયપ્પટિચ્છાદકં **તચો** વણ્ણતો સેતોતિ વવત્થપેતિ. સો હિ યદિપિ છવિરાગરઞ્જિતત્તા કાળકોદાતાદિવણ્ણવસેન નાનાવણ્ણો વિય દિસ્સતિ, તથાપિ સભાગવણ્ણેન સેતો એવ. સો પનસ્સ સેતભાવો અગ્ગિજાલાભિઘાતપહરણપહારાદીહિ વિદ્ધંસિતાય છવિયા પાકટો હોતિ. સણ્ઠાનતો સઙ્ખેપેન કઞ્ચુકસણ્ઠાનો, વિત્થારેન નાનાસણ્ઠાનોતિ. તથા હિ પાદઙ્ગુલિત્તચો કોસકારકકોસસણ્ઠાનો, પિટ્ઠિપાદત્તચો પુટબદ્ધૂપાહનસણ્ઠાનો, જઙ્ઘત્તચો ભત્તપુટકતાલપણ્ણસણ્ઠાનો , ઊરુત્તચો તણ્ડુલભરિતદીઘત્થવિકસણ્ઠાનો, આનિસદત્તચો ઉદકપૂરિતપટપરિસ્સાવનસણ્ઠાનો, પિટ્ઠિત્તચો ફલકોનદ્ધચમ્મસણ્ઠાનો, કુચ્છિત્તચો વીણાદોણિકોનદ્ધચમ્મસણ્ઠાનો, ઉરત્તચો યેભુય્યેન ચતુરસ્સસણ્ઠાનો, દ્વિબાહુત્તચો તૂણીરોનદ્ધચમ્મસણ્ઠાનો, પિટ્ઠિહત્થત્તચો ખુરકોસસણ્ઠાનો ફણકત્થવિકસણ્ઠાનો વા, હત્થઙ્ગુલિત્તચો કુઞ્ચિકાકોસસણ્ઠાનો, ગીવત્તચો ગલકઞ્ચુકસણ્ઠાનો, મુખત્તચો છિદ્દાવછિદ્દકિમિકુલાવકસણ્ઠાનો, સીસત્તચો પત્તત્થવિકસણ્ઠાનોતિ.

તચપરિગ્ગણ્હકેન ચ યોગાવચરેન ઉત્તરોટ્ઠતો પટ્ઠાય તચસ્સ મંસસ્સ ચ અન્તરેન ચિત્તં પેસેન્તેન પઠમં તાવ મુખત્તચો વવત્થપેતબ્બો, તતો સીસત્તચો, અથ બહિગીવત્તચો, તતો અનુલોમેન પટિલોમેન ચ દક્ખિણહત્થત્તચો. અથ તેનેવ કમેન વામહત્થત્તચો, તતો પિટ્ઠિત્તચો, અથ આનિસદત્તચો, તતો અનુલોમેન પટિલોમેન ચ દક્ખિણપાદત્તચો, અથ વામપાદત્તચો, તતો વત્થિઉદરહદયઅબ્ભન્તરગીવત્તચો, તતો હેટ્ઠિમહનુકત્તચો, અથ અધરોટ્ઠત્તચો. એવં યાવ પુન ઉપરિ ઓટ્ઠત્તચોતિ . દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતો. ઓકાસતો સકલસરીરં પરિયોનન્ધિત્વા ઠિતોતિ.

તત્થ યથા અલ્લચમ્મપરિયોનદ્ધાય પેળાય ન અલ્લચમ્મં જાનાતિ ''મયા પેળા પરિયોનદ્ધા''તિ, નપિ પેળા જાનાતિ ''અહં અલ્લચમ્મેન પરિયોનદ્ધા''તિ; એવમેવ ન તચો જાનાતિ ''મયા ઇદં ચાતુમહાભૂતિકં સરીરં ઓનદ્ધ''ન્તિ, નપિ ઇદં ચાતુમહાભૂતિકં સરીરં જાનાતિ ''અહં તચેન ઓનદ્ધ''ન્તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા...પે॰... ન પુગ્ગલોતિ. કેવલં તુ –

> ''અલ્લચમ્મપટિચ્છન્નો, નવદ્વારો મહાવણો;
> સમન્તતો પગ્ઘરતિ, અસુચિપૂતિગન્ધિયો''તિ.

પરિચ્છેદતો હેટ્ઠા મંસેન તત્થ પતિટ્ઠિતતલેન વા ઉપરિ છવિયા પરિચ્છિન્નોતિ વવત્થપેતિ. અયમેતસ્સ સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં તચં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં સરીરે નવપેસિસતપ્પભેદં **મંસં** વણ્ણતો રત્તં પાલિભદ્દકપુપ્ફસન્નિભન્તિ વવત્થપેતિ. સણ્ઠાનતો નાનાસણ્ઠાનન્તિ. તથા હિ તત્થ જઙ્ઘમંસં તાલપત્તપુટભત્તસણ્ઠાનં, અવિકસિતકેતકીમકુળસણ્ઠાનન્તિપિ કેચિ. ઊરુમંસં સુધાપિસનનિસદપોતકસણ્ઠાનં, આનિસદમંસં ઉદ્ધનકોટિસણ્ઠાનં, પિટ્ઠિમંસં તાલગુળપટલસણ્ઠાનં, ફાસુકદ્વયમંસં વંસમયકોટ્ઠકુચ્છિપદેસમ્હિ તનુમત્તિકાલેપસણ્ઠાનં, થનમંસં વટ્ટેત્વા અવક્ખિત્તદ્ધમત્તિકાપિણ્ડસણ્ઠાનં, દ્વેબાહુમંસં નઙ્ગુટ્ઠસીસપાદે છેત્વા નિચ્ચમ્મં કત્વા ઠપિતમહામૂસિકસણ્ઠાનં, મંસસૂનકસણ્ઠાનન્તિપિ એકે. ગણ્ડમંસં ગણ્ડપ્પદેસે ઠપિતકરઞ્જબીજસણ્ઠાનં, મણ્ડૂકસણ્ઠાનન્તિપિ એકે. જિવ્હામંસં નુહીપત્તસણ્ઠાનં, નાસામંસં ઓમુખનિક્ખિત્તપણ્ણકોસસણ્ઠાનં, 0.અક્ખિકૂપમંસં અદ્ધપક્કઉદુમ્બરસણ્ઠાનં, સીસમંસં પત્તપચનકટાહતનુલેપસણ્ઠાનન્તિ . મંસપરિગ્ગણ્હકેન ચ યોગાવચરેન એતાનેવ ઓળારિકમંસાનિ સણ્ઠાનતો વવત્થપેતબ્બાનિ. એવઞ્હિ વવત્થાપયતો સુખુમાનિ મંસાનિ ઞાણસ્સ આપાથં આગચ્છન્તીતિ. દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતં. ઓકાસતો સાધિકાનિ તીણિ અટ્ઠિસતાનિ અનુલિમ્પિત્વા ઠિતન્તિ.

તત્થ યથા થૂલમત્તિકાનુલિત્તાય ભિત્તિયા ન થૂલમત્તિકા જાનાતિ ''મયા ભિત્તિ અનુલિત્તા''તિ, નપિ ભિત્તિ જાનાતિ ''અહં થૂલમત્તિકાય અનુલિત્તા''તિ, એવમેવં ન નવપેસિસતપ્પભેદં મંસં જાનાતિ ''મયા અટ્ઠિસતત્તયં અનુલિત્ત''ન્તિ, નપિ અટ્ઠિસતત્તયં જાનાતિ ''અહં નવપેસિસતપ્પભેદેન મંસેન અનુલિત્ત''ન્તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા...પે॰... ન પુગ્ગલોતિ. કેવલં તુ –

''નવપેસિસતા મંસા, અનુલિત્તા કળેવરં;
નાનાકિમિકુલાકિણ્ણં, મીળ્હટ્ઠાનંવ પૂતિક''ન્તિ.

પરિચ્છેદતો હેટ્ઠા અટ્ઠિસઙ્ઘાટેન તત્થ પતિટ્ઠિતતલેન વા ઉપરિ તચેન તિરિયં અઞ્ઞમઞ્ઞેન પરિચ્છિન્નન્તિ વવત્થપેતિ. અયમેતસ્સ સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં મંસં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં સરીરે નવસતપ્પભેદા **ન્હારૂ** વણ્ણતો સેતાતિ વવત્થપેતિ, મધુવણ્ણાતિપિ એકે. સણ્ઠાનતો નાનાસણ્ઠાનાતિ. તથા હિ તત્થ મહન્તા મહન્તા ન્હારૂ કન્દલમકુળસણ્ઠાના, તતો સુખુમતરા સૂકરવાગુરરજ્જુસણ્ઠાના, તતો અણુકતરા પૂતિલતાસણ્ઠાના, તતો અણુકતરા સીહળમહાવીણાતન્તિસણ્ઠાના, તતો અણુકતરા થૂલસુત્તકસણ્ઠાના, હત્થપિટ્ઠિપાદપિટ્ઠીસુ ન્હારૂ સકુણપાદસણ્ઠાના, સીસે ન્હારૂ ગામદારકાનં સીસે ઠપિતવિરળતરદુકૂલસણ્ઠાના, પિટ્ઠિયા ન્હારૂ તેમેત્વા આતપે પસારિતમચ્છજાલસણ્ઠાના, અવસેસા ઇમસ્મિં સરીરે તંતંઅઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનુગતા ન્હારૂ સરીરે પટિમુક્કજાલકઞ્ચુકસણ્ઠાનાતિ. દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતા. તેસુ ચ દક્ખિણકણ્ણચૂળિકતો પટ્ઠાય પઞ્ચ કણ્ડરનામકા મહાન્હારૂ પુરતો ચ પચ્છતો ચ વિનન્ધમાના વામપસ્સં ગતા, વામકણ્ણચૂળિકતો પટ્ઠાય પઞ્ચ પુરતો ચ પચ્છતો ચ વિનન્ધમાના દક્ખિણપસ્સં ગતા, દક્ખિણગલવાટકતો પટ્ઠાય પઞ્ચ પુરતો ચ પચ્છતો ચ વિનન્ધમાના વામપસ્સં ગતા, વામગલવાટકતો પટ્ઠાય પઞ્ચ પુરતો ચ પચ્છતો ચ વિનન્ધમાના દક્ખિણપસ્સં ગતા, દક્ખિણહત્થં વિનન્ધમાના પુરતો ચ પચ્છતો ચ પઞ્ચ પઞ્ચાતિ દસ કણ્ડરનામકા એવ મહાન્હારૂ આરુળ્હા. તથા વામહત્થં, દક્ખિણપાદં, વામપાદઞ્ચાતિ એવમેતે સટ્ઠિ મહાન્હારૂ

સરીરધારકા સરીરનિયામકાતિપિ વવત્થપેતિ. ઓકાસતો સકલસરીરે અટ્ઠિચમ્માનં અટ્ઠિમંસાનઞ્ચ અન્તરે અટ્ઠીનિ આબન્ધમાના ઠિતાતિ.

તત્થ યથા વલ્લિસન્તાનબદ્ધેસુ કુટ્ટદારૂસુ ન વલ્લિસન્તાના જાનન્તિ ''અમ્હેહિ કુટ્ટદારૂનિ આબદ્ધાની''તિ, નપિ કુટ્ટદારૂનિ જાનન્તિ ''મયં વલ્લિસન્તાનેહિ આબદ્ધાની''તિ; એવમેવ ન ન્હારૂ જાનન્તિ ''અમ્હેહિ તીણિ અટ્ઠિસતાનિ આબદ્ધાની''તિ, નપિ તીણિ અટ્ઠિસતાનિ જાનન્તિ ''મયં ન્હારૂહિ આબદ્ધાની''તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા...પે॰... ન પુગ્ગલોતિ. કેવલં તુ –

''નવન્હારુસતા હોન્તિ, બ્યામમત્તે કળેવરે;
બન્ધન્તિ અટ્ઠિસઙ્ઘાટં, અગારમિવ વલ્લિયો''તિ.

પરિચ્છેદતો હેટ્ઠા તીહિ અટ્ઠિસતેહિ તત્થ પતિટ્ઠિતતલેહિ વા ઉપરિ તચમંસેહિ તિરિયં અઞ્ઞમઞ્ઞેન પરિચ્છિન્નાતિ વવત્થપેતિ. અયમેતેસં સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં ન્હારૂ વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં સરીરે દ્વત્તિંસદન્તટ્ઠિકાનં વિસું ગહિતત્તા સેસાનિ ચતુસટ્ઠિ હત્થટ્ઠિકાનિ ચતુસટ્ઠિ પાદટ્ઠિકાનિ ચતુસટ્ઠિ મુદુકટ્ઠિકાનિ મંસનિસ્સિતાનિ દ્વે પણ્હિકટ્ઠીનિ એકેકસ્મિં પાદે દ્વે દ્વે ગોપ્ફકટ્ઠિકાનિ દ્વે જઙ્ઘટ્ઠિકાનિ એકં જણ્ણુકટ્ઠિ એકં ઊરુટ્ઠિ દ્વે કટિટ્ઠીનિ અટ્ઠારસ પિટ્ઠિકણ્ટકટ્ઠીનિ ચતુવીસતિ ફાસુકટ્ઠીનિ ચુદ્દસ ઉરટ્ઠીનિ એકં હદયટ્ઠિ દ્વે અક્ખકટ્ઠીનિ દ્વે પિટ્ઠિબાહટ્ઠીનિ દ્વે બાહટ્ઠીનિ દ્વે દ્વે અગ્ગબાહટ્ઠીનિ સત્ત ગીવટ્ઠીનિ દ્વે હનુકટ્ઠીનિ એકં નાસિકટ્ઠિ દ્વે અક્ખિટ્ઠીનિ દ્વે કણ્ણટ્ઠીનિ એકં નલાટટ્ઠિ એકં મુદ્ધટ્ઠિ નવ સીસકપાલટ્ઠીનીતિ એવમાદિના નયેન વુત્તપ્પભેદાનિ **અટ્ઠીનિ** સબ્બાનેવ વણ્ણતો સેતાનીતિ વવત્થપેતિ.

સણ્ઠાનતો નાનાસણ્ઠાનાનિ. તથા હિ તત્થ અગ્ગપાદઙ્ગુલિયટ્ઠીનિ કતકબીજસણ્ઠાનાનિ, તદનન્તરાનિ અઙ્ગુલીનં મજ્ઝપબ્બટ્ઠીનિ અપરિપુણ્ણપનસટ્ઠિસણ્ઠાનાનિ, મૂલપબ્બટ્ઠીનિ પણવસણ્ઠાનાનિ, મોરસકલિસણ્ઠાનાનીતિપિ એકે. પિટ્ઠિપાદટ્ઠીનિ કોટ્ટિતકન્દલકન્દરાસિસણ્ઠાનાનિ પણ્હિકટ્ઠીનિ એકટ્ઠિતાલફલબીજસણ્ઠાનાનિ, ગોપ્ફકટ્ઠીનિ એકતોબદ્ધકીળાગોળકસણ્ઠાનાનિ, જઙ્ઘટ્ઠિકેસુ ખુદ્દકં ધનુદણ્ડસણ્ઠાનં, મહન્તં ખુપ્પિપાસામિલાતધમનિપિટ્ઠિસણ્ઠાનં, જઙ્ઘટ્ઠિકસ્સ ગોપ્ફકટ્ઠિકેસુ પતિટ્ઠિતટ્ઠાનં અપનીતતચખજ્જૂરીકળીરસણ્ઠાનં, જઙ્ઘટ્ઠિકસ્સ જણ્ણુકટ્ઠિકે પતિટ્ઠિતટ્ઠાનં મુદિઙ્ગમત્થકસણ્ઠાનં જણ્ણુકટ્ઠિ એકપસ્સતો ઘટ્ટિતફેણસણ્ઠાનં, ઊરુટ્ઠીનિ દુત્તચ્છિતવાસિફરસુદણ્ડસણ્ઠાનાનિ, ઊરુટ્ઠિકસ્સ કટટ્ઠિકે પતિટ્ઠિતટ્ઠાનં સુવણ્ણકારાનં અગ્ગિજાલનકસલાકાબુન્દિસણ્ઠાનં , તપ્પતિટ્ઠિતોકાસો અગ્ગચ્છિન્નપુન્નાગફલસણ્ઠાનો, કટિટ્ઠીનિ દ્વેપિ એકાબદ્ધાનિ હુત્વા કુમ્ભકારેહિ કતચુલ્લિસણ્ઠાનાનિ, તાપસભિસિકાસણ્ઠાનાનીતિપિ એકે. આનિસદટ્ઠીનિ હેટ્ઠામુખઠપિતસપ્પફણસણ્ઠાનાનિ, સત્તટ્ઠાનેસુ છિદ્દાવછિદ્દાનિ અટ્ઠારસ પિટ્ઠિકણ્ટકટ્ઠીનિ અબ્ભન્તરતો ઉપરૂપરિ ઠપિતસીસકપટ્ટવેઠકસણ્ઠાનાનિ, બાહિરતો વટ્ટનાવલિસણ્ઠાનાનિ, તેસં અન્તરન્તરા કકચદન્તસદિસાનિ દ્વે તીણિ કણ્ટકાનિ હોન્તિ, ચતુવીસતિયા ફાસુકટ્ઠીસુ પરિપુણ્ણાનિ પરિપુણ્ણસીહળદાત્તસણ્ઠાનાનિ , અપરિપુણ્ણાનિ અપરિપુણ્ણસીહળદાત્તસણ્ઠાનાનિ, સબ્બાનેવ ઓદાતકુક્કુટસ્સ પસારિતપક્ખદ્વયસણ્ઠાનાનીતિપિ એકે. ચુદ્દસ ઉરટ્ઠીનિ જિણ્ણસન્દમાનિકફલકપન્તિસણ્ઠાનાનિ, હદયટ્ઠિ દબ્બિફણસણ્ઠાનં, અક્ખકટ્ઠીનિ ખુદ્દકલોહવાસિદણ્ડસણ્ઠાનાનિ, તેસં હેટ્ઠા અટ્ઠિ અદ્ધચન્દસણ્ઠાનં, પિટ્ઠિબાહટ્ઠીનિ ફરસુફણસણ્ઠાનાનિ,

ઉપડ્ઢચ્છિન્નસીહળકુદાલસણ્ઠાનાનીતિપિ એકે. બાહટ્ઠીનિ આદાસદણ્ડસણ્ઠાનાનિ, મહાવાસિદણ્ડસણ્ઠાનાનીતિપિ એકે. અગ્ગબાહટ્ઠીનિ યમકતાલકન્દસણ્ઠાનાનિ, મણિબન્ધટ્ઠીનિ એકતો અલ્લિયાપેત્વા ઠપિતસીસકપટ્ટવેઠકસણ્ઠાનાનિ, પિટ્ઠિહત્થટ્ઠીનિ કોટ્ટિતકન્દલકન્દરાસિસણ્ઠાનાનિ, હત્થઙ્ગુલિમૂલપબ્બટ્ઠીનિ પણવસણ્ઠાનાનિ, મજ્ઝપબ્બટ્ઠીનિ અપરિપુણ્ણપનસટ્ઠિસણ્ઠાનાનિ, અગ્ગપબ્બટ્ઠીનિ કતકબીજસણ્ઠાનાનિ, સત્ત ગીવટ્ઠીનિ દણ્ડે વિજ્ઝિત્વા પટિપાટિયા ઠપિતવંસકળીરખણ્ડસણ્ઠાનાનિ, હેટ્ઠિમહનુકટ્ઠિ કમ્મારાનં અયોકૂટયોત્તકસણ્ઠાનં, ઉપરિમહનુકટ્ઠિ અવલેખનસત્થકસણ્ઠાનં, અક્ખિનાસકૂપટ્ઠીનિ અપનીતમિઞ્જતરુણતાલટ્ઠિસણ્ઠાનાનિ , નલાટટ્ઠિ અધોમુખઠપિતભિન્નસઙ્ખકપાલસણ્ઠાનં, કણ્ણચૂળિકટ્ઠીનિ ન્હાપિતખુરકોસસણ્ઠાનાનિ, નલાટકણ્ણચૂળિકાનં ઉપરિ પટ્ટબન્ધનોકાસે અટ્ઠિબહલઘટપુણ્ણપટપિલોતિકખણ્ડસણ્ઠાનં, મુદ્ધનટ્ઠિ મુખચ્છિન્નવઙ્કનાળિકેરસણ્ઠાનં, સીસટ્ઠીનિ સિબ્બેત્વા ઠપિતજજ્જરાલાબુકટાહસણ્ઠાનાનીતિ. દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતાનિ.

ઓકાસતો અવિસેસેન સકલસરીરે ઠિતાનિ, વિસેસેન તુ સીસટ્ઠીનિ ગીવટ્ઠિકેસુ પતિટ્ઠિતાનિ, ગીવટ્ઠીનિ પિટ્ઠિકણ્ટકટ્ઠીસુ પતિટ્ઠિતાનિ, પિટ્ઠિકણ્ટકટ્ઠીનિ કટિટ્ઠીસુ પતિટ્ઠિતાનિ, કટિટ્ઠીનિ ઊરુટ્ઠિકેસુ પતિટ્ઠિતાનિ, ઊરુટ્ઠીનિ જણ્ણુકટ્ઠિકેસુ, જણ્ણુકટ્ઠીનિ જઙ્ઘટ્ઠિકેસુ, જઙ્ઘટ્ઠીનિ ગોપ્ફકટ્ઠિકેસુ, ગોપ્ફકટ્ઠીનિ પિટ્ઠિપાદટ્ઠિકેસુ પતિટ્ઠિતાનિ, પિટ્ઠિપાદટ્ઠિકાનિ ચ ગોપ્ફકટ્ઠીનિ ઉક્ખિપિત્વા ઠિતાનિ, ગોપ્ફકટ્ઠીનિ જઙ્ઘટ્ઠીનિ...પે॰... ગીવટ્ઠીનિ સીસટ્ઠીનિ ઉક્ખિપિત્વા ઠિતાનીતિ એતેનાનુસારેન અવસેસાનિપિ અટ્ઠીનિ વેદિતબ્બાનિ.

તત્થ યથા ઇટ્ઠકગોપાનસિચયાદીસુ ન ઉપરિમા ઇટ્ઠકાદયો જાનન્તિ ''મયં હેટ્ઠિમેસુ પતિટ્ઠિતા''તિ, નપિ હેટ્ઠિમા જાનન્તિ ''મયં ઉપરિમાનિ ઉક્ખિપિત્વા ઠિતા''તિ; એવમેવ ન સીસટ્ઠિકાનિ જાનન્તિ ''મયં ગીવટ્ઠિકેસુ પતિટ્ઠિતાની''તિ...પે॰... ન ગોપ્ફકટ્ઠિકાનિ જાનન્તિ ''મયં પિટ્ઠિપાદટ્ઠિકેસુ પતિટ્ઠિતાની''તિ, નપિ પિટ્ઠિપાદટ્ઠિકાનિ જાનન્તિ ''મયં ગોપ્ફકટ્ઠીનિ ઉક્ખિપિત્વા ઠિતાની''તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા...પે॰... ન પુગ્ગલોતિ. કેવલં તુ ઇમાનિ સાધિકાનિ તીણિ અટ્ઠિસતાનિ નવહિ ન્હારુસતેહિ નવહિ ચ મંસપેસિસતેહિ આબદ્ધાનુલિત્તાનિ, એકઘનચમ્મપરિયોનદ્ધાનિ, સત્તરસહરણીસહસ્સાનુગતસિનેહસિનેહિતાનિ, નવનવુતિલોમકૂપસહસ્સપરિસ્સવમાનસેદજલ્લિકાનિ અસીતિકિમિકુલાનિ, કાયોત્વેવ સઙ્ખ્યં ગતાનિ, યં સભાવતો ઉપપરિક્ખન્તો યોગાવચરો ન કિઞ્ચિ ગય્હૂપગં પસ્સતિ, કેવલં તુ ન્હારુસમ્બન્ધં નાનાકુણપસઙ્કિણ્ણં અટ્ઠિસઙ્ઘાટમેવ પસ્સતિ. યં દિસ્વા દસબલસ્સ પુત્તભાવં ઉપેતિ. યથાહ –

''પટિપાટિયટ્ઠીનિ ઠિતાનિ કોટિયા,
અનેકસન્ધિયમિતો ન કેહિચિ;
બદ્ધો નહારૂહિ જરાય ચોદિતો,
અચેતનો કટ્ઠકલિઙ્ગરૂપમો.

''કુણપં કુણપે જાતં, અસુચિમ્હિ ચ પૂતિનિ;
દુગ્ગન્ધે ચાપિ દુગ્ગન્ધં, ભેદનમ્હિ ચ વયધમ્મં.

''અટ્ઠિપુટે અટ્ઠિપુટો, નિબ્બત્તો પૂતિનિ પૂતિકાયમ્હિ;
તમ્હિ ચ વિનેથ છન્દં, હેસ્સથ પુત્તા દસબલસ્સા''તિ ચ.

પરિચ્છેદતો અન્તો અટ્ઠિમિઞ્જેન ઉપરિતો મંસેન અગ્ગે મૂલે ચ અઞ્ઞમઞ્ઞેન પરિચ્છિન્નાનીતિ વવત્થપેતિ. અયમેતેસં સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં અટ્ઠીનિ વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં સરીરે યથાવુત્તપ્પભેદાનં અટ્ઠીનં અબ્ભન્તરગતં **અટ્ઠિમિઞ્જં** વણ્ણતો સેતન્તિ વવત્થપેતિ. સણ્ઠાનતો અત્તનો ઓકાસસણ્ઠાનન્તિ. સેય્યથિદં – મહન્તમહન્તાનં અટ્ઠીનં અબ્ભન્તરગતં સેદેત્વા વટ્ટેત્વા મહન્તેસુ વંસનળકપબ્બેસુ પક્ખિત્તમહાવેત્તઙ્કુરસણ્ઠાનં, ખુદ્દાનુખુદ્દકાનં અબ્ભન્તરગતં સેદેત્વા વટ્ટેત્વા ખુદ્દાનુખુદ્દકેસુ વંસનળકપબ્બેસુ પક્ખિત્તતનુવેત્તઙ્કુરસણ્ઠાનન્તિ. દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતં. ઓકાસતો અટ્ઠીનં અબ્ભન્તરે પતિટ્ઠિતન્તિ.

તત્થ યથા વેળુનળકાદીનં અન્તોગતાનિ દધિફાણિતાનિ ન જાનન્તિ ''મયં વેળુનળકાદીનં અન્તોગતાની''તિ, નપિ વેળુનળકાદયો જાનન્તિ ''દધિફાણિતાનિ અમ્હાકં અન્તોગતાની''તિ; એવમેવ ન અટ્ઠિમિઞ્જં જાનાતિ ''અહં અટ્ઠીનં અન્તોગત''ન્તિ, નપિ અટ્ઠીનિ જાનન્તિ ''અટ્ઠિમિઞ્જં અમ્હાકં અન્તોગત''ન્તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા...પે॰... ન પુગ્ગલોતિ. પરિચ્છેદતો અટ્ઠીનં અબ્ભન્તરતલેહિ અટ્ઠિમિઞ્જભાગેન ચ પરિચ્છિન્નન્તિ વવત્થપેતિ. અયમેતસ્સ સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં અટ્ઠિમિઞ્જં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં સરીરસ્સ અબ્ભન્તરે દ્વિગોળકપ્પભેદં **વક્કં** વણ્ણતો મન્દરત્તં પાળિભદ્દકટ્ઠિવણ્ણન્તિ વવત્થપેતિ. સણ્ઠાનતો ગામદારકાનં સુત્તાવુતકીળાગોળકસણ્ઠાનં, એકવણ્ટસહકારદ્વયસણ્ઠાનન્તિપિ એકે. દિસતો ઉપરિમાય દિસાય જાતં. ઓકાસતો ગલવાટકા વિનિક્ખન્તેન એકમૂલેન થોકં ગન્ત્વા દ્વિધા ભિન્નેન થૂલન્હારુના વિનિબદ્ધં હુત્વા હદયમંસં પરિક્ખિપિત્વા ઠિતન્તિ.

તત્થ યથા વણ્ટૂપનિબદ્ધં સહકારદ્વયં ન જાનાતિ ''અહં વણ્ટેન ઉપનિબદ્ધ''ન્તિ, નપિ વણ્ટં જાનાતિ ''મયા સહકારદ્વયં ઉપનિબદ્ધ''ન્તિ; એવમેવ ન વક્કં જાનાતિ ''અહં થૂલન્હારુના ઉપનિબદ્ધ''ન્તિ, નપિ થૂલન્હારુ જાનાતિ ''મયા વક્કં ઉપનિબદ્ધ''ન્તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા...પે॰... ન પુગ્ગલોતિ. પરિચ્છેદતો વક્કં વક્કભાગેન પરિચ્છિન્નન્તિ વવત્થપેતિ. અયમેતસ્સ સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં વક્કં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં સરીરસ્સ અબ્ભન્તરે **હદયં** વણ્ણતો રત્તં રત્તપદુમપત્તપિટ્ઠિવણ્ણન્તિ વવત્થપેતિ. સણ્ઠાનતો બાહિરપત્તાનિ અપનેત્વા અધોમુખઠપિતપદુમમકુળસણ્ઠાનં, તઞ્ચ અગ્ગચ્છિન્નપુન્નાગફલમિવ વિવટેકપસ્સં બહિ મટ્ઠં અન્તો કોસાતકીફલસ્સ અબ્ભન્તરસદિસં. પઞ્ઞાબહુલાનં થોકં વિકસિતં, મન્દપઞ્ઞાનં મકુળિતમેવ. યં રૂપં નિસ્સાય મનોધાતુ ચ મનોવિઞ્ઞાણધાતુ ચ પવત્તન્તિ, તં અપનેત્વા અવસેસમંસપિણ્ડસઙ્ખાતહદયબ્ભન્તરે અદ્ધપસતમત્તં લોહિતં સણ્ઠાતિ, તં રાગચરિતસ્સ રત્તં, દોસચરિતસ્સ કાળકં, મોહચરિતસ્સ મંસધોવનોદકસદિસં, વિતક્કચરિતસ્સ કુલત્થયૂસવણ્ણં, સદ્ધાચરિતસ્સ કણિકારપુપ્ફવણ્ણં, પઞ્ઞાચરિતસ્સ અચ્છં વિપ્પસન્નમનાવિલં, નિદ્ધોતજાતિમણિ વિય જુતિમન્તં ખાયતિ. દિસતો ઉપરિમાય દિસાય જાતં. ઓકાસતો સરીરબ્ભન્તરે દ્વિન્નં થનાનં મજ્ઝે પતિટ્ઠિતન્તિ.

તત્થ યથા દ્વિન્નં વાતપાનકવાટકાનં મજ્ઝે ઠિતો અગ્ગળત્થમ્ભકો ન જાનાતિ ''અહં દ્વિન્નં વાતપાનકવાટકાનં મજ્ઝે ઠિતો''તિ, નપિ વાતપાનકવાટકાનિ જાનન્તિ ''અમ્હાકં મજ્ઝે અગ્ગળત્થમ્ભકો ઠિતો''તિ; એવમેવં ન હદયં

જાનાતિ ‘‘અહં દ્વિન્નં થનાનં મજ્ઝે ઠિત’’ન્તિ, નપિ થનાનિ જાનન્તિ ‘‘હદયં અમ્હાકં મજ્ઝે ઠિત’’ન્તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા…પે॰… ન પુગ્ગલોતિ. પરિચ્છેદતો હદયં હદયભાગેન પરિચ્છિન્નન્તિ વવત્થપેતિ. અયમેતસ્સ સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં હદયં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં સરીરસ્સ અબ્ભન્તરે **યકન**સઞ્ઞિતં યમકમંસપિણ્ડં વણ્ણતો રત્તં રત્તકુમુદબાહિરપત્તપિટ્ઠિવણ્ણન્તિ વવત્થપેતિ. સણ્ઠાનતો એકમૂલં હુત્વા અગ્ગે યમકં કોવિળારપત્તસણ્ઠાનં, તઞ્ચ દન્ધાનં એકંયેવ હોતિ મહન્તં, પઞ્ઞવન્તાનં દ્વે વા તીણિ વા ખુદ્દકાનીતિ. દિસતો ઉપરિમાય દિસાય જાતં. ઓકાસતો દ્વિન્નં થનાનં અબ્ભન્તરે દક્ખિણપસ્સં નિસ્સાય ઠિતન્તિ.

તત્થ યથા પિઠરકપસ્સે લગ્ગા મંસપેસિ ન જાનાતિ ‘‘અહં પિઠરકપસ્સે લગ્ગા’’તિ, નપિ પિઠરકપસ્સં જાનાતિ ‘‘મયિ મંસપેસિ લગ્ગા’’તિ; એવમેવ ન યકનં જાનાતિ ‘‘અહં દ્વિન્નં થનાનં અબ્ભન્તરે દક્ખિણપસ્સં નિસ્સાય ઠિત’’ન્તિ, નપિ થનાનં અબ્ભન્તરે દક્ખિણપસ્સં જાનાતિ ‘‘મં નિસ્સાય યકનં ઠિત’’ન્તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા…પે॰… ન પુગ્ગલોતિ. પરિચ્છેદતો પન યકનં યકનભાગેન પરિચ્છિન્નન્તિ વવત્થપેતિ . અયમેતસ્સ સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં યકનં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં સરીરે પટિચ્છન્નાપટિચ્છન્નભેદતો દુવિધં **કિલોમકં** વણ્ણતો સેતં દુકૂલપિલોતિકવણ્ણન્તિ વવત્થપેતિ. સણ્ઠાનતો અત્તનો ઓકાસસણ્ઠાનં. દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતં. ઓકાસતો પટિચ્છન્નકિલોમકં હદયઞ્ચ વક્કઞ્ચ પરિવારેત્વા, અપ્પટિચ્છન્નકિલોમકં સકલસરીરે ચમ્મસ્સ હેટ્ઠતો મંસં પરિયોનન્ધિત્વા ઠિતન્તિ.

તત્થ યથા પિલોતિકાય પલિવેઠિતે મંસે ન પિલોતિકા જાનાતિ ‘‘મયા મંસં પલિવેઠિત’’ન્તિ, નપિ મંસં જાનાતિ ‘‘અહં પિલોતિકાય પલિવેઠિત’’ન્તિ; એવમેવ ન કિલોમકં જાનાતિ ‘‘મયા હદયવક્કાનિ સકલસરીરે ચ ચમ્મસ્સ હેટ્ઠતો મંસં પલિવેઠિત’’ન્તિ. નપિ હદયવક્કાનિ સકલસરીરે ચ મંસં જાનાતિ ‘‘અહં કિલોમકેન પલિવેઠિત’’ન્તિ . આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા…પે॰… ન પુગ્ગલોતિ. પરિચ્છેદતો હેટ્ઠા મંસેન ઉપરિ ચમ્મેન તિરિયં કિલોમકભાગેન પરિચ્છિન્નન્તિ વવત્થપેતિ. અયમેતસ્સ સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં કિલોમકં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં સરીરસ્સ અબ્ભન્તરે **પિહકં** વણ્ણતો નીલં મીલાતનિગ્ગુણ્ડીપુપ્ફવણ્ણન્તિ વવત્થપેતિ. સણ્ઠાનતો યેભુય્યેન સત્તઙ્ગુલપ્પમાણં અબન્ધનં કાળવચ્છકજિવ્હાસણ્ઠાનં. દિસતો ઉપરિમાય દિસાય જાતં. ઓકાસતો હદયસ્સ વામપસ્સે ઉદરપટલસ્સ મત્થકપસ્સં નિસ્સાય ઠિતં, યમ્હિ પહરણપહારેન બહિ નિક્ખન્તે સત્તાનં જીવિતક્ખયો હોતીતિ.

તત્થ યથા કોટ્ઠકમત્થકપસ્સં નિસ્સાય ઠિતા ન ગોમયપિણ્ડિ જાનાતિ ‘‘અહં કોટ્ઠકમત્થકપસ્સં નિસ્સાય ઠિતા’’તિ, નપિ કોટ્ઠકમત્થકપસ્સં જાનાતિ ‘‘ગોમયપિણ્ડિ મં નિસ્સાય ઠિતા’’તિ; એવમેવ ન પિહકં જાનાતિ ‘‘અહં ઉદરપટલસ્સ મત્થકપસ્સં નિસ્સાય ઠિત’’ન્તિ, નપિ ઉદરપટલસ્સ મત્થકપસ્સં જાનાતિ ‘‘પિહકં મં નિસ્સાય ઠિત’’ન્તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા…પે॰… ન પુગ્ગલોતિ. પરિચ્છેદતો પિહકં પિહકભાગેન

પરિચ્છિન્નન્તિ વવત્થપેતિ. અયમેતસ્સ સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં પિહકં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં સરીરસ્સ અબ્ભન્તરે દ્વત્તિંસમંસખણ્ડપ્પભેદં **પપ્ફાસં** વણ્ણતો રત્તં નાતિપરિપક્કઉદુમ્બરવણ્ણન્તિ વવત્થપેતિ. સણ્ઠાનતો વિસમચ્છિન્નપૂવસણ્ઠાનં, છદનિટ્ઠકખણ્ડપુઞ્જસણ્ઠાનન્તિપિ એકે. તદેતં અબ્ભન્તરે અસિતપીતાદીનં અભાવે ઉગ્ગતેન કમ્મજતેજુસ્મના અબ્ભાહતત્તા સઙ્ખાદિતપલાલપિણ્ડમિવ નિરસં નિરોજં હોતિ. દિસતો ઉપરિમાય દિસાય જાતં. ઓકાસતો સરીરબ્ભન્તરે દ્વિન્નં થનાનં અબ્ભન્તરે હદયઞ્ચ યકનઞ્ચ ઉપરિ છાદેત્વા ઓલમ્બન્તં ઠિતન્તિ.

તત્થ યથા જિણ્ણકોટ્ઠબ્ભન્તરે લમ્બમાનો સકુણકુલાવકો ન જાનાતિ ''અહં જિણ્ણકોટ્ઠબ્ભન્તરે લમ્બમાનો ઠિતો''તિ, નપિ જિણ્ણકોટ્ઠબ્ભન્તરં જાનાતિ ''સકુણકુલાવકો મયિ લમ્બમાનો ઠિતો''તિ; એવમેવ ન પપ્ફાસં જાનાતિ ''અહં સરીરબ્ભન્તરે દ્વિન્નં થનાનં અન્તરે લમ્બમાનં ઠિત''ન્તિ, નપિ સરીરબ્ભન્તરે દ્વિન્નં થનાનં અન્તરં જાનાતિ ''મયિ પપ્ફાસં લમ્બમાનં ઠિત''ન્તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા…પે॰… ન પુગ્ગલોતિ. પરિચ્છેદતો પપ્ફાસં પપ્ફાસભાગેન પરિચ્છિન્નન્તિ વવત્થપેતિ. અયમેતસ્સ સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં પપ્ફાસં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં અન્તોસરીરે પુરિસસ્સ દ્વત્તિંસહત્થં, ઇત્થિયા અટ્ઠવીસતિહત્થં, એકવીસતિયા ઠાનેસુ ઓભગ્ગં **અન્તં** વણ્ણતો સેતં સક્ખરસુધાવણ્ણન્તિ વવત્થપેતિ. સણ્ઠાનતો સીસં છિન્દિત્વા લોહિતદોણિયં સંવેલ્લેત્વા ઠપિતધમ્મનિસણ્ઠાનં. દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતં. ઓકાસતો ઉપરિ ગલવાટકે હેટ્ઠા ચ કરીસમગ્ગે વિનિબન્ધત્તા ગલવાટકકરીસમગ્ગપરિયન્તે સરીરબ્ભન્તરે ઠિતન્તિ.

તત્થ યથા લોહિતદોણિયં ઠપિતં છિન્નસીસં ધમ્મનિકળેવરં ન જાનાતિ ''અહં લોહિતદોણિયં ઠિત''ન્તિ, નપિ લોહિતદોણિ જાનાતિ ''મયિ છિન્નસીસં ધમ્મનિકળેવરં ઠિત''ન્તિ; એવમેવ ન અન્તં જાનાતિ ''અહં સરીરબ્ભન્તરે ઠિત''ન્તિ, નપિ સરીરબ્ભન્તરં જાનાતિ ''મયિ અન્તં ઠિત''ન્તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા…પે॰… ન પુગ્ગલોતિ. પરિચ્છેદતો અન્તં અન્તભાગેન પરિચ્છિન્નન્તિ વવત્થપેતિ. અયમેતસ્સ સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં અન્તં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં અન્તોસરીરે અન્તન્તરે **અન્તગુણં** વણ્ણતો સેતં દકસીતલિકમૂલવણ્ણન્તિ વવત્થપેતિ. સણ્ઠાનતો દકસીતલિકમૂલસણ્ઠાનમેવાતિ, ગોમુત્તસણ્ઠાનન્તિપિ એકે. દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતં. ઓકાસતો કુદાલફરસુકમ્માદીનિ કરોન્તાનં યન્તાકડ્ઢનકાલે યન્તસુત્તકમિવ યન્તફલકાનિ અન્તભોગે એકતો અગ્ગળન્તે આબન્ધિત્વા પાદપુઞ્છનરજ્જુમણ્ડલકસ્સ અન્તરા તં સિબ્બિત્વા ઠિતરજ્જુકા વિય એકવીસતિયા અન્તભોગાનં અન્તરા ઠિતન્તિ.

તત્થ યથા પાદપુઞ્છનરજ્જુમણ્ડલકં સિબ્બિત્વા ઠિતરજ્જુકા ન જાનાતિ ''મયા પાદપુઞ્છનરજ્જુમણ્ડલકં સિબ્બિત''ન્તિ, નપિ પાદપુઞ્છનરજ્જુમણ્ડલકં જાનાતિ ''રજ્જુકા મં સિબ્બિત્વા ઠિતા''તિ, એવમેવ અન્તગુણં ન જાનાતિ ''અહં અન્તં એકવીસતિભોગબ્ભન્તરે આબન્ધિત્વા ઠિત''ન્તિ, નપિ અન્તં જાનાતિ ''અન્તગુણં મં આબન્ધિત્વા ઠિત''ન્તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા…પે॰… ન પુગ્ગલોતિ. પરિચ્છેદતો

અન્તગુણં અન્તગુણભાગેન પરિચ્છિન્નન્તિ વવત્થપેતિ. અયમેતસ્સ સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં અન્તગુણં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં અન્તોસરીરે **ઉદરિયં** વણ્ણતો અજ્ઝોહટાહારવણ્ણન્તિ વવત્થપેતિ. સણ્ઠાનતો પરિસ્સાવને સિથિલબદ્ધતણ્ડુલસણ્ઠાનં. દિસતો ઉપરિમાય દિસાય જાતં. ઓકાસતો ઉદરે ઠિતન્તિ . ઉદરં નામ ઉભતો નિપ્પીળિયમાનસ્સ અલ્લસાટકસ્સ મજ્ઝે સઞ્જાતફોટકસદિસં અન્તપટલં, બહિ મટ્ઠં, અન્તો મંસકસમ્બુપલિવેઠિતં, કિલિટ્ઠપાવારપુપ્ફસદિસં, કુથિતપનસફલસ્સ અબ્ભન્તરસદિસન્તિપિ એકે. તત્થ તક્કોલકા ગણ્ડુપ્પાદકાતાલહીરકાસૂચિમુખકાપટતન્તુસુત્તકાતિ એવમાદિદ્વત્તિંસકુલપ્પભેદા કિમયો આકુલબ્યાકુલા સણ્ડસણ્ડચારિનો હુત્વા નિવસન્તિ, યે પાનભોજનાદિમ્હિ અવિજ્જમાને ઉલ્લઙ્ઘિત્વા વિરવન્તા હદયમંસં અભિતુદન્તિ પાનભોજનાદીનિ અજ્ઝોહરણવેલાયઞ્ચ ઉદ્ધંમુખા હુત્વા પઠમજ્ઝોહટે દ્વે તયો આલોપે તુરિતતુરિતા વિલુમ્પન્તિ. યં એતેસં કિમીનં પસૂતિઘરં વચ્ચકુટિ ગિલાનસાલા સુસાનઞ્ચ હોતિ, યત્થ સેય્યથાપિ નામ ચણ્ડાલગામદ્વારે ચન્દનિકાય સરદસમયે થૂલફુસિતકે દેવે વસ્સન્તે ઉદકેન આવૂળ્હં મુત્તકરીસચમ્મટ્ઠિન્હારુખણ્ડખેળસિઙ્ઘાણિકાલોહિતપ્પભુતિનાનાકુણપજાતં નિપતિત્વા કદ્દમોદકાલુળિતં સઞ્જાતકિમિકુલાકુલં હુત્વા દ્વીહતીહચ્ચયેન સૂરિયાતપસન્તાપવેગકુથિતં ઉપરિ ફેણપુપ્ફુળકે મુઞ્ચન્તં અભિનીલવણ્ણં પરમદુગ્ગન્ધજેગુચ્છં ઉપગન્તું વા દટ્ઠું વા અનરહરૂપતં આપજ્જિત્વા તિટ્ઠતિ, પગેવ ઘાયિતું વા સાયિતું વા; એવમેવ નાનપ્પકારપાનભોજનાદિ દન્તમુસલસંચુણ્ણિતં જિવ્હાહત્થસમ્પરિવત્તિતં ખેળલાલાપલિબુદ્ધં તઙ્ખણવિગતવણ્ણગન્ધરસાદિસમ્પદં કોલિયખલિસુવાનવમથુસદિસં નિપતિત્વા પિત્તસેમ્હવાતપલિવેઠિતં હુત્વા ઉદરગ્ગિસન્તાપવેગકુથિતં કિમિકુલાકુલં ઉપરૂપરિ ફેણપુપ્ફુળકાનિ મુઞ્ચન્તં પરમકસમ્બુદુગ્ગન્ધજેગુચ્છભાવમાપજ્જિત્વા તિટ્ઠતિ. યં સુત્વાપિ પાનભોજનાદીસુ અમનુઞ્ઞતા સણ્ઠાતિ, પગેવ પઞ્ઞાચક્ખુના ઓલોકેત્વા. યત્થ ચ પતિતં પાનભોજનાદિ પઞ્ચધા વિવેકં ગચ્છતિ, એકં ભાગં પાણકા ખાદન્તિ, એકં ભાગં ઉદરગ્ગિ ઝાપેતિ, એકો ભાગો મુત્તં હોતિ, એકો ભાગો કરીસં હોતિ, એકો ભાગો રસભાવં આપજ્જિત્વા સોણિતમંસાદીનિ ઉપબ્રૂહયતીતિ.

તત્થ યથા પરમજેગુચ્છાય સુવાનદોણિયા ઠિતો સુવાનવમથુ ન જાનાતિ ''અહં સુવાનદોણિયા ઠિતો''તિ; નપિ સુવાનદોણિ જાનાતિ ''મયિ સુવાનવમથુ ઠિતો''તિ. એવમેવ ન ઉદરિયં જાનાતિ ''અહં ઇમસ્મિં પરમદુગ્ગન્ધજેગુચ્છે ઉદરે ઠિત''ન્તિ; નપિ ઉદરં જાનાતિ ''મયિ ઉદરિયં ઠિત''ન્તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા...પે॰... ન પુગ્ગલોતિ . પરિચ્છેદતો ઉદરિયં ઉદરિયભાગેન પરિચ્છિન્નન્તિ વવત્થપેતિ. અયમેતસ્સ સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં ઉદરિયં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં અન્તોસરીરે **કરીસં** વણ્ણતો યેભુય્યેન અજ્ઝોહટાહારવણ્ણન્તિ વવત્થપેતિ. સણ્ઠાનતો ઓકાસસણ્ઠાનં, દિસતો હેટ્ઠિમાય દિસાય જાતં, ઓકાસતો પક્કાસયે ઠિતન્તિ. પક્કાસયો નામ હેટ્ઠા નાભિપિટ્ઠિકણ્ટકમૂલાનં અન્તરે અન્તાવસાને ઉબ્બેધેન અટ્ઠઙ્ગુલમત્તો વંસનળકબ્ભન્તરસદિસો પદેસો, યત્થ સેય્યથાપિ નામ ઉપરિભૂમિભાગે પતિતં વસ્સોદકં ઓગળિત્વા હેટ્ઠાભૂમિભાગં પૂરેત્વા તિટ્ઠતિ, એવમેવ યંકિઞ્ચિ આમાસયે પતિતં પાનભોજનાદિકં ઉદરગ્ગિના ફેણુદ્દેહકં પક્કં પક્કં સણ્હકરણિયા પિટ્ઠમિવ સણ્હભાવં આપજ્જિત્વા અન્તબિલેન ઓગળિત્વા ઓમદ્દિત્વા વંસનળકે પક્ખિત્તપણ્ડુમત્તિકા વિય સન્નિચિતં હુત્વા તિટ્ઠતિ.

તત્થ યથા વંસનળકે ઓમદ્દિત્વા પક્ખિત્તપણ્ડુમત્તિકા ન જાનાતિ ‘‘અહં વંસનળકે ઠિતા’’તિ, નપિ વંસનળકો જાનાતિ ‘‘મયિ પણ્ડુમત્તિકા ઠિતા’’તિ; એવમેવ ન કરીસં જાનાતિ ‘‘અહં પક્કાસયે ઠિત’’ન્તિ, નપિ પક્કાસયો જાનાતિ ‘‘મયિ કરીસં ઠિત’’ન્તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા…પે॰… ન પુગ્ગલોતિ. પરિચ્છેદતો કરીસં કરીસભાગેન પરિચ્છિન્નન્તિ વવત્થપેતિ. અયમેતસ્સ સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં કરીસં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં સરીરે સીસકટાહબ્ભન્તરે **મત્થલુઙ્ગં** વણ્ણતો સેતં અહિછત્તકપિણ્ડિવણ્ણન્તિ વવત્થપેતિ. પક્કુથિતદુદ્ધવણ્ણન્તિપિ એકે. સણ્ઠાનતો ઓકાસસણ્ઠાનં. દિસતો ઉપરિમાય દિસાય જાતં. ઓકાસતો સીસકટાહસ્સ અબ્ભન્તરે ચત્તારો સિબ્બિનિમગ્ગે નિસ્સાય સમોધાય ઠપિતા ચત્તારો પિટ્ઠપિણ્ડિકા વિય સમોહિતં ચતુમત્થલુઙ્ગપિણ્ડપ્પભેદં હુત્વા ઠિતન્તિ.

તત્થ યથા પુરાણલાબુકટાહે પક્ખિત્તપિટ્ઠપિણ્ડિ પક્કુથિતદુદ્ધં વા ન જાનાતિ ‘‘અહં પુરાણલાબુકટાહે ઠિત’’ન્તિ, નપિ પુરાણલાબુકટાહં જાનાતિ ‘‘મયિ પિટ્ઠપિણ્ડિ પક્કુથિતદુદ્ધં વા ઠિત’’ન્તિ; એવમેવ ન મત્થલુઙ્ગં જાનાતિ ‘‘અહં સીસકટાહબ્ભન્તરે ઠિત’’ન્તિ, નપિ સીસકટાહબ્ભન્તરં જાનાતિ ‘‘મયિ મત્થલુઙ્ગં ઠિત’’ન્તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા…પે॰… ન પુગ્ગલોતિ. પરિચ્છેદતો મત્થલુઙ્ગં મત્થલુઙ્ગભાગેન પરિચ્છિન્નન્તિ વવત્થપેતિ. અયમેતસ્સ સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં મત્થલુઙ્ગં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં સરીરે બદ્ધાબદ્ધભેદતો દુવિધમ્પિ **પિત્તં** વણ્ણતો બહલમધુકતેલવણ્ણન્તિ વવત્થપેતિ. અબદ્ધપિત્તં મિલાતબકુલપુપ્ફવણ્ણન્તિપિ એકે. સણ્ઠાનતો ઓકાસસણ્ઠાનં. દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતં. ઓકાસતો અબદ્ધપિત્તં કેસલોમનખદન્તાનં મંસવિનિમુત્તટ્ઠાનં થદ્ધસુક્ખચમ્મઞ્ચ વજ્જેત્વા ઉદકમિવ તેલબિન્દુ અવસેસસરીરં બ્યાપેત્વા ઠિતં, યમ્હિ કુપિતે અક્ખીનિ પીતકાનિ હોન્તિ ભમન્તિ, ગત્તં કમ્પતિ કણ્ડૂયતિ. બદ્ધપિત્તં હદયપપ્ફાસાનમન્તરે યકનમંસં નિસ્સાય પતિટ્ઠિતે મહાકોસાતકિકોસકસદિસે પિત્તકોસકે ઠિતં, યમ્હિ કુપિતે સત્તા ઉમ્મત્તકા હોન્તિ, વિપલ્લત્થચિત્તા હિરોત્તપ્પં છડ્ડેત્વા અકત્તબ્બં કરોન્તિ, અભાસિતબ્બં ભાસન્તિ, અચિન્તિતબ્બં ચિન્તેન્તિ.

તત્થ યથા ઉદકં બ્યાપેત્વા ઠિતં તેલં ન જાનાતિ ‘‘અહં ઉદકં બ્યાપેત્વા ઠિત’’ન્તિ, નપિ ઉદકં જાનાતિ ‘‘તેલં મં બ્યાપેત્વા ઠિત’’ન્તિ; એવમેવ ન અબદ્ધપિત્તં જાનાતિ ‘‘અહં સરીરં બ્યાપેત્વા ઠિત’’ન્તિ, નપિ સરીરં જાનાતિ ‘‘અબદ્ધપિત્તં મં બ્યાપેત્વા ઠિત’’ન્તિ. યથા ચ કોસાતકિકોસકે ઠિતં વસ્સોદકં ન જાનાતિ ‘‘અહં કોસાતકિકોસકે ઠિત’’ન્તિ, નપિ કોસાતકિકોસકો જાનાતિ ‘‘મયિ વસ્સોદકં ઠિત’’ન્તિ; એવમેવ ન બદ્ધપિત્તં જાનાતિ ‘‘અહં પિત્તકોસકે ઠિત’’ન્તિ, નપિ પિત્તકોસકો જાનાતિ ‘‘મયિ બદ્ધપિત્તં ઠિત’’ન્તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા…પે॰… ન પુગ્ગલોતિ. પરિચ્છેદતો પિત્તં પિત્તભાગેન પરિચ્છિન્નન્તિ વવત્થપેતિ. અયમેતસ્સ સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં પિત્તં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં સરીરબ્ભન્તરે એકપત્તપૂરપ્પમાણં **સેમ્હં** વણ્ણતો સેતં કચ્છકપણ્ણરસવણ્ણન્તિ વવત્થપેતિ. સણ્ઠાનતો ઓકાસસણ્ઠાનં. દિસતો ઉપરિમાય દિસાય જાતં. ઓકાસતો ઉદરપટલે ઠિતન્તિ. યં પાનભોજનાદિઅજ્ઝોહરણકાલે સેય્યથાપિ નામ ઉદકે સેવાલપણકં કટ્ઠે વા કથલે વા પતન્તે છિજ્જિત્વા દ્વિધા હુત્વા પુન અજ્ઝોત્થરિત્વા તિટ્ઠતિ, એવમેવ પાનભોજનાદિમ્હિ નિપતન્તે છિજ્જિત્વા દ્વિધા હુત્વા પુન

અજ્ઝોત્થરિત્વા તિટ્ઠતિ, યમ્હિ ચ મન્દીભૂતે પક્કમિવ ગણ્ડં પૂતિકમિવ કુક્કુટણ્ડં ઉદરપટલં પરમજેગુચ્છકુણપગન્ધં હોતિ. તતો ઉગ્ગતેન ચ ગન્ધેન ઉગ્ગારોપિ મુખમ્પિ દુગ્ગન્ધં પૂતિકુણપસદિસં હોતિ, સો ચ પુરિસો "અપેહિ દુગ્ગન્ધં વાયસી"તિ વત્તબ્બતં આપજ્જતિ, યઞ્ચ અભિવડ્ઢિતં બહલત્તમાપન્નં પટિકુજ્જનફલકમિવ વચ્ચકુટિયા ઉદરપટલબ્ભન્તરે એવ કુણપગન્ધં સન્નિરુમ્ભિત્વા તિટ્ઠતિ.

તત્થ યથા ચન્દનિકાય ઉપરિફેણપટલં ન જાનાતિ "અહં ચન્દનિકાય ઠિત"ન્તિ, નપિ ચન્દનિકા જાનાતિ "મયિ ફેણપટલં ઠિત"ન્તિ; એવમેવ ન સેમ્હં જાનાતિ "અહં ઉદરપટલે ઠિત"ન્તિ, નપિ ઉદરપટલં જાનાતિ "મયિ સેમ્હં ઠિતન્તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા...પે॰... ન પુગ્ગલોતિ. પરિચ્છેદતો સેમ્હં સેમ્હભાગેન પરિચ્છિન્નન્તિ વવત્થપેતિ. અયમેતસ્સ સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં સેમ્હં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં સરીરે **પુબ્બો** વણ્ણતો પણ્ડુપલાસવણ્ણોતિ વવત્થપેતિ. સણ્ઠાનતો ઓકાસસણ્ઠાનો. દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતો. ઓકાસતો પુબ્બસ્સ ઓકાસો નામ નિબદ્ધો નત્થિ. યત્થ પુબ્બો સન્નિચિતો તિટ્ઠેય્ય, યત્ર યત્ર ખાણુકણ્ટકપ્પહરણગ્ગિજાલાદીહિ અભિહતે સરીરપ્પદેસે લોહિતં સણ્ઠહિત્વા પચ્ચતિ, ગણ્ડપિળકાદયો વા ઉપ્પજ્જન્તિ, તત્ર તત્ર તિટ્ઠતિ.

તત્થ યથા રુક્ખસ્સ તત્થ તત્થ ફરસુધારાદીહિ પહતપ્પદેસે અવગળિત્વા ઠિતો નિય્યાસો ન જાનાતિ "અહં રુક્ખસ્સ પહતપ્પદેસે ઠિતો"તિ, નપિ રુક્ખસ્સ પહતપ્પદેસો જાનાતિ "મયિ નિય્યાસો ઠિતો"તિ; એવમેવ ન પુબ્બો જાનાતિ "અહં સરીરસ્સ તત્થ તત્થ ખાણુકણ્ટકાદીહિ અભિહતપ્પદેસે ગણ્ડપિળકાદીનં ઉટ્ઠિતપ્પદેસે વા ઠિતો"તિ, નપિ સરીરપ્પદેસો જાનાતિ "મયિ પુબ્બો ઠિતો"તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા... પે॰... ન પુગ્ગલોતિ. પરિચ્છેદતો પુબ્બો પુબ્બભાગેન પરિચ્છિન્નોતિ વવત્થપેતિ. અયમેતસ્સ સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં પુબ્બં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં સરીરે સન્નિચિતલોહિતં સંસરણલોહિતન્તિ એવં દુવિધે **લોહિતે** સન્નિચિતલોહિતં તાવ વણ્ણતો બહલકુથિતલાખારસવણ્ણન્તિ વવત્થપેતિ, સંસરણલોહિતં અચ્છલાખારસવણ્ણન્તિ. સણ્ઠાનતો સબ્બમ્પિ અત્તનો ઓકાસસણ્ઠાનં. દિસતો સન્નિચિતલોહિતં ઉપરિમાય દિસાય જાતં, સંસરણલોહિતં દ્વીસુપીતિ. ઓકાસતો સંસરણલોહિતં કેસલોમનખદન્તાનં મંસવિનિમુત્તટ્ઠાનઞ્ચેવ થદ્ધસુક્ખચમ્મઞ્ચ વજ્જેત્વા ધમનિજાલાનુસારેન સબ્બં ઉપાદિન્નકસરીરં ફરિત્વા ઠિતં. સન્નિચિતલોહિતં યકનસ્સ હેટ્ઠાભાગં પૂરેત્વા એકપત્તપૂરણમત્તં વક્કહદયપપ્ફાસાનં ઉપરિ થોકં થોકં બિન્દું પાતેન્તં વક્કહદયયકનપપ્ફાસે તેમેન્તં ઠિતં, યમ્હિ વક્કહદયાદીનિ અતેમેન્તે સત્તા પિપાસિતા હોન્તિ.

તત્થ યથા જજ્જરકપાલે ઠિતં ઉદકં હેટ્ઠા લેડ્ડુખણ્ડાદીનિ તેમેન્તં ન જાનાતિ "અહં જજ્જરકપાલે ઠિતં હેટ્ઠા લેડ્ડુખણ્ડાદીનિ તેમેમી"તિ, નપિ જજ્જરકપાલં હેટ્ઠા લેડ્ડુખણ્ડાદીનિ વા જાનન્તિ "મયિ ઉદકં ઠિતં, અમ્હે વા તેમેન્તં ઠિત"ન્તિ; એવમેવ ન લોહિતં જાનાતિ "અહં યકનસ્સ હેટ્ઠાભાગે વક્કહદયાદીનિ તેમેન્તં ઠિત"ન્તિ, નપિ યકનસ્સ હેટ્ઠાભાગટ્ઠાનં વક્કહદયાદીનિ વા જાનન્તિ "મયિ લોહિતં ઠિતં, અમ્હે વા તેમેન્તં ઠિત"ન્તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા...પે॰... ન પુગ્ગલોતિ. પરિચ્છેદતો લોહિતં લોહિતભાગેન

પરિચ્છિન્નન્તિ વવત્થપેતિ. અયમેતસ્સ સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં લોહિતં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં સરીરે **સેદો** વણ્ણતો પસન્નતિલતેલવણ્ણોતિ વવત્થપેતિ. સણ્ઠાનતો ઓકાસસણ્ઠાનો. દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતો. ઓકાસતો સેદસ્સ ઓકાસો નામ નિબદ્ધો નત્થિ, યત્થ સેદો લોહિતં વિય સદા તિટ્ઠેય્ય. યસ્મા વા યદા અગ્ગિસન્તાપસૂરિયસન્તાપઉતુવિકારાદીહિ સરીરં સન્તપતિ, અથ ઉદકતો અબ્બૂળ્હમત્તવિસમચ્છિન્નભિસમુળાલકુમુદનાલકલાપઉદકમિવ સબ્બકેસલોમકૂપવિવરેહિ પગ્ઘરતિ. તસ્મા તેસં કેસલોમકૂપવિવરાનં વસેન તં સણ્ઠાનતો વવત્થપેતિ. ''સેદપરિગ્ગણ્હકેન ચ યોગાવચરેન કેસલોમકૂપવિવરે પૂરેત્વા ઠિતવસેનેવ સેદો મનસિકાતબ્બો''તિ વુત્તં પુબ્બાચરિયેહિ.

તત્થ યથા ભિસમુળાલકુમુદનાલકલાપવિવરેહિ પગ્ઘરન્તં ઉદકં ન જાનાતિ ''અહં ભિસમુળાલકુમુદનાલકલાપવિવરેહિ પગ્ઘરામી''તિ, નપિ ભિસમુળાલકુમુદનાલકલાપવિવરા જાનન્તિ ''અમ્હેહિ ઉદકં પગ્ઘરતી''તિ; એવમેવ ન સેદો જાનાતિ ''અહં કેસલોમકૂપવિવરેહિ પગ્ઘરામી''તિ, નપિ કેસલોમકૂપવિવરા જાનન્તિ ''અમ્હેહિ સેદો પગ્ઘરતી''તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા...પે॰... ન પુગ્ગલોતિ. પરિચ્છેદતો સેદો સેદભાગેન પરિચ્છિન્નોતિ વવત્થપેતિ. અયમેતસ્સ સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં સેદં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં સરીરે ચમ્મમંસન્તરે **મેદો** વણ્ણતો ફાલિતહલિદ્દિવણ્ણોતિ વવત્થપેતિ. સણ્ઠાનતો ઓકાસસણ્ઠાનો. તથા હિ સુખિનો થૂલસરીરસ્સ ચમ્મમંસન્તરે ફરિત્વા ઠિતો હલિદ્દિરત્તદુકૂલપિલોતિકસણ્ઠાનો, કિસસરીરસ્સ જઙ્ઘમંસઊરુમંસપિટ્ઠિકણ્ટકનિસ્સિતપિટ્ઠિમંસઉદરપટલમંસાનિ નિસ્સાય સંવેલ્લિત્વા ઠપિતહલિદ્દિરત્તદુકૂલપિલોતિકખણ્ડસણ્ઠાનો. દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતો. ઓકાસતો થૂલસરીરસ્સ સકલસરીરં ફરિત્વા કિસસ્સ જઙ્ઘામંસાદીનિ નિસ્સાય ઠિતો, યો સિનેહસઙ્ખાતોપિ હુત્વા પરમજેગુચ્છત્તા ન મત્થકતેલત્થં ન ગણ્ડૂસતેલત્થં ન દીપજાલનત્થં સઙ્ગય્હતિ.

તત્થ યથા મંસપુઞ્જં નિસ્સાય ઠિતા હલિદ્દિરત્તદુકૂલપિલોતિકા ન જાનાતિ ''અહં મંસપુઞ્જં નિસ્સાય ઠિતા''તિ, નપિ મંસપુઞ્જો જાનાતિ ''હલિદ્દિરત્તદુકૂલપિલોતિકા મં નિસ્સાય ઠિતા''તિ; એવમેવ ન મેદો જાનાતિ ''અહં સકલસરીરં જઙ્ઘાદીસુ વા મંસં નિસ્સાય ઠિતો''તિ, નપિ સકલસરીરં જાનાતિ જઙ્ઘાદીસુ વા મંસં ''મેદો મં નિસ્સાય ઠિતો''તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા...પે॰... ન પુગ્ગલોતિ. પરિચ્છેદતો મેદો હેટ્ઠા મંસેન, ઉપરિ ચમ્મેન, સમન્તતો મેદભાગેન પરિચ્છિન્નોતિ વવત્થપેતિ. અયમેતસ્સ સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં મેદં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં સરીરે **અસ્સુ** વણ્ણતો પસન્નતિલતેલવણ્ણન્તિ વવત્થપેતિ. સણ્ઠાનતો ઓકાસસણ્ઠાનં. દિસતો ઉપરિમાય દિસાય જાતં. ઓકાસતો અક્ખિકૂપકેસુ ઠિતન્તિ. ન ચેતં પિત્તકોસકે પિત્તમિવ અક્ખિકૂપકેસુ સદા સન્નિચિતં હુત્વા તિટ્ઠતિ, કિન્તુ યદા સોમનસ્સજાતા સત્તા મહાહસિતં હસન્તિ, દોમનસ્સજાતા રોદન્તિ પરિદેવન્તિ, તથારૂપં વિસમાહારં વા હરન્તિ, યદા ચ તેસં અક્ખીનિ ધૂમરજપંસુકાદીહિ અભિહઞ્ઞન્તિ, તદા એતેહિ સોમનસ્સદોમનસ્સવિસમાહારાદીહિ સમુટ્ઠહિત્વા અસ્સુ અક્ખિકૂપકેસુ પૂરેત્વા તિટ્ઠતિ પગ્ઘરતિ ચ.

‘‘અસ્સુપરિગ્ગણ્હકેન ચ યોગાવચરેન અક્ખિકૂપકે પૂરેત્વા ઠિતવસેનેવ તં મનસિકાતબ્બ’’ન્તિ પુબ્બાચરિયા વણ્ણયન્તિ.

તત્થ યથા મત્થકચ્છિન્નતરુણતાલટ્ઠિકૂપકેસુ ઠિતં ઉદકં ન જાનાતિ ‘‘અહં મત્થકચ્છિન્નતરુણતાલટ્ઠિકૂપકેસુ ઠિત’’ન્તિ, નપિ મત્થકચ્છિન્નતરુણતાલટ્ઠિકૂપકા જાનન્તિ ‘‘અમ્હેસુ ઉદકં ઠિત’’ન્તિ; એવમેવ ન અસ્સુ જાનાતિ ‘‘અહં અક્ખિકૂપકેસુ ઠિત’’ન્તિ, નપિ અક્ખિકૂપકા જાનન્તિ ‘‘અમ્હેસુ અસ્સુ ઠિત’’ન્તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા…પે॰… ન પુગ્ગલોતિ. પરિચ્છેદતો અસ્સુ અસ્સુભાગેન પરિચ્છિન્નન્તિ વવત્થપેતિ. અયમેતસ્સ સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં અસ્સું વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં સરીરે વિલીનસિનેહસઙ્ખાતા **વસા** વણ્ણતો આચામે આસિત્તતેલવણ્ણાતિ વવત્થપેતિ. સણ્ઠાનતો ઓકાસસણ્ઠાના. દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતા. ઓકાસતો હત્થતલહત્થપિટ્ઠિપાદતલપાદપિટ્ઠિનાસાપુટનલાટઅંસકૂટેસુ ઠિતાતિ. ન ચેસા એતેસુ ઓકાસેસુ સદા વિલીના એવ હુત્વા તિટ્ઠતિ, કિન્તુ યદા અગ્ગિસન્તાપસૂરિયસન્તાપઉતુવિસભાગધાતુવિસભાગેહિ તે પદેસા ઉસ્માજાતા હોન્તિ, તદા તત્થ વિલીનાવ હુત્વા પસન્નસલિલાસુ ઉદકસોણ્ડિકાસુ નીહારો વિય સરતિ.

તત્થ યથા ઉદકસોણ્ડિયો અજ્ઝોત્થરિત્વા ઠિતો નીહારો ન જાનાતિ ‘‘અહં ઉદકસોણ્ડિયો અજ્ઝોત્થરિત્વા ઠિતો’’તિ, નપિ ઉદકસોણ્ડિયો જાનન્તિ ‘‘નીહારો અમ્હે અજ્ઝોત્થરિત્વા ઠિતો’’તિ; એવમેવ ન વસા જાનાતિ ‘‘અહં હત્થતલાદીનિ અજ્ઝોત્થરિત્વા ઠિતા’’તિ, નપિ હત્થતલાદીનિ જાનન્તિ ‘‘વસા અમ્હે અજ્ઝોત્થરિત્વા ઠિતા’’તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા…પે॰… ન પુગ્ગલોતિ. પરિચ્છેદતો વસા વસાભાગેન પરિચ્છિન્નાતિ વવત્થપેતિ. અયમેતિસ્સા સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં વસં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં સરીરે મુખસ્સબ્ભન્તરે **ખેળો** વણ્ણતો સેતો ફેણવણ્ણોતિ વવત્થપેતિ. સણ્ઠાનતો ઓકાસસણ્ઠાનોતિ, સમુદ્દફેણસણ્ઠાનોતિપિ એકે. દિસતો ઉપરિમાય દિસાય જાતો. ઓકાસતો ઉભોહિ કપોલપસ્સેહિ ઓરોહિત્વા જિવ્હાય ઠિતોતિ. ન ચેસો એત્થ સદા સન્નિચિતો હુત્વા તિટ્ઠતિ, કિન્તુ યદા સત્તા તથારૂપં આહારં પસ્સન્તિ વા સરન્તિ વા, ઉણ્હતિત્તકટુકલોણમ્બિલાનં વા કિઞ્ચિ મુખે ઠપેન્તિ. યદા ચ તેસં હદયં આગિલાયતિ, કિસ્મિઞ્ચિદેવ વા જિગુચ્છા ઉપ્પજ્જતિ, તદા ખેળો ઉપ્પજ્જિત્વા ઉભોહિ કપોલપસ્સેહિ ઓરોહિત્વા જિવ્હાય સણ્ઠાતિ. અગ્ગજિવ્હાય ચેસ ખેળો તનુકો હોતિ, મૂલજિવ્હાય બહલો, મુખે પક્ખિત્તઞ્ચ પુથુકં વા તણ્ડુલં વા અઞ્ઞં વા કિઞ્ચિ ખાદનીયં નદિપુલિને ખતકૂપસલિલમિવ પરિક્ખયમગચ્છન્તોવ સદા તેમનસમત્થો હોતિ.

તત્થ યથા નદિપુલિને ખતકૂપતલે સણ્ઠિતં ઉદકં ન જાનાતિ ‘‘અહં કૂપતલે સણ્ઠિત’’ન્તિ , નપિ કૂપતલં જાનાતિ ‘‘મયિ ઉદકં ઠિત’’ન્તિ; એવમેવ ન ખેળો જાનાતિ ‘‘અહં ઉભોહિ કપોલપસ્સેહિ ઓરોહિત્વા જિવ્હાતલે સણ્ઠિતો’’તિ, નપિ જિવ્હાતલં જાનાતિ ‘‘મયિ ઉભોહિ કપોલપસ્સેહિ ઓરોહિત્વા ખેળો સણ્ઠિતો’’તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા…પે॰… ન પુગ્ગલોતિ. પરિચ્છેદતો ખેળો ખેળભાગેન પરિચ્છિન્નોતિ વવત્થપેતિ. અયમેતસ્સ સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં ખેળં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં સરીરે **સિઙ્ઘાણિકા** વણ્ણતો સેતા તરુણતાલમિઞ્જવણ્ણાતિ વવત્થપેતિ. સણ્ઠાનતો ઓકાસસણ્ઠાના, સેદેત્વા સેદેત્વા નાસાપુટે નિરન્તરં પક્ખિત્તવેત્તઙ્કુરસણ્ઠાનાતિપિ એકે. દિસતો ઉપરિમાય દિસાય જાતા. ઓકાસતો નાસાપુટે પૂરેત્વા ઠિતાતિ. ન ચેસા એત્થ સદા સન્નિચિતા હુત્વા તિટ્ઠતિ, કિન્તુ સેય્યથાપિ નામ પુરિસો પદુમિનિપત્તે દધિં બન્ધિત્વા હેટ્ઠા પદુમિનિપત્તં કણ્ટકેન વિજ્ઝેય્ય, અથ તેન છિદ્દેન દધિપિણ્ડં ગળિત્વા બહિ પપતેય્ય; એવમેવ યદા સત્તા રોદન્તિ, વિસભાગાહારઉતુવસેન વા સઞ્જાતધાતુક્ખોભા હોન્તિ, તદા અન્તોસીસતો પૂતિસેમ્હભાવં આપન્નં મત્થલુઙ્ગં ગળિત્વા તાલુમત્થકવિવરેન ઓતરિત્વા નાસાપુટે પૂરેત્વા તિટ્ઠતિ.

તત્થ યથા સિપ્પિકાય પક્ખિત્તં પૂતિદધિ ન જાનાતિ ''અહં સિપ્પિકાય ઠિત''ન્તિ, નપિ સિપ્પિકા જાનાતિ ''મયિ પૂતિકં દધિ ઠિત''ન્તિ; એવમેવ ન સિઙ્ઘાણિકા જાનાતિ ''અહં નાસાપુટેસુ ઠિતા''તિ, નપિ નાસાપુટા જાનન્તિ ''અમ્હેસુ સિઙ્ઘાણિકા ઠિતા''તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા...પે॰... ન પુગ્ગલોતિ. પરિચ્છેદતો સિઙ્ઘાણિકા સિઙ્ઘાણિકભાગેન પરિચ્છિન્નાતિ વવત્થપેતિ. અયમેતિસ્સા સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં સિઙ્ઘાણિકં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં અન્તોસરીરે **લસિકા**તિ સરીરસન્ધીનં અબ્ભન્તરે પિચ્છિલકુણપં. સા વણ્ણતો કણિકારનિય્યાસવણ્ણાતિ વવત્થપેતિ. સણ્ઠાનતો ઓકાસસણ્ઠાના. દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતા. ઓકાસતો અટ્ઠિસન્ધીનં અબ્ભઞ્જનકિચ્ચં સાધયમાના અસીતિસતસન્ધીનં અબ્ભન્તરે ઠિતાતિ. યસ્સ ચેસા મન્દા હોતિ, તસ્સ ઉટ્ઠહન્તસ્સ નિસીદન્તસ્સ અભિક્કમન્તસ્સ પટિક્કમન્તસ્સ સમિઞ્જન્તસ્સ પસારેન્તસ્સ અટ્ઠિકાનિ કટકટાયન્તિ, અચ્છરિકાસદ્દં કરોન્તો વિય વિચરતિ , એકયોજનદ્વિયોજનમત્તમ્પિ અદ્ધાનં ગતસ્સ વાયોધાતુ કુપ્પતિ, ગત્તાનિ દુક્ખન્તિ યસ્સ પન ચેસા બહુકા હોતિ, તસ્સ ઉટ્ઠાનનિસજ્જાદીસુ ન અટ્ઠીનિ કટકટાયન્તિ, દીઘમ્પિ અદ્ધાનં ગતસ્સ ન વાયોધાતુ કુપ્પતિ, ન ગત્તાનિ દુક્ખન્તિ.

તત્થ યથા અબ્ભઞ્જનતેલં ન જાનાતિ ''અહં અક્ખં અબ્ભઞ્જિત્વા ઠિત''ન્તિ, નપિ અક્ખો જાનાતિ ''મં તેલં અબ્ભઞ્જિત્વા ઠિત''ન્તિ; એવમેવ ન લસિકા જાનાતિ ''અહં અસીતિસતસન્ધિયો અબ્ભઞ્જિત્વા ઠિતા''તિ, નપિ અસીતિસતસન્ધિયો જાનન્તિ ''લસિકા અમ્હે અબ્ભઞ્જિત્વા ઠિતા''તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા...પે॰... ન પુગ્ગલોતિ. પરિચ્છેદતો લસિકા લસિકભાગેન પરિચ્છિન્નાતિ વવત્થપેતિ. અયમેતિસ્સા સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં લસિકં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તતો પરં અન્તોસરીરે **મુત્તં** વણ્ણતો માસખારોદકવણ્ણન્તિ વવત્થપેતિ. સણ્ઠાનતો ઉદકં પૂરેત્વા અધોમુખઠપિતઉદકકુમ્ભઅન્તરગતઉદકસણ્ઠાનં. દિસતો હેટ્ઠિમાય દિસાય જાતં. ઓકાસતો વત્થિસ્સબ્ભન્તરે ઠિતન્તિ. વત્થિ નામ વત્થિપુટો વુચ્ચતિ, યત્થ સેય્યથાપિ નામ ચન્દનિકાય પક્ખિત્તે અમુખે પેળાઘટે ચન્દનિકારસો પવિસતિ, ન ચસ્સ પવિસનમગ્ગો પઞ્ઞાયતિ; એવમેવ સરીરતો મુત્તં પવિસતિ, ન ચસ્સ પવિસનમગ્ગો પઞ્ઞાયતિ નિક્ખમનમગ્ગો એવ તુ પાકટો હોતિ, યમ્હિ ચ મુત્તસ્સ ભરિતે ''પસ્સાવં કરોમા''તિ સત્તાનં આયૂહનં હોતિ. તત્થ યથા ચન્દનિકાય પક્ખિત્તે અમુખે પેળાઘટે ઠિતો ચન્દનિકારસો ન જાનાતિ ''અહં અમુખે પેળાઘટે ઠિતો''તિ, નપિ પેળાઘટો જાનાતિ ''મયિ ચન્દનિકારસો ઠિતો''તિ; એવમેવ મુત્તં ન જાનાતિ ''અહં વત્થિમ્હિ ઠિત''ન્તિ, નપિ વત્થિ જાનાતિ ''મયિ મુત્તં ઠિત''ન્તિ. આભોગપચ્ચવેક્ખણવિરહિતા હિ એતે ધમ્મા...પે॰... ન પુગ્ગલોતિ. પરિચ્છેદતો વત્થિઅબ્ભન્તરેન ચેવ મુત્તભાગેન ચ પરિચ્છિન્નન્તિ વવત્થપેતિ.

અયમેતસ્સ સભાગપરિચ્છેદો, વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસો એવાતિ એવં મુત્તં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ. એવમયં ઇમં દ્વત્તિંસાકારં વણ્ણાદિતો વવત્થપેતિ.

તસ્સેવં ઇમં દ્વત્તિંસાકારં વણ્ણાદિવસેન વવત્થપેન્તસ્સ તં તં ભાવનાનુયોગં આગમ્મ કેસાદયો પગુણા હોન્તિ, કોટ્ઠાસભાવેન ઉપટ્ઠહન્તિ. તતો પભુતિ સેય્યથાપિ નામ ચક્ખુમતો પુરિસસ્સ દ્વત્તિંસવણ્ણાનં પુપ્ફાનં એકસુત્તગન્થિતં માલં ઓલોકેન્તસ્સ સબ્બપુપ્ફાનિ અપુબ્બાપરિયમિવ પાકટાનિ હોન્તિ; એવમેવ ''અત્થિ ઇમસ્મિં કાયે કેસા''તિ ઇમં કાયં સતિયા ઓલોકેન્તસ્સ સબ્બે તે ધમ્મા અપુબ્બાપરિયમિવ પાકટા હોન્તિ. કેસેસુ આવજ્જિતેસુ અસણ્ઠહમાનાવ સતિ યાવ મુત્તં, તાવ પવત્તતિ. તતો પભુતિ તસ્સ આહિણ્ડન્તા મનુસ્સતિરચ્છાનાદયો ચ સત્તાકારં વિજહિત્વા કોટ્ઠાસરાસિવસેનેવ ઉપટ્ઠહન્તિ, તેહિ ચ અજ્ઝોહરિયમાનં પાનભોજનાદિ કોટ્ઠાસરાસિમ્હિ પક્ખિપ્પમાનમિવ ઉપટ્ઠાતીતિ.

એત્થાહ ''અથાનેન તતો પરં કિં કાતબ્બ''ન્તિ? વુચ્ચતે – તદેવ નિમિત્તં આસેવિતબ્બં ભાવેતબ્બં બહુલીકાતબ્બં સુવવત્થિતં વવત્થપેતબ્બં. કથં પનાયં તં નિમિત્તં આસેવતિ ભાવેતિ બહુલીકરોતિ સુવવત્થિતં વવત્થપેતીતિ? અયઞ્હિ તં કેસાદીનં કોટ્ઠાસભાવેન ઉપટ્ઠાનનિમિત્તં આસેવતિ, સતિયા અલ્લિયતિ ભજતિ ઉપગચ્છતિ, સતિગબ્ભં ગણ્હાપેતિ. તત્થ લદ્ધં વા સતિં વડ્ઢેન્તો તં ભાવેતીતિ વુચ્ચતિ. બહુલીકરોતીતિ પુનપ્પુનં સતિસમ્પયુત્તં વિતક્કવિચારબ્ભાહતં કરોતિ. સુવવત્થિતં વવત્થપેતીતિ યથા સુટ્ઠુ વવત્થિતં હોતિ, ન પુન અન્તરધાનં ગચ્છતિ, તથા તં સતિયા વવત્થપેતિ, ઉપધારેતિ ઉપનિબન્ધતિ.

અથ વા યં પુબ્બે અનુપુબ્બતો, નાતિસીઘતો, નાતિસણિકતો, વિક્ખેપપ્પહાનતો, પણ્ણત્તિસમતિક્કમનતો, અનુપુબ્બમુઞ્ચનતો, લક્ખણતો, તયો ચ સુત્તન્તાતિ એવં દસવિધં મનસિકારકોસલ્લં વુત્તં. તત્થ અનુપુબ્બતો મનસિકરોન્તો આસેવતિ, નાતિસીઘતો નાતિસણિકતો ચ મનસિકરોન્તો ભાવેતિ, વિક્ખેપપ્પહાનતો મનસિકરોન્તો બહુલી કરોતિ, પણ્ણત્તિસમતિક્કમનાદિતો મનસિકરોન્તો સુવવત્થિતં વવત્થપેતીતિ વેદિતબ્બો.

એત્થાહ ''કથં પનાયં અનુપુબ્બાદિવસેન એતે ધમ્મે મનસિ કરોતી''તિ? વુચ્ચતે – અયઞ્હિ કેસે મનસિ કરિત્વા તદનન્તરં લોમે મનસિ કરોતિ, ન નખે. તથા લોમે મનસિ કરિત્વા તદનન્તરં નખે મનસિ કરોતિ, ન દન્તે. એસ નયો સબ્બત્થ. કસ્મા? ઉપ્પટિપાટિયા હિ મનસિકરોન્તો સેય્યથાપિ નામ અકુસલો પુરિસો દ્વત્તિંસપદં નિસ્સેણિં ઉપ્પટિપાટિયા આરોહન્તો કિલન્તકાયો તતો નિસ્સેણિતો પપતતિ, ન આરોહનં સમ્પાદેતિ; એવમેવ ભાવનાસમ્પત્તિવસેન અધિગન્તબ્બસ્સ અસ્સાદસ્સ અનધિગમનતો કિલન્તચિત્તો દ્વત્તિંસાકારભાવનાતો પપતતિ, ન ભાવનં સમ્પાદેતીતિ.

અનુપુબ્બતો મનસિકરોન્તોપિ ચ કેસા લોમાતિ **નાતિસીઘતો**પિ મનસિ કરોતિ. અતિસીઘતો હિ મનસિકરોન્તો સેય્યથાપિ નામ અદ્ધાનં ગચ્છન્તો પુરિસો સમવિસમરુક્ખથલનિન્નદ્વેધાપથાદીનિ મગ્ગનિમિત્તાનિ ઉપલક્ખેતું ન સક્કોતિ, તતો ન મગ્ગકુસલો હોતિ, અદ્ધાનઞ્ચ પરિક્ખયં નેતિ; એવમેવ વણ્ણસણ્ઠાનાદીનિ દ્વત્તિંસાકારનિમિત્તાનિ ઉપલક્ખેતું ન સક્કોતિ, તતો ન દ્વત્તિંસાકારે કુસલો હોતિ, કમ્મટ્ઠાનઞ્ચ પરિક્ખયં નેતિ.

યથા ચ નાતિસીઘતો, એવં **નાતિસણિકતો**પિ મનસિ કરોતિ. અતિસણિકતો હિ મનસિકરોન્તો સેય્યથાપિ નામ પુરિસો અદ્ધાનમગ્ગં પટિપન્નો અન્તરામગ્ગે રુક્ખપબ્બતતળાકાદીસુ વિલમ્બમાનો ઇચ્છિતપ્પદેસં

અપાપુણન્તો અન્તરામગ્ગેયેવ સીહબ્યગ્ઘાદીહિ અનયબ્યસનં પાપુણાતિ; એવમેવ દ્વત્તિંસાકારભાવનાસમ્પદં અપાપુણન્તો ભાવનાવિચ્છેદેન અન્તરાયેવ કામવિતક્કાદીહિ અનયબ્યસનં પાપુણાતિ.

નાતિસણિકતો મનસિકરોન્તોપિ ચ **વિક્ખેપપ્પહાનતો**પિ મનસિ કરોતિ. વિક્ખેપપ્પહાનતો નામ યથા અઞ્ઞેસુ નવકમ્માદીસુ ચિત્તં ન વિક્ખિપતિ, તથા મનસિ કરોતિ. બહિદ્ધા વિક્ખેપમાનચિત્તો હિ કેસાદીસ્વેવ અસમાહિતચેતોવિતક્કો ભાવનાસમ્પદં અપાપુણિત્વા અન્તરાવ અનયબ્યસનં આપજ્જતિ તક્કસિલાગમને બોધિસત્તસ્સ સહાયકા વિય. અવિક્ખિપમાનચિત્તો પન કેસાદીસ્વેવ સમાહિતચેતોવિતક્કો ભાવનાસમ્પદં પાપુણાતિ બોધિસત્તો વિય તક્કસિલરજ્જસમ્પદન્તિ. તસ્સેવં વિક્ખેપપ્પહાનતો મનસિકરોતો અધિકારચરિયાધિમુત્તીનં વસેન તે ધમ્મા અસુભતો વા વણ્ણતો વા સુઞ્ઞતો વા ઉપટ્ઠહન્તિ.

અથ પણ્ણત્તિસમતિક્કમનતો તે ધમ્મે મનસિ કરોતિ. **પણ્ણત્તિસમતિક્કમનતો**તિ કેસા લોમાતિ એવમાદિવોહારં સમતિક્કમિત્વા વિસ્સજ્જેત્વા યથૂપટ્ઠિતાનં અસુભાદીનંયેવ વસેન મનસિ કરોતિ. કથં ? યથા અરઞ્ઞનિવાસૂપગતા મનુસ્સા અપરિચિતભૂમિભાગત્તા ઉદકટ્ઠાનસઞ્ઞાણનત્થં સાખાભઞ્જાદિનિમિત્તં કત્વા તદનુસારેન ગન્ત્વા ઉદકં પરિભુઞ્જન્તિ, યદા પન પરિચિતભૂમિભાગા હોન્તિ, અથ તં નિમિત્તં વિસ્સજ્જેત્વા અમનસિકત્વાવ ઉદકટ્ઠાનં ઉપસઙ્કમિત્વા ઉદકં પરિભુઞ્જન્તિ, એવમેવાયં કેસા લોમાતિઆદિના તંતંવોહારસ્સ વસેન પઠમં તે ધમ્મે મનસાકાસિ, તેસુ ધમ્મેસુ અસુભાદીનં અઞ્ઞતરવસેન ઉપટ્ઠહન્તેસુ તં વોહારં સમતિક્કમિત્વા વિસ્સજ્જેત્વા અસુભાદિતોવ મનસિ કરોતિ.

એત્થાહ ‘‘કથં પનસ્સ એતે ધમ્મા અસુભાદિતો ઉપટ્ઠહન્તિ, કથં વણ્ણતો, કથં સુઞ્ઞતો વા, કથઞ્ચાયમેતે અસુભતો મનસિ કરોતિ, કથં વણ્ણતો, કથં સુઞ્ઞતો વા’’તિ? કેસા તાવસ્સ વણ્ણસણ્ઠાનગન્ધાસયોકાસવસેન પઞ્ચધા અસુભતો ઉપટ્ઠહન્તિ, પઞ્ચધા એવ અયમેતે અસુભતો મનસિ કરોતિ. સેય્યથિદં – કેસા નામેતે વણ્ણતો અસુભા પરમપ્પટિકૂલજેગુચ્છા . તથા હિ મનુસ્સા દિવા પાનભોજને પતિતં કેસવણ્ણં વાકં વા સુત્તં વા દિસ્વા કેસસઞ્ઞાય મનોરમમ્પિ પાનભોજનં છડ્ડેન્તિ વા જિગુચ્છન્તિ વા. સણ્ઠાનતોપિ અસુભા. તથા હિ રત્તિં પાનભોજને પતિતં કેસસણ્ઠાનં વાકં વા સુત્તં વા ફુસિત્વા કેસસઞ્ઞાય મનોરમમ્પિ પાનભોજનં છડ્ડેન્તિ વા જિગુચ્છન્તિ વા. ગન્ધતોપિ અસુભા. તથા હિ તેલમક્ખનપુપ્ફધૂમાદિસઙ્ખારેહિ વિરહિતાનં કેસાનં ગન્ધો પરમજેગુચ્છો હોતિ, અગ્ગીસુ પક્ખિત્તસ્સ કેસસ્સ ગન્ધં ઘાયિત્વા સત્તા નાસિકં પિદહન્તિ, મુખમ્પિ વિકુજ્જેન્તિ. આસયતોપિ અસુભા. તથા હિ નાનાવિધેન મનુસ્સાસુચિનિસ્સન્દેન સઙ્કારટ્ઠાને તણ્ડુલેય્યકાદીનિ વિય પિત્તસેમ્હપુબ્બલોહિતનિસ્સન્દેન તે આચિતા વુદ્ધિં વિરૂળ્હિં વેપુલ્લં ગમિતાતિ. ઓકાસતોપિ અસુભા. તથા હિ સઙ્કારટ્ઠાને વિય તણ્ડુલેય્યકાદીનિ પરમજેગુચ્છે લોમાદિએકતિંસકુણપરાસિમત્થકે મનુસ્સાનં સીસપલિવેઠકે અલ્લચમ્મે જાતાતિ. એસ નયો લોમાદીસુ. એવં તાવ અયમેતે ધમ્મે અસુભતો ઉપટ્ઠહન્તે અસુભતો મનસિ કરોતિ.

યદિ પનસ્સ વણ્ણતો ઉપટ્ઠહન્તિ, અથ કેસા નીલકસિણવસેન ઉપટ્ઠહન્તિ. તથા લોમા દન્તા ઓદાતકસિણવસેનાતિ. એસ નયો સબ્બત્થ . તંતંકસિણવસેનેવ અયમેતે મનસિ કરોતિ, એવં વણ્ણતો ઉપટ્ઠહન્તે વણ્ણતો મનસિ કરોતિ. યદિ પનસ્સ સુઞ્ઞતો ઉપટ્ઠહન્તિ, અથ કેસા ઘનવિનિબ્ભોગવવત્થાનેન ઓજટ્ઠમકસમૂહવસેન ઉપટ્ઠહન્તિ. તથા લોમાદયો, યથા ઉપટ્ઠહન્તિ. અયમેતે તથેવ મનસિ કરોતિ. એવં સુઞ્ઞતો ઉપટ્ઠહન્તે સુઞ્ઞતો મનસિ કરોતિ.

એવં મનસિકરોન્તો અયમેતે ધમ્મે અનુપુબ્બમુઞ્ચનતો મનસિ કરોતિ. **અનુપુબ્બમુઞ્ચનતો**તિ અસુભાદીનં અઞ્ઞતરવસેન ઉપટ્ઠિતે કેસે મુઞ્ચિત્વા લોમે મનસિકરોન્તો સેય્યથાપિ નામ જલૂકા નઙ્ગુટ્ઠેન ગહિતપ્પદેસે સાપેક્ખાવ હુત્વા તુણ્ડેન અઞ્ઞં પદેસં ગણ્હાતિ, ગહિતે ચ તસ્મિં ઇતરં મુઞ્ચતિ, એવમેવ કેસેસુ સાપેક્ખોવ હુત્વા લોમે મનસિ કરોતિ, લોમેસુ ચ પતિટ્ઠિતે મનસિકારે કેસે મુઞ્ચતિ. એસ નયો સબ્બત્થ. એવં હિસ્સ અનુપુબ્બમુઞ્ચનતો મનસિકરોતો અસુભાદીસુ અઞ્ઞતરવસેન તે ધમ્મા ઉપટ્ઠહન્તા અનવસેસતો ઉપટ્ઠહન્તિ, પાકટતરૂપટ્ઠાના ચ હોન્તિ.

અથ યસ્સ તે ધમ્મા **અસુભતો** ઉપટ્ઠહન્તિ, પાકટતરૂપટ્ઠાના ચ હોન્તિ, તસ્સ સેય્યથાપિ નામ મક્કટો દ્વત્તિંસતાલકે તાલવને બ્યાધેન પરિપાતિયમાનો એકરુક્ખેપિ અસણ્ઠહન્તો પરિધાવિત્વા યદા નિવત્તો હોતિ કિલન્તો, અથ એકમેવ ઘનતાલપણ્ણપરિવેઠિતં તાલસુચિં નિસ્સાય તિટ્ઠતિ; એવમેવ ચિત્તમક્કટો દ્વત્તિંસકોટ્ઠાસકે ઇમસ્મિં કાયે તેનેવ યોગિના પરિપાતિયમાનો એકકોટ્ઠાસકેપિ અસણ્ઠહન્તો પરિધાવિત્વા યદા અનેકારમ્મણવિધાવને અભિલાસાભાવેન નિવત્તો હોતિ કિલન્તો. અથ ય્વાસ્સ કેસાદીસુ ધમ્મો પગુણતરો ચરિતાનુરૂપતરો વા, યત્થ વા પુબ્બે કતાધિકારો હોતિ, તં નિસ્સાય ઉપચારવસેન તિટ્ઠતિ. અથ તમેવ નિમિત્તં પુનપ્પુનં તક્કાહતં વિતક્કાહતં કરિત્વા યથાક્કમં પઠમં ઝાનં ઉપ્પાદેતિ, તત્થ પતિટ્ઠાય વિપસ્સનમારભિત્વા અરિયભૂમિં પાપુણાતિ.

યસ્સ પન તે ધમ્મા **વણ્ણતો** ઉપટ્ઠહન્તિ, તસ્સાપિ સેય્યથાપિ નામ મક્કટો...પે॰... અથ ય્વાસ્સ કેસાદીસુ ધમ્મો પગુણતરો ચરિતાનુરૂપતરો વા, યત્થ વા પુબ્બે કતાધિકારો હોતિ, તં નિસ્સાય ઉપચારવસેન તિટ્ઠતિ. અથ તમેવ નિમિત્તં પુનપ્પુનં તક્કાહતં વિતક્કાહતં કરિત્વા યથાક્કમં નીલકસિણવસેન પીતકસિણવસેન વા પઞ્ચપિ રૂપાવચરજ્ઝાનાનિ ઉપ્પાદેતિ, તેસઞ્ચ યત્થ કત્થચિ પતિટ્ઠાય વિપસ્સનં આરભિત્વા અરિયભૂમિં પાપુણાતિ.

યસ્સ પન તે ધમ્મા **સુઞ્ઞતો** ઉપટ્ઠહન્તિ, સો લક્ખણતો મનસિ કરોતિ, લક્ખણતો મનસિકરોન્તો તત્થ ચતુધાતુવવત્થાનવસેન ઉપચારજ્ઝાનં પાપુણાતિ. અથ મનસિકરોન્તો તે ધમ્મે અનિચ્ચદુક્ખાનત્તસુત્તત્તયવસેન મનસિ કરોતિ . અયમસ્સ વિપસ્સનાનયો. સો ઇમં વિપસ્સનં આરભિત્વા યથાક્કમઞ્ચ પટિપજ્જિત્વા અરિયભૂમિં પાપુણાતીતિ.

એત્તાવતા ચ યં વુત્તં – ''કથં પનાયં અનુપુબ્બાદિવસેન એતે ધમ્મે મનસિ કરોતી''તિ, તં બ્યાકતં હોતિ. યઞ્ચાપિ વુત્તં – ''ભાવનાવસેન પનસ્સ એવં વણ્ણના વેદિતબ્બા''તિ, તસ્સત્થો પકાસિતો હોતીતિ.

પકિણ્ણકનયો

ઇદાનિ ઇમસ્મિંયેવ દ્વત્તિંસાકારે વણ્ણનાપરિચયપાટવત્થં અયં **પકિણ્ણકનયો** વેદિતબ્બો –

''નિમિત્તતો લક્ખણતો, ધાતુતો સુઞ્ઞતોપિ ચ;
ખન્ધાદિતો ચ વિઞ્ઞેય્યો, દ્વત્તિંસાકારનિચ્છયો''તિ.

તત્થ **નિમિત્તતો**તિ એવં વુત્તપ્પકારે ઇમસ્મિં દ્વત્તિંસાકારે સટ્ઠિસતં નિમિત્તાનિ હોન્તિ, યેસં વસેન યોગાવચરો દ્વત્તિંસાકારં કોટ્ઠાસતો પરિગ્ગણ્હાતિ. સેય્યથિદં – કેસસ્સ વણ્ણનિમિત્તં, સણ્ઠાનનિમિત્તં, દિસાનિમિત્તં,

ઓકાસનિમિત્તં, પરિચ્છેદનિમિત્તન્તિ પઞ્ચ નિમિત્તાનિ હોન્તિ. એવં લોમાદીસુ.

લક્ખણતોતિ દ્વત્તિંસાકારે અટ્ઠવીસતિસતં લક્ખણાનિ હોન્તિ, યેસં વસેન યોગાવચરો દ્વત્તિંસાકારં લક્ખણતો મનસિ કરોતિ . સેય્યથિદં – કેસસ્સ થદ્ધલક્ખણં, આબન્ધનલક્ખણં, ઉણ્હત્તલક્ખણં, સમુદીરણલક્ખણન્તિ ચત્તારિ લક્ખણાનિ હોન્તિ. એવં લોમાદીસુ.

ધાતુતોતિ દ્વત્તિંસાકારે ''છધાતુરો, ભિક્ખવે, અયં પુરિસપુગ્ગલો''તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૩૪૩-૩૪૪) એત્થ વુત્તાસુ ધાતૂસુ અટ્ઠવીસતિસતં ધાતુયો હોન્તિ, યાસં વસેન યોગાવચરો દ્વત્તિંસાકારં ધાતુતો પરિગ્ગણ્હાતિ. સેય્યથિદં – યા કેસે થદ્ધતા, સા પથવીધાતુ; યા આબન્ધનતા, સા આપોધાતુ; યા પરિપાચનતા, સા તેજોધાતુ; યા વિત્થમ્ભનતા, સા વાયોધાતૂતિ ચતસ્સો ધાતુયો હોન્તિ. એવં લોમાદીસુ.

સુઞ્ઞતોતિ દ્વત્તિંસાકારે અટ્ઠવીસતિસતં સુઞ્ઞતા હોન્તિ, યાસં વસેન યોગાવચરો દ્વત્તિંસાકારં સુઞ્ઞતો વિપસ્સતિ. સેય્યથિદં – કેસે તાવ પથવીધાતુ આપોધાત્વાદીહિ સુઞ્ઞા, તથા આપોધાત્વાદયો પથવીધાત્વાદીહીતિ ચતસ્સો સુઞ્ઞતા હોન્તિ. એવં લોમાદીસુ.

ખન્ધાદિતોતિ દ્વત્તિંસાકારે કેસાદીસુ ખન્ધાદિવસેન સઙ્ગય્હમાનેસુ ''કેસા કતિ ખન્ધા હોન્તિ, કતિ આયતનાનિ, કતિ ધાતુયો, કતિ સચ્ચાનિ, કતિ સતિપટ્ઠાનાની''તિ એવમાદિના નયેન વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો. એવઞ્ચસ્સ વિજાનતો તિણકટ્ઠસમૂહો વિય કાયો ખાયતિ. યથાહ –

''નત્થિ સત્તો નરો પોસો, પુગ્ગલો નૂપલબ્ભતિ;
સુઞ્ઞભૂતો અયં કાયો, તિણકટ્ઠસમૂપમો''તિ.

અથસ્સ યા સા –

''સુઞ્ઞાગારં પવિટ્ઠસ્સ, સન્તચિત્તસ્સ તાદિનો;
અમાનુસી રતિ હોતિ, સમ્મા ધમ્મં વિપસ્સતો''તિ. –

એવં અમાનુસી રતિ વુત્તા, સા અદૂરતરા હોતિ. તતો યં તં –

''યતો યતો સમ્મસતિ, ખન્ધાનં ઉદયબ્બયં;
લભતી પીતિપામોજ્જં, અમતં તં વિજાનત''ન્તિ. (ધ॰ પ॰ ૩૭૩-૩૭૪) –

એવં વિપસ્સનામયં પીતિપામોજ્જામતં વુત્તં. તં અનુભવન્તો ન ચિરેનેવ અરિયજનસેવિતં અજરામરં નિબ્બાનામતં સચ્છિકરોતીતિ.

પરમત્થજોતિકાય ખુદ્દકપાઠ-અટ્ઠકથાય

દ્વત્તિંસાકારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. કુમારપઞ્હવણ્ણના

અટ્ઠુપ્પત્તિ

ઇદાનિ **એકં નામ કિ**ન્તિ એવમાદીનં કુમારપઞ્હાનં અત્થવણ્ણનાક્કમો અનુપ્પત્તો. તેસં અટ્ઠુપ્પત્તિં ઇધ નિક્ખેપપ્પયોજનઞ્ચ વત્વા વણ્ણનં કરિસ્સામ –

અટ્ઠુપ્પત્તિ તાવ નેસં સોપાકો નામ ભગવતો મહાસાવકો અહોસિ. તેનાયસ્મતા જાતિયા સત્તવસ્સેનેવ અઞ્ઞા આરાધિતા, તસ્સ ભગવા પઞ્હબ્યાકરણેન ઉપસમ્પદં અનુઞ્ઞાતુકામો અત્તના અધિપ્પેતત્થાનં પઞ્હાનં બ્યાકરણસમત્થતં પસ્સન્તો ''**એકં નામ કિ**''ન્તિ એવમાદિના પઞ્હે પુચ્છિ. સો બ્યાકાસિ. તેન ચ બ્યાકરણેન ભગવતો ચિત્તં આરાધેસિ. સાવ તસ્સાયસ્મતો ઉપસમ્પદા અહોસિ.

અયં તેસં અટ્ઠુપ્પત્તિ.

નિક્ખેપપ્પયોજનં

યસ્મા પન સરણગમનેહિ બુદ્ધધમ્મસઙ્ઘાનુસ્સતિવસેન ચિત્તભાવના, સિક્ખાપદેહિ સીલભાવના, દ્વત્તિંસાકારેન ચ કાયભાવના પકાસિતા, તસ્મા ઇદાનિ નાનપ્પકારતો પઞ્ઞાભાવનામુખદસ્સનત્થં ઇમે પઞ્હબ્યાકરણા ઇધ નિક્ખિત્તા. યસ્મા વા સીલપદટ્ઠાનો સમાધિ, સમાધિપદટ્ઠાના ચ પઞ્ઞા; યથાહ – ''સીલે પતિટ્ઠાય નરો સપઞ્ઞો, ચિત્તં પઞ્ઞઞ્ચ ભાવય''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૨૩, ૧૯૨), તસ્મા સિક્ખાપદેહિ સીલં દ્વત્તિંસાકારેન તંગોચરં સમાધિઞ્ચ દસ્સેત્વા સમાહિતચિત્તસ્સ નાનાધમ્મપરિક્ખારાય પઞ્ઞાય પભેદદસ્સનત્થં ઇધ નિક્ખિત્તાતિપિ વિઞ્ઞાતબ્બા.

ઇદં તેસં ઇધ નિક્ખેપપ્પયોજનં.

પઞ્હવણ્ણના

એકં નામ કિન્તિપઞ્હવણ્ણના

ઇદાનિ તેસં અત્થવણ્ણના હોતિ – **એકં નામ કિ**ન્તિ ભગવા યસ્મિં એકધમ્મસ્મિં ભિક્ખુ સમ્મા નિબ્બિન્દમાનો અનુપુબ્બેન દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ, યસ્મિં ચાયમાયસ્મા નિબ્બિન્દમાનો અનુપુબ્બેન દુક્ખસ્સન્તમકાસિ, તં ધમ્મં સન્ધાય પઞ્હં પુચ્છતિ. ''**સબ્બે સત્તા આહારટ્ઠિતિકા**''તિ થેરો પુગ્ગલાધિટ્ઠાનાય દેસનાય વિસ્સજ્જેતિ. ''કતમા ચ, ભિક્ખવે, સમ્માસતિ? ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ કાયે કાયાનુપસ્સી વિહરતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૮) એવમાદીનિ ચેત્થ સુત્તાનિ એવં વિસ્સજ્જનયુત્તિસમ્ભવે સાધકાનિ. એત્થ યેનાહારેન સબ્બે સત્તા ''આહારટ્ઠિતિકા''તિ વુચ્ચન્તિ, સો આહારો તં વા નેસં આહારટ્ઠિતિકત્તં ''એકં નામ કિ''ન્તિ પુટ્ઠેન થેરેન નિદ્દિટ્ઠન્તિ વેદિતબ્બં. તઞ્હિ ભગવતા ઇધ એકન્તિ અધિપ્પેતં, ન તુ સાસને લોકે વા અઞ્ઞં એકં નામ નત્થીતિ ઞાપેતું વુત્તં. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા –

> ''એકધમ્મે, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ સમ્મા નિબ્બિન્દમાનો સમ્મા વિરજ્જમાનો સમ્મા વિમુચ્ચમાનો સમ્મા પરિયન્તદસ્સાવી સમ્મત્તં અભિસમેચ્ચ દિટ્ઠેવ ધમ્મે દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ. કતમસ્મિં એકધમ્મે? સબ્બે સત્તા આહારટ્ઠિતિકા. ઇમસ્મિં ખો, ભિક્ખવે, એકધમ્મે ભિક્ખુ સમ્મા નિબ્બિન્દમાનો…પે॰… દુક્ખસ્સન્તકરો

હોતિ. ‘એકો પઞ્હો એકો ઉદ્દેસો એકં વેય્યાકરણ’ન્તિ ઇતિ યં તં વુત્તં, ઇદમેતં પટિચ્ચ વુત્ત’’ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૨૭).

આહારટ્ઠિતિકાતિ ચેત્થ યથા ‘‘અત્થિ, ભિક્ખવે, સુભનિમિત્તં. તત્થ અયોનિસો મનસિકારબહુલીકારો, અયમાહારો અનુપ્પન્નસ્સ વા કામચ્છન્દસ્સ ઉપ્પાદાયા’’તિ એવમાદીસુ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૨) પચ્ચયો આહારોતિ વુચ્ચતિ, એવં પચ્ચયં આહારસદ્દેન ગહેત્વા પચ્ચયટ્ઠિતિકા ‘‘આહારટ્ઠિતિકા’’તિ વુત્તા. ચત્તારો પન આહારે સન્ધાય – ‘‘આહારટ્ઠિતિકા’’તિ વુચ્ચમાને ‘‘અસઞ્ઞસત્તા દેવા અહેતુકા અનાહારા અફસ્સકા અવેદનકા’’તિ વચનતો (વિભ॰ ૧૦૧૭) ‘‘સબ્બે’’તિ વચનમયુત્તં ભવેય્ય.

તત્થ સિયા – એવમ્પિ વુચ્ચમાને ‘‘કતમે ધમ્મા સપચ્ચયા? પઞ્ચક્ખન્ધા – રૂપક્ખન્ધો…પે॰… વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો’’તિ (ધ॰ સ॰ ૧૦૮૯) વચનતો ખન્ધાનંયેવ પચ્ચયટ્ઠિતિકત્તં યુત્તં, સત્તાનન્તુ અયુત્તમેવેતં વચનં ભવેય્યાતિ. ન ખો પનેતં એવં દટ્ઠબ્બં. કસ્મા ? સત્તેસુ ખન્ધોપચારસિદ્ધિતો. સત્તેસુ હિ ખન્ધોપચારો સિદ્ધો. કસ્મા? ખન્ધે ઉપાદાય પઞ્ઞાપેતબ્બતો. કથં? ગેહે ગામોપચારો વિય. સેય્યથાપિ હિ ગેહાનિ ઉપાદાય પઞ્ઞાપેતબ્બત્તા ગામસ્સ એકસ્મિમ્પિ દ્વીસુ તીસુપિ વા ગેહેસુ દડ્ઢેસુ ‘‘ગામો દડ્ઢો’’તિ એવં ગેહે ગામોપચારો સિદ્ધો, એવમેવ ખન્ધેસુ પચ્ચયટ્ઠેન આહારટ્ઠિતિકેસુ ‘‘સત્તા આહારટ્ઠિતિકા’’તિ અયં ઉપચારો સિદ્ધોતિ વેદિતબ્બો. પરમત્થતો ચ ખન્ધેસુ જાયમાનેસુ જીયમાનેસુ મીયમાનેસુ ચ ‘‘ખણે ખણે ત્વં ભિક્ખુ જાયસે ચ જીયસે ચ મીયસે ચા’’તિ વદતા ભગવતા તેસુ સત્તેસુ ખન્ધોપચારો સિદ્ધોતિ દસ્સિતો એવાતિ વેદિતબ્બો. યતો યેન પચ્ચયાખ્યેન આહારેન સબ્બે સત્તા તિટ્ઠન્તિ, સો આહારો તં વા નેસં આહારટ્ઠિતિકત્તં એકન્તિ વેદિતબ્બં. આહારો હિ આહારટ્ઠિતિકત્તં વા અનિચ્ચતાકારણતો નિબ્બિદાટ્ઠાનં હોતિ. અથ તેસુ સબ્બસત્તસઞ્ઞિતેસુ સઙ્ખારેસુ અનિચ્ચતાદસ્સનેન નિબ્બિન્દમાનો અનુપુબ્બેન દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ, પરમત્થવિસુદ્ધિં પાપુણાતિ. યથાહ –

> ‘‘સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચાતિ, યદા પઞ્ઞાય પસ્સતિ;
> અથ નિબ્બિન્દતિ દુક્ખે, એસ મગ્ગો વિસુદ્ધિયા’’તિ. (ધ॰ પ॰ ૨૭૭);

એત્થ ચ ‘‘એકં નામ કિ’’ન્તિ ચ ‘‘કિહા’’તિ ચ દુવિધો પાઠો, તત્થ સીહળાનં કિહાતિ પાઠો. તે હિ ‘‘કિ’’ન્તિ વત્તબ્બે ‘‘કિહા’’તિ વદન્તિ. કેચિ ભણન્તિ ‘‘હ-ઇતિ નિપાતો, થેરિયાનમ્પિ અયમેવ પાઠો’’તિ ઉભયથાપિ પન એકોવ અત્થો. યથા રુચ્ચતિ, તથા પઠિતબ્બં. યથા પન ‘‘સુખેન ફુટ્ઠો અથ વા દુખેન (ધ॰ પ॰ ૮૩), દુક્ખં દોમનસ્સં પટિસંવેદેતી’’તિ એવમાદીસુ કત્થચિ દુખન્તિ ચ કત્થચિ દુક્ખન્તિ ચ વુચ્ચતિ, એવં કત્થચિ એકન્તિ, કત્થચિ એક્કન્તિ વુચ્ચતિ. ઇધ પન એકં નામાતિ અયમેવ પાઠો.

દ્વે નામ કિન્તિપઞ્હવણ્ણના

એવં ઇમિના પઞ્હબ્યાકરણેન આરદ્ધચિત્તો સત્થા પુરિમનયેનેવ ઉત્તરિં પઞ્હં પુચ્છતિ **દ્વે નામ કિન્તિ**? થેરો **દ્વે**તિ પચ્ચનુભાસિત્વા ‘‘**નામઞ્ચ રૂપઞ્ચા**’’તિ ધમ્માધિટ્ઠાનાય દેસનાય વિસ્સજ્જેતિ. તત્થ આરમ્મણાભિમુખં નમનતો, ચિત્તસ્સ ચ નતિહેતુતો સબ્બમ્પિ અરૂપં ‘‘નામ’’ન્તિ વુચ્ચતિ. ઇધ પન નિબ્બિદાહેતુત્તા સાસવધમ્મમેવ અધિપ્પેતં રુપ્પનટ્ઠેન ચત્તારો ચ મહાભૂતા, સબ્બઞ્ચ તદુપાદાય પવત્તમાનં રૂપં ‘‘રૂપ’’ન્તિ વુચ્ચતિ, તં સબ્બમ્પિ ઇધાધિપ્પેતં. અધિપ્પાયવસેનેવ ચેત્થ ‘‘દ્વે નામ નામઞ્ચ રૂપઞ્ચા’’તિ વુત્તં, ન અઞ્ઞેસં દ્વિન્નમભાવતો. યથાહ –

‘‘દ્વીસુ , ભિક્ખવે, ધમ્મેસુ ભિક્ખુ સમ્મા નિબ્બિન્દમાનો…પે॰… દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ. કતમેસુ દ્વીસુ? નામે ચ રૂપે ચ. ઇમેસુ ખો, ભિક્ખવે, દ્વીસુ ધમ્મેસુ ભિક્ખુ સમ્મા નિબ્બિન્દમાનો…પે॰… દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ. ‘દ્વે પઞ્હા, દ્વે ઉદ્દેસા, દ્વે વેય્યાકરણાની’તિ ઇતિ યં તં વુત્તં, ઇદમેતં પટિચ્ચ વુત્ત’’ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૨૭).

એત્થ ચ નામરૂપમત્તદસ્સનેન અત્તદિટ્ઠિં પહાય અનત્તાનુપસ્સનામુખેનેવ નિબ્બિન્દમાનો અનુપુબ્બેન દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ, પરમત્થવિસુદ્ધિં પાપુણાતીતિ વેદિતબ્બો. યથાહ –

‘‘સબ્બે ધમ્મા અનત્તાતિ, યદા પઞ્ઞાય પસ્સતિ;
અથ નિબ્બિન્દતિ દુક્ખે, એસ મગ્ગો વિસુદ્ધિયા’’તિ. (ધ॰ પ॰ ૨૭૯);

તીણિ નામ કિન્તિપઞ્હવણ્ણના

ઇદાનિ ઇમિનાપિ પઞ્હબ્યાકરણેન આરદ્ધચિત્તો સત્થા પુરિમનયેનેવ ઉત્તરિં પઞ્હં પુચ્છતિ **તીણિ નામ કિન્તિ?** થેરો **તીણી**તિ પચ્ચનુભાસિત્વા પુન બ્યાકરિતબ્બસ્સ અત્થસ્સ લિઙ્ગાનુરૂપં સઙ્ખ્યં દસ્સેન્તો ‘‘**તિસ્સો વેદના**’’તિ વિસ્સજ્જેતિ. અથ વા ‘‘યા ભગવતા ‘તિસ્સો વેદના’તિ વુત્તા, ઇમાસમત્થમહં તીણીતિ પચ્ચેમી’’તિ દસ્સેન્તો આહાતિ એવમ્પેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો. અનેકમુખા હિ દેસના પટિસમ્ભિદાપભેદેન દેસનાવિલાસપ્પત્તાનં. કેચિ પનાહુ ‘‘તીણીતિ અધિકપદમિદ’’ન્તિ. પુરિમનયેનેવ ચેત્થ ‘‘તિસ્સો વેદના’’તિ વુત્તં, ન અઞ્ઞેસં તિણ્ણમભાવતો. યથાહ –

‘‘તીસુ, ભિક્ખવે, ધમ્મેસુ ભિક્ખુ સમ્મા નિબ્બિન્દમાનો…પે॰… દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ. કતમેસુ તીસુ? તીસુ વેદનાસુ. ઇમેસુ ખો, ભિક્ખવે, તીસુ ધમ્મેસુ ભિક્ખુ સમ્મા નિબ્બિન્દમાનો…પે॰… દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ. ‘તયો પઞ્હા, તયો ઉદ્દેસા, તીણિ વેય્યાકરણાની’તિ ઇતિ યં તં વુત્તં , ઇદમેતં પટિચ્ચ વુત્ત’’ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૨૭).

એત્થ ચ ‘‘યંકિઞ્ચિ વેદયિતં, સબ્બં તં દુક્ખસ્મિન્તિ વદામી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૨૫૯) વુત્તસુત્તાનુસારેન વા. –

‘‘યો સુખં દુક્ખતો અદ્દ, દુક્ખમદ્દક્ખિ સલ્લતો;
અદુક્ખમસુખં સન્તં, અદ્દક્ખિ નં અનિચ્ચતો’’તિ. (ઇતિવુ॰ ૫૩) –

એવં દુક્ખદુક્ખતાવિપરિણામદુક્ખતાસઙ્ખારદુક્ખતાનુસારેન વા તિસ્સન્નં વેદનાનં દુક્ખભાવદસ્સનેન સુખસઞ્ઞં પહાય દુક્ખાનુપસ્સનામુખેન નિબ્બિન્દમાનો અનુપુબ્બેન દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ, પરમત્થવિસુદ્ધિં પાપુણાતીતિ વેદિતબ્બો. યથાહ –

‘‘સબ્બે સઙ્ખારા દુક્ખાતિ, યદા પઞ્ઞાય પસ્સતિ;
અથ નિબ્બિન્દતિ દુક્ખે, એસ મગ્ગો વિસુદ્ધિયા’’તિ. (ધ॰ પ॰ ૨૭૮);

ચત્તારિ નામ કિન્તિપઞ્હવણ્ણના

એવં ઇમિનાપિ પઞ્હબ્યાકરણેન આરદ્ધચિત્તો સત્થા પુરિમનયેનેવ ઉત્તરિં પઞ્હં પુચ્છતિ **ચત્તારિ નામ કિન્તિ?** તત્થ ઇમસ્સ પઞ્હસ્સ બ્યાકરણપક્ખે કત્થચિ પુરિમનયેનેવ ચત્તારો આહારા અધિપ્પેતા. યથાહ –

> ‘‘ચતૂસુ , ભિક્ખવે, ધમ્મેસુ ભિક્ખુ સમ્મા નિબ્બિન્દમાનો…પે॰… દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ. કતમેસુ ચતૂસુ? ચતૂસુ આહારેસુ. ઇમેસુ ખો, ભિક્ખવે, ચતૂસુ ધમ્મેસુ ભિક્ખુ સમ્મા નિબ્બિન્દમાનો…પે॰… દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ. ‘ચત્તારો પઞ્હા ચત્તારો ઉદ્દેસા ચત્તારિ વેય્યાકરણાની’તિ ઇતિ યં તં વુત્તં, ઇદમેતં પટિચ્ચ વુત્ત’’ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૨૭).

કત્થચિ યેસુ સુભાવિતચિત્તો અનુપુબ્બેન દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ, તાનિ ચત્તારિ સતિપટ્ઠાનાનિ. યથાહ કજઙ્ગલા ભિક્ખુની –

> ‘‘ચતૂસુ, આવુસો, ધમ્મેસુ ભિક્ખુ સમ્મા સુભાવિતચિત્તો સમ્મા પરિયન્તદસ્સાવી સમ્મત્તં અભિસમેચ્ચ દિટ્ઠેવ ધમ્મે દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ. કતમેસુ ચતૂસુ? ચતૂસુ સતિપટ્ઠાનેસુ. ઇમેસુ ખો, આવુસો, ચતૂસુ ધમ્મેસુ ભિક્ખુ સમ્મા સુભાવિતચિત્તો…પે॰… દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ. ‘ચત્તારો પઞ્હા ચત્તારો ઉદ્દેસા ચત્તારિ વેય્યાકરણાની’તિ ઇતિ યં તં વુત્તં ભગવતા, ઇદમેતં પટિચ્ચ વુત્ત’’ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૨૮).

ઇધ પન યેસં ચતુન્નં અનુબોધપ્પટિવેધતો ભવતણ્હાછેદો હોતિ, યસ્મા તાનિ ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ અધિપ્પેતાનિ. યસ્મા વા ઇમિના પરિયાયેન બ્યાકતં સુબ્યાકતમેવ હોતિ, તસ્મા થેરો **ચત્તારી**તિ પચ્ચનુભાસિત્વા ‘‘**અરિયસચ્ચાની**’’તિ વિસ્સજ્જેતિ. તત્થ **ચત્તારી**તિ ગણનપરિચ્છેદો. **અરિયસચ્ચાની**તિ અરિયાનિ સચ્ચાનિ, અવિતથાનિ અવિસંવાદકાનીતિ અત્થો. યથાહ –

> ‘‘ઇમાનિ ખો, ભિક્ખવે, ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ તથાનિ અવિતથાનિ અનઞ્ઞથાનિ, તસ્મા અરિયસચ્ચાનીતિ વુચ્ચન્તી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૯૭).

યસ્મા વા સદેવકેન લોકેન અરણીયતો અભિગમનીયતોતિ વુત્તં હોતિ, વાયમિતબ્બટ્ઠાનસઞ્ઞિતે અયે વા ઇરિયનતો, અનયે વા ન ઇરિયનતો, સત્તતિંસબોધિપક્ખિયઅરિયધમ્મસમાયોગતો વા અરિયસમ્મતા બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધબુદ્ધસાવકા એતાનિ પટિવિજ્ઝન્તિ, તસ્માપિ ‘‘અરિયસચ્ચાની’’તિ વુચ્ચન્તિ. યથાહ –

> ‘‘ચત્તારિમાનિ , ભિક્ખવે, અરિયસચ્ચાનિ…પે॰… ઇમાનિ ખો, ભિક્ખવે, ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ, અરિયા ઇમાનિ પટિવિજ્ઝન્તિ, તસ્મા અરિયસચ્ચાનીતિ વુચ્ચન્તી’’તિ.

અપિચ અરિયસ્સ ભગવતો સચ્ચાનીતિપિ અરિયસચ્ચાનિ. યથાહ –

> ‘‘સદેવકે, ભિક્ખવે…પે॰… સદેવમનુસ્સાય તથાગતો અરિયો, તસ્મા અરિયસચ્ચાનીતિ વુચ્ચન્તી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૯૮).

અથ વા એતેસં અભિસમ્બુદ્ધત્તા અરિયભાવસિદ્ધિતોપિ અરિયસચ્ચાનિ. યથાહ –

''ઇમેસં ખો, ભિક્ખવે, ચતુન્નં અરિયસચ્ચાનં યથાભૂતં અભિસમ્બુદ્ધત્તા તથાગતો અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધોતિ વુચ્ચતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૯૩).

અયમેતેસં પદત્થો. એતેસં પન અરિયસચ્ચાનં અનુબોધપ્પટિવેધતો ભવતણ્હાછેદો હોતિ. યથાહ –

''તયિદં , ભિક્ખવે, દુક્ખં અરિયસચ્ચં અનુબુદ્ધં પટિવિદ્ધં...પે॰... દુક્ખનિરોધગામિનિપટિપદા અરિયસચ્ચં અનુબુદ્ધં પટિવિદ્ધં, ઉચ્છિન્ના ભવતણ્હા, ખીણા ભવનેત્તિ, નત્થિ દાનિ પુનબ્ભવો''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૯૧).

પઞ્ચ નામ કિન્તિપઞ્હવણ્ણના

ઇમિનાપિ પઞ્હબ્યાકરણેન આરદ્ધચિત્તો સત્થા પુરિમનયેનેવ ઉત્તરિં પઞ્હં પુચ્છતિ **પઞ્ચ નામ કિન્તિ?** થેરો **પઞ્ચાતિ** પચ્ચનુભાસિત્વા ''**ઉપાદાનક્ખન્ધા**''તિ વિસ્સજ્જેતિ. તત્થ **પઞ્ચાતિ** ગણનપરિચ્છેદો. ઉપાદાનજનિતા ઉપાદાનજનકા વા ખન્ધા ઉપાદાનક્ખન્ધા. યંકિઞ્ચિ રૂપં, વેદના, સઞ્ઞા, સઙ્ખારા, વિઞ્ઞાણઞ્ચ સાસવા ઉપાદાનિયા, એતેસમેતં અધિવચનં. પુબ્બનયેનેવ ચેત્થ ''પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા''તિ વુત્તં, ન અઞ્ઞેસં પઞ્ચન્નમભાવતો. યથાહ –

''પઞ્ચસુ, ભિક્ખવે, ધમ્મેસુ ભિક્ખુ સમ્મા નિબ્બિન્દમાનો...પે॰... દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ. કતમેસુ પઞ્ચસુ? પઞ્ચસુ ઉપાદાનક્ખન્ધેસુ. ઇમેસુ ખો, ભિક્ખવે, પઞ્ચસુ ધમ્મેસુ ભિક્ખુ સમ્મા નિબ્બિન્દમાનો...પે॰... દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ. 'પઞ્ચ પઞ્હા, પઞ્ચ ઉદ્દેસા , પઞ્ચ વેય્યાકરણાની'તિ ઇતિ યં તં વુત્તં, ઇદમેતં પટિચ્ચ વુત્ત''ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૨૭).

એત્થ ચ પઞ્ચક્ખન્ધે ઉદયબ્બયવસેન સમ્મસન્તો વિપસ્સનામતં લદ્ધા અનુપુબ્બેન નિબ્બાનામતં સચ્છિકરોતિ. યથાહ –

''યતો યતો સમ્મસતિ, ખન્ધાનં ઉદયબ્બયં;
લભતી પીતિપામોજ્જં, અમતં તં વિજાનત''ન્તિ. (ધ॰ પ॰ ૩૭૪);

છ નામ કિન્તિપઞ્હવણ્ણના

એવં ઇમિનાપિ પઞ્હબ્યાકરણેન આરદ્ધચિત્તો સત્થા પુરિમનયેનેવ ઉત્તરિં પઞ્હં પુચ્છતિ ''**છ નામ કિ**''ન્તિ? થેરો **છઇતિ** પચ્ચનુભાસિત્વા '**અજ્ઝત્તિકાનિ આયતનાની**'તિ વિસ્સજ્જેતિ. તત્થ **છઇતિ** ગણનપરિચ્છેદો, અજ્ઝત્તે નિયુત્તાનિ, અત્તાનં વા અધિકત્વા પવત્તાનિ **અજ્ઝત્તિકાનિ**. આયતનતો, આયસ્સ વા તનનતો, આયતસ્સ વા સંસારદુક્ખસ્સ નયનતો આયતનાનિ, ચક્ખુસોતઘાનજિવ્હાકાયમનાનમેતં અધિવચનં. પુબ્બનયેન ચેત્થ ''છ અજ્ઝત્તિકાનિ આયતનાની''તિ વુત્તં, ન અઞ્ઞેસં છન્નમભાવતો. યથાહ –

''છસુ , ભિક્ખવે, ધમ્મેસુ ભિક્ખુ સમ્મા નિબ્બિન્દમાનો...પે॰... દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ. કતમેસુ છસુ? છસુ અજ્ઝત્તિકેસુ આયતનેસુ. ઇમેસુ ખો, ભિક્ખવે, છસુ ધમ્મેસુ ભિક્ખુ સમ્મા નિબ્બિન્દમાનો...પે॰... દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ. 'છ પઞ્હા છ ઉદ્દેસા છ વેય્યાકરણાની'તિ ઇતિ યં તં વુત્તં, ઇદમેતં પટિચ્ચ વુત્ત''ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૨૭).

એત્થ ચ છ અજ્ઝત્તિકાનિ આયતનાનિ, ‘‘સુઞ્ઞો ગામોતિ ખો, ભિક્ખવે, છન્નેતં અજ્ઝત્તિકાનં આયતનાનં અધિવચન’’ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૨૩૮) વચનતો સુઞ્ઞતો પુબ્બુળકમરીચિકાદીનિ વિય અચિરટ્ઠિતિકતો તુચ્છતો વઞ્ચનતો ચ સમનુપસ્સં નિબ્બિન્દમાનો અનુપુબ્બેન દુક્ખસ્સન્તં કત્વા મચ્ચુરાજસ્સ અદસ્સનં ઉપેતિ. યથાહ –

‘‘યથા પુબ્બુળકં પસ્સે, યથા પસ્સે મરીચિકં;
એવં લોકં અવેક્ખન્તં, મચ્ચુરાજા ન પસ્સતી’’તિ. (ધ॰ પ॰ ૧૭૦);

સત્ત નામ કિન્તિપઞ્હવણ્ણના

ઇમિનાપિ પઞ્હબ્યાકરણેન આરદ્ધચિત્તો સત્થા ઉત્તરિં પઞ્હં પુચ્છતિ **સત્ત નામ કિન્તિ**? થેરો કિઞ્ચાપિ મહાપઞ્હબ્યાકરણે સત્ત વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો વુત્તા, અપિચ ખો પન યેસુ ધમ્મેસુ સુભાવિતચિત્તો ભિક્ખુ દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ, તે દસ્સેન્તો ‘‘**સત્ત બોજ્ઝઙ્ગા**’’તિ વિસ્સજ્જેતિ. અયમ્પિ ચત્થો ભગવતા અનુમતો એવ. યથાહ –

‘‘પણ્ડિતા ગહપતયો કજઙ્ગલિકા ભિક્ખુની, મહાપઞ્ઞા ગહપતયો કજઙ્ગલિકા ભિક્ખુની, મઞ્ચેપિ તુમ્હે ગહપતયો ઉપસઙ્કમિત્વા એતમત્થં પટિપુચ્છેય્યાથ, અહમ્પિ ચેતં એવમેવ બ્યાકરેય્યં, યથા તં કજઙ્ગલિકાય ભિક્ખુનિયા બ્યાકત’’ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૨૮).

તાય ચ એવં બ્યાકતં –

‘‘સત્તસુ, આવુસો, ધમ્મેસુ ભિક્ખુ સમ્મા સુભાવિતચિત્તો…પે॰… દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ. કતમેસુ સત્તસુ? સત્તસુ બોજ્ઝઙ્ગેસુ. ઇમેસુ ખો, આવુસો, સત્તસુ ધમ્મેસુ ભિક્ખુ સમ્મા સુભાવિતચિત્તો…પે॰… દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ. ‘સત્ત પઞ્હા સત્ત ઉદ્દેસા સત્ત વેય્યાકરણાની’તિ ઇતિ યં તં વુત્તં ભગવતા, ઇદમેતં પટિચ્ચ વુત્ત’’ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૨૮).

એવમયમત્થો ભગવતા અનુમતો એવાતિ વેદિતબ્બો.

તત્થ **સત્તા**તિ ઊનાધિકનિવારણગણનપરિચ્છેદો. **બોજ્ઝઙ્ગા**તિ સતિઆદીનં ધમ્માનમેતં અધિવચનં. તત્રાયં પદત્થો – એતાય લોકિયલોકુત્તરમગ્ગક્ખણે ઉપ્પજ્જમાનાય લીનુદ્ધચ્ચપતિટ્ઠાનાયૂહનકામસુખત્તકિલમથાનુયોગઉચ્છેદસસ્સતાભિનિવેસાદિ- અનેકુપદ્દવપ્પટિપક્ખભૂતાય સતિધમ્મવિચયવીરિયપીતિપ્પસ્સદ્ધિસમાધુપેક્ખાસઙ્ખાતાય ધમ્મસામગ્ગિયા અરિયસાવકો બુજ્ઝતીતિ કત્વા **બોધિ**, કિલેસસન્તાનનિદ્દાય ઉટ્ઠહતિ, ચત્તારિ વા અરિયસચ્ચાનિ પટિવિજ્ઝતિ, નિબ્બાનમેવ વા સચ્છિકરોતીતિ વુત્તં હોતિ. યથાહ – ‘‘સત્ત બોજ્ઝઙ્ગે ભાવેત્વા અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુદ્ધો’’તિ. યથાવુત્તપ્પકારાય વા એતાય ધમ્મસામગ્ગિયા બુજ્ઝતીતિ કત્વા અરિયસાવકોપિ **બોધિ**. ઇતિ તસ્સા ધમ્મસામગ્ગિસઙ્ખાતાય બોધિયા અઙ્ગભૂતત્તા **બોજ્ઝઙ્ગા** ઝાનઙ્ગમગ્ગઙ્ગાનિ વિય, તસ્સ વા બોધીતિ લદ્ધવોહારસ્સ અરિયસાવકસ્સ અઙ્ગભૂતત્તાપિ **બોજ્ઝઙ્ગા** સેનઙ્ગરથઙ્ગાદયો વિય.

અપિચ ‘‘**બોજ્ઝઙ્ગા**તિ કેનટ્ઠેન બોજ્ઝઙ્ગા? બોધાય સંવત્તન્તીતિ બોજ્ઝઙ્ગા, બુજ્ઝન્તીતિ બોજ્ઝઙ્ગા, અનુબુજ્ઝન્તીતિ બોજ્ઝઙ્ગા, પટિબુજ્ઝન્તીતિ બોજ્ઝઙ્ગા, સમ્બુજ્ઝન્તીતિ બોજ્ઝઙ્ગા’’તિ (પટિ॰ મ॰ ૨.૧૭) ઇમિનાપિ પટિસમ્ભિદાયં વુત્તેન વિધિના બોજ્ઝઙ્ગાનં બોજ્ઝઙ્ગટ્ઠો વેદિતબ્બો. એવમિમે સત્ત બોજ્ઝઙ્ગે ભાવેન્તો બહુલીકરોન્તો

ન ચિરસ્સેવ એકન્તનિબ્બિદાદિગુણપટિલાભી હોતિ, તેન દિટ્ઠેવ ધમ્મે દુક્ખસ્સન્તકરો હોતીતિ વુચ્ચતિ . વુત્તઞ્ચેતં ભગવતા –

''સત્તિમે, ભિક્ખવે, બોજ્ઝઙ્ગા ભાવિતા બહુલીકતા એકન્તનિબ્બિદાય વિરાગાય નિરોધાય ઉપસમાય અભિઞ્ઞાય સમ્બોધાય નિબ્બાનાય સંવત્તન્તી''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૦૧).

અટ્ઠ નામ કિન્તિપઞ્હવણ્ણના

એવં ઇમિનાપિ પઞ્હબ્યાકરણેન આરદ્ધચિત્તો સત્થા ઉત્તરિં પઞ્હં પુચ્છતિ **અટ્ઠ નામ કિન્તિ**? થેરો કિઞ્ચાપિ મહાપઞ્હબ્યાકરણે અટ્ઠ લોકધમ્મા વુત્તા, અપિચ ખો પન યેસુ ધમ્મેસુ સુભાવિતચિત્તો ભિક્ખુ દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ, તે દસ્સેન્તો ''અરિયાનિ અટ્ઠ મગ્ગઙ્ગાની''તિ અવત્વા યસ્મા અટ્ઠઙ્ગવિનિમુત્તો મગ્ગો નામ નત્થિ, અટ્ઠઙ્ગમત્તમેવ તુ મગ્ગો, તસ્મા તમત્થં સાધેન્તો દેસનાવિલાસેન **અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો**તિ વિસ્સજ્જેતિ. ભગવતાપિ ચાયમત્થો દેસનાનયો ચ અનુમતો એવ. યથાહ –

''પણ્ડિતા ગહપતયો કજઙ્ગલિકા ભિક્ખુની…પે॰… અહમ્પિ એવમેવ બ્યાકરેય્યં, યથા તં કજઙ્ગલિકાય ભિક્ખુનિયા બ્યાકત''ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૨૮).

તાય ચ એવં બ્યાકતં –

''અટ્ઠસુ, આવુસો, ધમ્મેસુ ભિક્ખુ સમ્મા સુભાવિતચિત્તો…પે॰… દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ. 'અટ્ઠ પઞ્હા, અટ્ઠ ઉદ્દેસા, અટ્ઠ વેય્યાકરણાની'તિ ઇતિ યં તં વુત્તં ભગવતા, ઇદમેતં પટિચ્ચ વુત્ત''ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૨૮).

એવમયં અત્થો ચ દેસનાનયો ચ ભગવતા અનુમતો એવાતિ વેદિતબ્બો.

તત્થ **અરિયો**તિ નિબ્બાનત્થિકેહિ અભિગન્તબ્બો, અપિચ આરકા કિલેસેહિ વત્તનતો, અરિયભાવકરણતો, અરિયફલપટિલાભતો ચાપિ અરિયોતિ વેદિતબ્બો. અટ્ઠ અઙ્ગાનિ અસ્સાતિ **અટ્ઠઙ્ગિકો**. સ્વાયં ચતુરઙ્ગિકા વિય સેના, પઞ્ચઙ્ગિકં વિય ચ તૂરિયં અઙ્ગવિનિબ્ભોગેન અનુપલબ્ભસભાવતો અઙ્ગમત્તમેવાતિ વેદિતબ્બો. મગ્ગતિ ઇમિના નિબ્બાનં, સયં વા મગ્ગતિ, કિલેસે મારેન્તો વા ગચ્છતીતિ **મગ્ગો**.

એવમટ્ઠપ્પભેદઞ્ચિમં અટ્ઠઙ્ગિકં મગ્ગં ભાવેન્તો ભિક્ખુ અવિજ્જં ભિન્દતિ, વિજ્જં ઉપ્પાદેતિ, નિબ્બાનં સચ્છિકરોતિ, તેન દિટ્ઠેવ ધમ્મે દુક્ખસ્સન્તકરો હોતીતિ વુચ્ચતિ. વુત્તઞ્હેતં –

''સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, સાલિસૂકં વા યવસૂકં વા સમ્મા પણિહિતં હત્થેન વા પાદેન વા અક્કન્તં હત્થં વા પાદં વા ભેચ્છતિ, લોહિતં વા ઉપ્પાદેસ્સતીતિ ઠાનમેતં વિજ્જતિ. તં કિસ્સ હેતુ? સમ્મા પણિહિતત્તા, ભિક્ખવે, સૂકસ્સ, એવમેવ ખો, ભિક્ખવે , સો વત ભિક્ખુ સમ્મા પણિહિતાય દિટ્ઠિયા સમ્મા પણિહિતાય મગ્ગભાવનાય અવિજ્જં ભેચ્છતિ, વિજ્જં ઉપ્પાદેસ્સતિ, નિબ્બાનં સચ્છિકરિસ્સતીતિ ઠાનમેતં વિજ્જતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૧.૪૨).

નવ નામ કિન્તિપઞ્હવણ્ણના

ઇમિનાપિ પઞ્હબ્યાકરણેન આરદ્ધચિત્તો સત્થા ઉત્તરિં પઞ્હં પુચ્છતિ **નવ નામ કિન્તિ**? થેરો **નવ**ઇતિ પચ્ચનુભાસિત્વા "**સત્તાવાસા**"તિ વિસ્સજ્જેતિ. તત્થ **નવા**તિ ગણનપરિચ્છેદો. **સત્તા**તિ જીવિતિન્દ્રિયપ્પટિબદ્ધે ખન્ધે ઉપાદાય પઞ્ઞત્તા પાણિનો પણ્ણત્તિ વા. **આવાસા**તિ આવસન્તિ એતેસૂતિ આવાસા, સત્તાનં આવાસા સત્તાવાસા. એસ દેસનામગ્ગો, અત્થતો પન નવવિધાનં સત્તાનમેતં અધિવચનં. યથાહ –

> "સન્તાવુસો, સત્તા નાનત્તકાયા નાનત્તસઞ્ઞિનો, સેય્યથાપિ મનુસ્સા એકચ્ચે ચ દેવા એકચ્ચે ચ વિનિપાતિકા, અયં પઠમો સત્તાવાસો. સન્તાવુસો, સત્તા નાનત્તકાયા એકત્તસઞ્ઞિનો, સેય્યથાપિ, દેવા બ્રહ્મકાયિકા, પઠમાભિનિબ્બત્તા, અયં દુતિયો સત્તાવાસો. સન્તાવુસો, સત્તા એકત્તકાયા નાનત્તસઞ્ઞિનો, સેય્યથાપિ, દેવા આભસ્સરા, અયં તતિયો સત્તાવાસો. સન્તાવુસો, સત્તા એકત્તકાયા એકત્તસઞ્ઞિનો, સેય્યથાપિ, દેવા સુભકિણ્હા, અયં ચતુત્થો સત્તાવાસો. સન્તાવુસો, સત્તા અસઞ્ઞિનો અપ્પટિસંવેદિનો, સેય્યથાપિ, દેવા અસઞ્ઞસત્તા, અયં પઞ્ચમો સત્તાવાસો. સન્તાવુસો, સત્તા સબ્બસો રૂપસઞ્ઞાનં...પે૰... આકાસાનઞ્ચાયતનૂપગા , અયં છટ્ઠો સત્તાવાસો. સન્તાવુસો, સત્તા...પે૰... વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનૂપગા, અયં સત્તમો સત્તાવાસો. સન્તાવુસો, સત્તા...પે૰... આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનૂપગા, અયં અટ્ઠમો સત્તાવાસો. સન્તાવુસો, સત્તા...પે૰... નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનૂપગા, અયં નવમો સત્તાવાસો"તિ (દી૰ નિ૰ ૩.૩૪૧).

પુરિમનયેનેવ ચેત્થ "નવ સત્તાવાસા"તિ વુત્તં, ન અઞ્ઞેસં નવન્નમભાવતો. યથાહ –

> "નવસુ, ભિક્ખવે, ધમ્મેસુ ભિક્ખુ સમ્મા નિબ્બિન્દમાનો...પે૰... દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ. કતમેસુ નવસુ? નવસુ સત્તાવાસેસુ. ઇમેસુ ખો, ભિક્ખવે, નવસુ ધમ્મેસુ ભિક્ખુ સમ્મા નિબ્બિન્દમાનો...પે૰... દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ. 'નવ પઞ્હા , નવ ઉદ્દેસા, નવ વેય્યાકરણાની'તિ ઇતિ યં તં વુત્તં, ઇદમેતં પટિચ્ચ વુત્ત"ન્તિ (અ૰ નિ૰ ૧૦.૨૭).

એત્થ ચ "નવ ધમ્મા પરિઞ્ઞેય્યા. કતમે નવ? નવ સત્તાવાસા"તિ (દી૰ નિ૰ ૩.૩૫૯) વચનતો નવસુ સત્તાવાસેસુ ઞાતપરિઞ્ઞાય ધુવસુભસુખત્તભાવદસ્સનં પહાય સુદ્ધસઙ્ખારપુઞ્જમત્તદસ્સનેન નિબ્બિન્દમાનો તીરણપરિઞ્ઞાય અનિચ્ચાનુપસ્સનેન વિરજ્જમાનો દુક્ખાનુપસ્સનેન વિમુચ્ચમાનો અનત્તાનુપસ્સનેન સમ્મા પરિયન્તદસ્સાવી પહાનપરિઞ્ઞાય સમ્મત્તમભિસમેચ્ચ દિટ્ઠેવ ધમ્મે દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ. તેનેતં વુત્તં –

> "નવસુ, ભિક્ખવે, ધમ્મેસુ ભિક્ખુ સમ્મા નિબ્બિન્દમાનો...પે૰... દિટ્ઠેવ ધમ્મે દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ. કતમેસુ નવસુ? નવસુ સત્તાવાસેસૂ"તિ (અ૰ નિ૰ ૧૦.૨૭).

દસ નામ કિન્તિપઞ્હવણ્ણના

એવં ઇમિનાપિ પઞ્હબ્યાકરણેન આરદ્ધચિત્તો સત્થા ઉત્તરિં પઞ્હં પુચ્છતિ **દસ નામ કિન્તિ**? તત્થ કિઞ્ચાપિ ઇમસ્સ પઞ્હસ્સ ઇતો અઞ્ઞત્ર વેય્યાકરણેસુ દસ અકુસલકમ્મપથા વુત્તા. યથાહ –

> "દસસુ, ભિક્ખવે, ધમ્મેસુ ભિક્ખુ સમ્મા નિબ્બિન્દમાનો...પે૰... દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ. કતમેસુ દસસુ? દસસુ અકુસલકમ્મપથેસુ. ઇમેસુ ખો, ભિક્ખવે, દસસુ ધમ્મેસુ ભિક્ખુ સમ્મા નિબ્બિન્દમાનો...પે૰ ...

દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ. ‘દસ પઞ્હા દસ ઉદ્દેસા દસ વેય્યાકરણાની’તિ ઇતિ યં તં વુત્તં, ઇદમેતં પટિચ્ચ વુત્ત’’ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૨૭).

ઇધ પન યસ્મા અયમાયસ્મા અત્તાનં અનુપનેત્વા અઞ્ઞં બ્યાકાતુકામો, યસ્મા વા ઇમિના પરિયાયેન બ્યાકતં સુબ્યાકતમેવ હોતિ, તસ્મા યેહિ દસહિ અઙ્ગેહિ સમન્નાગતો અરહાતિ પવુચ્ચતિ, તેસં અધિગમં દીપેન્તો **દસહઙ્ગેહિ સમન્નાગતો અરહાતિ પવુચ્ચતી**તિ પુગ્ગલાધિટ્ઠાનાય દેસનાય વિસ્સજ્જેતિ. યતો એત્થ યેહિ દસહિ અઙ્ગેહિ સમન્નાગતો અરહાતિ પવુચ્ચતિ, તાનિ દસઙ્ગાનિ ‘‘દસ નામ કિ’’ન્તિ પુટ્ઠેન થેરેન નિદ્દિટ્ઠાનીતિ વેદિતબ્બાનિ. તાનિ ચ દસ –

‘‘અસેખો અસેખોતિ, ભન્તે, વુચ્ચતિ, કિત્તાવતા નુ ખો, ભન્તે, ભિક્ખુ અસેખો હોતીતિ? ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ અસેખાય સમ્માદિટ્ઠિયા સમન્નાગતો હોતિ, અસેખેન સમ્માસઙ્કપ્પેન સમન્નાગતો હોતિ, અસેખાય સમ્માવાચાય સમન્નાગતો હોતિ, અસેખેન સમ્માકમ્મન્તેન સમન્નાગતો હોતિ, અસેખેન સમ્માઆજીવેન સમન્નાગતો હોતિ, અસેખેન સમ્માવાયામેન સમન્નાગતો હોતિ, અસેખાય સમ્માસતિયા સમન્નાગતો હોતિ, અસેખેન સમ્માસમાધિના સમન્નાગતો હોતિ, અસેખેન સમ્માઞાણેન સમન્નાગતો હોતિ, અસેખાય સમ્માવિમુત્તિયા સમન્નાગતો હોતિ. એવં ખો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ અસેખો હોતી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૧૧૧). –

એવમાદીસુ સુત્તેસુ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બાનીતિ.

પરમત્થજોતિકાય ખુદ્દકપાઠ-અટ્ઠકથાય

કુમારપઞ્હવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. મઙ્ગલસુત્તવણ્ણના

નિક્ખેપપ્પયોજનં

ઇદાનિ કુમારપઞ્હાનન્તરં નિક્ખિત્તસ્સ મઙ્ગલસુત્તસ્સ અત્થવણ્ણનાક્કમો અનુપ્પત્તો, તસ્સ ઇધ નિક્ખેપપ્પયોજનં વત્વા અત્થવણ્ણનં કરિસ્સામ. સેય્યથિદં – ઇદઞ્હિ સુત્તં ઇમિના અનુક્કમેન ભગવતા અવુત્તમ્પિ ય્વાયં સરણગમનેહિ સાસનોતારો, સિક્ખાપદદ્વત્તિંસાકારકુમારપઞ્હેહિ ચ સીલસમાધિપઞ્ઞાપ્પભેદનયો દસ્સિતો, સબ્બોપેસ પરમમઙ્ગલભૂતો, યતો મઙ્ગલત્થિકેન એત્થેવ અભિયોગો કાતબ્બો, સો ચસ્સ મઙ્ગલભાવો ઇમિના સુત્તાનુસારેન વેદિતબ્બોતિ દસ્સનત્થં વુત્તં.

ઇદમસ્સ ઇધ નિક્ખેપપ્પયોજનં.

પઠમમહાસઙ્ગીતિકથા

એવં નિક્ખિત્તસ્સ પનસ્સ અત્થવણ્ણનત્થં અયં માતિકા –

‘‘વુત્તં યેન યદા યસ્મા, ચેતં વત્વા ઇમં વિધિં;
એવમિચ્ચાદિપાઠસ્સ, અત્થં નાનપ્પકારતો.

‘‘વણ્ણયન્તો સમુટ્ઠાનં, વત્વા યં યત્થ મઙ્ગલં;
વવત્થપેત્વા તં તસ્સ, મઙ્ગલત્તં વિભાવયે’’તિ.

તત્થ ‘‘**વુત્તં યેન યદા યસ્મા, ચેતં વત્વા ઇમં વિધિ**’’ન્તિ અયં તાવ અદ્ધગાથા યદિદં ‘‘એવં મે સુતં એકં સમયં ભગવા…પે॰… ભગવન્તં ગાથાય અજ્ઝભાસી’’તિ, ઇદં વચનં સન્ધાય વુત્તા. ઇદઞ્હિ અનુસ્સવવસેન વુત્તં, સો ચ ભગવા સયમ્ભૂ અનાચરિયકો, તસ્મા નેદં તસ્સ ભગવતો વચનં અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ. યતો વત્તબ્બમેતં ‘‘ઇદં વચનં કેન વુત્તં , કદા, કસ્મા ચ વુત્ત’’ન્તિ. વુચ્ચતે – આયસ્મતા આનન્દેન વુત્તં, તઞ્ચ પઠમમહાસઙ્ગીતિકાલે.

પઠમમહાસઙ્ગીતિ ચેસા સબ્બસુત્તનિદાનકોસલ્લત્થમાદિતો પભુતિ એવં વેદિતબ્બા. ધમ્મચક્કપ્પવત્તનઞ્હિ આદિં કત્વા યાવ સુભદ્દપરિબ્બાજકવિનયના, કતબુદ્ધકિચ્ચે કુસિનારાયં ઉપવત્તને મલ્લાનં સાલવને યમકસાલાનમન્તરે વિસાખપુણ્ણમદિવસે પચ્ચૂસસમયે અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા પરિનિબ્બુતે, ભગવતિ લોકનાથે ભગવતો પરિનિબ્બાને સન્નિપતિતાનં સત્તન્નં ભિક્ખુસતસહસ્સાનં સઙ્ઘત્થેરો આયસ્મા મહાકસ્સપો સત્તાહપરિનિબ્બુતે ભગવતિ સુભદ્દેન વુડ્ઢપબ્બજિતેન ‘‘અલં, આવુસો, મા સોચિત્થ, મા પરિદેવિત્થ, સુમુત્તા મયં તેન મહાસમણેન, ઉપદ્દુતા ચ હોમ ‘ઇદં વો કપ્પતિ ઇદં વો ન કપ્પતી’તિ, ઇદાનિ પન મયં યં ઇચ્છિસ્સામ તં કરિસ્સામ, યં ન ઇચ્છિસ્સામ ન તં કરિસ્સામા’’તિ (ચૂળવ॰ ૪૩૭; દી॰ નિ॰ ૨.૨૩૨) વુત્તવચનમનુસ્સરન્તો ‘‘ઠાનં ખો પનેતં વિજ્જતિ યં પાપભિક્ખૂ ‘અતીતસત્થુકં પાવચન’ન્તિ મઞ્ઞમાના પક્ખં લભિત્વા ન ચિરસ્સેવ સદ્ધમ્મં અન્તરધાપેય્યું. યાવ ચ ધમ્મવિનયો તિટ્ઠતિ, તાવ અનતીતસત્થુકમેવ પાવચનં હોતિ. યથાહ ભગવા –

‘‘યો વો, આનન્દ, મયા ધમ્મો ચ વિનયો ચ દેસિતો પઞ્ઞત્તો, સો વો મમચ્ચયેન સત્થા’’તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૧૬).

‘‘યંનૂનાહં ધમ્મઞ્ચ વિનયઞ્ચ સઙ્ગાયેય્યં, યથયિદં સાસનં અદ્ધનિયં અસ્સ ચિરટ્ઠિતિકં’’.

યઞ્ચાહં ભગવતા –

‘‘ધારેસ્સસિ પન મે ત્વં, કસ્સપ, સાણાનિ પંસુકૂલાનિ નિબ્બસનાની’’તિ વત્વા ચીવરે સાધારણપરિભોગેન ચેવ –

‘‘અહં, ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખામિ વિવિચ્ચેવ કામેહિ...પે॰... પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરામિ, કસ્સપોપિ, ભિક્ખવે, યાવદેવ આકઙ્ખતિ વિવિચ્ચેવ કામેહિ...પે॰... પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતી’’તિ –

એવમાદિના નયેન નવાનુપુબ્બવિહારછળભિઞ્ઞાપ્પભેદે ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મે અત્તના સમસમટ્ઠપનેન ચ અનુગ્ગહિતો, તસ્સ મે કિમઞ્ઞં આણણ્યં ભવિસ્સતિ? ‘‘નનુ મં ભગવા રાજા વિય સકકવચઇસ્સરિયાનુપ્પદાનેન અત્તનો કુલવંસપ્પતિટ્ઠાપકં પુત્તં ‘સદ્ધમ્મવંસપ્પતિટ્ઠાપકો મે અયં ભવિસ્સતી’તિ મન્ત્વા ઇમિના અસાધારણેન અનુગ્ગહેન અનુગ્ગહેસી’’તિ ચિન્તયન્તો ધમ્મવિનયસઙ્ગાયનત્થં ભિક્ખૂનં ઉસ્સાહં જનેસિ? યથાહ –

‘‘અથ ખો આયસ્મા મહાકસ્સપો ભિક્ખૂ આમન્તેસિ – એકમિદાહં, આવુસો, સમયં પાવાય કુસિનારં અદ્ધાનમગ્ગપ્પટિપન્નો મહતા ભિક્ખુસઙ્ઘેન સદ્ધિં પઞ્ચમત્તેહિ ભિક્ખુસતેહી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૩૧; ચૂળવ॰ ૪૩૭) સબ્બં **સુભદ્દકણ્ડં** વિત્થારેતબ્બં.

તતો પરં આહ –

‘‘હન્દ મયં, આવુસો, ધમ્મઞ્ચ વિનયઞ્ચ સઙ્ગાયેય્યામ, પુરે અધમ્મો દિપ્પતિ, ધમ્મો પટિબાહિય્યતિ, અવિનયો દિપ્પતિ, વિનયો પટિબાહિય્યતિ, પુરે અધમ્મવાદિનો બલવન્તો હોન્તિ, ધમ્મવાદિનો દુબ્બલા હોન્તિ, અવિનયવાદિનો બલવન્તો હોન્તિ, વિનયવાદિનો દુબ્બલા હોન્તી’’તિ (ચૂળવ॰ ૪૩૭).

ભિક્ખૂ આહંસુ ‘‘તેન હિ, ભન્તે, થેરો ભિક્ખૂ ઉચ્ચિનતૂ’’તિ. થેરો સકલનવઙ્ગસત્થુસાસનપરિયત્તિધરે પુથુજ્જનસોતાપન્નસકદાગામિઅનાગામિસુક્ખવિપસ્સકખીણાસવભિક્ખૂ અનેકસતે અનેકસહસ્સે ચ વજ્જેત્વા તિપિટકસબ્બપરિયત્તિપ્પભેદધરે પટિસમ્ભિદાપ્પત્તે મહાનુભાવે યેભુય્યેન ભગવતા એતદગ્ગં આરોપિતે તેવિજ્જાદિભેદે ખીણાસવભિક્ખૂયેવ એકૂનપઞ્ચસતે પરિગ્ગહેસિ. યે સન્ધાય ઇદં વુત્તં ‘‘અથ ખો આયસ્મા મહાકસ્સપો એકેનૂનપઞ્ચઅરહન્તસતાનિ ઉચ્ચિની’’તિ (ચૂળવ॰ ૪૩૭).

કિસ્સ પન થેરો એકેનૂનમકાસીતિ? આયસ્મતો આનન્દત્થેરસ્સ ઓકાસકરણત્થં. તેન હાયસ્મતા સહાપિ વિનાપિ ન સક્કા ધમ્મસઙ્ગીતિ કાતું. સો હાયસ્મા સેખો સકરણીયો, તસ્મા સહ ન સક્કા, યસ્મા પનસ્સ કિઞ્ચિ દસબલદેસિતં સુત્તગેય્યાદિકં ભગવતો અસમ્મુખા પટિગ્ગહિતં નામ નત્થિ, તસ્મા વિનાપિ ન સક્કા. યદિ એવં સેખોપિ સમાનો ધમ્મસઙ્ગીતિયા બહૂકારત્તા થેરેન ઉચ્ચિનિતબ્બો અસ્સ, અથ કસ્મા ન ઉચ્ચિનિતોતિ? પરૂપવાદવિવજ્જનતો . થેરો હિ આયસ્મન્તે આનન્દે અતિવિય વિસ્સત્થો અહોસિ. તથા હિ નં સિરસ્મિં પલિતેસુ

જાતેસુપિ ‘‘ન વાયં કુમારકો મત્તમઞ્ઞાસી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫૪) કુમારકવાદેન ઓવદતિ. સક્યકુલપ્પસુતો ચાયં આયસ્મા તથાગતસ્સ ભાતા ચૂળપિતુ પુત્તો, તત્ર ભિક્ખૂ છન્દાગમનં વિય મઞ્ઞમાના ‘‘બહૂ અસેખપટિસમ્ભિદાપ્પત્તે ભિક્ખૂ ઠપેત્વા આનન્દં સેખપટિસમ્ભિદાપ્પત્તં થેરો ઉચ્ચિની’’તિ ઉપવદેય્યું. તં પરૂપવાદં પરિવિવજ્જેન્તો ‘‘આનન્દં વિના સઙ્ગીતિ ન સક્કા કાતું, ભિક્ખૂનંયેવ અનુમતિયા ગહેસ્સામી’’તિ ન ઉચ્ચિનિ.

અથ સયમેવ ભિક્ખૂ આનન્દસ્સત્થાય થેરં યાચિંસુ. યથાહ –

‘‘ભિક્ખૂ આયસ્મન્તં મહાકસ્સપં એતદવોચું – ‘અયં, ભન્તે, આયસ્મા આનન્દો કિઞ્ચાપિ સેખો, અભબ્બો છન્દા દોસા મોહા ભયા અગતિં ગન્તું, બહુ ચાનેન ભગવતો સન્તિકે ધમ્મો ચ વિનયો ચ પરિયત્તો, તેન હિ, ભન્તે, થેરો આયસ્મન્તમ્પિ આનન્દં ઉચ્ચિનતૂ’તિ. અથ ખો આયસ્મા મહાકસ્સપો આયસ્મન્તમ્પિ આનન્દં ઉચ્ચિની’’તિ (ચૂળવ॰ ૪૩૭).

એવં ભિક્ખૂનં અનુમતિયા ઉચ્ચિનિતેન તેનાયસ્મતા સદ્ધિં પઞ્ચથેરસતાનિ અહેસું.

અથ ખો થેરાનં ભિક્ખૂનં એતદહોસિ – ‘‘કત્થ નુ ખો મયં ધમ્મઞ્ચ વિનયઞ્ચ સઙ્ગાયેય્યામા’’તિ. અથ ખો થેરાનં ભિક્ખૂનં એતદહોસિ ‘‘રાજગહં ખો મહાગોચરં પહૂતસેનાસનં, યંનૂન મયં રાજગહે વસ્સં વસન્તા ધમ્મઞ્ચ વિનયઞ્ચ સઙ્ગાયેય્યામ, નઞ્ઞે ભિક્ખૂ રાજગહે વસ્સં ઉપગચ્છેય્યુ’’ન્તિ. કસ્મા પન નેસં એતદહોસિ? ઇદં અમ્હાકં થાવરકમ્મં, કોચિ વિસભાગપુગ્ગલો સઙ્ઘમજ્ઝં પવિસિત્વા ઉક્કોટેય્યાતિ. અથાયસ્મા મહાકસ્સપો ઞત્તિદુતિયેન કમ્મેન સાવેસિ. તં **સઙ્ગીતિક્ખન્ધકે** (ચૂળવ॰ ૪૩૭) વુત્તનયેનેવ ઞાતબ્બં.

અથ તથાગતસ્સ પરિનિબ્બાનતો સત્તસુ સાધુકીળનદિવસેસુ સત્તસુ ચ ધાતુપૂજાદિવસેસુ વીતિવત્તેસુ ‘‘અડ્ઢમાસો અતિક્કન્તો, ઇદાનિ ગિમ્હાનં દિયડ્ઢો માસો સેસો, ઉપકટ્ઠા વસ્સૂપનાયિકા’’તિ મન્ત્વા મહાકસ્સપત્થેરો ‘‘રાજગહં, આવુસો, ગચ્છામા’’તિ ઉપડ્ઢં ભિક્ખુસઙ્ઘં ગહેત્વા એકં મગ્ગં ગતો. અનુરુદ્ધત્થેરોપિ ઉપડ્ઢં ગહેત્વા એકં મગ્ગં ગતો, આનન્દત્થેરો પન ભગવતો પત્તચીવરં ગહેત્વા ભિક્ખુસઙ્ઘપરિવુતો સાવત્થિં ગન્ત્વા રાજગહં ગન્તુકામો યેન સાવત્થિ, તેન ચારિકં પક્કામિ. આનન્દત્થેરેન ગતગતટ્ઠાને મહાપરિદેવો અહોસિ, ‘‘ભન્તે આનન્દ, કુહિં સત્થારં ઠપેત્વા આગતોસી’’તિ? અનુપુબ્બેન સાવત્થિં અનુપ્પત્તે થેરે ભગવતો પરિનિબ્બાનસમયે વિય મહાપરિદેવો અહોસિ.

તત્ર સુદં આયસ્મા આનન્દો અનિચ્ચતાદિપટિસંયુત્તાય ધમ્મિયા કથાય તં મહાજનં સઞ્ઞાપેત્વા જેતવનં પવિસિત્વા દસબલેન વસિતગન્ધકુટિયા દ્વારં વિવરિત્વા મઞ્ચપીઠં નીહરિત્વા પપ્ફોટેત્વા ગન્ધકુટિં સમ્મજ્જિત્વા મિલાતમાલાકચવરં છડ્ડેત્વા મઞ્ચપીઠં અતિહરિત્વા પુન યથાઠાને ઠપેત્વા ભગવતો ઠિતકાલે કરણીયં વત્તં સબ્બમકાસિ. અથ થેરો ભગવતો પરિનિબ્બાનતો પભુતિ ઠાનનિસજ્જબહુલત્તા ઉસ્સન્નધાતુકં કાયં સમસ્સાસેતું દુતિયદિવસે ખીરવિરેચનં પિવિત્વા વિહારેયેવ નિસીદિ, યં સન્ધાય સુભેન માણવેન પહિતં માણવકં એતદવોચ –

‘‘અકાલો ખો, માણવક, અત્થિ મે અજ્જ ભેસજ્જમત્તા પીતા, અપ્પેવ નામ સ્વેપિ ઉપસઙ્કમેય્યામા’’તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૪૪૭).

દુતિયદિવસે ચેતકત્થેરેન પચ્છાસમણેન ગન્ત્વા સુભેન માણવેન પુટ્ઠો દીઘનિકાયે **સુભસુત્તં** નામ દસમં સુત્તમભાસિ.

અથ ખો થેરો જેતવને વિહારે ખણ્ડફુલ્લપ્પટિસઙ્ખરણં કારાપેત્વા ઉપકટ્ઠાય વસ્સૂપનાયિકાય રાજગહં ગતો. તથા મહાકસ્સપત્થેરો અનુરુદ્ધત્થેરો ચ સબ્બં ભિક્ખુસઙ્ઘં ગહેત્વા રાજગહમેવ ગતા.

તેન ખો પન સમયેન રાજગહે અટ્ઠારસ મહાવિહારા હોન્તિ. તે સબ્બેપિ છડ્ડિતપતિતઉક્લાપા અહેસું. ભગવતો હિ પરિનિબ્બાને સબ્બે ભિક્ખૂ અત્તનો અત્તનો પત્તચીવરં ગહેત્વા વિહારે ચ પરિવેણે ચ છડ્ડેત્વા અગમંસુ. તત્થ થેરા ભગવતો વચનપૂજનત્થં તિત્થિયવાદપરિમોચનત્થઞ્ચ ''પઠમં માસં ખણ્ડફુલ્લપ્પટિસઙ્ખરણં કરોમા''તિ ચિન્તેસું. તિત્થિયા હિ વદેય્યું ''સમણસ્સ ગોતમસ્સ સાવકા સત્થરિ ઠિતેયેવ વિહારે પટિજગ્ગિંસુ, પરિનિબ્બુતે છડ્ડેસુ''ન્તિ. તેસં વાદપરિમોચનત્થઞ્ચ ચિન્તેસુન્તિ વુત્તં હોતિ. વુત્તમ્પિ ચેતં –

> ''અથ ખો થેરાનં ભિક્ખૂનં એતદહોસિ – ભગવતા ખો, આવુસો, ખણ્ડફુલ્લપ્પટિસઙ્ખરણં વણ્ણિતં, હન્દ મયં, આવુસો, પઠમં માસં ખણ્ડફુલ્લપ્પટિસઙ્ખરણં કરોમ, મજ્ઝિમં માસં સન્નિપતિત્વા ધમ્મઞ્ચ વિનયઞ્ચ સઙ્ગાયિસ્સામા''તિ (ચૂળવ॰ ૪૩૮).

તે દુતિયદિવસે ગન્ત્વા રાજદ્વારે અટ્ઠંસુ. અજાતસત્તુ રાજા આગન્ત્વા વન્દિત્વા ''અહં, ભન્તે, કિં કરોમિ, કેનત્થો''તિ પવારેસિ. થેરા અટ્ઠારસમહાવિહારપ્પટિસઙ્ખરણત્થાય હત્થકમ્મં પટિવેદેસું. ''સાધુ, ભન્તે''તિ રાજા હત્થકમ્મકારકે મનુસ્સે અદાસિ. થેરા પઠમં માસં સબ્બવિહારે પટિસઙ્ખરાપેસું.

અથ રઞ્ઞો આરોચેસું – ''નિટ્ઠિતં, મહારાજ, વિહારપ્પટિસઙ્ખરણં , ઇદાનિ ધમ્મવિનયસઙ્ગહં કરોમા''તિ. ''સાધુ, ભન્તે, વિસ્સત્થા કરોથ, મય્હં આણાચક્કં, તુમ્હાકં ધમ્મચક્કં હોતુ. આણાપેથ, ભન્તે, કિં કરોમી''તિ? ''ધમ્મસઙ્ગહં કરોન્તાનં ભિક્ખૂનં સન્નિસજ્જટ્ઠાનં મહારાજા''તિ. ''કત્થ કરોમિ, ભન્તે''તિ? ''વેભારપબ્બતપસ્સે સત્તપણ્ણિગુહાદ્વારે કાતું યુત્તં મહારાજા''તિ. ''સાધુ, ભન્તે''તિ ખો, રાજા અજાતસત્તુ, વિસ્સકમ્મુના નિમ્મિતસદિસં સુવિભત્તભિત્તિથમ્ભસોપાનં નાનાવિધમાલાકમ્મલતાકમ્મવિચિત્રં મહામણ્ડપં કારાપેત્વા વિવિધકુસુમદામઓલમ્બકવિનિગ્ગલન્તચારુવિતાનં રતનવિચિત્રમણિકોટ્ટિમતલમિવ ચ નં નાનાપુપ્ફૂપહારવિચિત્રં સુપરિનિટ્ઠિતભૂમિકમ્મં બ્રહ્મવિમાનસદિસં અલઙ્કરિત્વા તસ્મિં મહામણ્ડપે પઞ્ચસતાનં ભિક્ખૂનં અનગ્ઘાનિ પઞ્ચકપ્પિયપચ્ચત્થરણસતાનિ પઞ્ઞાપેત્વા દક્ખિણભાગં નિસ્સાય ઉત્તરાભિમુખં થેરાસનં, મણ્ડપમજ્ઝે પુરત્થાભિમુખં બુદ્ધસ્સ ભગવતો આસનારહં ધમ્માસનં પઞ્ઞાપેત્વા દન્તખચિતં ચિત્તબીજનિઞ્ચેત્થ ઠપેત્વા ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સ આરોચાપેસિ ''નિટ્ઠિતં, ભન્તે, કિચ્ચ''ન્તિ.

ભિક્ખૂ આયસ્મન્તં આનન્દં આહંસુ ''સ્વે, આવુસો આનન્દ, સઙ્ઘસન્નિપાતો, ત્વઞ્ચ સેખો સકરણીયો, તેન તે ન યુત્તં સન્નિપાતં ગન્તું, અપ્પમત્તો હોહી''તિ. અથ ખો આયસ્મા આનન્દો ''સ્વે સન્નિપાતો, ન ખો પન મેતં પતિરૂપં, ય્વાહં સેખો સમાનો સન્નિપાતં ગચ્છેય્ય''ન્તિ બહુદેવ રત્તિં કાયગતાય સતિયા વીતિનામેત્વા રત્તિયા પચ્ચૂસસમયે ચઙ્કમા ઓરોહિત્વા વિહારં પવિસિત્વા ''નિપજ્જિસ્સામી''તિ કાયં આવજ્જેસિ. દ્વે પાદા ભૂમિતો મુત્તા, અપ્પત્તઞ્ચ સીસં બિમ્બોહનં, એતસ્મિં અન્તરે અનુપાદાય આસવેહિ ચિત્તં વિમુચ્ચિ. અયઞ્હિ આયસ્મા ચઙ્કમેન બહિ વીતિનામેત્વા વિસેસં નિબ્બત્તેતું અસક્કોન્તો ચિન્તેસિ ''નનુ મં ભગવા એતદવોચ – 'કતપુઞ્ઞોસિ ત્વં, આનન્દ, પધાનમનુયુઞ્જ, ખિપ્પં હોહિસિ અનાસવો'તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૦૭). બુદ્ધાનઞ્ચ કથાદોસો નામ નત્થિ, મમ પન

અચ્ચારદ્ધં વીરિયં, તેન મે ચિત્તં ઉદ્ધચ્ચાય સંવત્તતિ, હન્દાહં વીરિયસમતં યોજેમી''તિ ચઙ્કમા ઓરોહિત્વા પાદધોવનટ્ઠાને ઠત્વા પાદે ધોવિત્વા વિહારં પવિસિત્વા મઞ્ચકે નિસીદિત્વા ''થોકં વિસ્સમિસ્સામી''તિ કાયં મઞ્ચકે ઉપનામેસિ. દ્વે પાદા ભૂમિતો મુત્તા, સીસઞ્ચ બિમ્બોહનમસમ્પત્તં, એતસ્મિં અન્તરે અનુપાદાય આસવેહિ ચિત્તં વિમુચ્ચિ. ચતુઇરિયાપથવિરહિતં થેરસ્સ અરહત્તં. તેન ''ઇમસ્મિં સાસને અનિસિન્નો અનિપન્નો અટ્ઠિતો અચઙ્કમન્તો કો ભિક્ખુ અરહત્તં પત્તો''તિ વુત્તે ''આનન્દત્થેરો''તિ વત્તું વટ્ટતિ.

અથ થેરા ભિક્ખૂ દુતિયદિવસે ભત્તકિચ્ચં કત્વા પત્તચીવરં પટિસામેત્વા ધમ્મસભાયં સન્નિપતિતા. આનન્દત્થેરો પન અત્તનો અરહત્તપ્પત્તિં ઞાપેતુકામો ભિક્ખૂહિ સદ્ધિં ન ગતો. ભિક્ખૂ યથાવુડ્ઢં અત્તનો અત્તનો પત્તાસને નિસીદન્તા આનન્દત્થેરસ્સ આસનં ઠપેત્વા નિસિન્ના. તત્થ કેહિચિ ''એતમાસનં કસ્સા''તિ વુત્તે આનન્દસ્સાતિ. ''આનન્દો પન કુહિં ગતો''તિ. તસ્મિં સમયે થેરો ચિન્તેસિ ''ઇદાનિ મય્હં ગમનકાલો''તિ. તતો અત્તનો આનુભાવં દસ્સેન્તો પથવિયં નિમુજ્જિત્વા અત્તનો આસનેયેવ અત્તાનં દસ્સેસિ. આકાસેનાગન્ત્વા નિસીદીતિપિ એકે.

એવં નિસિન્ને તસ્મિં આયસ્મન્તે મહાકસ્સપત્થેરો ભિક્ખૂ આમન્તેસિ, ''આવુસો, કિં પઠમં સઙ્ગાયામ ધમ્મં વા વિનયં વા''તિ? ભિક્ખૂ આહંસુ, ''ભન્તે મહાકસ્સપ, **વિનયોનામબુદ્ધસાસનસ્સ આયુ, વિનયે ઠિતે સાસનં ઠિતં હોતિ**, તસ્મા પઠમં વિનયં સઙ્ગાયામા''તિ. ''કં ધુરં કત્વા વિનયો સઙ્ગાયિતબ્બો''તિ? ''આયસ્મન્તં ઉપાલિ''ન્તિ . ''કિં આનન્દો નપ્પહોતી''તિ? ''નો નપ્પહોતિ, અપિચ ખો પન સમ્માસમ્બુદ્ધો ધરમાનોયેવ વિનયપરિયત્તિં નિસ્સાય આયસ્મન્તં ઉપાલિં એતદગ્ગે ઠપેસિ – 'એતદગ્ગં, ભિક્ખવે, મમ સાવકાનં ભિક્ખૂનં વિનયધરાનં યદિદં ઉપાલી'''તિ (અ॰ નિ॰ ૧.૨૨૮). તસ્મા ઉપાલિત્થેરં પુચ્છિત્વા વિનયં સઙ્ગાયામાતિ. તતો થેરો વિનયં પુચ્છનત્થાય અત્તનાવ અત્તાનં સમ્મન્નિ. ઉપાલિત્થેરોપિ વિસ્સજ્જનત્થાય સમ્મન્નિ. તત્રાયં પાળિ –

અથ ખો આયસ્મા મહાકસ્સપો સઙ્ઘં ઞાપેસિ –

''સુણાતુ મે, આવુસો, સઙ્ઘો, યદિ સઙ્ઘસ્સ પત્તકલ્લં, અહં ઉપાલિં વિનયં પુચ્છેય્ય''ન્તિ.

આયસ્માપિ ઉપાલિ સઙ્ઘં ઞાપેસિ –

''સુણાતુ મે, ભન્તે, સઙ્ઘો, યદિ સઙ્ઘસ્સ પત્તકલ્લં, અહં આયસ્મતા મહાકસ્સપેન વિનયં પુટ્ઠો વિસ્સજ્જેય્ય''ન્તિ.

એવં અત્તનાવ અત્તાનં સમ્મન્નિત્વા આયસ્મા, ઉપાલિ, ઉટ્ઠાયાસના એકંસં ચીવરં કત્વા થેરે ભિક્ખૂ વન્દિત્વા ધમ્માસને નિસીદિ દન્તખચિતં બીજનિં ગહેત્વા. તતો મહાકસ્સપત્થેરો ઉપાલિત્થેરં પઠમપારાજિકં આદિં કત્વા સબ્બં વિનયં પુચ્છિ, ઉપાલિત્થેરો વિસ્સજ્જેસિ. સબ્બે પઞ્ચસતા ભિક્ખૂ પઠમપારાજિકસિક્ખાપદં સનિદાનં કત્વા એકતો ગણસજ્ઝાયમકંસુ. એવં સેસાનિપીતિ સબ્બં વિનયટ્ઠકથાય ગહેતબ્બં. એતેન નયેન સઉભતોવિભઙ્ગં સખન્ધકપરિવારં સકલં વિનયપિટકં સઙ્ગાયિત્વા ઉપાલિત્થેરો દન્તખચિતં બીજનિં નિક્ખિપિત્વા ધમ્માસના ઓરોહિત્વા વુડ્ઢે ભિક્ખૂ વન્દિત્વા અત્તનો પત્તાસને નિસીદિ.

વિનયં સઙ્ગાયિત્વા ધમ્મં સઙ્ગાયિતુકામો આયસ્મા મહાકસ્સપત્થેરો ભિક્ખૂ પુચ્છિ – ‘‘ધમ્મં સઙ્ગાયન્તેહિ કં પુગ્ગલં ધુરં કત્વા ધમ્મો સઙ્ગાયિતબ્બો’’તિ? ભિક્ખૂ ‘‘આનન્દત્થેરં ધુરં કત્વા’’તિ આહંસુ.

અથ ખો આયસ્મા મહાકસ્સપો સઙ્ઘં ઞાપેસિ –

‘‘સુણાતુ મે, આવુસો, સઙ્ઘો, યદિ સઙ્ઘસ્સ પત્તકલ્લં, અહં આનન્દં ધમ્મં પુચ્છેય્ય’’ન્તિ.

અથ ખો આયસ્મા આનન્દો સઙ્ઘં ઞાપેસિ –

‘‘સુણાતુ મે, ભન્તે, સઙ્ઘો, યદિ સઙ્ઘસ્સ પત્તકલ્લં, અહં આયસ્મતા મહાકસ્સપેન ધમ્મં પુટ્ઠો વિસ્સજ્જેય્ય’’ન્તિ.

અથ ખો આયસ્મા આનન્દો ઉટ્ઠાયાસના એકંસં ચીવરં કત્વા થેરે ભિક્ખૂ વન્દિત્વા ધમ્માસને નિસીદિ દન્તખચિતં બીજનિં ગહેત્વા. અથ મહાકસ્સપત્થેરો આનન્દત્થેરં ધમ્મં પુચ્છિ – ‘‘બ્રહ્મજાલં, આવુસો આનન્દ, કત્થ ભાસિત’’ન્તિ? ‘‘અન્તરા ચ, ભન્તે, રાજગહં અન્તરા ચ નાળન્દં રાજાગારકે અમ્બલટ્ઠિકાય’’ન્તિ. ‘‘કં આરબ્ભા’’તિ ? ‘‘સુપ્પિયઞ્ચ પરિબ્બાજકં બ્રહ્મદત્તઞ્ચ માણવક’’ન્તિ. અથ ખો આયસ્મા મહાકસ્સપો આયસ્મન્તં આનન્દં બ્રહ્મજાલસ્સ નિદાનમ્પિ પુચ્છિ, પુગ્ગલમ્પિ પુચ્છિ. ‘‘સામઞ્ઞફલં; પનાવુસો આનન્દ, કત્થ ભાસિત’’ન્તિ? ‘‘રાજગહે, ભન્તે, જીવકમ્બવને’’તિ. ‘‘કેન સદ્ધિ’’ન્તિ? ‘‘અજાતસત્તુના વેદેહિપુત્તેન સદ્ધિ’’ન્તિ. અથ ખો આયસ્મા મહાકસ્સપો આયસ્મન્તં આનન્દં સામઞ્ઞફલસ્સ નિદાનમ્પિ પુચ્છિ, પુગ્ગલમ્પિ પુચ્છિ. એતેનેવ ઉપાયેન પઞ્ચપિ નિકાયે પુચ્છિ, પુટ્ઠો પુટ્ઠો આયસ્મા આનન્દો વિસ્સજ્જેસિ. અયં **પઠમમહાસઙ્ગીતિ** પઞ્ચહિ થેરસતેહિ કતા –

‘‘સતેહિ પઞ્ચહિ કતા, તેન પઞ્ચસતાતિ ચ;
થેરેહેવ કતત્તા ચ, થેરિકાતિ પવુચ્ચતી’’તિ.

ઇમિસ્સા પઠમમહાસઙ્ગીતિયા વત્તમાનાય સબ્બં દીઘનિકાયં મજ્ઝિમનિકાયાદિઞ્ચ પુચ્છિત્વા અનુપુબ્બેન ખુદ્દકનિકાયં પુચ્છન્તેન આયસ્મતા મહાકસ્સપેન ‘‘મઙ્ગલસુત્તં, આવુસો આનન્દ, કત્થ ભાસિત’’ન્તિ એવમાદિવચનાવસાને ‘‘નિદાનમ્પિ પુચ્છિ, પુગ્ગલમ્પિ પુચ્છી’’તિ એત્થ નિદાને પુચ્છિતે તં નિદાનં વિત્થારેત્વા યથા ચ ભાસિતં, યેન ચ સુતં, યદા ચ સુતં, યેન ચ ભાસિતં, યત્થ ચ ભાસિતં, યસ્સ ચ ભાસિતં, તં સબ્બં કથેતુકામેન ‘‘એવં ભાસિતં મયા સુતં, એકં સમયં સુતં, ભગવતા ભાસિતં, સાવત્થિયં ભાસિતં, દેવતાય ભાસિત’’ન્તિ એતમત્થં દસ્સેન્તેન આયસ્મતા આનન્દેન વુત્તં ‘‘એવં મે સુતં – એકં સમયં ભગવા સાવત્થિયં વિહરતિ જેતવને અનાથપિણ્ડિકસ્સ આરામે…પે॰… ભગવન્તં ગાથાય અજ્ઝભાસી’’તિ. એવમિદં આયસ્મતા આનન્દેન વુત્તં, તઞ્ચ પન પઠમમહાસઙ્ગીતિકાલે વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

ઇદાનિ ‘‘કસ્મા વુત્ત’’ન્તિ એત્થ વુચ્ચતે – યસ્મા અયમાયસ્મા મહાકસ્સપત્થેરેન નિદાનં પુટ્ઠો, તસ્માનેન તં નિદાનં આદિતો પભુતિ વિત્થારેતું વુત્તં. યસ્મા વા આનન્દં ધમ્માસને નિસિન્નં વસીગણપરિવુતં દિસ્વા એકચ્ચાનં દેવતાનં ચિત્તમુપ્પન્નં ‘‘અયમાયસ્મા વેદેહમુનિ પકતિયાપિ સક્યકુલમન્વયો ભગવતો દાયાદો, ભગવતાપિ પઞ્ચક્ખત્તું એતદગ્ગે નિદ્દિટ્ઠો, ચતૂહિ અચ્છરિયઅબ્ભુતધમ્મેહિ સમન્નાગતો, ચતુન્નં પરિસાનં પિયો મનાપો, ઇદાનિ મઞ્ઞે ભગવતો ધમ્મરજ્જદાયજ્જં પત્વા બુદ્ધો જાતો’’તિ. તસ્મા આયસ્મા આનન્દો તાસં દેવતાનં ચેતસા

ચેતોપરિવિતક્કમઞ્ઞાય તં અભૂતગુણસમ્ભાવનં અનધિવાસેન્તો અત્તનો સાવકભાવમેવ દીપેતું આહ ''એવં મે સુતં એકં સમયં ભગવા ...પે॰... અજ્ઝભાસી''તિ. એત્થન્તરે પઞ્ચ અરહન્તસતાનિ અનેકાનિ ચ દેવતાસહસ્સાનિ ''સાધુ સાધૂ''તિ આયસ્મન્તં આનન્દં અભિનન્દિંસુ, મહાભૂમિચાલો અહોસિ, નાનાવિધકુસુમવસ્સં અન્તલિક્ખતો પપતિ, અઞ્ઞાનિ ચ બહૂનિ અચ્છરિયાનિ પાતુરહેસું, બહૂનઞ્ચ દેવતાનં સંવેગો ઉપ્પજ્જિ ''યં અમ્હેહિ ભગવતો સમ્મુખા સુતં, ઇદાનેવ તં પરોક્ખા જાત''ન્તિ. એવમિદં આયસ્મતા આનન્દેન પઠમમહાસઙ્ગીતિકાલે વદન્તેનાપિ ઇમિના કારણેન વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. એત્તાવતા ચ ''**વુત્તં યેન યદા યસ્મા, ચેતં વત્વા ઇમં વિધિ**''ન્તિ ઇમિસ્સા અડ્ઢગાથાય અત્થો પકાસિતો હોતિ.

એવમિચ્ચાદિપાઠવણ્ણના

૧. ઇદાનિ ''**એવમિચ્ચાદિપાઠસ્સ, અત્થં નાનપ્પકારતો**''તિ એવમાદિમાતિકાય સઙ્ગહિતત્થપ્પકાસનત્થં વુચ્ચતે – **એવન્તિ** અયં સદ્દો ઉપમૂપદેસસમ્પહંસનગરહણવચનસમ્પટિગ્ગહાકારનિદસ્સનાવધારણાદીસુ અત્થેસુ દટ્ઠબ્બો. તથા હેસ ''એવં જાતેન મચ્ચેન, કત્તબ્બં કુસલં બહુ''ન્તિ એવમાદીસુ (ધ॰ પ॰ ૫૩) ઉપમાયં દિસ્સતિ. ''એવં તે અભિક્કમિતબ્બં, એવં તે પટિક્કમિતબ્બ''ન્તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૪.૧૨૨) ઉપદેસે. ''એવમેતં ભગવા, એવમેતં સુગતા''તિ એવમાદીસુ (અ॰ નિ॰ ૩.૬૬) સમ્પહંસને. ''એવમેવં પનાયં વસલી યસ્મિં વા તસ્મિં વા તસ્સ મુણ્ડકસ્સ સમણકસ્સ વણ્ણં ભાસતી''તિ એવમાદીસુ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૮૭) ગરહણે. ''એવં, ભન્તેતિ ખો તે ભિક્ખૂ ભગવતો પચ્ચસ્સોસુ''ન્તિ એવમાદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૧) વચનસમ્પટિગ્ગહે. ''એવં બ્યા ખો અહં, ભન્તે, ભગવતા ધમ્મં દેસિતં આજાનામી''તિ એવમાદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૯૮) આકારે. ''એહિ ત્વં, માણવક, યેન સમણો આનન્દો તેનુપસઙ્કમ, ઉપસઙ્કમિત્વા મમ વચનેન સમણં આનન્દં અપ્પાબાધં અપ્પાતઙ્કં લહુટ્ઠાનં બલં ફાસુવિહારં પુચ્છ. 'સુભો માણવો તોદેય્યપુત્તો ભવન્તં આનન્દં અપ્પાબાધં અપ્પાતઙ્કં લહુટ્ઠાનં બલં ફાસુવિહારં પુચ્છતી'તિ, એવઞ્ચ વદેહિ સાધુ કિર ભવં આનન્દો યેન સુભસ્સ માણવસ્સ તોદેય્યપુત્તસ્સ નિવેસનં, તેનુપસઙ્કમતુ અનુકમ્પં ઉપાદાયા''તિ એવમાદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૪૪૫) નિદસ્સને. ''તં કિં મઞ્ઞથ કાલામા, ઇમે ધમ્મા કુસલા વા અકુસલા વાતિ? અકુસલા, ભન્તે. સાવજ્જા વા અનવજ્જા વાતિ? સાવજ્જા, ભન્તે. વિઞ્ઞુગરહિતા વા વિઞ્ઞુપ્પસત્થા વાતિ? વિઞ્ઞુગરહિતા, ભન્તે. સમત્તા સમાદિન્ના અહિતાય દુક્ખાય સંવત્તન્તિ નો વા, કથં વો એત્થ હોતીતિ? સમત્તા, ભન્તે, સમાદિન્ના અહિતાય દુક્ખાય સંવત્તન્તિ, એવં નો એત્થ હોતી''તિ એવમાદીસુ (અ॰ નિ॰ ૩.૬૬) અવધારણે. ઇધ પન આકારનિદસ્સનાવધારણેસુ દટ્ઠબ્બો.

તત્થ આકારત્થેન **એવં**-સદ્દેન એતમત્થં દીપેતિ – નાનાનયનિપુણમનેકજ્ઝાસયસમુટ્ઠાનં અત્થબ્યઞ્જનસમ્પન્નં વિવિધપાટિહારિયં ધમ્મત્થદેસનાપટિવેધગમ્ભીરં સબ્બસત્તાનં સકસકભાસાનુરૂપતો સોતપથમાગચ્છન્તં તસ્સ ભગવતો વચનં સબ્બપ્પકારેન કો સમત્થો વિઞ્ઞાતું, સબ્બથામેન પન સોતુકામતં જનેત્વાપિ એવં મે સુતં, મયાપિ એકેનાકારેન સુતન્તિ.

નિદસ્સનત્થેન ''નાહં સયમ્ભૂ, ન મયા ઇદં સચ્છિકત''ન્તિ અત્તાનં પરિમોચેન્તો ''એવં મે સુતં, મયાપિ એવં સુત''ન્તિ ઇદાનિ વત્તબ્બં સકલસુત્તં નિદસ્સેતિ.

અવધારણત્થેન ''એતદગ્ગં, ભિક્ખવે, મમ સાવકાનં ભિક્ખૂનં બહુસ્સુતાનં યદિદં આનન્દો, ગતિમન્તાનં, સતિમન્તાનં, ધિતિમન્તાનં, ઉપટ્ઠાકાનં યદિદં આનન્દો''તિ (અ॰ નિ॰ ૧.૨૧૯-૨૨૩) એવં ભગવતા

પસત્થભાવાનુરૂપં અત્તનો ધારણબલં દસ્સેન્તો સત્તાનં સોતુકમ્યતં જનેતિ ''એવં મે સુતં, તઞ્ચ ખો અત્થતો વા બ્યઞ્જનતો વા અનૂનમનધિકં, એવમેવ, ન અઞ્ઞથા દટ્ઠબ્બ''ન્તિ.

મે-સદ્દો તીસુ અત્થેસુ દિસ્સતિ. તથા હિસ્સ ''ગાથાભિગીતં મે અભોજનેય્ય''ન્તિ એવમાદીસુ (સુ॰ નિ॰ ૮૧) મયાતિ અત્થો. ''સાધુ મે, ભન્તે, ભગવા સંખિત્તેન ધમ્મં દેસેતૂ''તિ એવમાદીસુ (સં॰ નિ॰ ૪.૮૮) મય્હન્તિ અત્થો. ''ધમ્મદાયાદા મે, ભિક્ખવે, ભવથા''તિ એવમાદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૯) મમાતિ અત્થો. ઇધ પન ''મયા સુત''ન્તિ ચ ''મમ સુત''ન્તિ ચ અત્થદ્વયે યુજ્જતિ.

સુતન્તિ અયં સુતસદ્દો સઉપસગ્ગો અનુપસગ્ગો ચ ગમનખ્યાતરાગાભિભૂતૂપચિતાનુયોગસોતવિઞ્ઞેય્યસોતદ્વારવિઞ્ઞાતાદિઅનેકત્થપ્પભેદો. તથા હિસ્સ ''સેનાય પસુતો''તિ એવમાદીસુ ગચ્છન્તોતિ અત્થો. ''સુતધમ્મસ્સ પસ્સતો''તિ એવમાદીસુ ખ્યાતધમ્મસ્સાતિ અત્થો. ''અવસ્સુતા અવસ્સુતસ્સા''તિ એવમાદીસુ (પાચિ॰ ૬૫૭) રાગાભિભૂતા રાગાભિભૂતસ્સાતિ અત્થો. ''તુમ્હેહિ પુઞ્ઞં પસુતં અનપ્પક''ન્તિ એવમાદીસુ (ખુ॰ પા॰ ૭.૧૨) ઉપચિતન્તિ અત્થો. ''યે ઝાનપ્પસુતા ધીરા''તિ એવમાદીસુ (ધ॰ પ॰ ૧૮૧) ઝાનાનુયુત્તાતિ અત્થો. ''દિટ્ઠં સુતં મુત''ન્તિ એવમાદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૪૧) સોતવિઞ્ઞેય્યન્તિ અત્થો. ''સુતધરો સુતસન્નિચયો''તિ એવમાદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૩૯) સોતદ્વારાનુસારવિઞ્ઞાતધરોતિ અત્થો. ઇધ પન **સુત**ન્તિ સોતવિઞ્ઞાણપુબ્બઙ્ગમાય વિઞ્ઞાણવીથિયા ઉપધારિતન્તિ વા ઉપધારણન્તિ વાતિ અત્થો. તત્થ યદા મે-સદ્દસ્સ મયાતિ અત્થો, તદા ''એવં મયા સુતં, સોતવિઞ્ઞાણપુબ્બઙ્ગમાય વિઞ્ઞાણવીથિયા ઉપધારિત''ન્તિ યુજ્જતિ. યદા મે-સદ્દસ્સ મમાતિ અત્થો, તદા ''એવં મમ સુતં સોતવિઞ્ઞાણપુબ્બઙ્ગમાય વિઞ્ઞાણવીથિયા ઉપધારણ''ન્તિ યુજ્જતિ.

એવમેતેસુ તીસુ પદેસુ **એવ**ન્તિ સોતવિઞ્ઞાણકિચ્ચનિદસ્સનં. **મે**તિ વુત્તવિઞ્ઞાણસમઙ્ગીપુગ્ગલનિદસ્સનં. **સુત**ન્તિ અસ્સવનભાવપ્પટિક્ખેપતો અનૂનાનધિકાવિપરીતગ્ગહણનિદસ્સનં. તથા **એવ**ન્તિ સવનાદિચિત્તાનં નાનપ્પકારેન આરમ્મણે પવત્તભાવનિદસ્સનં. **મે**તિ અત્તનિદસ્સનં. **સુત**ન્તિ ધમ્મનિદસ્સનં.

તથા **એવ**ન્તિ નિદ્દિસિતબ્બધમ્મનિદસ્સનં. **મે**તિ પુગ્ગલનિદસ્સનં. **સુત**ન્તિ પુગ્ગલકિચ્ચનિદસ્સનં.

તથા **એવ**ન્તિ વીથિચિત્તાનં આકારપઞ્ઞત્તિવસેન નાનપ્પકારનિદ્દેસો. **મે**તિ કત્તારનિદ્દેસો. **સુત**ન્તિ વિસયનિદ્દેસો.

તથા **એવ**ન્તિ પુગ્ગલકિચ્ચનિદ્દેસો. **સુત**ન્તિ વિઞ્ઞાણકિચ્ચનિદ્દેસો. **મે**તિ ઉભયકિચ્ચયુત્તપુગ્ગલનિદ્દેસો.

તથા **એવ**ન્તિ ભાવનિદ્દેસો. **મે**તિ પુગ્ગલનિદ્દેસો. **સુત**ન્તિ તસ્સ કિચ્ચનિદ્દેસો.

તત્થ **એવ**ન્તિ ચ **મે**તિ ચ સચ્છિકટ્ઠપરમત્થવસેન અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ. **સુત**ન્તિ વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ. તથા **એવ**ન્તિ ચ **મે**તિ ચ તં તં ઉપાદાય વત્તબ્બતો ઉપાદાપઞ્ઞત્તિ. **સુત**ન્તિ દિટ્ઠાદીનિ ઉપનિધાય વત્તબ્બતો ઉપનિધાપઞ્ઞત્તિ .

એત્થ ચ **એવ**ન્તિ વચનેન અસમ્મોહં દીપેતિ, **સુત**ન્તિ વચનેન સુતસ્સ અસમ્મોસં. તથા **એવ**ન્તિ વચનેન યોનિસોમનસિકારં દીપેતિ અયોનિસો મનસિકરોતો નાનપ્પકારપ્પટિવેધાભાવતો. **સુત**ન્તિ વચનેન અવિક્ખેપં

દીપેતિ વિક્ખિત્તચિત્તસ્સ સવનાભાવતો. તથા હિ વિક્ખિત્તચિત્તો પુગ્ગલો સબ્બસમ્પત્તિયા વુચ્ચમાનોપિ ''ન મયા સુતં, પુન ભણથા''તિ ભણતિ. યોનિસોમનસિકારેન ચેત્થ અત્તસમ્માપણિધિં પુબ્બે કતપુઞ્ઞતઞ્ચ સાધેતિ, અવિક્ખેપેન સદ્ધમ્મસ્સવનં સપ્પુરિસૂપનિસ્સયઞ્ચ. **એવ**ન્તિ ચ ઇમિના ભદ્દકેન આકારેન પચ્છિમચક્કદ્વયસમ્પત્તિં અત્તનો દીપેતિ, **સુત**ન્તિ સવનયોગેન પુરિમચક્કદ્વયસમ્પત્તિં. તથા આસયસુદ્ધિં પયોગસુદ્ધિઞ્ચ, તાય ચ આસયસુદ્ધિયા અધિગમબ્યત્તિં, પયોગસુદ્ધિયા આગમબ્યત્તિં.

એવન્તિ ચ ઇમિના નાનપ્પકારપટિવેધદીપકેન વચનેન અત્તનો અત્થપટિભાનપટિસમ્ભિદાસમ્પદં દીપેતિ. **સુત**ન્તિ ઇમિના સોતબ્બભેદપટિવેધદીપકેન ધમ્મનિરુત્તિપટિસમ્ભિદાસમ્પદં દીપેતિ. **એવ**ન્તિ ચ ઇદં યોનિસોમનસિકારદીપકં વચનં ભણન્તો ''એતે મયા ધમ્મા મનસાનુપેક્ખિતા દિટ્ઠિયા સુપ્પટિવિદ્ધા''તિ ઞાપેતિ. **સુત**ન્તિ ઇદં સવનયોગદીપકવચનં ભણન્તો ''બહૂ મયા ધમ્મા સુતા ધાતા વચસા પરિચિતા''તિ ઞાપેતિ. તદુભયેનપિ અત્થબ્યઞ્જનપારિપૂરિં દીપેન્તો સવને આદરં જનેતિ.

એવં મે સુતન્તિ ઇમિના પન સકલેનપિ વચનેન આયસ્મા આનન્દો તથાગતપ્પવેદિતં ધમ્મં અત્તનો અદહન્તો અસપ્પુરિસભૂમિં, અતિક્કમતિ, સાવકત્તં પટિજાનન્તો સપ્પુરિસભૂમિં ઓક્કમતિ. તથા અસદ્ધમ્મા ચિત્તં વુટ્ઠાપેતિ, સદ્ધમ્મે ચિત્તં પતિટ્ઠાપેતિ. ''કેવલં સુતમેવેતં મયા, તસ્સેવ તુ ભગવતો વચનં અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સા''તિ ચ દીપેન્તો અત્તાનં પરિમોચેતિ, સત્થારં અપદિસતિ, જિનવચનં અપ્પેતિ, ધમ્મનેત્તિં પતિટ્ઠાપેતિ.

અપિચ ''એવં મે સુત''ન્તિ અત્તના ઉપ્પાદિતભાવં અપ્પટિજાનન્તો પુરિમસ્સવનં વિવરન્તો ''સમ્મુખા પટિગ્ગહિતમિદં મયા તસ્સ ભગવતો ચતુવેસારજ્જવિસારદસ્સ દસબલધરસ્સ આસભટ્ઠાનટ્ઠાયિનો સીહનાદનાદિનો સબ્બસત્તુત્તમસ્સ ધમ્મિસ્સરસ્સ ધમ્મરાજસ્સ ધમ્માધિપતિનો ધમ્મદીપસ્સ ધમ્મપ્પટિસરણસ્સ સદ્ધમ્મવરચક્કવત્તિનો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ. ન એત્થ અત્થે વા ધમ્મે વા પદે વા બ્યઞ્જને વા કઙ્ખા વા વિમતિ વા કાતબ્બા''તિ સબ્બદેવમનુસ્સાનં ઇમસ્મિં ધમ્મે અસ્સદ્ધિયં વિનાસેતિ, સદ્ધાસમ્પદં ઉપ્પાદેતીતિ વેદિતબ્બો. હોતિ ચેત્થ –

''વિનાસયતિ અસ્સદ્ધં, સદ્ધં વડ્ઢેતિ સાસને;
એવં મે સુતમિચ્ચેવં, વદં ગોતમસાવકો''તિ.

એકન્તિ ગણનપરિચ્છેદનિદ્દેસો. **સમય**ન્તિ પરિચ્છિન્નનિદ્દેસો. **એકં સમય**ન્તિ અનિયમિતપરિદીપનં. તત્થ **સમય**સદ્દો –

સમવાયે ખણે કાલે, સમૂહે હેતુદિટ્ઠિસુ;
પટિલાભે પહાને ચ, પટિવેધે ચ દિસ્સતિ.

તથા હિસ્સ ''અપ્પેવ નામ સ્વેપિ ઉપસઙ્કમેય્યામ કાલઞ્ચ સમયઞ્ચ ઉપાદાયા''તિ એવમાદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૪૪૭) સમવાયો અત્થો. ''એકોવ ખો, ભિક્ખવે, ખણો ચ સમયો ચ બ્રહ્મચરિયવાસાયા''તિ એવમાદીસુ (અ॰ નિ॰ ૮.૨૯) ખણો. ''ઉણ્હસમયો પરિળાહસમયો''તિ એવમાદીસુ (પાચિ॰ ૩૫૮) કાલો. ''મહાસમયો પવનસ્મિ''ન્તિ એવમાદીસુ સમૂહો. ''સમયોપિ ખો તે, ભદ્દાલિ, અપ્પટિવિદ્ધો અહોસિ, ભગવા ખો સાવત્થિયં

વિહરતિ, સોપિ મં જાનિસ્સતિ, ‘ભદ્દાલિ, નામ ભિક્ખુ સત્થુસાસને સિક્ખાય અપરિપૂરકારી’તિ, અયમ્પિ ખો તે ભદ્દાલિ સમયો અપ્પટિવિદ્ધો અહોસી’’તિ એવમાદીસુ (મ॰ નિ॰ ૨.૧૩૫) હેતુ. ‘‘તેન ખો પન સમયેન ઉગ્ગાહમાનો પરિબ્બાજકો સમણમુણ્ડિકાપુત્તો સમયપ્પવાદકે તિન્દુકાચીરે એકસાલકે મલ્લિકાય આરામે પટિવસતી’’તિ એવમાદીસુ (મ॰ નિ॰ ૨.૨૬૦) દિટ્ઠિ.

‘‘દિટ્ઠે ધમ્મે ચ યો અત્થો, યો ચત્થો સમ્પરાયિકો;
અત્થાભિસમયા ધીરો, પણ્ડિતોતિ પવુચ્ચતી’’તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૧૨૯) –

એવમાદીસુ પટિલાભો. ‘‘સમ્મા માનાભિસમયા અન્તમકાસિ દુક્ખસ્સા’’તિ એવમાદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૮) પહાનં. ‘‘દુક્ખસ્સ પીળનટ્ઠો સઙ્ખતટ્ઠો સન્તાપટ્ઠો વિપરિણામટ્ઠો અભિસમયટ્ઠો’’તિ એવમાદીસુ (પટિ॰ મ॰ ૨.૮) પટિવેધો. ઇધ પનસ્સ કાલો અત્થો. તેન એકં સમયન્તિ સંવચ્છરઉતુમાસઅદ્ધમાસરત્તિદિવપુબ્બણ્હમજ્ઝન્હિકસાયન્હપઠમમજ્ઝિમ- પચ્છિમયામમુહુત્તાદીસુ કાલપ્પભેદભૂતેસુ સમયેસુ એકં સમયન્તિ દીપેતિ.

યે વા ઇમે ગબ્ભોક્કન્તિસમયો જાતિસમયો સંવેગસમયો અભિનિક્ખમનસમયો દુક્કરકારિકસમયો મારવિજયસમયો અભિસમ્બોધિસમયો દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારસમયો દેસનાસમયો પરિનિબ્બાનસમયોતિ એવમાદયો ભગવતો દેવમનુસ્સેસુ અતિવિય પકાસા અનેકકાલપ્પભેદા એવ સમયા. તેસુ સમયેસુ દેસનાસમયસઙ્ખાતં એકં સમયન્તિ વુત્તં હોતિ. યો ચાયં ઞાણકરુણાકિચ્ચસમયેસુ કરુણાકિચ્ચસમયો, અત્તહિતપરહિતપ્પટિપત્તિસમયેસુ પરહિતપ્પટિપત્તિસમયો, સન્નિપતિતાનં કરણીયદ્વયસમયેસુ ધમ્મીકથાસમયો, દેસનાપટિપત્તિસમયેસુ દેસનાસમયો, તેસુપિ સમયેસુ યં કિઞ્ચિ સન્ધાય ‘‘એકં સમય’’ન્તિ વુત્તં હોતિ.

એત્થાહ – અથ કસ્મા યથા અભિધમ્મે ‘‘યસ્મિં સમયે કામાવચર’’ન્તિ ચ ઇતો અઞ્ઞેસુ સુત્તપદેસુ ‘‘યસ્મિં સમયે, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ વિવિચ્ચેવ કામેહી’’તિ ચ ભુમ્મવચનેન નિદ્દેસો કતો, વિનયે ચ ‘‘તેન સમયેન બુદ્ધો ભગવા’’તિ કરણવચનેન, તથા અકત્વા ઇધ ‘‘એકં સમય’’ન્તિ ઉપયોગવચનનિદ્દેસો કતોતિ. તત્થ તથા, ઇધ ચ અઞ્ઞથા અત્થસમ્ભવતો. તત્થ હિ અભિધમ્મે ઇતો અઞ્ઞેસુ સુત્તપદેસુ ચ અધિકરણત્થો ભાવેનભાવલક્ખણત્થો ચ સમ્ભવતિ. અધિકરણઞ્હિ કાલત્થો સમૂહત્થો ચ સમયો, તત્થ વુત્તાનં ફસ્સાદિધમ્માનં ખણસમવાયહેતુસઙ્ખાતસ્સ ચ સમયસ્સ ભાવેન તેસં ભાવો લક્ખીયતિ, તસ્મા તદત્થજોતનત્થં તત્થ ભુમ્મવચનનિદ્દેસો કતો.

વિનયે ચ હેત્વત્થો કરણત્થો ચ સમ્ભવતિ. યો હિ સો સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિસમયો સારિપુત્તાદીહિપિ દુબ્બિઞ્ઞેય્યો, તેન સમયેન હેતુભૂતેન કરણભૂતેન ચ સિક્ખાપદાનિ પઞ્ઞપેન્તો સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિહેતુઞ્ચ અપેક્ખમાનો ભગવા તત્થ તત્થ વિહાસિ, તસ્મા તદત્થજોતનત્થં તત્થ કરણવચનનિદ્દેસો કતો.

ઇધ પન અઞ્ઞસ્મિઞ્ચ એવંજાતિકે સુત્તન્તપાઠે અચ્ચન્તસંયોગત્થો સમ્ભવતિ. યઞ્હિ સમયં ભગવા ઇમં અઞ્ઞં વા સુત્તન્તં દેસેસિ, અચ્ચન્તમેવ તં સમયં કરુણાવિહારેન વિહાસિ. તસ્મા તદત્થજોતનત્થં ઇધ ઉપયોગવચનનિદ્દેસો કતોતિ વિઞ્ઞેય્યો. હોતિ ચેત્થ –

‘‘તં તં અત્થમપેક્ખિત્વા, ભુમ્મેન કરણેન ચ;
અઞ્ઞત્ર સમયો વુત્તો, ઉપયોગેન સો ઇધા’’તિ.

ભગવાતિ ગુણવિસિટ્ઠસત્તુત્તમગરુગારવાધિવચનમેતં. યથાહ –

“ભગવાતિ વચનં સેટ્ઠં, ભગવાતિ વચનમુત્તમં;
ગરુ ગારવયુત્તો સો, ભગવા તેન વુચ્ચતી”તિ.

ચતુબ્બિધઞ્હિ નામં આવત્થિકં, લિઙ્ગિકં, નેમિત્તકં, અધિચ્ચસમુપ્પન્નન્તિ. અધિચ્ચસમુપ્પન્નં નામ “યદિચ્છક”ન્તિ વુત્તં હોતિ. તત્થ વચ્છો દમ્મો બલિબદ્દોતિ એવમાદિ આવત્થિકં, દણ્ડી છત્તી સિખી કરીતિ એવમાદિ લિઙ્ગિકં, તેવિજ્જો છળભિઞ્ઞોતિ એવમાદિ નેમિત્તકં, સિરિવડ્ઢકો ધનવડ્ઢકોતિ એવમાદિ વચનત્થમનપેક્ખિત્વા પવત્તં અધિચ્ચસમુપ્પન્નં. ઇદં પન ભગવાતિ નામં ગુણનેમિત્તકં, ન મહામાયાય, ન સુદ્ધોદનમહારાજેન, ન અસીતિયા ઞાતિસહસ્સેહિ કતં, ન સક્કસન્તુસિતાદીહિ દેવતાવિસેસેહિ કતં. યથાહ આયસ્મા સારિપુત્તત્થેરો “ભગવાતિ નેતં નામં માતરા કતં…પે॰… સચ્છિકા પઞ્ઞત્તિ યદિદં ભગવા”તિ (મહાનિ॰ ૮૪).

યં ગુણનેમિત્તકઞ્ચેતં નામં, તેસં ગુણાનં પકાસનત્થં ઇમં ગાથં વદન્તિ –

“ભગી ભજી ભાગી વિભત્તવા ઇતિ,
અકાસિ ભગ્ગન્તિ ગરૂતિ ભાગ્યવા;
બહૂહિ ઞાયેહિ સુભાવિતત્તનો,
ભવન્તગો સો ભગવાતિ વુચ્ચતી”તિ.

નિદ્દેસાદીસુ (મહાનિ॰ ૮૪; ચૂળનિ॰ અજિતમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૨) વુત્તનયેનેવ ચસ્સ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

અયં પન અપરો પરિયાયો –

“ભાગ્યવા ભગ્ગવા યુત્તો, ભગેહિ ચ વિભત્તવા;
ભત્તવા વન્તગમનો, ભવેસુ ભગવા તતો”તિ.

તત્થ “વણ્ણાગમો વણ્ણવિપરિયાયો”તિ એવં નિરુત્તિલક્ખણં ગહેત્વા સદ્દનયેન વા પિસોદરાદિપક્ખેપલક્ખણં ગહેત્વા યસ્મા લોકિયલોકુત્તરસુખાભિનિબ્બત્તકં દાનસીલાદિપારપ્પત્તં ભાગ્યમસ્સ અત્થિ, તસ્મા ભાગ્યવાતિ વત્તબ્બે ભગવાતિ વુચ્ચતીતિ ઞાતબ્બં. યસ્મા પન લોભદોસમોહવિપરીતમનસિકારઅહિરિકાનોત્તપ્પકોધૂપનાહમક્ખપલા-ઇસ્સામચ્છરિયમાયાસાઠેય્યથમ્ભસારમ્ભમાનાતિમાનમદપમાદતણ્હાવિજ્જાતિવિધાકુસલમૂલદુચ્ચરિત-સંકિલેસમલવિસમસઞ્ઞાવિતક્કપપઞ્ચચતુબ્બિધવિપરિયેસઆસવગન્થઓઘયોગઅગતિતણ્હુપાદાન-પઞ્ચચેતોખિલવિનિબન્ધનીવરણાભિનન્દનછવિવાદમૂલતણ્હાકાયસત્તાનુસય-અટ્ઠમિચ્છત્તનવતણ્હામૂલકદસાકુસલકમ્મપથદ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિગત-અટ્ઠસતતણ્હાવિચરિતપ્પભેદસબ્બદરથપરિળાહકિલેસસતસહસ્સાનિ , સઙ્ખેપતો વા પઞ્ચ કિલેસક્ખન્ધઅભિસઙ્ખારમચ્ચુદેવપુત્તમારે અભઞ્જિ, તસ્મા **ભગ્ગત્તા એતેસં પરિસ્સયાનં ભગ્ગવા**તિ વત્તબ્બે **ભગવા**તિ વુચ્ચતિ. આહ ચેત્થ –

‘‘ભગ્ગરાગો ભગ્ગદોસો, ભગ્ગમોહો અનાસવો;
ભગ્ગાસ્સ પાપકા ધમ્મા, ભગવા તેન વુચ્ચતી’’તિ.

ભાગ્યવતાય ચસ્સ સતપુઞ્ઞલક્ખણધરસ્સ રૂપકાયસમ્પત્તિ દીપિતા હોતિ, ભગ્ગદોસતાય ધમ્મકાયસમ્પત્તિ. તથા લોકિયસરિક્ખકાનં બહુમાનભાવો, ગહટ્ઠપબ્બજિતેહિ અભિગમનીયતા. તથા અભિગતાનઞ્ચ નેસં કાયચિત્તદુક્ખાપનયને પટિબલભાવો, આમિસદાનધમ્મદાનેહિ ઉપકારિતા. લોકિયલોકુત્તરસુખેહિ ચ સંયોજનસમત્થતા દીપિતા હોતિ.

યસ્મા ચ લોકે ઇસ્સરિયધમ્મયસસિરિકામપયત્તેસુ છસુ ધમ્મેસુ ભગસદ્દો વત્તતિ, પરમઞ્ચસ્સ સકચિત્તે ઇસ્સરિયં, અણિમાલઘિમાદિકં વા લોકિયસમ્મતં સબ્બાકારપરિપૂરં અત્થિ, તથા લોકુત્તરો ધમ્મો, લોકત્તયબ્યાપકો યથાભુચ્ચગુણાધિગતો અતિવિય પરિસુદ્ધો યસો, રૂપકાયદસ્સનબ્યાવટજનનયનમનપ્પસાદજનનસમત્થા સબ્બાકારપરિપૂરા સબ્બઙ્ગપચ્ચઙ્ગસિરી, યં યં અનેન ઇચ્છિતં પત્થિતં અત્તહિતં પરહિતં વા, તસ્સ તસ્સ તથેવ અભિનિપ્ફન્નત્તા ઇચ્છિતત્થનિપ્ફત્તિસઞ્ઞિતો કામો, સબ્બલોકગરુભાવપ્પત્તિહેતુભૂતો સમ્માવાયામસઙ્ખાતો પયત્તો ચ અત્થિ, તસ્મા ઇમેહિ ભગેહિ યુત્તત્તાપિ **ભગા અસ્સ સન્તી**તિ ઇમિના અત્થેન ‘‘ભગવા’’તિ વુચ્ચતિ.

યસ્મા પન કુસલાદિભેદેહિ સબ્બધમ્મે, ખન્ધાયતનધાતુસચ્ચઇન્દ્રિયપટિચ્ચસમુપ્પાદાદીહિ વા કુસલાદિધમ્મે, પીળનસઙ્ખતસન્તાપવિપરિણામટ્ઠેન વા દુક્ખમરિયસચ્ચં, આયૂહનનિદાનસંયોગપલિબોધટ્ઠેન સમુદયં, નિસ્સરણવિવેકાસઙ્ખતઅમતટ્ઠેન નિરોધં, નિય્યાનિકહેતુદસ્સનાધિપતેય્યટ્ઠેન મગ્ગં વિભત્તવા, વિભજિત્વા વિવરિત્વા દેસિતવાતિ વુત્તં હોતિ, તસ્મા **વિભત્તવા**તિ વત્તબ્બે ‘‘ભગવા’’તિ વુચ્ચતિ.

યસ્મા ચ એસ દિબ્બબ્રહ્મઅરિયવિહારે કાયચિત્તઉપધિવિવેકે સુઞ્ઞતાપ્પણિહિતાનિમિત્તવિમોક્ખે અઞ્ઞે ચ લોકિયલોકુત્તરે ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મે ભજિ સેવિ બહુલમકાસિ, તસ્મા **ભત્તવા**તિ વત્તબ્બે ‘‘ભગવા’’તિ વુચ્ચતિ.

યસ્મા પન તીસુ ભવેસુ તણ્હાસઙ્ખાતં ગમનં અનેન વન્તં, તસ્મા **ભવેસુ વન્તગમનો**તિ વત્તબ્બે ભવસદ્દતો ભકારં ગમનસદ્દતો ગકારં વન્તસદ્દતો વકારઞ્ચ દીઘં કત્વા આદાય ‘‘ભગવા’’તિ વુચ્ચતિ, યથા લોકે ‘‘મેહનસ્સ ખસ્સ માલા’’તિ વત્તબ્બે ‘‘મેખલા’’તિ.

એત્તાવતા ચેત્થ **એવં મે સુત**ન્તિ વચનેન યથાસુતં યથાપરિયત્તં ધમ્મં દેસેન્તો પચ્ચક્ખં કત્વા ભગવતો ધમ્મસરીરં પકાસેતિ, તેન ‘‘નયિદં અતીતસત્થુકં પાવચનં, અયં વો સત્થા’’તિ ભગવતો અદસ્સનેન ઉક્કણ્ઠિતજનં સમસ્સાસેતિ.

એકં સમયં ભગવાતિ વચનેન તસ્મિં સમયે ભગવતો અવિજ્જમાનભાવં દસ્સેન્તો રૂપકાયપરિનિબ્બાનં દસ્સેતિ. તેન ‘‘એવંવિધસ્સ ઇમસ્સ અરિયધમ્મસ્સ દેસેતા દસબલધરો વજિરસઙ્ઘાતકાયો સોપિ ભગવા પરિનિબ્બુતો, તત્થ કેનઞ્ઞેન જીવિતે આસા જનેતબ્બા’’તિ જીવિતમદમત્તં જનં સંવેજેતિ, સદ્ધમ્મે ચસ્સ ઉસ્સાહં જનેતિ.

એવન્તિ ચ ભણન્તો દેસનાસમ્પત્તિં નિદ્દિસતિ, **મે સુત**ન્તિ સાવકસમ્પત્તિં, **એકં સમય**ન્તિ કાલસમ્પત્તિં, **ભગવા**તિ દેસકસમ્પત્તિં.

સાવત્થિયં વિહરતીતિ એત્થ **સાવત્થી**તિ સવત્થસ્સ ઇસિનો નિવાસટ્ઠાનભૂતં નગરં, યથા કાકન્દી માકન્દીતિ, એવં ઇત્થિલિઙ્ગવસેન સાવત્થીતિ વુચ્ચતિ, એવં અક્ખરચિન્તકા. અટ્ઠકથાચરિયા પન ભણન્તિ ''યંકિઞ્ચિ મનુસ્સાનં ઉપભોગપરિભોગં સબ્બમેત્થ અત્થી''તિ સાવત્થી. સત્થસમાયોગે ચ ''કિં ભણ્ડમત્થી''તિ પુચ્છિતે ''સબ્બમત્થી''તિ વચનમુપાદાય સાવત્થી.

''સબ્બદા સબ્બૂપકરણં, સાવત્થિયં સમોહિતં;
તસ્મા સબ્બમુપાદાય, સાવત્થીતિ પવુચ્ચતિ.

''કોસલાનં પુરં રમ્મં, દસ્સનેય્યં મનોરમં;
દસહિ સદ્દેહિ અવિવિત્તં, અન્નપાનસમાયુતં.

''વુડ્ઢિં વેપુલ્લતં પત્તં, ઇદ્ધં ફીતં મનોરમં;
આળકમન્દાવ દેવાનં, સાવત્થિપુરમુત્તમ''ન્તિ. (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૪);

તસ્સં **સાવત્થિયં**. સમીપત્થે ભુમ્મવચનં.

વિહરતીતિ અવિસેસેન ઇરિયાપથદિબ્બબ્રહ્મઅરિયવિહારેસુ અઞ્ઞતરવિહારસમઙ્ગિપરિદીપનમેતં. ઇધ પન ઠાનગમનાસનસયનપ્પભેદેસુ ઇરિયાપથેસુ અઞ્ઞતરઇરિયાપથસમાયોગપરિદીપનં, તેન ઠિતોપિ ગચ્છન્તોપિ નિસિન્નોપિ સયાનોપિ ભગવા વિહરતિચ્ચેવ વેદિતબ્બો. સો હિ એકં ઇરિયાપથબાધનં અપરેન ઇરિયાપથેન વિચ્છિન્દિત્વા અપરિપતન્તં અત્તભાવં હરતિ પવત્તેતિ. તસ્મા વિહરતીતિ વુચ્ચતિ.

જેતવનેતિ એત્થ અત્તનો પચ્ચત્થિકજનં જિનાતીતિ જેતો, રઞ્ઞા વા અત્તનો પચ્ચત્થિકજને જિતે જાતોતિ જેતો, મઙ્ગલકમ્યતાય વા તસ્સ એવં નામમેવ કતન્તિપિ જેતો. વનયતીતિ વનં, અત્તસમ્પદાય સત્તાનં ભત્તિં કારેતિ, અત્તનિ સિનેહં ઉપ્પાદેતીતિ અત્થો. વનુતે ઇતિ વા વનં, નાનાવિધકુસુમગન્ધસમ્મોદમત્તકોકિલાદિવિહઙ્ગવિરુતેહિ મન્દમાલુતચલિતરુક્ખસાખાવિટપપુપ્ફફલપલ્લવપલાસેહિ ચ ''એથ મં પરિભુઞ્જથા''તિ પાણિનો યાચતિ વિયાતિ અત્થો. જેતસ્સ વનં જેતવનં. તઞ્હિ જેતેન રાજકુમારેન રોપિતં સંવડ્ઢિતં પરિપાલિતં, સો ચ તસ્સ સામી અહોસિ, તસ્મા જેતવનન્તિ વુચ્ચતિ. તસ્મિં **જેતવને**.

અનાથપિણ્ડિકસ્સ આરામેતિ એત્થ સુદત્તો નામ સો ગહપતિ માતાપિતૂહિ કતનામવસેન, સબ્બકામસમિદ્ધિતાય તુ વિગતમલમચ્છેરતાય કરુણાદિગુણસમઙ્ગિતાય ચ નિચ્ચકાલં અનાથાનં પિણ્ડં અદાસિ, તેન અનાથપિણ્ડિકોતિ સઙ્ખ્યં ગતો. આરમન્તિ એત્થ પાણિનો, વિસેસેન વા પબ્બજિતાતિ આરામો, તસ્સ પુપ્ફફલપલ્લવાદિસોભનતાય નાતિદૂરનાચ્ચાસન્નતાદિપઞ્ચવિધસેનાસનઙ્ગસમ્પત્તિયા ચ તતો તતો આગમ્મ રમન્તિ અભિરમન્તિ અનુક્કણ્ઠિતા હુત્વા નિવસન્તીતિ અત્થો. વુત્તપ્પકારાય વા સમ્પત્તિયા તત્થ તત્થ ગતેપિ અત્તનો અબ્ભન્તરંયેવ આનેત્વા રમેતીતિ આરામો. સો હિ અનાથપિણ્ડિકેન ગહપતિના જેતસ્સ રાજકુમારસ્સ હત્થતો અટ્ઠારસહિરઞ્ઞકોટિસન્થારેન કિણિત્વા અટ્ઠારસહિરઞ્ઞકોટીહિ સેનાસનં કારાપેત્વા અટ્ઠારસહિરઞ્ઞકોટીહિ વિહારમહં નિટ્ઠાપેત્વા એવં ચતુપઞ્ઞાસાય હિરઞ્ઞકોટિપરિચ્ચાગેન બુદ્ધપ્પમુખસ્સ ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સ નિય્યાતિતો, તસ્મા ''અનાથપિણ્ડિકસ્સ આરામો''તિ વુચ્ચતિ. તસ્મિં **અનાથપિણ્ડિકસ્સ આરામે**.

એત્થ ચ ‘‘જેતવને’’તિ વચનં પુરિમસામિપરિકિત્તનં, ‘‘અનાથપિણ્ડિકસ્સ આરામે’’તિ પચ્છિમસામિપરિકિત્તનં. કિમેતેસં પરિકિત્તને પયોજનન્તિ? વુચ્ચતે – અધિકારતો તાવ ‘‘કત્થ ભાસિત’’ન્તિ પુચ્છાનિયામકરણં અઞ્ઞેસં પુઞ્ઞકામાનં દિટ્ઠાનુગતિઆપજ્જને નિયોજનઞ્ચ. તત્થ હિ દ્વારકોટ્ઠકપાસાદમાપને ભૂમિવિક્કયલદ્ધા અટ્ઠારસ હિરઞ્ઞકોટિયો અનેકકોટિઅગ્ઘનકા રુક્ખા ચ જેતસ્સ પરિચ્ચાગો, ચતુપઞ્ઞાસ કોટિયો અનાથપિણ્ડિકસ્સ. યતો તેસં પરિકિત્તનેન ‘‘એવં પુઞ્ઞકામા પુઞ્ઞાનિ કરોન્તી’’તિ દસ્સેન્તો આયસ્મા આનન્દો અઞ્ઞેપિ પુઞ્ઞકામે તેસં દિટ્ઠાનુગતિઆપજ્જને નિયોજેતિ. એવમેત્થ પુઞ્ઞકામાનં દિટ્ઠાનુગતિઆપજ્જને નિયોજનં પયોજનન્તિ વેદિતબ્બં.

એત્થાહ – ‘‘યદિ તાવ ભગવા સાવત્થિયં વિહરતિ, ‘જેતવને અનાથપિણ્ડિકસ્સ આરામે’તિ ન વત્તબ્બં. અથ તત્થ વિહરતિ, ‘સાવત્થિય’ન્તિ ન વત્તબ્બં. ન હિ સક્કા ઉભયત્થ એકં સમયં વિહરિતુ’’ન્તિ. વુચ્ચતે – નનુ વુત્તમેતં ‘‘સમીપત્થે ભુમ્મવચન’’ન્તિ, યતો યથા ગઙ્ગાયમુનાદીનં સમીપે ગોયૂથાનિ ચરન્તાનિ ‘‘ગઙ્ગાય ચરન્તિ, યમુનાય ચરન્તી’’તિ વુચ્ચન્તિ, એવમિધાપિ યદિદં સાવત્થિયા સમીપે જેતવનં અનાથપિણ્ડિકસ્સ આરામો, તત્થ વિહરન્તો વુચ્ચતિ ‘‘સાવત્થિયં વિહરતિ જેતવને અનાથપિણ્ડિકસ્સ આરામે’’તિ વેદિતબ્બો. ગોચરગામનિદસ્સનત્થં હિસ્સ સાવત્થિવચનં, પબ્બજિતાનુરૂપનિવાસટ્ઠાનનિદસ્સનત્થં સેસવચનં.

તત્થ સાવત્થિકિત્તનેન ભગવતો ગહટ્ઠાનુગ્ગહકરણં દસ્સેતિ, જેતવનાદિકિત્તનેન પબ્બજિતાનુગ્ગહકરણં. તથા પુરિમેન પચ્ચયગ્ગહણતો અત્તકિલમથાનુયોગવિવજ્જનં, પચ્છિમેન વત્થુકામપ્પહાનતો કામસુખલ્લિકાનુયોગવજ્જનૂપાયદસ્સનં. પુરિમેન ચ ધમ્મદેસનાભિયોગં, પચ્છિમેન વિવેકાધિમુત્તિં. પુરિમેન કરુણાય ઉપગમનં, પચ્છિમેન ચ પઞ્ઞાય અપગમનં. પુરિમેન સત્તાનં હિતસુખનિપ્ફાદનાધિમુત્તિતં, પચ્છિમેન પરહિતસુખકરણે નિરુપલેપતં. પુરિમેન ધમ્મિકસુખાપરિચ્ચાગનિમિત્તં ફાસુવિહારં, પચ્છિમેન ઉત્તરિમનુસ્સધમ્માનુયોગનિમિત્તં. પુરિમેન મનુસ્સાનં ઉપકારબહુલતં, પચ્છિમેન દેવાનં. પુરિમેન લોકે જાતસ્સ લોકે સંવડ્ઢભાવં, પચ્છિમેન લોકેન અનુપલિત્તતન્તિ એવમાદિ.

અથાતિ અવિચ્છેદત્થે, **ખો**તિ અધિકારન્તરનિદસ્સનત્થે નિપાતો. તેન અવિચ્છિન્નેયેવ તત્થ ભગવતો વિહારે ઇદમધિકારન્તરં ઉદપાદીતિ દસ્સેતિ. કિં તન્તિ? **અઞ્ઞતરા દેવતા**તિઆદિ. તત્થ **અઞ્ઞતરા**તિ અનિયમિતનિદ્દેસો. સા હિ નામગોત્તતો અપાકટા, તસ્મા ‘‘અઞ્ઞતરા’’તિ વુત્તા. દેવો એવ દેવતા, ઇત્થિપુરિસસાધારણમેતં. ઇધ પન પુરિસો એવ, સો દેવપુત્તો કિન્તુ, સાધારણનામવસેન દેવતાતિ વુત્તો.

અભિક્કન્તાય રત્તિયાતિ એત્થ અભિક્કન્તસદ્દો ખયસુન્દરાભિરૂપઅબ્ભનુમોદનાદીસુ દિસ્સતિ. તત્થ ‘‘અભિક્કન્તા, ભન્તે, રત્તિ, નિક્ખન્તો પઠમો યામો, ચિરનિસિન્નો ભિક્ખુસઙ્ઘો, ઉદ્દિસતુ, ભન્તે, ભગવા ભિક્ખૂનં પાતિમોક્ખ’’ન્તિ એવમાદીસુ (ચૂળવ॰ ૩૮૩; અ॰ નિ॰ ૮.૨૦) ખયે દિસ્સતિ. ‘‘અયં ઇમેસં ચતુન્નં પુગ્ગલાનં અભિક્કન્તતરો ચ પણીતતરો ચા’’તિ એવમાદીસુ (અ॰ નિ॰ ૪.૧૦૦) સુન્દરે.

‘‘કો મે વન્દતિ પાદાનિ, ઇદ્ધિયા યસસા જલં;
અભિક્કન્તેન વણ્ણેન, સબ્બા ઓભાસયં દિસા’’તિ. (વિ॰ વ॰ ૮૫૭); –

એવમાદીસુ અભિરૂપે. ‘‘અભિક્કન્તં, ભો ગોતમ, અભિક્કન્તં, ભો ગોતમા’’તિ એવમાદીસુ (અ॰ નિ॰ ૨.૧૬; પારા॰ ૧૫) અબ્ભનુમોદને. ઇધ પન ખયે. તેન **અભિક્કન્તાય રત્તિયા**તિ પરિક્ખીણાય રત્તિયાતિ વુત્તં હોતિ.

અભિક્કન્તવણ્ણાતિ એત્થ અભિક્કન્તસદ્દો અભિરૂપે, વણ્ણસદ્દો પન છવિથુતિકુલવગ્ગકારણસણ્ઠાનપમાણરૂપાયતનાદીસુ દિસ્સતિ. તત્થ ''સુવણ્ણવણ્ણોસિ ભગવા''તિ એવમાદીસુ (મ॰ નિ॰ ૨.૩૯૯; સુ॰ નિ॰ ૫૫૩) છવિયં. ''કદા સઞ્ઞૂળ્હા પન તે ગહપતિ ઇમે સમણસ્સ ગોતમસ્સ વણ્ણા''તિ એવમાદીસુ (મ॰ નિ॰ ૨.૭૭) થુતિયં. ''ચત્તારોમે, ભો ગોતમ, વણ્ણા''તિ એવમાદીસુ (દી॰ નિ॰ ૩.૧૧૫) કુલવગ્ગે. ''અથ કેન નુ વણ્ણેન, ગન્ધથેનોતિ વુચ્ચતી''તિ એવમાદીસુ (સં॰ નિ॰ ૧.૨૩૪) કારણે. ''મહન્તં હત્થિરાજવણ્ણં અભિનિમ્મિનિત્વા''તિ એવમાદીસુ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૩૮) સણ્ઠાને. ''તયો પત્તસ્સ વણ્ણા''તિ એવમાદીસુ પમાણે. ''વણ્ણો ગન્ધો રસો ઓજા''તિ એવમાદીસુ રૂપાયતને. સો ઇધ છવિયં દટ્ઠબ્બો. તેન **અભિક્કન્તવણ્ણા**તિ અભિરૂપચ્છવીતિ વુત્તં હોતિ.

કેવલકપ્પન્તિ એત્થ **કેવલ**સદ્દો અનવસેસયેભુય્યઅબ્યામિસ્સાનતિરેકદળ્હત્થવિસંયોગાદિઅનેકત્થો . તથા હિસ્સ ''કેવલપરિપુણ્ણં પરિસુદ્ધં બ્રહ્મચરિય''ન્તિ એવમાદીસુ (પારા॰ ૧) અનવસેસતા અત્થો. ''કેવલકપ્પા ચ અઙ્ગમાગધા પહૂતં ખાદનીયં ભોજનીયં આદાય ઉપસઙ્કમિસ્સન્તી''તિ એવમાદીસુ (મહાવ॰ ૪૩) યેભુય્યતા. ''કેવલસ્સ દુક્ખક્ખન્ધસ્સ સમુદયો હોતી''તિ એવમાદીસુ (વિભ॰ ૨૨૫) અબ્યામિસ્સતા. ''કેવલં સદ્ધામત્તકં નૂન અયમાયસ્મા''તિ એવમાદીસુ (મહાવ॰ ૨૪૪) અનતિરેકતા. ''આયસ્મતો, ભન્તે, અનુરુદ્ધસ્સ બાહિયો નામ સદ્ધિવિહારિકો કેવલકપ્પં સઙ્ઘભેદાય ઠિતો''તિ એવમાદીસુ (અ॰ નિ॰ ૪.૨૪૩) દળ્હત્થતા. ''કેવલી વુસિતવા ઉત્તમપુરિસોતિ વુચ્ચતી''તિ એવમાદીસુ (સં॰ નિ॰ ૩.૫૭) વિસંયોગો. ઇધ પનસ્સ અનવસેસત્તમત્થો અધિપ્પેતો.

કપ્પસદ્દો પનાયં અભિસદ્દહનવોહારકાલપઞ્ઞત્તિછેદનવિકપ્પલેસસમન્તભાવાદિઅનેકત્થો. તથા હિસ્સ ''ઓકપ્પનીયમેતં ભોતો ગોતમસ્સ, યથા તં અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સા''તિ એવમાદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૮૭) અભિસદ્દહનમત્થો. ''અનુજાનામિ, ભિક્ખવે, પઞ્ચહિ સમણકપ્પેહિ ફલં પરિભુઞ્જિતુ''ન્તિ એવમાદીસુ (ચૂળવ॰ ૨૫૦) વોહારો. ''યેન સુદં નિચ્ચકપ્પં વિહરામી''તિ એવમાદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૮૭) કાલો. ''ઇચ્ચાયસ્મા કપ્પો''તિ એવમાદીસુ (સુ॰ નિ॰ ૧૦૯૮; ચૂળનિ॰ કપ્પમાણવપુચ્છા ૧૧૭, કપ્પમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૬૧) પઞ્ઞત્તિ. ''અલઙ્કતો કપ્પિતકેસમસ્સૂ''તિ એવમાદીસુ (જા॰ ૨.૨૨.૧૩૬૮) છેદનં. ''કપ્પતિ દ્વઙ્ગુલકપ્પો''તિ એવમાદીસુ (ચૂળવ॰ ૪૪૬) વિકપ્પો. ''અત્થિ કપ્પો નિપજ્જિતુ''ન્તિ એવમાદીસુ (અ॰ નિ॰ ૮.૮૦) લેસો. ''કેવલકપ્પં વેળુવનં ઓભાસેત્વા''તિ એવમાદીસુ (સં॰ નિ॰ ૧.૯૪) સમન્તભાવો. ઇધ પનસ્સ સમન્તભાવો અત્થો અધિપ્પેતો. યતો **કેવલકપ્પં જેતવન**ન્તિ એત્થ અનવસેસં સમન્તતો જેતવનન્તિ એવમત્થો દટ્ઠબ્બો.

ઓભાસેત્વાતિ આભાય ફરિત્વા, ચન્દિમા વિય સૂરિયો વિય ચ એકોભાસં એકપજ્જોતં કરિત્વાતિ અત્થો.

યેન ભગવા તેનુપસઙ્કમીતિ ભુમ્મત્થે કરણવચનં. યતો યત્થ ભગવા, તત્થ ઉપસઙ્કમીતિ એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. યેન વા કારણેન ભગવા દેવમનુસ્સેહિ ઉપસઙ્કમિતબ્બો, તેનેવ કારણેન ઉપસઙ્કમીતિ એવમ્પેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. કેન ચ કારણેન ભગવા ઉપસઙ્કમિતબ્બો? નાનપ્પકારગુણવિસેસાધિગમાધિપ્પાયેન, સાદુરસફલૂપભોગાધિપ્પાયેન દિજગણેહિ નિચ્ચફલિતમહારુક્ખો વિય. **ઉપસઙ્કમી**તિ ચ ગતાતિ વુત્તં હોતિ. **ઉપસઙ્કમિત્વા**તિ ઉપસઙ્કમનપરિયોસાનદીપનં . અથ વા એવં ગતા તતો આસન્નતરં ઠાનં ભગવતો સમીપસઙ્ખાતં ગન્ત્વાતિ વુત્તં હોતિ. **ભગવન્તં અભિવાદેત્વા**તિ ભગવન્તં વન્દિત્વા પણમિત્વા નમસ્સિત્વા.

એકમન્તન્તિ ભાવનપુંસકનિદ્દેસો એકોકાસં એકપસ્સન્તિ વુત્તં હોતિ. ભુમ્મત્થે વા ઉપયોગવચનં. **અટ્ઠાસી**તિ નિસજ્જાદિપટિક્ખેપો, ઠાનં કપ્પેસિ, ઠિતા અહોસીતિ અત્થો.

કથં ઠિતા પન સા એકમન્તં ઠિતા અહૂતિ?

> ‘‘ન પચ્છતો ન પુરતો, નાપિ આસન્નદૂરતો;
> ન કચ્છે નોપિ પટિવાતે, ન ચાપિ ઓણતુણ્ણતે;
> ઇમે દોસે વિવજ્જેત્વા, એકમન્તં ઠિતા અહૂ’’તિ.

કસ્મા પનાયં અટ્ઠાસિ એવ, ન નિસીદીતિ? લહું નિવત્તિતુકામતાય. દેવતાયો હિ કઞ્ચિદેવ અત્થવસં પટિચ્ચ સુચિપુરિસો વિય વચ્ચટ્ઠાનં મનુસ્સલોકં આગચ્છન્તિ. પકતિયા પન તાસં યોજનસતતો પભુતિ મનુસ્સલોકો દુગ્ગન્ધતાય પટિકૂલો હોતિ, ન એત્થ અભિરમન્તિ, તેન સા આગતકિચ્ચં કત્વા લહું નિવત્તિતુકામતાય ન નિસીદિ. યસ્સ ચ ગમનાદિઇરિયાપથપરિસ્સમસ્સ વિનોદનત્થં નિસીદન્તિ, સો દેવાનં પરિસ્સમો નત્થિ, તસ્માપિ ન નિસીદિ. યે ચ મહાસાવકા ભગવન્તં પરિવારેત્વા ઠિતા, તે પતિમાનેતિ, તસ્માપિ ન નિસીદિ. અપિચ ભગવતિ ગારવેનેવ ન નિસીદિ. દેવતાનઞ્હિ નિસીદિતુકામાનં આસનં નિબ્બત્તતિ, તં અનિચ્છમાના નિસજ્જાય ચિત્તમ્પિ અકત્વા એકમન્તં અટ્ઠાસિ.

એકમન્તં ઠિતા ખો સા દેવતાતિ એવં ઇમેહિ કારણેહિ એકમન્તં ઠિતા ખો સા દેવતા. **ભગવન્તં ગાથાય અજ્ઝભાસી**તિ ભગવન્તં અક્ખરપદનિયમિતગન્થિતેન વચનેન અભાસીતિ અત્થો. કથં? **બહૂ દેવા મનુસ્સા ચ... પે॰... બ્રૂહિ મઙ્ગલમુત્તમ**ન્તિ.

મઙ્ગલપઞ્હસમુટ્ઠાનકથા

તત્થ યસ્મા ‘‘**એવમિચ્ચાદિપાઠસ્સ, અત્થં નાનપ્પકારતો. વણ્ણયન્તો સમુટ્ઠાનં, વત્વા**’’તિ માતિકા ઠપિતા, તસ્સ ચ સમુટ્ઠાનસ્સ અયં વત્તબ્બતાય ઓકાસો, તસ્મા મઙ્ગલપઞ્હસમુટ્ઠાનં તાવ વત્વા પચ્છા ઇમેસં ગાથાપદાનમત્થં વણ્ણયિસ્સામિ. કિઞ્ચ મઙ્ગલપઞ્હસમુટ્ઠાનં? જમ્બુદીપે કિર તત્થ તત્થ નગરદ્વારસન્થાગારસભાદીસુ મહાજનો સન્નિપતિત્વા હિરઞ્ઞસુવણ્ણં દત્વા નાનપ્પકારં સીતાહરણાદિકથં કથાપેતિ, એકેકા કથા ચતુમાસચ્ચયેન નિટ્ઠાતિ. તત્થ એકદિવસં મઙ્ગલકથા સમુટ્ઠાસિ ‘‘કિં નુ ખો મઙ્ગલં, કિં દિટ્ઠં મઙ્ગલં, સુતં મઙ્ગલં, મુતં મઙ્ગલં, કો મઙ્ગલં જાનાતી’’તિ.

અથ દિટ્ઠમઙ્ગલિકો નામેકો પુરિસો આહ ‘‘અહં મઙ્ગલં જાનામિ, દિટ્ઠં લોકે મઙ્ગલં દિટ્ઠં નામ અભિમઙ્ગલસમ્મતં રૂપં. સેય્યથિદં – ઇધેકચ્ચો કાલસ્સેવ વુટ્ઠાય ચાતકસકુણં વા પસ્સતિ, બેલુવલટ્ઠિં વા ગબ્ભિનિં વા કુમારકે વા અલઙ્કતપટિયત્તે પુણ્ણઘટે વા અલ્લરોહિતમચ્છં વા આજઞ્ઞં વા આજઞ્ઞરથં વા ઉસભં વા ગાવિં વા કપિલં વા, યં વા પનઞ્ઞમ્પિ કિઞ્ચિ એવરૂપં અભિમઙ્ગલસમ્મતં રૂપં પસ્સતિ, ઇદં વુચ્ચતિ દિટ્ઠમઙ્ગલ’’ન્તિ. તસ્સ વચનં એકચ્ચે અગ્ગહેસું, એકચ્ચે ન અગ્ગહેસું. યે ન અગ્ગહેસું, તે તેન સહ વિવદિંસુ.

અથ સુતમઙ્ગલિકો નામ એકો પુરિસો આહ – ‘‘ચક્ખુનામેતં, ભો, સુચિમ્પિ પસ્સતિ અસુચિમ્પિ, તથા સુન્દરમ્પિ, અસુન્દરમ્પિ, મનાપમ્પિ, અમનાપમ્પિ. યદિ તેન દિટ્ઠં મઙ્ગલં સિયા, સબ્બમ્પિ મઙ્ગલં સિયા. તસ્મા ન

દિટ્ઠં મઙ્ગલં, અપિચ ખો પન સુતં મઙ્ગલં. સુતં નામ અભિમઙ્ગલસમ્મતો સદ્દો. સેય્યથિદં? ઇધેકચ્ચો કાલસ્સેવ વુટ્ઠાય વડ્ઢાતિ વા વડ્ઢમાનાતિ વા પુણ્ણાતિ વા ફુસ્સાતિ વા સુમનાતિ વા સિરીતિ વા સિરિવડ્ઢાતિ વા અજ્જ સુનક્ખત્તં સુમુહુત્તં સુદિવસં સુમઙ્ગલન્તિ એવરૂપં વા યંકિઞ્ચિ અભિમઙ્ગલસમ્મતં સદ્દં સુણાતિ, ઇદં વુચ્ચતિ સુતમઙ્ગલ''ન્તિ. તસ્સાપિ વચનં એકચ્ચે અગ્ગહેસું, એકચ્ચે ન અગ્ગહેસું. યે ન અગ્ગહેસું, તે તેન સહ વિવદિંસુ.

અથ મુતમઙ્ગલિકો નામેકો પુરિસો આહ ''સોતમ્પિ હિ નામેતં, ભો, સાધુમ્પિ અસાધુમ્પિ મનાપમ્પિ અમનાપમ્પિ સદ્દં સુણાતિ. યદિ તેન સુતં મઙ્ગલં સિયા, સબ્બમ્પિ મઙ્ગલં સિયા. તસ્મા ન સુતં મઙ્ગલં, અપિચ ખો પન મુતં મઙ્ગલં. મુતં નામ અભિમઙ્ગલસમ્મતં ગન્ધરસફોટ્ઠબ્બં. સેય્યથિદં – ઇધેકચ્ચો કાલસ્સેવ વુટ્ઠાય પદુમગન્ધાદિપુપ્ફગન્ધં વા ઘાયતિ, ફુસ્સદન્તકટ્ઠં વા ખાદતિ, પથવિં વા આમસતિ, હરિતસસ્સં વા અલ્લગોમયં વા કચ્છપં વા તિલં વા પુપ્ફં વા ફલં વા આમસતિ, ફુસ્સમત્તિકાય વા સમ્મા લિમ્પતિ, ફુસ્સસાટકં વા નિવાસેતિ, ફુસ્સવેઠનં વા ધારેતિ. યં વા પનઞ્ઞમ્પિ કિઞ્ચિ એવરૂપં અભિમઙ્ગલસમ્મતં ગન્ધં વા ઘાયતિ, રસં વા સાયતિ, ફોટ્ઠબ્બં વા ફુસતિ, ઇદં વુચ્ચતિ મુતમઙ્ગલ''ન્તિ. તસ્સાપિ વચનં એકચ્ચે અગ્ગહેસું, એકચ્ચે ન અગ્ગહેસું.

તત્થ ન દિટ્ઠમઙ્ગલિકો સુતમુતમઙ્ગલિકે અસક્ખિ ઞાપેતું, ન તેસં અઞ્ઞતરો ઇતરે દ્વે. તેસુ ચ મનુસ્સેસુ યે દિટ્ઠમઙ્ગલિકસ્સ વચનં ગણ્હિંસુ, તે ''દિટ્ઠંયેવ મઙ્ગલ''ન્તિ ગતા. યે સુતમુતમઙ્ગલિકાનં, તે ''સુતંયેવ મુતંયેવ મઙ્ગલ''ન્તિ ગતા. એવમયં મઙ્ગલકથા સકલજમ્બુદીપે પાકટા જાતા.

અથ સકલજમ્બુદીપે મનુસ્સા ગુમ્બગુમ્બા હુત્વા ''કિં નુ ખો મઙ્ગલ''ન્તિ મઙ્ગલાનિ ચિન્તયિંસુ. તેસં મનુસ્સાનં આરક્ખદેવતા તં કથં સુત્વા તથેવ મઙ્ગલાનિ ચિન્તયિંસુ. તાસં દેવતાનં ભુમ્મદેવતા મિત્તા હોન્તિ, અથ તતો સુત્વા ભુમ્મદેવતાપિ તથેવ મઙ્ગલાનિ ચિન્તયિંસુ, તાસં દેવતાનં આકાસટ્ઠદેવતા મિત્તા હોન્તિ, આકાસટ્ઠદેવતાનં ચતુમહારાજિકા દેવતા મિત્તા હોન્તિ, એતેનુપાયેન યાવ સુદસ્સીદેવતાનં અકનિટ્ઠદેવતા મિત્તા હોન્તિ, અથ તતો સુત્વા અકનિટ્ઠદેવતાપિ તથેવ ગુમ્બગુમ્બા હુત્વા મઙ્ગલાનિ ચિન્તયિંસુ. એવં યાવ દસસહસ્સચક્કવાળેસુ સબ્બત્થ મઙ્ગલચિન્તા ઉદપાદિ. ઉપ્પન્ના ચ ''ઇદં મઙ્ગલં ઇદં મઙ્ગલ''ન્તિ વિનિચ્છયમાનાપિ અપ્પત્તા એવ વિનિચ્છયં દ્વાદસ વસ્સાનિ અટ્ઠાસિ. સબ્બે મનુસ્સા ચ દેવા ચ બ્રહ્માનો ચ ઠપેત્વા અરિયસાવકે દિટ્ઠસુતમુતવસેન તિધા ભિન્ના. એકોપિ ''ઇદમેવ મઙ્ગલ''ન્તિ યથાભુચ્ચતો નિટ્ઠઙ્ગતો નાહોસિ, મઙ્ગલકોલાહલં લોકે ઉપ્પજ્જિ.

કોલાહલં નામ પઞ્ચવિધં કપ્પકોલાહલં, ચક્કવત્તિકોલાહલં, બુદ્ધકોલાહલં, મઙ્ગલકોલાહલં, મોનેય્યકોલાહલન્તિ. તત્થ કામાવચરદેવા મુત્તસિરા વિકિણ્ણકેસા રુદમ્મુખા અસ્સૂનિ હત્થેહિ પુઞ્છમાના રત્તવત્થનિવત્થા અતિવિય વિરૂપવેસધારિનો હુત્વા ''વસ્સસતસહસ્સચ્ચયેન કપ્પુટ્ઠાનં હોહિતિ, અયં લોકો વિનસ્સિસ્સતિ, મહાસમુદ્દો સુસ્સિસ્સતિ, અયઞ્ચ મહાપથવી સિનેરુ ચ પબ્બતરાજા ઉડ્ઢય્હિસ્સતિ વિનસ્સિસ્સતિ, યાવ બ્રહ્મલોકા લોકવિનાસો ભવિસ્સતિ, મેત્તં મારિસા ભાવેથ, કરુણં મુદિતં ઉપેક્ખં મારિસા ભાવેથ, માતરં ઉપટ્ઠહથ, પિતરં ઉપટ્ઠહથ, કુલે જેટ્ઠાપચાયિનો હોથ, જાગરથ મા પમાદત્થા''તિ મનુસ્સપથે વિચરિત્વા આરોચેન્તિ. ઇદં **કપ્પકોલાહલં** નામ.

કામાવચરદેવાયેવ ''વસ્સસતસ્સચ્ચયેન ચક્કવત્તિરાજા લોકે ઉપ્પજ્જિસ્સતી''તિ મનુસ્સપથે વિચરિત્વા આરોચેન્તિ. ઇદં **ચક્કવત્તિકોલાહલં** નામ. સુદ્ધાવાસા પન દેવા બ્રહ્માભરણેન અલઙ્કરિત્વા બ્રહ્મવેઠનં સીસે કત્વા પીતિસોમનસ્સજાતા બુદ્ધગુણવાદિનો ''વસ્સસહસ્સચ્ચયેન બુદ્ધો લોકે ઉપ્પજ્જિસ્સતી''તિ મનુસ્સપથે વિચરિત્વા

આરોચેન્તિ. ઇદં **બુદ્ધકોલાહલં** નામ. સુદ્ધાવાસા એવ દેવા દેવમનુસ્સાનં ચિત્તં ઞત્વા ‘‘દ્વાદસન્નં વસ્સાનં અચ્ચયેન સમ્માસમ્બુદ્ધો મઙ્ગલં કથેસ્સતી’’તિ મનુસ્સપથે વિચરિત્વા આરોચેન્તિ. ઇદં **મઙ્ગલકોલાહલં** નામ. સુદ્ધાવાસા એવ દેવા ‘‘સત્તન્નં વસ્સાનં અચ્ચયેન અઞ્ઞતરો ભિક્ખુ ભગવતા સદ્ધિં સમાગમ્મ મોનેય્યપ્પટિપદં પુચ્છિસ્સતી’’તિ મનુસ્સપથે વિચરિત્વા આરોચેન્તિ. ઇદં **મોનેય્યકોલાહલં** નામ. ઇમેસુ પઞ્ચસુ કોલાહલેસુ દેવમનુસ્સાનં ઇદં મઙ્ગલકોલાહલં લોકે ઉપ્પજ્જિ.

અથ દેવેસુ ચ મનુસ્સેસુ ચ વિચિનિત્વા વિચિનિત્વા મઙ્ગલાનિ અલભમાનેસુ દ્વાદસન્નં વસ્સાનં અચ્ચયેન તાવતિંસકાયિકા દેવતા સઙ્ગમ્મ સમાગમ્મ એવં સમચિન્તેસું ‘‘સેય્યથાપિ નામ ઘરસામિકો અન્તોઘરજનાનં, ગામસામિકો ગામવાસીનં , રાજા સબ્બમનુસ્સાનં, એવમેવ અયં સક્કો દેવાનમિન્દો અમ્હાકં અગ્ગો ચ સેટ્ઠો ચ યદિદં પુઞ્ઞેન તેજેન ઇસ્સરિયેન પઞ્ઞાય દ્વિન્નં દેવલોકાનં અધિપતિ, યંનૂન મયં સક્કં દેવાનમિન્દં એતમત્થં પુચ્છેય્યામા’’તિ. તા સક્કસ્સ સન્તિકં ગન્ત્વા સક્કં દેવાનમિન્દં તઙ્ખણાનુરૂપનિવાસનાભરણસસ્સિરિકસરીરં અડ્ઢતેય્યકોટિઅચ્છરાગણપરિવુતં પારિચ્છત્તકમૂલે પણ્ડુકમ્બલવરાસને નિસિન્નં અભિવાદેત્વા એકમન્તં ઠત્વા એતદવોચું ‘‘યગ્ઘે, મારિસ, જાનેય્યાસિ, એતરહિ મઙ્ગલપઞ્હા સમુટ્ઠિતા, એકે ‘દિટ્ઠં મઙ્ગલ’ન્તિ વદન્તિ, એકે ‘સુતં મઙ્ગલ’ન્તિ, એકે ‘મુતં મઙ્ગલ’ન્તિ, તત્થ મયઞ્ચ અઞ્ઞે ચ અનિટ્ઠઙ્ગતા, સાધુ વત નો ત્વં યાથાવતો બ્યાકરોહી’’તિ. દેવરાજા પકતિયાપિ પઞ્ઞવા ‘‘અયં મઙ્ગલકથા કત્થ પઠમં સમુટ્ઠિતા’’તિ આહ. ‘‘મયં, દેવ, ચાતુમહારાજિકાનં અસ્સુમ્હા’’તિ આહંસુ. તતો ચાતુમહારાજિકા આકાસટ્ઠદેવતાનં, આકાસટ્ઠદેવતા ભુમ્મદેવતાનં, ભુમ્મદેવતા મનુસ્સારક્ખદેવતાનં, મનુસ્સારક્ખદેવતા ‘‘મનુસ્સલોકે સમુટ્ઠિતા’’તિ આહંસુ.

અથ દેવાનમિન્દો ‘‘સમ્માસમ્બુદ્ધો કત્થ વસતી’’તિ પુચ્છિ. ‘‘મનુસ્સલોકે દેવા’’તિ આહંસુ. તં ભગવન્તં કોચિ પુચ્છીતિ, ન કોચિ દેવાતિ . કિન્નુ નામ તુમ્હે મારિસા અગ્ગિં છડ્ડેત્વા ખજ્જોપનકં ઉજ્જાલેથ, યેન તુમ્હે અનવસેસમઙ્ગલદેસકં તં ભગવન્તં અતિક્કમિત્વા મં પુચ્છિતબ્બં મઞ્ઞથ, આગચ્છથ મારિસા, તં ભગવન્તં પુચ્છામ, અદ્ધા સસ્સિરિકં પઞ્હવેય્યાકરણં લભિસ્સામાતિ એકં દેવપુત્તં આણાપેસિ ‘‘તં ભગવન્તં પુચ્છા’’તિ. સો દેવપુત્તો તઙ્ખણાનુરૂપેન અલઙ્કારેન અત્તાનં અલઙ્કરિત્વા વિજ્જુરિવ વિજ્જોતમાનો દેવગણપરિવુતો જેતવનમહાવિહારં ગન્ત્વા ભગવન્તં અભિવાદેત્વા એકમન્તં ઠત્વા મઙ્ગલપઞ્હં પુચ્છન્તો ગાથાય અજ્ઝભાસિ ‘‘**બહૂ દેવા મનુસ્સા ચા**’’તિ.

ઇદં મઙ્ગલપઞ્હસમુટ્ઠાનં.

બહૂદેવાતિગાથાવણ્ણના

૨. ઇદાનિ ગાથાપદાનં અત્થવણ્ણના હોતિ. **બહૂ**તિ અનિયમિતસઙ્ખ્યાનિદ્દેસો, તેન અનેકસતા અનેકસહસ્સા અનેકસતસહસ્સાતિ વુત્તં હોતિ. દિબ્બન્તીતિ **દેવા**, પઞ્ચહિ કામગુણેહિ કીળન્તિ, અત્તનો વા સિરિયા જોતેન્તીતિ અત્થો. અપિચ **દેવા**તિ તિવિધા દેવા સમ્મુતિઉપપત્તિવિસુદ્ધિવસેન. યથાહ –

> ‘‘દેવાતિ તયો દેવા – સમ્મુતિદેવા, ઉપપત્તિદેવા, વિસુદ્ધિદેવા. તત્થ સમ્મુતિદેવા નામ રાજાનો દેવિયો રાજકુમારા. ઉપપત્તિદેવા નામ ચાતુમહારાજિકે દેવે ઉપાદાય તદુત્તરિદેવા. વિસુદ્ધિદેવા નામ અરહન્તો વુચ્ચન્તી’’તિ (ચૂળનિ॰ ધોતકમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૩૨, પારાયનાનુગીતિગાથાનિદ્દેસ ૧૧૯).

તેસુ ઇધ ઉપપત્તિદેવા અધિપ્પેતા. મનુનો અપચ્ચાતિ **મનુસ્સા**. પોરાણા પન ભણન્તિ – મનસો ઉસ્સન્નતાય મનુસ્સા. તે જમ્બુદીપકા, અપરગોયાનકા, ઉત્તરકુરુકા, પુબ્બવિદેહકાતિ ચતુબ્બિધા, ઇધ જમ્બુદીપકા અધિપ્પેતા. મઙ્ગલન્તિ મહન્તિ ઇમેહિ સત્તાતિ **મઙ્ગલાનિ**, ઇદ્ધિં વુદ્ધિઞ્ચ પાપુણન્તીતિ અત્થો. **અચિન્તયુ**ન્તિ ચિન્તેસું **આકઙ્ખમાના**તિ ઇચ્છમાના પત્થયમાના પિહયમાના. **સોત્થાન**ન્તિ સોત્થિભાવં, સબ્બેસં દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકાનં સોભનાનં સુન્દરાનં કલ્યાણાનં ધમ્માનમત્થિતન્તિ વુત્તં હોતિ. **બ્રૂહી**તિ દેસેહિ પકાસેહિ, આચિક્ખ વિવર વિભજ ઉત્તાનીકરોહિ. **મઙ્ગલ**ન્તિ ઇદ્ધિકારણં વુદ્ધિકારણં સબ્બસમ્પત્તિકારણં. **ઉત્તમ**ન્તિ વિસિટ્ઠં પવરં સબ્બલોકહિતસુખાવહન્તિ અયં ગાથાય **અનુપુબ્બપદવણ્ણના**.

અયં પન **પિણ્ડત્થો** – સો દેવપુત્તો દસસહસ્સચક્કવાળેસુ દેવતા મઙ્ગલપઞ્હં સોતુકામતાય ઇમસ્મિં ચક્કવાળે સન્નિપતિત્વા એકવાલગ્ગકોટિઓકાસમત્તે દસપિ વીસમ્પિ તિંસમ્પિ ચત્તાલીસમ્પિ પઞ્ઞાસમ્પિ સટ્ઠિપિ સત્તતિપિ અસીતિપિ સુખુમત્તભાવે નિમ્મિનિત્વા સબ્બદેવમારબ્રહ્માનો સિરિયા ચ તેજસા ચ અધિગ્ગય્હ વિરોચમાનં પઞ્ઞત્તવરબુદ્ધાસને નિસિન્નં ભગવન્તં પરિવારેત્વા ઠિતા દિસ્વા તસ્મિઞ્ચ સમયે અનાગતાનમ્પિ સકલજમ્બુદીપકાનં મનુસ્સાનં ચેતસા ચેતોપરિવિતક્કમઞ્ઞાય સબ્બદેવમનુસ્સાનં વિચિકિચ્છાસલ્લસમુદ્ધરણત્થં આહ –

> ‘‘બહૂ દેવા મનુસ્સા ચ, મઙ્ગલાનિ અચિન્તયું;
> આકઙ્ખમાના સોત્થાનં, બ્રૂહિ મઙ્ગલમુત્તમ’’ન્તિ.

તાસં દેવતાનં અનુમતિયા મનુસ્સાનઞ્ચ અનુગ્ગહેન મયા પુટ્ઠો સમાનો યં સબ્બેસમેવ અમ્હાકં એકન્તહિતસુખાવહતો ઉત્તમં મઙ્ગલં, તં નો અનુકમ્પં ઉપાદાય બ્રૂહિ ભગવાતિ.

અસેવનાચાતિગાથાવણ્ણના

૩. એવમેતં દેવપુત્તસ્સ વચનં સુત્વા ભગવા ‘‘**અસેવના ચ બાલાન**’’ન્તિ ગાથમાહ. તત્થ **અસેવના**તિ અભજના અપયિરુપાસના. **બાલાન**ન્તિ બલન્તિ અસ્સસન્તીતિ બાલા, અસ્સસિતપસ્સસિતમત્તેન જીવન્તિ, ન પઞ્ઞાજીવિતેનાતિ અધિપ્પાયો. તેસં **બાલાનં**. **પણ્ડિતાન**ન્તિ પણ્ડન્તીતિ પણ્ડિતા, સન્દિટ્ઠિકસમ્પરાયિકેસુ અત્થેસુ ઞાણગતિયા ગચ્છન્તીતિ અધિપ્પાયો. તેસં **પણ્ડિતાનં**. **સેવના**તિ ભજના પયિરુપાસના તંસહાયતા તંસમ્પવઙ્કતા તંસમઙ્ગિતા **પૂજા**તિ સક્કારગરુકારમાનનવન્દના. **પૂજનેય્યાન**ન્તિ પૂજારહાનં. **એતં મઙ્ગલમુત્તમ**ન્તિ યા ચ બાલાનં અસેવના, યા ચ પણ્ડિતાનં સેવના, યા ચ પૂજનેય્યાનં પૂજા, તં સબ્બં સમ્પિણ્ડેત્વા આહ ‘‘એતં મઙ્ગલમુત્તમ’’ન્તિ. યં તયા પુટ્ઠં ‘‘બ્રૂહિ મઙ્ગલમુત્તમ’’ન્તિ, એત્થ તાવ એતં મઙ્ગલમુત્તમન્તિ ગણ્હાહીતિ વુત્તં હોતિ. અયમેતિસ્સા ગાથાય **પદવણ્ણના**.

અત્થવણ્ણના પનસ્સા એવં વેદિતબ્બા – એવમેતં દેવપુત્તસ્સ વચનં સુત્વા ભગવા ‘‘અસેવના ચ બાલાન’’ન્તિ ઇમં ગાથમાહ. તત્થ યસ્મા ચતુબ્બિધા ગાથા પુચ્છિતગાથા, અપુચ્છિતગાથા, સાનુસન્ધિકગાથા, અનનુસન્ધિકગાથાતિ. તત્થ ‘‘પુચ્છામિ તં, ગોતમ, ભૂરિપઞ્ઞ, કથઙ્કરો સાવકો સાધુ હોતી’’તિ (સુ॰ નિ॰ ૩૭૮) ચ ‘‘કથં નુ ત્વં, મારિસ, ઓઘમતરી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૧) ચ એવમાદીસુ પુચ્છિતેન કથિતા પુચ્છિતગાથા. ‘‘યં પરે સુખતો આહુ, તદરિયા આહુ દુક્ખતો’’તિ એવમાદીસુ (સુ॰ નિ॰ ૭૬૭) અપુચ્છિતેન અત્તજ્ઝાસયવસેન કથિતા અપુચ્છિતગાથા. સબ્બાપિ બુદ્ધાનં ગાથા ‘‘સનિદાનાહં, ભિક્ખવે, ધમ્મં દેસેસ્સામી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૧૨૬; કથા॰

૮૦૬) વચનતો સાનુસન્ધિકગાથા. અનનુસન્ધિકગાથા ઇમસ્મિં સાસને નત્થિ. એવમેતાસુ ગાથાસુ અયં દેવપુત્તેન પુચ્છિતેન ભગવતા કથિતત્તા પુચ્છિતગાથા. અયઞ્ચ યથા છેકો પુરિસો કુસલો મગ્ગસ્સ કુસલો અમગ્ગસ્સ મગ્ગં પુટ્ઠો પઠમં વિજહિતબ્બં આચિક્ખિત્વા પચ્છા ગહેતબ્બં આચિક્ખતિ ''અસુકસ્મિં નામ ઠાને દ્વેધાપથો હોતિ, તત્થ વામં મુઞ્ચિત્વા દક્ખિણં ગણ્હથા''તિ, એવં સેવિતબ્બાસેવિતબ્બેસુ અસેવિતબ્બં આચિક્ખિત્વા સેવિતબ્બં આચિક્ખતિ . ભગવા ચ મગ્ગકુસલપુરિસસદિસો. યથાહ –

''પુરિસો મગ્ગકુસલોતિ ખો, તિસ્સ, તથાગતસ્સેતં અધિવચનં અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ. સો હિ કુસલો ઇમસ્સ લોકસ્સ, કુસલો પરસ્સ લોકસ્સ, કુસલો મચ્ચુધેય્યસ્સ, કુસલો અમચ્ચુધેય્યસ્સ, કુસલો મારધેય્યસ્સ, કુસલો અમારધેય્યસ્સા''તિ.

તસ્મા પઠમં અસેવિતબ્બં આચિક્ખન્તો આહ – ''અસેવના ચ બાલાનં, પણ્ડિતાનઞ્ચ સેવના''તિ. વિજહિતબ્બમગ્ગો વિય હિ પઠમં બાલા ન સેવિતબ્બા ન પયિરુપાસિતબ્બા, તતો ગહેતબ્બમગ્ગો વિય પણ્ડિતા સેવિતબ્બા પયિરુપાસિતબ્બાતિ. કસ્મા પન ભગવતા મઙ્ગલં કથેન્તેન પઠમં બાલાનમસેવના પણ્ડિતાનઞ્ચ સેવના કથિતાતિ? વુચ્ચતે – યસ્મા ઇમં દિટ્ઠાદીસુ મઙ્ગલદિટ્ઠિં બાલસેવનાય દેવમનુસ્સા ગણ્હિંસુ, સા ચ અમઙ્ગલં, તસ્મા તેસં તં ઇધલોકપરલોકત્થભઞ્જકં અકલ્યાણમિત્તસંસગ્ગં ગરહન્તેન ઉભયલોકત્થસાધકઞ્ચ કલ્યાણમિત્તસંસગ્ગં પસંસન્તેન ભગવતા પઠમં બાલાનમસેવના પણ્ડિતાનઞ્ચ સેવના કથિતાતિ.

તત્થ **બાલા** નામ યે કેચિ પાણાતિપાતાદિઅકુસલકમ્મપથસમન્નાગતા સત્તા, તે તીહાકારેહિ જાનિતબ્બા. યથાહ ''તીણિમાનિ, ભિક્ખવે, બાલસ્સ બાલલક્ખણાની''તિ સુત્તં (અ॰ નિ॰ ૩.૩; મ॰ નિ॰ ૩.૨૪૬). અપિચ પૂરણકસ્સપાદયો છ સત્થારો, દેવદત્તકોકાલિકકટમોદકતિસ્સખણ્ડદેવિયાપુત્તસમુદ્દદત્તચિઞ્ચમાણવિકાદયો અતીતકાલે ચ દીઘવિદસ્સ ભાતાતિ ઇમે અઞ્ઞે ચ એવરૂપા સત્તા બાલાતિ વેદિતબ્બા.

તે અગ્ગિપદિત્તમિવ અગારં અત્તના દુગ્ગહિતેન અત્તાનઞ્ચેવ અત્તનો વચનકારકે ચ વિનાસેન્તિ. યથા દીઘવિદસ્સ ભાતા ચતુબુદ્ધન્તરં સટ્ઠિયોજનમત્તેન અત્તભાવેન ઉત્તાનો પતિતો મહાનિરયે પચ્ચતિ, યથા ચ તસ્સ દિટ્ઠિં અભિરુચનકાનિ પઞ્ચ કુલસતાનિ તસ્સેવ સહબ્યતં ઉપપન્નાનિ મહાનિરયે પચ્ચન્તિ. વુત્તઞ્ચેતં ભગવતા –

''સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, નળાગારા વા તિણાગારા વા અગ્ગિ મુત્તો કૂટાગારાનિપિ ડહતિ ઉલ્લિત્તાવલિત્તાનિ નિવાતાનિ ફુસિતગ્ગળાનિ પિહિતવાતપાનાનિ, એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, યાનિ કાનિચિ ભયાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ, સબ્બાનિ તાનિ બાલતો ઉપ્પજ્જન્તિ, નો પણ્ડિતતો. યે કેચિ ઉપદ્દવા ઉપ્પજ્જન્તિ…પે॰… યે કેચિ ઉપસગ્ગા…પે॰… નો પણ્ડિતતો. ઇતિ ખો, ભિક્ખવે, સપ્પટિભયો બાલો, અપ્પટિભયો પણ્ડિતો. સઉપદ્દવો બાલો, અનુપદ્દવો પણ્ડિતો, સઉપસગ્ગો બાલો, અનુપસગ્ગો પણ્ડિતો''તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૧).

અપિચ પૂતિમચ્છસદિસો બાલો, પૂતિમચ્છબન્ધપત્તપુટસદિસો હોતિ તદુપસેવી, છડ્ડનીયતં જિગુચ્છનીયતઞ્ચ પાપુણાતિ વિઞ્ઞૂનં. વુત્તઞ્ચેતં –

''પૂતિમચ્છં કુસગ્ગેન, યો નરો ઉપનય્હતિ;
કુસાપિ પૂતી વાયન્તિ, એવં બાલૂપસેવના''તિ. (જા॰ ૧.૧૫.૧૮૩; ૨.૨૨.૧૨૫૭);

અકિત્તિપણ્ડિતો ચાપિ સક્કેન દેવાનમિન્દેન વરે દિય્યમાને એવમાહ –

‘‘બાલં ન પસ્સે ન સુણે, ન ચ બાલેન સંવસે;
બાલેનલ્લાપસલ્લાપં, ન કરે ન ચ રોચયે.

‘‘કિન્નુ તે અકરં બાલો, વદ કસ્સપ કારણં;
કેન કસ્સપ બાલસ્સ, દસ્સનં નાભિકઙ્ખસિ.

‘‘અનયં નયતિ દુમ્મેધો, અધુરાયં નિયુઞ્જતિ;
દુન્નયો સેય્યસો હોતિ, સમ્મા વુત્તો પકુપ્પતિ;
વિનયં સો ન જાનાતિ, સાધુ તસ્સ અદસ્સન’’ન્તિ. (જા॰ ૧.૧૩.૯૦-૯૨);

એવં ભગવા સબ્બાકારેન બાલૂપસેવનં ગરહન્તો ‘‘બાલાનમસેવના મઙ્ગલ’’ન્તિ વત્વા ઇદાનિ પણ્ડિતસેવનં પસંસન્તો **‘‘પણ્ડિતાનઞ્ચ સેવના મઙ્ગલ’’**ન્તિ આહ. તત્થ **પણ્ડિતા નામ** યે કેચિ પાણાતિપાતાવેરમણિઆદિદસકુસલકમ્મપથસમન્નાગતા સત્તા, તે તીહાકારેહિ જાનિતબ્બા. યથાહ ‘‘તીણિમાનિ, ભિક્ખવે, પણ્ડિતસ્સ પણ્ડિતલક્ખણાની’’તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૩; મ॰ નિ॰ ૩.૨૫૩) સુત્તં. અપિચ બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધઅસીતિમહાસાવકા અઞ્ઞે ચ તથાગતસ્સ સાવકા સુનેત્તમહાગોવિન્દવિધુરસરભઙ્ગમહોસધસુતસોમનિમિરાજ- અયોઘરકુમારઅકિત્તિપણ્ડિતાદયો ચ પણ્ડિતાતિ વેદિતબ્બા.

તે ભયે વિય રક્ખા અન્ધકારે વિય પદીપો ખુપ્પિપાસાદિદુક્ખાભિભવે વિય અન્નપાનાદિપ્પટિલાભો અત્તનો વચનકરાનં સબ્બભયુપદ્દવૂપસગ્ગવિદ્ધંસનસમત્થા હોન્તિ. તથા હિ તથાગતં આગમ્મ અસઙ્ખ્યેય્યા અપરિમાણા દેવમનુસ્સા આસવક્ખયં પત્તા, બ્રહ્મલોકે પતિટ્ઠિતા, દેવલોકે પતિટ્ઠિતા, સુગતિલોકે ઉપ્પન્ના, સારિપુત્તત્થેરે ચિત્તં પસાદેત્વા ચતૂહિ ચ પચ્ચયેહિ થેરં ઉપટ્ઠહિત્વા અસીતિ કુલસહસ્સાનિ સગ્ગે નિબ્બત્તાનિ. તથા મહામોગ્ગલ્લાનમહાકસ્સપપ્પભુતીસુ સબ્બમહાસાવકેસુ, સુનેત્તસ્સ સત્થુનો સાવકા અપ્પેકચ્ચે બ્રહ્મલોકે ઉપ્પજ્જિંસુ, અપ્પેકચ્ચે પરનિમ્મિતવસવત્તીનં દેવાનં સહબ્યતં…પે॰… અપ્પેકચ્ચે ગહપતિમહાસાલાનં સહબ્યતં ઉપપજ્જિંસુ. વુત્તમ્પિ ચેતં –

‘‘નત્થિ, ભિક્ખવે, પણ્ડિતતો ભયં, નત્થિ પણ્ડિતતો ઉપદ્દવો, નત્થિ પણ્ડિતતો ઉપસગ્ગો’’તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૧).

અપિચ તગરમાલાદિગન્ધસદિસો પણ્ડિતો, તગરમાલાદિગન્ધબન્ધપલિવેઠનપત્તસદિસો હોતિ તદુપસેવી, ભાવનીયતં મનુઞ્ઞતઞ્ચ આપજ્જતિ વિઞ્ઞૂનં. વુત્તમ્પિ ચેતં –

‘‘તગરઞ્ચ પલાસેન, યો નરો ઉપનય્હતિ;
પત્તાપિ સુરભી વાયન્તિ, એવં ધીરૂપસેવના’’તિ. (ઇતિવુ॰ ૭૬; જા॰ ૧.૧૫.૧૮૪; ૨.૨૨.૧૨૫૮);

અકિત્તિપણ્ડિતો ચાપિ સક્કેન દેવાનમિન્દેન વરે દિય્યમાને એવમાહ –

“ધીરં પસ્સે સુણે ધીરં, ધીરેન સહ સંવસે;
ધીરેનલ્લાપસલ્લાપં, તં કરે તઞ્ચ રોચયે.

“કિન્નુ તે અકરં ધીરો, વદ કસ્સપ કારણં;
કેન કસ્સપ ધીરસ્સ, દસ્સનં અભિકઙ્ખસિ.

“નયં નયતિ મેધાવી, અધુરાયં ન યુઞ્જતિ;
સુનયો સેય્યસો હોતિ, સમ્મા વુત્તો ન કુપ્પતિ;
વિનયં સો પજાનાતિ, સાધુ તેન સમાગમો”તિ. (જા॰ ૧.૧૩.૯૪-૯૬);

એવં ભગવા સબ્બાકારેન પણ્ડિતસેવનં પસંસન્તો “પણ્ડિતાનં સેવના મઙ્ગલ”ન્તિ વત્વા ઇદાનિ તાય બાલાનં અસેવનાય પણ્ડિતાનં સેવનાય ચ અનુપુબ્બેન પૂજનેય્યભાવં ઉપગતાનં પૂજં પસંસન્તો “**પૂજા ચ પૂજનેય્યાનં મઙ્ગલ**”ન્તિ આહ. તત્થ **પૂજનેય્યા** નામ સબ્બદોસવિરહિતત્તા સબ્બગુણસમન્નાગતત્તા ચ બુદ્ધા ભગવન્તો, તતો પચ્છા પચ્ચેકબુદ્ધા, અરિયસાવકા ચ. તેસઞ્હિ પૂજા અપ્પકાપિ દીઘરત્તં હિતાય સુખાય હોતિ, સુમનમાલાકારમલ્લિકાદયો ચેત્થ નિદસ્સનં.

તત્થેકં નિદસ્સનમત્તં ભણામ – ભગવા હિ એકદિવસં પુબ્બણ્હસમયં નિવાસેત્વા પત્તચીવરમાદાય રાજગહં પિણ્ડાય પાવિસિ. અથ ખો સુમનમાલાકારો રઞ્ઞો માગધસ્સ સેનિયસ્સ બિમ્બિસારસ્સ પુપ્ફાનિ ગહેત્વા ગચ્છન્તો અદ્દસ ભગવન્તં નગરદ્વારમનુપ્પત્તં પાસાદિકં પસાદનીયં દ્વત્તિંસમહાપુરિસલક્ખણાસીતાનુબ્યઞ્જનપ્પટિમણ્ડિતં બુદ્ધસિરિયા જલન્તં, દિસ્વાનસ્સ એતદહોસિ “રાજા પુપ્ફાનિ ગહેત્વા સતં વા સહસ્સં વા દદેય્ય , તઞ્ચ ઇધલોકમત્તમેવ સુખં ભવેય્ય, ભગવતો પન પૂજા અપ્પમેય્યઅસઙ્ખ્યેય્યફલા દીઘરત્તં હિતસુખાવહા હોતિ, હન્દાહં ઇમેહિ પુપ્ફેહિ ભગવન્તં પૂજેમી”તિ પસન્નચિત્તો એકં પુપ્ફમુટ્ઠિં ગહેત્વા ભગવતો પટિમુખં ખિપિ, પુપ્ફાનિ આકાસેન ગન્ત્વા ભગવતો ઉપરિ માલાવિતાનં હુત્વા અટ્ઠંસુ. માલાકારો તમાનુભાવં દિસ્વા પસન્નતરચિત્તો પુન એકં પુપ્ફમુટ્ઠિં ખિપિ, તાનિપિ ગન્ત્વા માલાકઞ્ચુકો હુત્વા અટ્ઠંસુ. એવં અટ્ઠ પુપ્ફમુટ્ઠિયો ખિપિ, તાનિ ગન્ત્વા પુપ્ફકૂટાગારં હુત્વા અટ્ઠંસુ.

ભગવા અન્તોકૂટાગારે અહોસિ, મહાજનકાયો સન્નિપતિ. ભગવા માલાકારં પસ્સન્તો સિતં પાત્વાકાસિ. આનન્દત્થેરો “ન બુદ્ધા અહેતૂ અપચ્ચયા સિતં પાતુકરોન્તી”તિ સિતકારણં પુચ્છિ. ભગવા આહ “એસો, આનન્દ, માલાકારો ઇમિસ્સા પૂજાય આનુભાવેન સતસહસ્સકપ્પે દેવેસુ ચ મનુસ્સેસુ ચ સંસરિત્વા પરિયોસાને સુમનિસ્સરો નામ પચ્ચેકબુદ્ધો ભવિસ્સતી”તિ. વચનપરિયોસાને ધમ્મદેસનત્થં ઇમં ગાથં અભાસિ –

“તઞ્ચ કમ્મં કતં સાધુ, યં કત્વા નાનુતપ્પતિ;
યસ્સ પતીતો સુમનો, વિપાકં પટિસેવતી”તિ. (ધ॰ પ॰ ૬૮);

ગાથાવસાને ચતુરાસીતિયા પાણસહસ્સાનં ધમ્માભિસમયો અહોસિ. એવં અપ્પકાપિ તેસં પૂજા દીઘરત્તં હિતાય સુખાય હોતીતિ વેદિતબ્બા. સા ચ આમિસપૂજાવ, કો પન વાદો પટિપત્તિપૂજાય? યતો યે કુલપુત્તા સરણગમનસિક્ખાપદપ્પટિગ્ગહણેન ઉપોસથઙ્ગસમાદાનેન ચતુપારિસુદ્ધિસીલાદીહિ ચ અત્તનો ગુણેહિ ભગવન્તં પૂજેન્તિ, કો તેસં પૂજાફલં વણ્ણયિસ્સતિ? તે હિ તથાગતં પરમાય પૂજાય પૂજેન્તીતિ વુત્તા. યથાહ –

> ‘‘યો ખો, આનન્દ, ભિક્ખુ વા ભિક્ખુની વા ઉપાસકો વા ઉપાસિકા વા ધમ્માનુધમ્મપ્પટિપન્નો વિહરતિ સામીચિપ્પટિપન્નો અનુધમ્મચારી, સો તથાગતં સક્કરોતિ ગરું કરોતિ માનેતિ પૂજેતિ અપચિયતિ પરમાય પૂજાયા’’તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૯૯).

એતેનાનુસારેન પચ્ચેકબુદ્ધઅરિયસાવકાનમ્પિ પૂજાય હિતસુખાવહતા વેદિતબ્બા.

અપિચ ગહટ્ઠાનં કનિટ્ઠસ્સ જેટ્ઠો ભાતાપિ ભગિનીપિ પૂજનેય્યા, પુત્તસ્સ માતાપિતરો, કુલવધૂનં સામિકસસ્સુસસુરાતિ એવમેત્થ પૂજનેય્યા વેદિતબ્બા. એતેસમ્પિ હિ પૂજા કુસલધમ્મસઙ્ખાતત્તા આયુઆદિવુડ્ઢિહેતુત્તા ચ મઙ્ગલમેવ. વુત્તઞ્હેતં –

> ‘‘તે મત્તેય્યા ભવિસ્સન્તિ પેત્તેય્યા સામઞ્ઞા બ્રહ્મઞ્ઞા કુલે જેટ્ઠાપચાયિનો, ઇદં કુસલં ધમ્મં સમાદાય વત્તિસ્સન્તિ, તે તેસં કુસલાનં ધમ્માનં સમાદાનહેતુ આયુનાપિ વડ્ઢિસ્સન્તિ, વણ્ણેનપિ વડ્ઢિસ્સન્તી’’તિઆદિ (દી॰ નિ॰ ૩.૧૦૫).

ઇદાનિ **યસ્મા** ‘‘**યં યત્થ મઙ્ગલં. વવત્થપેત્વા તં તસ્સ, મઙ્ગલત્તં વિભાવયે**’’તિ ઇતિ માતિકા નિક્ખિત્તા, તસ્મા ઇદં વુચ્ચતિ – એવમેતિસ્સા ગાથાય બાલાનં અસેવના, પણ્ડિતાનં સેવના, પૂજનેય્યાનઞ્ચ પૂજાતિ તીણિ મઙ્ગલાનિ વુત્તાનિ. તત્થ બાલાનં અસેવના બાલસેવનપચ્ચયભયાદિપરિત્તાણેન ઉભયલોકત્થહેતુત્તા, પણ્ડિતાનં સેવના પૂજનેય્યાનં પૂજા ચ તાસં ફલવિભૂતિવણ્ણનાયં વુત્તનયેનેવ નિબ્બાનસુગતિહેતુત્તા મઙ્ગલન્તિ વેદિતબ્બા. ઇતો પરં તુ માતિકં અદસ્સેત્વા એવ યં યત્થ મઙ્ગલં, તં વવત્થપેત્વા તસ્સ મઙ્ગલત્તં વિભાવયિસ્સામાતિ.

નિટ્ઠિતા અસેવના ચ બાલાનન્તિ ઇમિસ્સા ગાથાય અત્થવણ્ણના.

પતિરૂપદેસવાસોચાતિગાથાવણ્ણના

૪. એવં ભગવા ‘‘બ્રૂહિ મઙ્ગલમુત્તમ’’ન્તિ એકં અજ્ઝેસિતોપિ અપ્પં યાચિતો બહુદાયકો ઉળારપુરિસો વિય એકાય ગાથાય તીણિ મઙ્ગલાનિ વત્વા તતો ઉત્તરિપિ દેવતાનં સોતુકામતાય મઙ્ગલાનમત્થિતાય યેસં યેસં યં યં અનુકુલં, તે તે સત્તે તત્થ તત્થ મઙ્ગલે નિયોજેતુકામતાય ચ ‘‘**પતિરૂપદેસવાસો ચા**’’તિઆદીહિ ગાથાહિ પુનપિ અનેકાનિ મઙ્ગલાનિ વત્તુમારદ્ધો. તત્થ પઠમગાથાય તાવ **પતિરૂપો**તિ અનુચ્છવિકો. **દેસો**તિ ગામોપિ નિગમોપિ નગરમ્પિ જનપદોપિ યો કોચિ સત્તાનં નિવાસો ઓકાસો. **વાસો**તિ તત્થ નિવાસો. **પુબ્બે**તિ પુરા અતીતાસુ જાતીસુ. **કતપુઞ્ઞતા**તિ ઉપચિતકુસલતા. **અત્તા**તિ ચિત્તં વુચ્ચતિ સકલો વા અત્તભાવો, **સમ્માપણિધી**તિ તસ્સ અત્તનો સમ્મા પણિધાનં નિયુઞ્જનં, ઠપનન્તિ વુત્તં હોતિ. સેસં વુત્તનયમેવાતિ. અયમેત્થ **પદવણ્ણના**.

અત્થવણ્ણના પન એવં વેદિતબ્બા – **પતિરૂપદેસવાસો** નામ યત્થ ચતસ્સો પરિસા વિચરન્તિ, દાનાદીનિ પુઞ્ઞકિરિયવત્થૂનિ વત્તન્તિ, નવઙ્ગં સત્થુ સાસનં દિબ્બતિ, તત્થ નિવાસો સત્તાનં પુઞ્ઞકિરિયાય પચ્ચયત્તા મઙ્ગલન્તિ વુચ્ચતિ. સીહળદીપપવિટ્ઠકેવટ્ટાદયો ચેત્થ નિદસ્સનં.

અપરો નયો – પતિરૂપદેસવાસો નામ ભગવતો બોધિમણ્ડપ્પદેસો ધમ્મચક્કવત્તિતપ્પદેસો દ્વાદસયોજનાય પરિસાય મજ્ઝે સબ્બતિત્થિયમતં ભિન્દિત્વા યમકપાટિહારિયદસ્સિતકણ્ડમ્બ રુક્ખમૂલપ્પદેસો દેવોરોહણપ્પદેસો,

યો વા પનઞ્ઞોપિ સાવત્થિરાજગહાદિ બુદ્ધાધિવાસપ્પદેસો, તત્થ નિવાસો સત્તાનં છઅનુત્તરિયપ્પટિલાભપચ્ચયતો મઙ્ગલન્તિ વુચ્ચતિ.

અપરો નયો (મહાવ॰ ૨૫૯) – પુરત્થિમાય દિસાય ગજઙ્ગલં નામ નિગમો, તસ્સ પરેન મહાસાલા, તતો પરં પચ્ચન્તિમા જનપદા, ઓરતો મજ્ઝે. દક્ખિણપુરત્થિમાય દિસાય સલ્લવતી નામ નદી, તતો પરં પચ્ચન્તિમા જનપદા, ઓરતો મજ્ઝે. દક્ખિણાય દિસાય સેતકણ્ણિકં નામ નિગમો, તતો પરં પચ્ચન્તિમા જનપદા, ઓરતો મજ્ઝે. પચ્છિમાય દિસાય **થૂણં** નામ બ્રાહ્મણગામો, તતો પરં પચ્ચન્તિમા જનપદા, ઓરતો મજ્ઝે. ઉત્તરાય દિસાય ઉસીરદ્ધજો નામ પબ્બતો, તતો પરં પચ્ચન્તિમા જનપદા, ઓરતો મજ્ઝે. અયં મજ્ઝિમદેસો આયામેન તીણિ યોજનસતાનિ, વિત્થારેન અડ્ઢતેય્યાનિ, પરિક્ખેપેન નવ યોજનસતાનિ હોન્તિ. એસો પતિરૂપદેસો નામ.

એત્થ ચતુન્નં મહાદીપાનં દ્વિસહસ્સાનં પરિત્તદીપાનઞ્ચ ઇસ્સરિયાધિપચ્ચકારકા ચક્કવત્તી ઉપ્પજ્જન્તિ, એકં અસઙ્ખ્યેય્યં કપ્પસતસહસ્સઞ્ચ પારમિયો પૂરેત્વા સારિપુત્તમોગ્ગલ્લાનાદયો મહાસાવકા ઉપ્પજ્જન્તિ, દ્વે અસઙ્ખ્યેય્યાનિ કપ્પસતસહસ્સઞ્ચ પારમિયો પૂરેત્વા પચ્ચેકબુદ્ધા, ચત્તારિ અટ્ઠ સોળસ વા અસઙ્ખ્યેય્યાનિ કપ્પસતસહસ્સઞ્ચ પારમિયો પૂરેત્વા સમ્માસમ્બુદ્ધા ઉપ્પજ્જન્તિ. તત્થ સત્તા ચક્કવત્તિરઞ્ઞો ઓવાદં ગહેત્વા પઞ્ચસુ સીલેસુ પતિટ્ઠાય સગ્ગપરાયણા હોન્તિ. તથા પચ્ચેકબુદ્ધાનં ઓવાદે પતિટ્ઠાય, સમ્માસમ્બુદ્ધાનં પન બુદ્ધસાવકાનં ઓવાદે પતિટ્ઠાય સગ્ગપરાયણા નિબ્બાનપરાયણા ચ હોન્તિ. તસ્મા તત્થ વાસો ઇમાસં સમ્પત્તીનં પચ્ચયતો મઙ્ગલન્તિ વુચ્ચતિ.

પુબ્બે કતપુઞ્ઞતા નામ અતીતજાતિયં બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધખીણાસવે આરબ્ભ ઉપચિતકુસલતા, સાપિ મઙ્ગલં. કસ્મા? બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધસમ્મુખતો દસ્સેત્વા બુદ્ધાનં બુદ્ધસાવકાનં વા સમ્મુખા સુતાય ચતુપ્પદિકાયપિ ગાથાય પરિયોસાને અરહત્તં પાપેતીતિ કત્વા. યો ચ મનુસ્સો પુબ્બે કતાધિકારો ઉસ્સન્નકુસલમૂલો હોતિ, સો તેનેવ કુસલમૂલેન વિપસ્સનં ઉપ્પાદેત્વા આસવક્ખયં પાપુણાતિ યથા રાજા મહાકપ્પિનો અગ્ગમહેસી ચ. તેન વુત્તં ''પુબ્બે ચ કતપુઞ્ઞતા મઙ્ગલ''ન્તિ.

અત્તસમ્માપણિધિ નામ ઇધેકચ્ચો અત્તાનં દુસ્સીલં સીલે પતિટ્ઠાપેતિ, અસ્સદ્ધં સદ્ધાસમ્પદાય પતિટ્ઠાપેતિ, મચ્છરિં ચાગસમ્પદાય પતિટ્ઠાપેતિ. અયં વુચ્ચતિ ''અત્તસમ્માપણિધી''તિ , એસો ચ મઙ્ગલં. કસ્મા? દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકવેરપ્પહાનવિવિધાનિસંસાધિગમહેતુતોતિ.

એવં ઇમિસ્સાપિ ગાથાય પતિરૂપદેસવાસો ચ, પુબ્બે ચ કતપુઞ્ઞતા, અત્તસમ્માપણિધી ચાતિ તીણિયેવ મઙ્ગલાનિ વુત્તાનિ. મઙ્ગલત્તઞ્ચ નેસં તત્થ તત્થ વિભાવિતમેવાતિ.

નિટ્ઠિતા પતિરૂપદેસવાસો ચાતિ ઇમિસ્સા ગાથાય અત્થવણ્ણના.

બાહુસચ્ચઞ્ચાતિગાથાવણ્ણના

૫. ઇદાનિ **બાહુસચ્ચઞ્ચા**તિ એત્થ **બાહુસચ્ચ**ન્તિ બહુસ્સુતભાવો. **સિપ્પ**ન્તિ યં કિઞ્ચિ હત્થકોસલ્લં. **વિનયો**તિ કાયવાચાચિત્તવિનયનં. **સુસિક્ખિતો**તિ સુટ્ઠુ સિક્ખિતો. **સુભાસિતા**તિ સુટ્ઠુ ભાસિતા. **યા**તિ અનિયતનિદ્દેસો. **વાચા**તિ ગિરા બ્યપ્પથો. સેસં વુત્તનયમેવાતિ. અયમેત્થ **પદવણ્ણના**.

અત્થવણ્ણના પન એવં વેદિતબ્બા – **બાહુસચ્ચં** નામ યં તં ‘‘સુતધરો હોતિ સુતસન્નિચયો’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૩૯; અ॰ નિ॰ ૪.૨૨) ચ ‘‘ઇધેકચ્ચસ્સ બહુકં સુતં હોતિ, સુત્તં ગેય્યં વેય્યાકરણ’’ન્તિ ચ (અ॰ નિ॰ ૪.૬) એવમાદિના નયેન સત્થુસાસનધરત્તં વણ્ણિતં, તં અકુસલપ્પહાનકુસલાધિગમહેતુતો અનુપુબ્બેન પરમત્થસચ્ચસચ્છિકિરિયાહેતુતો ચ મઙ્ગલન્તિ વુચ્ચતિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા –

‘‘સુતવા ચ ખો, ભિક્ખવે, અરિયસાવકો અકુસલં પજહતિ, કુસલં ભાવેતિ, સાવજ્જં પજહતિ, અનવજ્જં ભાવેતિ, સુદ્ધમત્તાનં પરિહરતી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૭.૬૭).

અપરમ્પિ વુત્તં –

‘‘ધતાનં ધમ્માનં અત્થમુપપરિક્ખતિ, અત્થં ઉપપરિક્ખતો ધમ્મા નિજ્ઝાનં ખમન્તિ, ધમ્મનિજ્ઝાનક્ખન્તિયા સતિ છન્દો જાયતિ, છન્દજાતો ઉસ્સહતિ, ઉસ્સહન્તો તુલયતિ , તુલયન્તો પદહતિ પદહન્તો કાયેન ચેવ પરમત્થસચ્ચં સચ્છિકરોતિ, પઞ્ઞાય ચ અતિવિજ્ઝ પસ્સતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૪૩૨).

અપિચ અગારિકબાહુસચ્ચમ્પિ યં અનવજ્જં, તં ઉભયલોકહિતસુખાવહનતો મઙ્ગલન્તિ વેદિતબ્બં.

સિપ્પં નામ અગારિકસિપ્પઞ્ચ અનગારિકસિપ્પઞ્ચ. તત્થ અગારિકસિપ્પં નામ યં પરૂપરોધવિરહિતં અકુસલવિવજ્જિતં મણિકારસુવણ્ણકારકમ્માદિકં, તં ઇધલોકત્થાવહનતો મઙ્ગલં. અનગારિકસિપ્પં નામ ચીવરવિચારણસિબ્બનાદિસમણપરિક્ખારાભિસઙ્ખરણં, યં તં ‘‘ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ યાનિ તાનિ સબ્રહ્મચારીનં ઉચ્ચાવચાનિ કિં કરણીયાનિ, તત્થ દક્ખો હોતી’’તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૩.૩૪૫; ૩૬૦; અ॰ નિ॰ ૧૦.૧૭) નયેન તત્થ તત્થ સંવણ્ણિતં, યં ‘‘નાથકરો ધમ્મો’’તિ ચ વુત્તં, તં અત્તનો ચ પરેસઞ્ચ ઉભયલોકહિતસુખાવહનતો મઙ્ગલન્તિ વેદિતબ્બં.

વિનયો નામ અગારિકવિનયો ચ અનગારિકવિનયો ચ. તત્થ અગારિકવિનયો નામ દસઅકુસલકમ્મપથવિરમણં, સો તત્થ સુસિક્ખિતો અસંકિલેસાપજ્જનેન આચારગુણવવત્થાનેન ચ ઉભયલોકહિતસુખાવહનતો મઙ્ગલં. અનગારિકવિનયો નામ સત્તાપત્તિક્ખન્ધઅનાપજ્જનં, સોપિ વુત્તનયેનેવ સુસિક્ખિતો, ચતુપારિસુદ્ધિસીલં વા અનગારિકવિનયો, સો યથા તત્થ પતિટ્ઠાય અરહત્તં પાપુણાતિ, એવં સિક્ખનેન સુસિક્ખિતો લોકિયલોકુત્તરસુખાધિગમહેતુતો મઙ્ગલન્તિ વેદિતબ્બો.

સુભાસિતા વાચા નામ મુસાવાદાદિદોસવિરહિતા. યથાહ ‘‘ચતૂહિ, ભિક્ખવે, અઙ્ગેહિ સમન્નાગતો વાચા સુભાસિતા હોતી’’તિ (સુ॰ નિ॰ સુભાસિતસુત્તં). અસમ્ફપ્પલાપા વાચા એવ વા સુભાસિતા. યથાહ –

‘‘સુભાસિતં ઉત્તમમાહુ સન્તો,
ધમ્મં ભણે નાધમ્મં તં દુતિયં;
પિયં ભણે નાપ્પિયં તં તતિયં,
સચ્ચં ભણે નાલિકં તં ચતુત્થ’’ન્તિ. (સુ॰ નિ॰ ૪૫૨);

અયમ્પિ ઉભયલોકહિતસુખાવહનતો મઙ્ગલન્તિ વેદિતબ્બા. યસ્મા ચ અયં વિનયપરિયાપન્ના એવ, તસ્મા વિનયગ્ગહણેન એતં અસઙ્ગણ્હિત્વા વિનયો સઙ્ગહેતબ્બો. અથ વા કિં ઇમિના પરિસ્સમેન પરેસં ધમ્મદેસનાદિવાચા ઇધ સુભાસિતા વાચાતિ વેદિતબ્બા. સા હિ યથા પતિરૂપદેસવાસો, એવં સત્તાનં ઉભયલોકહિતસુખનિબ્બાનાધિગમપચ્ચયતો મઙ્ગલન્તિ વુચ્ચતિ. આહ ચ –

''યં બુદ્ધો ભાસતિ વાચં, ખેમં નિબ્બાનપત્તિયા;
દુક્ખસ્સન્તકિરિયાય, સા વે વાચાનમુત્તમા''તિ. (સુ॰ નિ॰ ૪૫૬);

એવં ઇમિસ્સા ગાથાય બાહુસચ્ચં, સિપ્પં, વિનયો સુસિક્ખિતો, સુભાસિતા વાચાતિ ચત્તારિ મઙ્ગલાનિ વુત્તાનિ. મઙ્ગલત્તઞ્ચ નેસં તત્થ તત્થ વિભાવિતમેવાતિ.

નિટ્ઠિતા બાહુસચ્ચઞ્ચાતિ ઇમિસ્સા ગાથાય અત્થવણ્ણના.

માતાપિતુઉપટ્ઠાનન્તિગાથાવણ્ણના

૬. ઇદાનિ **માતાપિતુઉપટ્ઠાન**ન્તિ એત્થ માતુ ચ પિતુ ચાતિ **માતાપિતુ. ઉપટ્ઠાન**ન્તિ ઉપટ્ઠહનં. પુત્તાનઞ્ચ દારાનઞ્ચાતિ **પુત્તદારસ્સ** સઙ્ગણ્હનં **સઙ્ગહો**. ન આકુલા **અનાકુલા**. કમ્માનિ એવ **કમ્મન્તા**. સેસં વુત્તનયમેવાતિ અયં **પદવણ્ણના**.

અત્થવણ્ણના પન એવં વેદિતબ્બા – **માતા** નામ જનિકા વુચ્ચતિ, તથા **પિતા. ઉપટ્ઠાનં** નામ પાદધોવનસમ્બાહનુચ્છાદનન્હાપનેહિ ચતુપચ્ચયસમ્પદાનેન ચ ઉપકારકરણં. તત્થ યસ્મા માતાપિતરો બહૂપકારા પુત્તાનં અત્થકામા અનુકમ્પકા, યે પુત્તકે બહિ કીળિત્વા પંસુમક્ખિતસરીરકે આગતે દિસ્વા પંસું પુઞ્છિત્વા મત્થકં ઉપસિઙ્ઘાયન્તા પરિચુમ્બન્તા ચ સિનેહં ઉપ્પાદેન્તિ, વસ્સસતમ્પિ માતાપિતરો સીસેન પરિહરન્તા પુત્તા તેસં પતિકારં કાતું અસમત્થા. યસ્મા ચ તે આપાદકા પોસકા ઇમસ્સ લોકસ્સ દસ્સેતારો, બ્રહ્મસમ્મતા પુબ્બાચરિયસમ્મતા, તસ્મા તેસં ઉપટ્ઠાનં ઇધ પસંસં, પેચ્ચ સગ્ગસુખઞ્ચ આવહતિ. તેન મઙ્ગલન્તિ વુચ્ચતિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા –

''બ્રહ્માતિ માતાપિતરો, પુબ્બાચરિયાતિ વુચ્ચરે;
આહુનેય્યા ચ પુત્તાનં, પજાય અનુકમ્પકા.

''તસ્મા હિ ને નમસ્સેય્ય, સક્કરેય્ય ચ પણ્ડિતો;
અન્નેન અથ પાનેન, વત્થેન સયનેન ચ;
ઉચ્છાદનેન ન્હાપનેન, પાદાનં ધોવનેન ચ.

''તાય નં પારિચરિયાય, માતાપિતૂસુ પણ્ડિતા;
ઇધેવ નં પસંસન્તિ, પેચ્ચ સગ્ગે પમોદતી''તિ. (ઇતિવુ॰ ૧૦૬; જા॰ ૨.૨૦.૧૮૧-૧૮૩);

અપરો નયો – **ઉપટ્ઠાનં** નામ ભરણકિચ્ચકરણકુલવંસટ્ઠપનાદિપઞ્ચવિધં, તં પાપનિવારણાદિપઞ્ચવિધદિટ્ઠધમ્મિકહિતસુખહેતુતો મઙ્ગલન્તિ વેદિતબ્બં. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા –

‘‘‘પઞ્ચહિ ખો, ગહપતિપુત્ત, ઠાનેહિ પુત્તેન પુરત્થિમા દિસા માતાપિતરો પચ્ચુપટ્ઠાતબ્બા ભતો ને ભરિસ્સામિ, કિચ્ચં નેસં કરિસ્સામિ , કુલવંસં ઠપેસ્સામિ, દાયજ્જં પટિપજ્જિસ્સામિ, અથ વા પન પેતાનં કાલકતાનં દક્ખિણં અનુપ્પદસ્સામી’તિ. ઇમેહિ ખો, ગહપતિપુત્ત, પઞ્ચહિ ઠાનેહિ પુત્તેન પુરત્થિમા દિસા માતાપિતરો પચ્ચુપટ્ઠિતા પઞ્ચહિ ઠાનેહિ પુત્તં અનુકમ્પન્તિ, પાપા નિવારેન્તિ, કલ્યાણે નિવેસેન્તિ, સિપ્પં સિક્ખાપેન્તિ, પતિરૂપેન દારેન સંયોજેન્તિ, સમયે દાયજ્જં નિય્યાદેન્તી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૨૬૭).

અપિચ યો માતાપિતરો તીસુ વત્થૂસુ પસાદુપ્પાદનેન, સીલસમાદાપનેન, પબ્બજ્જાય વા ઉપટ્ઠહતિ, અયં માતાપિતુઉપટ્ઠાકાનં અગ્ગો. તસ્સ તં માતાપિતુઉપટ્ઠાનં માતાપિતૂહિ કતસ્સ ઉપકારસ્સ પચ્ચુપકારભૂતં અનેકેસં દિટ્ઠધમ્મિકાનં સમ્પરાયિકાનઞ્ચ અત્થાનં પદટ્ઠાનતો મઙ્ગલન્તિ વુચ્ચતિ.

પુત્તદારસ્સાતિ એત્થ અત્તતો જાતા પુત્તાપિ ધીતરોપિ **પુત્તા**ઇચ્ચેવ સઙ્ખ્યં ગચ્છન્તિ. **દારા**તિ વીસતિયા ભરિયાનં યા કાચિ ભરિયા. પુત્તા ચ દારા ચ પુત્તદારં, તસ્સ પુત્તદારસ્સ. **સઙ્ગહો**તિ સમ્માનનાદીહિ ઉપકારકરણં. તં સુસંવિહિતકમ્મન્તતાદિદિટ્ઠધમ્મિકહિતસુખહેતુતો મઙ્ગલન્તિ વેદિતબ્બં. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા – ‘‘પચ્છિમા દિસા પુત્તદારા વેદિતબ્બા’’તિ એત્થ ઉદ્દિટ્ઠં પુત્તદારં ભરિયાસદ્દેન સઙ્ગણ્હિત્વા ‘‘પઞ્ચહિ ખો, ગહપતિપુત્ત, ઠાનેહિ સામિકેન પચ્છિમા દિસા ભરિયા પચ્ચુપટ્ઠાતબ્બા સમ્માનનાય, અનવમાનનાય, અનતિ ચરિયાય, ઇસ્સરિયવોસ્સગ્ગેન, અલઙ્કારાનુપ્પદાનેન. ઇમેહિ ખો, ગહપતિપુત્ત, પઞ્ચહિ ઠાનેહિ સામિકેન પચ્છિમા દિસા ભરિયા પચ્ચુપટ્ઠિતા પઞ્ચહિ ઠાનેહિ સામિકં અનુકમ્પતિ, સુસંવિહિતકમ્મન્તા ચ હોતિ, સઙ્ગહિતપરિજના ચ, અનતિચારિની ચ, સમ્ભતઞ્ચ અનુરક્ખતિ દક્ખા ચ હોતિ અનલસા સબ્બકિચ્ચેસૂ’’તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૨૬૯).

અયં વા અપરો નયો – **સઙ્ગહો**તિ ધમ્મિકાહિ દાનપિયવાચાત્થચરિયાહિ સઙ્ગણ્હનં. સેય્યથિદં – ઉપોસથદિવસેસુ પરિબ્બયદાનં, નક્ખત્તદિવસેસુ નક્ખત્તદસ્સાપનં, મઙ્ગલદિવસેસુ મઙ્ગલકરણં, દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકેસુ અત્થેસુ ઓવાદાનુસાસનન્તિ. તં વુત્તનયેનેવ દિટ્ઠધમ્મિકહિતહેતુતો સમ્પરાયિકહિતહેતુતો દેવતાહિપિ નમસ્સનીયભાવહેતુતો ચ મઙ્ગલન્તિ વેદિતબ્બં. યથાહ સક્કો દેવાનમિન્દો –

‘‘યે ગહટ્ઠા પુઞ્ઞકરા, સીલવન્તો ઉપાસકા;
ધમ્મેન દારં પોસેન્તિ, તે નમસ્સામિ માતલી’’તિ. (સં॰નિ॰૧.૧.૨૬૪);

અનાકુલા કમ્મન્તા નામ કાલઞ્ઞુતાય પતિરૂપકારિતાય અનલસતાય ઉટ્ઠાનવીરિયસમ્પદાય, અબ્યસનીયતાય ચ કાલાતિક્કમનઅપ્પતિરૂપકરણસિથિલકરણાદિઆકુલભાવવિરહિતા કસિગોરક્ખવાણિજ્જાદયો કમ્મન્તા. એતે અત્તનો વા પુત્તદારસ્સ વા દાસકમ્મકરાનં વા બ્યત્તતાય એવં પયોજિતા દિટ્ઠેવ ધમ્મે ધનધઞ્ઞવુદ્ધિપટિલાભહેતુતો મઙ્ગલન્તિ વુચ્ચન્તિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા –

‘‘પતિરૂપકારી ધુરવા, ઉટ્ઠાતા વિન્દતે ધન’’ન્તિ ચ (સુ॰ નિ॰ ૧૮૫; સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૬).

‘‘ન દિવા સોપ્પસીલેન, રત્તિમુટ્ઠાનદેસ્સિના;
નિચ્ચં મત્તેન સોણ્ડેન, સક્કા આવસિતું ઘરં.

‘‘અતિસીતં અતિઉણ્હં, અતિસાયમિદં અહુ;

ઇતિ વિસ્સટ્ઠકમ્મન્તે, અત્થા અચ્ચેન્તિ માણવે.

‘‘યોધ સીતઞ્ચ ઉણ્હઞ્ચ, તિણા ભિય્યો ન મઞ્ઞતિ;
કરં પુરિસકિચ્ચાનિ, સો સુખં ન વિહાયતી’’તિ. (દી॰ નિ॰ ૩.૨૫૩);

‘‘ભોગે સંહરમાનસ્સ, ભમરસ્સેવ ઇરીયતો;
ભોગા સન્નિચયં યન્તિ, વમ્મિકોવૂપચીયતી’’તિ. ચ એવમાદિ (દી॰ નિ॰ ૩.૨૬૫);

એવં ઇમિસ્સા ગાથાય માતુઉપટ્ઠાનં, પિતુઉપટ્ઠાનં, પુત્તદારસ્સ સઙ્ગહો, અનાકુલા ચ કમ્મન્તાતિ ચત્તારિ મઙ્ગલાનિ વુત્તાનિ, પુત્તદારસ્સ સઙ્ગહં વા દ્વિધા કત્વા પઞ્ચ, માતાપિતુઉપટ્ઠાનં વા એકમેવ કત્વા તીણિ. મઙ્ગલત્તઞ્ચ નેસં તત્થ તત્થ વિભાવિતમેવાતિ.

નિટ્ઠિતા માતાપિતુઉપટ્ઠાનન્તિ ઇમિસ્સા ગાથાય અત્થવણ્ણના.

દાનઞ્ચાતિગાથાવણ્ણના

૭. ઇદાનિ **દાનઞ્ચા**તિ એત્થ દીયતે ઇમિનાતિ દાનં, અત્તનો સન્તકં પરસ્સ પટિપાદીયતીતિ વુત્તં હોતિ. ધમ્મસ્સ ચરિયા, ધમ્મા વા અનપેતા ચરિયા **ધમ્મચરિયા**. ઞાયન્તે ‘‘અમ્હાકં ઇમે’’તિ **ઞાતકા**. ન અવજ્જાનિ **અનવજ્જાનિ**, અનિન્દિતાનિ અગરહિતાનીતિ વુત્તં હોતિ. સેસં વુત્તનયમેવાતિ અયં **પદવણ્ણના**.

અત્થવણ્ણના પન એવં વેદિતબ્બા – **દાનં** નામ પરં ઉદ્દિસ્સ સુબુદ્ધિપુબ્બિકા અન્નાદિદસદાનવત્થુપરિચ્ચાગચેતના, તંસમ્પયુત્તો વા અલોભો. અલોભેન હિ તં વત્થું પરસ્સ પટિપાદેતિ, તેન વુત્તં ‘‘દીયતે ઇમિનાતિ દાન’’ન્તિ. તં બહુજનપિયમનાપતાદીનં દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકાનં ફલવિસેસાનં અધિગમહેતુતો મઙ્ગલન્તિ વુચ્ચતિ. ‘‘દાયકો, સીહ દાનપતિ, બહુનો જનસ્સ પિયો હોતિ મનાપો’’તિ એવમાદીનિ (અ॰ નિ॰ ૫.૩૪) ચેત્થ સુત્તાનિ અનુસ્સરિતબ્બાનિ.

અપરો નયો – દાનં નામ દુવિધં આમિસદાનં, ધમ્મદાનઞ્ચ, તત્થ **આમિસદાનં** વુત્તપ્પકારમેવ. ઇધલોકપરલોકદુક્ખક્ખયસુખાવહસ્સ પન સમ્માસમ્બુદ્ધપ્પવેદિતસ્સ ધમ્મસ્સ પરેસં હિતકામતાય દેસના **ધમ્મદાનં** , ઇમેસઞ્ચ દ્વિન્નં દાનાનં એતદેવ અગ્ગં. યથાહ –

‘‘સબ્બદાનં ધમ્મદાનં જિનાતિ,
સબ્બરસં ધમ્મરસો જિનાતિ;
સબ્બરતિં ધમ્મરતિ જિનાતિ,
તણ્હક્ખયો સબ્બદુક્ખં જિનાતી’’તિ. (ધ॰ પ॰ ૩૫૪);

તત્થ આમિસદાનસ્સ મઙ્ગલત્તં વુત્તમેવ. ધમ્મદાનં પન યસ્મા અત્થપટિસંવેદિતાદીનં ગુણાનં પદટ્ઠાનં, તસ્મા મઙ્ગલન્તિ વુચ્ચતિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા –

‘‘યથા યથા, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ યથાસુતં યથાપરિયત્તં ધમ્મં વિત્થારેન પરેસં દેસેતિ, તથા તથા સો તસ્મિં ધમ્મે અત્થપટિસંવેદી ચ હોતિ ધમ્મપટિસંવેદી ચા’’તિ એવમાદિ (અ॰ નિ॰ ૫.૨૬).

ધમ્મચરિયા નામ દસકુસલકમ્મપથચરિયા. યથાહ – ‘‘તિવિધા ખો ગહપતયો કાયેન ધમ્મચરિયા સમચરિયા હોતી’’તિ એવમાદિ. સા પનેસા ધમ્મચરિયા સગ્ગલોકૂપપત્તિહેતુતો મઙ્ગલન્તિ વેદિતબ્બા. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા – ‘‘ધમ્મચરિયાસમચરિયાહેતુ ખો ગહપતયો એવમિધેકચ્ચે સત્તા કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા સુગતિં સગ્ગં લોકં ઉપપજ્જન્તી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૩૯).

ઞાતકા નામ માતિતો વા પિતિતો વા યાવ સત્તમા પિતામહયુગા સમ્બન્ધા. તેસં ભોગપારિજુઞ્ઞેન વા બ્યાધિપારિજુઞ્ઞેન વા અભિહતાનં અત્તનો સમીપં આગતાનં યથાબલં ઘાસચ્છાદનધનધઞ્ઞાદીહિ સઙ્ગહો પસંસાદીનં દિટ્ઠધમ્મિકાનં સુગતિગમનાદીનઞ્ચ સમ્પરાયિકાનં વિસેસાધિગમાનં હેતુતો મઙ્ગલન્તિ વુચ્ચતિ.

અનવજ્જાનિ કમ્માનિ નામ ઉપોસથઙ્ગસમાદાનવેય્યાવચ્ચકરણઆરામવનરોપનસેતુકરણાદીનિ કાયવચીમનોસુચરિતકમ્માનિ. તાનિ હિ નાનપ્પકારહિતસુખાધિગમહેતુતો મઙ્ગલન્તિ વુચ્ચન્તિ. ‘‘ઠાનં ખો પનેતં, વિસાખે, વિજ્જતિ યં ઇધેકચ્ચો ઇત્થી વા પુરિસો વા અટ્ઠઙ્ગસમન્નાગતં ઉપોસથં ઉપવસિત્વા કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા ચાતુમહારાજિકાનં દેવાનં સહબ્યતં ઉપપજ્જેય્યા’’તિ એવમાદીનિ ચેત્થ સુત્તાનિ (અ॰ નિ॰ ૮.૪૩) અનુસ્સરિતબ્બાનિ.

એવં ઇમિસ્સા ગાથાય દાનઞ્ચ, ધમ્મચરિયા ચ, ઞાતકાનઞ્ચ સઙ્ગહો, અનવજ્જાનિ કમ્માનીતિ ચત્તારિ મઙ્ગલાનિ વુત્તાનિ. મઙ્ગલત્તઞ્ચ નેસં તત્થ તત્થ વિભાવિતમેવાતિ.

નિટ્ઠિતા દાનઞ્ચાતિ ઇમિસ્સા ગાથાય અત્થવણ્ણના.

આરતીતિગાથાવણ્ણના

૮. ઇદાનિ **આરતી વિરતી**તિ એત્થ **આરતી**તિ આરમણં, **વિરતી**તિ વિરમણં, વિરમન્તિ વા એતાય સત્તાતિ વિરતિ. **પાપા**તિ અકુસલા. મદનીયટ્ઠેન મજ્જં, મજ્જસ્સ પાનં મજ્જપાનં, તતો **મજ્જપાના**. સંયમનં **સંયમો** અપ્પમજ્જનં **અપ્પમાદો**. **ધમ્મેસૂ**તિ કુસલેસુ. સેસં વુત્તનયમેવાતિ અયં **પદવણ્ણના**.

અત્થવણ્ણના પન એવં વેદિતબ્બા – **આરતિ** નામ પાપે આદીનવદસ્સાવિનો મનસા એવ અનભિરતિ. **વિરતિ** નામ કમ્મદ્વારવસેન કાયવાચાહિ વિરમણં, સા ચેસા વિરતિ નામ સમ્પત્તવિરતિ, સમાદાનવિરતિ, સમુચ્છેદવિરતીતિ તિવિધા હોતિ, તત્થ યા કુલપુત્તસ્સ અત્તનો જાતિં વા કુલં વા ગોત્તં વા પટિચ્ચ ‘‘ન મે એતં પતિરૂપં, ય્વાહં ઇમં પાણં હનેય્યં, અદિન્નં આદિયેય્ય’’ન્તિઆદિના નયેન સમ્પત્તવત્થુતો વિરતિ, અયં **સમ્પત્તવિરતિ** નામ. સિક્ખાપદસમાદાનવસેન પવત્તા **સમાદાનવિરતિ** નામ, યસ્સા પવત્તિતો પભુતિ કુલપુત્તો પાણાતિપાતાદીનિ ન કરોતિ. અરિયમગ્ગસમ્પયુત્તા **સમુચ્છેદવિરતિ** નામ, યસ્સા પવત્તિતો પભુતિ અરિયસાવકસ્સ પઞ્ચ ભયાનિ વેરાનિ વૂપસન્તાનિ હોન્તિ. **પાપં** નામ યં તં ‘‘પાણાતિપાતો ખો, ગહપતિપુત્ત, કમ્મકિલેસો, અદિન્નાદાનં…પે॰… કામેસુમિચ્છાચારો…પે॰… મુસાવાદો’’તિ એવં વિત્થારેત્વા –

‘‘પાણાતિપાતો અદિન્નાદાનં, મુસાવાદો ચ વુચ્ચતિ;

પરદારગમનઞ્ચેવ, નપ્પસંસન્તિ પણ્ડિતા''તિ. (દી॰ નિ॰ ૩.૨૪૫) –

એવં ગાથાય સઙ્ગહિતં કમ્મકિલેસસઙ્ખાતં ચતુબ્બિધં અકુસલં, તતો પાપા. સબ્બાપેસા આરતિ ચ વિરતિ ચ દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકભયવેરપ્પહાનાદિનાનપ્પકારવિસેસાધિગમહેતુતો મઙ્ગલન્તિ વુચ્ચતિ. ''પાણાતિપાતા પટિવિરતો ખો, ગહપતિપુત્ત, અરિયસાવકો''તિઆદીનિ ચેત્થ સુત્તાનિ અનુસ્સરિતબ્બાનિ.

મજ્જપાના સંયમો નામ પુબ્બે વુત્તસુરામેરયમજ્જપ્પમાદટ્ઠાના વેરમણિયા એવેતં અધિવચનં. યસ્મા પન મજ્જપાયી અત્થં ન જાનાતિ, ધમ્મં ન જાનાતિ, માતુ અન્તરાયં કરોતિ, પિતુ બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધતથાગતસાવકાનમ્પિ અન્તરાયં કરોતિ, દિટ્ઠેવ ધમ્મે ગરહં સમ્પરાયે દુગ્ગતિં અપરાપરિયે ઉમ્માદઞ્ચ પાપુણાતિ. મજ્જપાના પન સંયમો તેસં દોસાનં વૂપસમં તબ્બિપરીતગુણસમ્પદઞ્ચ પાપુણાતિ. તસ્મા અયં મજ્જપાના સંયમો મઙ્ગલન્તિ વેદિતબ્બો.

કુસલેસુ ધમ્મેસુ **અપ્પમાદો** નામ ''કુસલાનં વા ધમ્માનં ભાવનાય અસક્કચ્ચકિરિયતા, અસાતચ્ચકિરિયતા, અનટ્ઠિતકિરિયતા, ઓલીનવુત્તિતા, નિક્ખિત્તછન્દતા, નિક્ખિત્તધુરતા, અનાસેવના, અભાવના, અબહુલીકમ્મં, અનધિટ્ઠાનં, અનનુયોગો, પમાદો. યો એવરૂપો પમાદો પમજ્જના પમજ્જિતત્તં, અયં વુચ્ચતિ પમાદો''તિ (વિભ॰ ૮૪૬). એત્થ વુત્તસ્સ પમાદસ્સ પટિપક્ખવસેન અત્થતો કુસલેસુ ધમ્મેસુ સતિયા અવિપ્પવાસો વેદિતબ્બો. સો નાનપ્પકારકુસલાધિગમહેતુતો અમતાધિગમહેતુતો ચ મઙ્ગલન્તિ વુચ્ચતિ . તત્થ ''અપ્પમત્તસ્સ આતાપિનો''તિ ચ (મ॰ નિ॰ ૨.૧૮; અ॰ નિ॰ ૫.૨૬), ''અપ્પમાદો અમતં પદ''ન્તિ ચ, એવમાદિ (ધ॰ પ॰ ૨૧) સત્થુ સાસનં અનુસ્સરિતબ્બં.

એવં ઇમિસ્સા ગાથાય પાપા વિરતિ, મજ્જપાના સંયમો, કુસલેસુ ધમ્મેસુ અપ્પમાદોતિ તીણિ મઙ્ગલાનિ વુત્તાનિ. મઙ્ગલત્તઞ્ચ નેસં તત્થ તત્થ વિભાવિતમેવાતિ.

નિટ્ઠિતા આરતીતિ ઇમિસ્સા ગાથાય અત્થવણ્ણના.

ગારવોચાતિગાથાવણ્ણના

૯. ઇદાનિ **ગારવો ચા**તિ એત્થ **ગારવો**તિ ગરુભાવો. **નિવાતો**તિ નીચવુત્તિતા. **સન્તુટ્ઠી**તિ સન્તોસો . કતસ્સ જાનનતા **કતઞ્ઞુતા. કાલેના**તિ ખણેન સમયેન. ધમ્મસ્સ સવનં **ધમ્મસ્સવનં**. સેસં વુત્તનયમેવાતિ અયં **પદવણ્ણના.**

અત્થવણ્ણના પન એવં વેદિતબ્બા – **ગારવો** નામ ગરુકારપ્પયોગારહેસુ બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધતથાગતસાવકઆચરિયુપજ્ઝાયમાતાપિતુજેટ્ઠકભાતિકભગિનીઆદીસુ યથાનુરૂપં ગરુકારો ગરુકરણં સગારવતા. સ ચાયં ગારવો યસ્મા સુગતિગમનાદીનં હેતુ. યથાહ –

> ''ગરુકાતબ્બં ગરું કરોતિ, માનેતબ્બં માનેતિ, પૂજેતબ્બં પૂજેતિ. સો તેન કમ્મેન એવં સમત્તેન એવં સમાદિન્નેન કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા સુગતિં સગ્ગં લોકં ઉપપજ્જતિ. નો ચે કાયસ્સ...પે॰... ઉપપજ્જતિ, સચે મનુસ્સત્તં આગચ્છતિ, યત્થ યત્થ પચ્ચાજાયતિ, ઉચ્ચાકુલીનો હોતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૨૯૫).

યથા ચાહ – ''સત્તિમે, ભિક્ખવે, અપરિહાનિયા ધમ્મા. કતમે સત્ત? સત્થુગારવતા''તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૭.૩૩), તસ્મા મઙ્ગલન્તિ વુચ્ચતિ.

નિવાતો નામ નીચમનતા નિવાતવુત્તિતા, યાય સમન્નાગતો પુગ્ગલો નિહતમાનો નિહતદપ્પો પાદપુઞ્છનકચોળસદિસો છિન્નવિસાણઉસભસમો ઉદ્ધટદાઠસપ્પસમો ચ હુત્વા સણ્હો સખિલો સુખસમ્ભાસો હોતિ, અયં નિવાતો. સ્વાયં યસાદિગુણપ્પટિલાભહેતુતો મઙ્ગલન્તિ વુચ્ચતિ. આહ ચ ''નિવાતવુત્તિ અત્થદ્ધો, તાદિસો લભતે યસ''ન્તિ એવમાદિ (દી॰ નિ॰ ૩.૨૭૩).

સન્તુટ્ઠિ નામ ઇતરીતરપચ્ચયસન્તોસો, સો દ્વાદસવિધો હોતિ. સેય્યથિદં – ચીવરે યથાલાભસન્તોસો, યથાબલસન્તોસો, યથાસારુપ્પસન્તોસોતિ તિવિધો. એવં પિણ્ડપાતાદીસુ.

તસ્સાયં પભેદવણ્ણના – ઇધ ભિક્ખુ ચીવરં લભતિ સુન્દરં વા અસુન્દરં વા. સો તેનેવ યાપેતિ, અઞ્ઞં ન પત્થેતિ, લભન્તોપિ ન ગણ્હાતિ, અયમસ્સ ચીવરે **યથાલાભસન્તોસો**. અથ પન ભિક્ખુ આબાધિકો હોતિ, ગરું ચીવરં પારુપન્તો ઓણમતિ વા કિલમતિ વા, સો સભાગેન ભિક્ખુના સદ્ધિં તં પરિવત્તેત્વા લહુકેન યાપેન્તોપિ સન્તુટ્ઠોવ હોતિ, અયમસ્સ ચીવરે **યથાબલસન્તોસો**. અપરો ભિક્ખુ પણીતપચ્ચયલાભી હોતિ, સો પટ્ટચીવરાદીનં અઞ્ઞતરં મહગ્ઘં ચીવરં લભિત્વા ''ઇદં થેરાનં ચિરપબ્બજિતાનં બહુસ્સુતાનઞ્ચ અનુરૂપ''ન્તિ તેસં દત્વા અત્તના સઙ્કારકૂટા વા અઞ્ઞતો વા કુતોચિ નન્તકાનિ ઉચ્ચિનિત્વા સઙ્ઘાટિં કરિત્વા ધારેન્તોપિ સન્તુટ્ઠોવ હોતિ, અયમસ્સ ચીવરે **યથાસારુપ્પસન્તોસો**.

ઇધ પન ભિક્ખુ પિણ્ડપાતં લભતિ લૂખં વા પણીતં વા, સો તેનેવ યાપેતિ, અઞ્ઞં ન પત્થેતિ, લભન્તોપિ ન ગણ્હાતિ, અયમસ્સ પિણ્ડપાતે **યથાલાભસન્તોસો**. અથ પન ભિક્ખુ આબાધિકો હોતિ, લૂખં પિણ્ડપાતં ભુઞ્જિત્વા ગાળ્હં રોગાતઙ્કં પાપુણાતિ, સો તં સભાગસ્સ ભિક્ખુનો દત્વા તસ્સ હત્થતો સપ્પિમધુખીરાદીનિ ભુઞ્જિત્વા સમણધમ્મં કરોન્તોપિ સન્તુટ્ઠોવ હોતિ, અયમસ્સ પિણ્ડપાતે **યથાબલસન્તોસો**. અપરો ભિક્ખુ પણીતં પિણ્ડપાતં લભતિ, સો ''અયં પિણ્ડપાતો થેરાનં ચિરપબ્બજિતાનં અઞ્ઞેસઞ્ચ પણીતપિણ્ડપાતં વિના અયાપેન્તાનં સબ્રહ્મચારીનં અનુરૂપો''તિ તેસં દત્વા અત્તના પિણ્ડાય ચરિત્વા મિસ્સકાહારં ભુઞ્જન્તોપિ સન્તુટ્ઠોવ હોતિ, અયમસ્સ પિણ્ડપાતે **યથાસારુપ્પસન્તોસો**.

ઇધ પન ભિક્ખુનો સેનાસનં પાપુણાતિ. સો તેનેવ સન્તુસ્સતિ, પુન અઞ્ઞં સુન્દરતરમ્પિ પાપુણન્તં ન ગણ્હાતિ, અયમસ્સ સેનાસને **યથાલાભસન્તોસો**. અથ પન ભિક્ખુ આબાધિકો હોતિ, નિવાતસેનાસને વસન્તો અતિવિય પિત્તરોગાદીહિ આતુરીયતિ. સો તં સભાગસ્સ ભિક્ખુનો દત્વા તસ્સ પાપુણને સવાતે સીતલસેનાસને વસિત્વા સમણધમ્મં કરોન્તોપિ સન્તુટ્ઠોવ હોતિ, અયમસ્સ સેનાસને **યથાબલસન્તોસો**. અપરો ભિક્ખુ સુન્દરં સેનાસનં પત્તમ્પિ ન સમ્પટિચ્છતિ ''સુન્દરસેનાસનં પમાદટ્ઠાનં, તત્ર નિસિન્નસ્સ થિનમિદ્ધં ઓક્કમતિ, નિદ્દાભિભૂતસ્સ ચ પુન પટિબુજ્ઝતો કામવિતક્કો સમુદાચરતી''તિ. સો તં પટિક્ખિપિત્વા અજ્ઝોકાસરુક્ખમૂલપણ્ણકુટીસુ યત્થ કત્થચિ નિવસન્તોપિ સન્તુટ્ઠોવ હોતિ, અયમસ્સ સેનાસને **યથાસારુપ્પસન્તોસો**.

ઇધ પન ભિક્ખુ ભેસજ્જં લભતિ હરીતકં વા આમલકં વા. સો તેનેવ યાપેતિ, અઞ્ઞેહિ લદ્ધસપ્પિમધુફાણિતાદિમ્પિ ન પત્થેતિ, લભન્તોપિ ન ગણ્હાતિ, અયમસ્સ ગિલાનપચ્ચયે **યથાલાભસન્તોસો**. અથ

પન ભિક્ખુ આબાધિકો હોતિ, તેલેનત્થિકો ફાણિતં લભતિ, સો તં સભાગસ્સ ભિક્ખુનો દત્વા તસ્સ હત્થતો તેલેન ભેસજ્જં કત્વા સમણધમ્મં કરોન્તોપિ સન્તુટ્ઠોવ હોતિ, અયમસ્સ ગિલાનપચ્ચયે **યથાબલસન્તોસો**. અપરો ભિક્ખુ એકસ્મિં ભાજને પૂતિમુત્તહરીતકં ઠપેત્વા એકસ્મિં ચતુમધુરં ''ગણ્હથ, ભન્તે, યદિચ્છસી''તિ વુચ્ચમાનો સચસ્સ તેસં દ્વિન્નમઞ્ઞતરેનપિ બ્યાધિ વૂપસમ્મતિ, અથ ''પૂતિમુત્તહરીતકં નામ બુદ્ધાદીહિ વણ્ણિત''ન્તિ ચ ''પૂતિમુત્તભેસજ્જં નિસ્સાય પબ્બજ્જા, તત્થ તે યાવજીવં ઉસ્સાહો કરણીયોતિ વુત્ત''ન્તિ (મહાવ॰ ૧૨૮) ચ ચિન્તેન્તો ચતુમધુરભેસજ્જં પટિક્ખિપિત્વા પૂતિમુત્તહરીતકેન ભેસજ્જં કરોન્તોપિ પરમસન્તુટ્ઠોવ હોતિ. અયમસ્સ ગિલાનપચ્ચયે **યથાસારુપ્પસન્તોસો**.

એવંપભેદો સબ્બોપેસો સન્તોસો સન્તુટ્ઠીતિ વુચ્ચતિ. સા અત્રિચ્છતામહિચ્છતાપાપિચ્છતાદીનં પાપધમ્માનં પહાનાધિગમહેતુતો, સુગતિહેતુતો, અરિયમગ્ગસમ્ભારભાવતો, ચાતુદ્દિસાદિભાવહેતુતો ચ મઙ્ગલન્તિ વેદિતબ્બા. આહ ચ –

''ચાતુદ્દિસો અપ્પટિઘો ચ હોતિ,
સન્તુસ્સમાનો ઇતરીતરેના''તિ. એવમાદિ (સુ॰ નિ॰ ૪૨);

કતઞ્ઞુતા નામ અપ્પસ્સ વા બહુસ્સ વા યેન કેનચિ કતસ્સ ઉપકારસ્સ પુનપ્પુનં અનુસ્સરણભાવેન જાનનતા. અપિચ નેરયિકાદિદુક્ખપરિત્તાણતો પુઞ્ઞાનિ એવ પાણીનં બહૂપકારાનિ, તતો તેસમ્પિ ઉપકારાનુસ્સરણતા કતઞ્ઞુતાતિ વેદિતબ્બા. સા સપ્પુરિસેહિ પસંસનીયાદિનાનપ્પકારવિસેસાધિગમહેતુતો મઙ્ગલન્તિ વુચ્ચતિ. આહ ચ ''દ્વેમે, ભિક્ખવે, પુગ્ગલા દુલ્લભા લોકસ્મિં. કતમે દ્વે? યો ચ પુબ્બકારી યો ચ કતઞ્ઞૂ કતવેદી''તિ (અ॰ નિ॰ ૨.૧૨૦).

કાલેન ધમ્મસ્સવનં નામ યસ્મિં કાલે ઉદ્ધચ્ચસહગતં ચિત્તં હોતિ, કામવિતક્કાદીનં વા અઞ્ઞતરેન અભિભૂતં, તસ્મિં કાલે તેસં વિનોદનત્થં ધમ્મસ્સવનં. અપરે આહુ ''પઞ્ચમે પઞ્ચમે દિવસે ધમ્મસ્સવનં કાલેન ધમ્મસ્સવનં નામ. યથાહ આયસ્મા અનુરુદ્ધો 'પઞ્ચાહિકં ખો પન મયં, ભન્તે, સબ્બરત્તિં ધમ્મિયા કથાય સન્નિસીદામા'''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૨૭; મહાવ॰ ૪૬૬).

અપિચ યસ્મિં કાલે કલ્યાણમિત્તે ઉપસઙ્કમિત્વા સક્કા હોતિ અત્તનો કઙ્ખાવિનોદકં ધમ્મં સોતું, તસ્મિં કાલેપિ ધમ્મસ્સવનં કાલેન ધમ્મસ્સવનન્તિ વેદિતબ્બં. યથાહ ''તે કાલેન કાલં ઉપસઙ્કમિત્વા પરિપુચ્છતિ પરિપઞ્હતી''તિઆદિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૫૮). તદેતં કાલેન ધમ્મસ્સવનં નીવરણપ્પહાનચતુરાનિસંસઆસવક્ખયાદિનાનપ્પકારવિસેસાધિગમહેતુતો મઙ્ગલન્તિ વેદિતબ્બં. વુત્તઞ્હેતં –

''યસ્મિં , ભિક્ખવે, સમયે અરિયસાવકો અટ્ઠિં કત્વા મનસિ કત્વા સબ્બં ચેતસા સમન્નાહરિત્વા ઓહિતસોતો ધમ્મં સુણાતિ, પઞ્ચસ્સ નીવરણા તસ્મિં સમયે ન હોન્તી''તિ ચ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૧૯).

''સોતાનુગતાનં, ભિક્ખવે, ધમ્માનં...પે॰... સુપ્પટિવિદ્ધાનં ચત્તારો આનિસંસા પાટિકઙ્ખા''તિ ચ (અ॰ નિ॰ ૪.૧૯૧).

‘‘ચત્તારોમે, ભિક્ખવે, ધમ્મા કાલેન કાલં સમ્મા ભાવિયમાના સમ્મા અનુપરિવત્તિયમાના અનુપુબ્બેન આસવાનં ખયં પાપેન્તિ. કતમે ચત્તારો? કાલેન ધમ્મસ્સવન’’ન્તિ ચ એવમાદિ (અ॰ નિ॰ ૪.૧૪૭).

એવં ઇમિસ્સા ગાથાય ગારવો, નિવાતો, સન્તુટ્ઠિ, કતઞ્ઞુતા, કાલેન ધમ્મસ્સવનન્તિ પઞ્ચ મઙ્ગલાનિ વુત્તાનિ. મઙ્ગલત્તઞ્ચ નેસં તત્થ તત્થ વિભાવિતમેવાતિ.

નિટ્ઠિતા ગારવો ચાતિ ઇમિસ્સા ગાથાય અત્થવણ્ણના.

ખન્તીચાતિગાથાવણ્ણના

૧૦. ઇદાનિ **ખન્તી ચા**તિ એત્થ ખમનં **ખન્તિ**. પદક્ખિણગ્ગાહિતાય સુખં વચો અસ્મિન્તિ સુવચો, સુવચસ્સ કમ્મં સોવચસ્સં, સોવચસ્સસ્સ ભાવો **સોવચસ્સતા**. કિલેસાનં સમિતત્તા **સમણા**. **દસ્સન**ન્તિ પેક્ખનં. ધમ્મસ્સ સાકચ્છા **ધમ્મસાકચ્છા**. સેસં વુત્તનયમેવાતિ. અયં **પદવણ્ણના**.

અત્થવણ્ણના પન એવં વેદિતબ્બા – **ખન્તિ** નામ અધિવાસનક્ખન્તિ, તાય સમન્નાગતો ભિક્ખુ દસહિ અક્કોસવત્થૂહિ અક્કોસન્તે વધબન્ધાદીહિ વા વિહેસન્તે પુગ્ગલે અસુણન્તો વિય અપસ્સન્તો વિય ચ નિબ્બિકારો હોતિ ખન્તિવાદી વિય. યથાહ –

‘‘અહુ અતીતમદ્ધાનં, સમણો ખન્તિદીપનો;
તં ખન્તિયાયેવ ઠિતં, કાસિરાજા અછેદયી’’તિ. (જા॰ ૧.૪.૫૧);

ભદ્રકતો વા મનસિ કરોતિ તતો ઉત્તરિ અપરાધાભાવેન આયસ્મા પુણ્ણત્થેરો વિય. યથાહ સો –

‘‘સચે મં, ભન્તે, સુનાપરન્તકા મનુસ્સા અક્કોસિસ્સન્તિ પરિભાસિસ્સન્તિ, તત્થ મે એવં ભવિસ્સતિ ‘ભદ્દકા વતિમે સુનાપરન્તકા મનુસ્સા, સુભદ્દકા વતિમે સુનાપરન્તકા મનુસ્સા, યં મે નયિમે પાણિના પહારં દેન્તી’’’તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૩.૩૯૬; સં॰ નિ॰ ૪.૮૮).

યાય ચ સમન્નાગતો ઇસીનમ્પિ પસંસનીયો હોતિ. યથાહ સરભઙ્ગો ઇસિ –

‘‘કોધં વધિત્વા ન કદાચિ સોચતિ,
મક્ખપ્પહાનં ઇસયો વણ્ણયન્તિ;
સબ્બેસં વુત્તં ફરુસં ખમેથ,
એતં ખન્તિં ઉત્તમમાહુ સન્તો’’તિ. (જા॰ ૨.૧૭.૬૪);

દેવતાનમ્પિ પસંસનીયો હોતિ. યથાહ સક્કો દેવાનમિન્દો –

‘‘યો હવે બલવા સન્તો, દુબ્બલસ્સ તિતિક્ખતિ;
તમાહુ પરમં ખન્તિં, નિચ્ચં ખમતિ દુબ્બલો’’તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૨૫૦-૨૫૧);

બુદ્ધાનમ્પિ પસંસનીયો હોતિ. યથાહ ભગવા –

“અક્કોસં વધબન્ધઞ્ચ, અદુટ્ઠો યો તિતિક્ખતિ;
ખન્તીબલં બલાણીકં, તમહં બ્રૂમિ બ્રાહ્મણ”ન્તિ. (ધ॰ પ॰ ૩૯૯);

સા પનેસા ખન્તિ એતેસઞ્ચ ઇધ વણ્ણિતાનં અઞ્ઞેસઞ્ચ ગુણાનં અધિગમહેતુતો મઙ્ગલન્તિ વેદિતબ્બા.

સોવચસ્સતા નામ સહધમ્મિકં વુચ્ચમાને વિક્ખેપં વા તુણ્હીભાવં વા ગુણદોસચિન્તનં વા અનાપજ્જિત્વા અતિવિય આદરઞ્ચ ગારવઞ્ચ નીચમનતઞ્ચ પુરક્ખત્વા સાધૂતિ વચનકરણતા. સા સબ્રહ્મચારીનં સન્તિકા ઓવાદાનુસાસનિપ્પટિલાભહેતુતો દોસપ્પહાનગુણાધિગમહેતુતો ચ મઙ્ગલન્તિ વુચ્ચતિ.

સમણાનં દસ્સનં નામ ઉપસમિતકિલેસાનં ભાવિતકાયવચીચિત્તપઞ્ઞાનં ઉત્તમદમથસમથસમન્નાગતાનં પબ્બજિતાનં ઉપસઙ્કમનુપટ્ઠાનાનુસ્સરણસ્સવનદસ્સનં, સબ્બમ્પિ ઓમકદેસનાય દસ્સનન્તિ વુત્તં, તં મઙ્ગલન્તિ વેદિતબ્બં. કસ્મા? બહૂપકારત્તા. આહ ચ “દસ્સનમ્પહં, ભિક્ખવે, તેસં ભિક્ખૂનં બહૂપકારં વદામી”તિઆદિ (ઇતિવુ॰ ૧૦૪). યતો હિતકામેન કુલપુત્તેન સીલવન્તે ભિક્ખૂ ઘરદ્વારં સમ્પત્તે દિસ્વા યદિ દેય્યધમ્મો અત્થિ, યથાબલં દેય્યધમ્મેન પતિમાનેતબ્બા. યદિ નત્થિ, પઞ્ચપતિટ્ઠિતં કત્વા વન્દિતબ્બા. તસ્મિમ્પિ અસમ્પજ્જમાને અઞ્જલિં પગ્ગહેત્વા નમસ્સિતબ્બા, તસ્મિમ્પિ અસમ્પજ્જમાને પસન્નચિત્તેન પિયચક્ખૂહિ સમ્પસ્સિતબ્બા. એવં દસ્સનમૂલકેનપિ હિ પુઞ્ઞેન અનેકાનિ જાતિસહસ્સાનિ ચક્ખુમ્હિ રોગો વા દાહો વા ઉસ્સદા વા પિળકા વા ન હોન્તિ, વિપ્પસન્નપઞ્ચવણ્ણસસ્સિરિકાનિ હોન્તિ ચક્ખૂનિ રતનવિમાને ઉગ્ઘાટિતમણિકવાટસદિસાનિ, સતસહસ્સકપ્પમત્તં દેવેસુ ચ મનુસ્સેસુ ચ સમ્પત્તીનં લાભી હોતિ. અનચ્છરિયઞ્ચેતં, યં મનુસ્સભૂતો સપ્પઞ્ઞજાતિકો સમ્મા પવત્તિતેન સમણદસ્સનમયેન પુઞ્ઞેન એવરૂપં વિપાકસમ્પત્તિં અનુભવેય્ય, યત્થ તિરચ્છાનગતાનમ્પિ કેવલં સદ્ધામત્તકેન કતસ્સ સમણદસ્સનસ્સ એવં વિપાકસમ્પત્તિં વણ્ણયન્તિ.

“ઉલૂકો મણ્ડલક્ખિકો, વેદિયકે ચિરદીઘવાસિકો;
સુખિતો વત કોસિયો અયં, કાલુટ્ઠિતં પસ્સતિ બુદ્ધવરં.

“મયિ ચિત્તં પસાદેત્વા, ભિક્ખુસઙ્ઘે અનુત્તરે;
કપ્પાનં સતસહસ્સાનિ, દુગ્ગતેસો ન ગચ્છતિ.

“સ દેવલોકા ચવિત્વા, કુસલકમ્મેન ચોદિતો;
ભવિસ્સતિ અનન્તઞાણો, સોમનસ્સોતિ વિસ્સુતો”તિ. (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૪૪);

કાલેન ધમ્મસાકચ્છા નામ પદોસે વા પચ્ચૂસે વા દ્વે સુત્તન્તિકા ભિક્ખૂ અઞ્ઞમઞ્ઞં સુત્તન્તં સાકચ્છન્તિ, વિનયધરા વિનયં, આભિધમ્મિકા અભિધમ્મં, જાતકભાણકા જાતકં, અટ્ઠકથિકા અટ્ઠકથં, લીનુદ્ધતવિચિકિચ્છાપરેતચિત્તવિસોધનત્થં વા તમ્હિ તમ્હિ કાલે સાકચ્છન્તિ, અયં કાલેન ધમ્મસાકચ્છા. સા આગમબ્યત્તિઆદીનં ગુણાનં હેતુતો મઙ્ગલન્તિ વુચ્ચતીતિ.

એવં ઇમિસ્સા ગાથાય ખન્તિ, સોવચસ્સતા, સમણદસ્સનં, કાલેન ધમ્મસાકચ્છાતિ ચત્તારિ મઙ્ગલાનિ વુત્તાનિ. મઙ્ગલત્તઞ્ચ નેસં તત્થ તત્થ વિભાવિતમેવાતિ.

નિટ્ઠિતા ખન્તી ચાતિ ઇમિસ્સા ગાથાય અત્થવણ્ણના.

તપોચાતિગાથાવણ્ણના

૧૧. ઇદાનિ **તપો ચા**તિ એત્થ પાપકે ધમ્મે તપતીતિ **તપો**. બ્રહ્મં ચરિયં, બ્રહ્માનં વા ચરિયં **બ્રહ્મચરિયં**, સેટ્ઠચરિયન્તિ વુત્તં હોતિ. અરિયસચ્ચાનં દસ્સનં **અરિયસચ્ચાનદસ્સનં**, અરિયસચ્ચાનિ દસ્સનન્તિપિ એકે, તં ન સુન્દરં. નિક્ખન્તં વાનતોતિ નિબ્બાનં, સચ્છિકરણં સચ્છિકિરિયા, નિબ્બાનસ્સ સચ્છિકિરિયા **નિબ્બાનસચ્છિકિરિયા**. સેસં વુત્તનયમેવાતિ અયં **પદવણ્ણના**.

અત્થવણ્ણના પન એવં વેદિતબ્બા – **તપો** નામ અભિજ્ઝાદોમનસ્સાદીનં તપનતો ઇન્દ્રિયસંવરો , કોસજ્જસ્સ વા તપનતો વીરિયં, તેહિ સમન્નાગતો પુગ્ગલો આતાપીતિ વુચ્ચતિ. સ્વાયં અભિજ્ઝાદિપ્પહાનઝાનાદિપ્પટિલાભહેતુતો મઙ્ગલન્તિ વેદિતબ્બો.

બ્રહ્મચરિયં નામ મેથુનવિરતિસમણધમ્મસાસનમગ્ગાનમધિવચનં. તથા હિ ''અબ્રહ્મચરિયં પહાય બ્રહ્મચારી હોતી''તિ એવમાદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૯૪; મ॰ નિ॰ ૧.૨૯૨) મેથુનવિરતિ બ્રહ્મચરિયન્તિ વુચ્ચતિ. ''ભગવતિ નો, આવુસો, બ્રહ્મચરિયં વુસ્સતીતિ? એવમાવુસો''તિ એવમાદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૫૭) સમણધમ્મો. ''ન તાવાહં, પાપિમ, પરિનિબ્બાયિસ્સામિ, યાવ મે ઇદં બ્રહ્મચરિયં ન ઇદ્ધઞ્ચેવ ભવિસ્સતિ ફીતઞ્ચ વિત્થારિકં બાહુજઞ્ઞ''ન્તિ એવમાદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૬૮; સં॰ નિ॰ ૫.૮૨૨; ઉદા॰ ૫૧) સાસનં. ''અયમેવ ખો, ભિક્ખુ, અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો બ્રહ્મચરિયં. સેય્યથિદં, સમ્માદિટ્ઠી''તિ એવમાદીસુ (સં॰ નિ॰ ૫.૬) મગ્ગો. ઇધ પન અરિયસચ્ચદસ્સનેન પરતો મગ્ગસ્સ સઙ્ગહિતત્તા અવસેસં સબ્બમ્પિ વટ્ટતિ. તઞ્ચેતં ઉપરૂપરિ નાનપ્પકારવિસેસાધિગમહેતુતો મઙ્ગલન્તિ વેદિતબ્બં.

અરિયસચ્ચાન દસ્સનં નામ કુમારપઞ્હે વુત્તાનં ચતુન્નં અરિયસચ્ચાનં અભિસમયવસેન મગ્ગદસ્સનં, તં સંસારદુક્ખવીતિક્કમહેતુતો મઙ્ગલન્તિ વુચ્ચતિ.

નિબ્બાનસચ્છિકિરિયા નામ ઇધ અરહત્તફલં નિબ્બાનન્તિ અધિપ્પેતં. તમ્પિ હિ પઞ્ચગતિવાનનેન વાનસઞ્ઞિતાય તણ્હાય નિક્ખન્તત્તા નિબ્બાનન્તિ વુચ્ચતિ. તસ્સ પત્તિ વા પચ્ચવેક્ખણા વા સચ્છિકિરિયાતિ વુચ્ચતિ. ઇતરસ્સ પન નિબ્બાનસ્સ અરિયસચ્ચાનં દસ્સનેનેવ સચ્છિકિરિયા સિદ્ધા, તેનેતં ઇધ નાધિપ્પેતં. એવમેસા નિબ્બાનસચ્છિકિરિયા દિટ્ઠધમ્મિકસુખવિહારાદિહેતુતો મઙ્ગલન્તિ વેદિતબ્બા.

એવં ઇમિસ્સા ગાથાય તપો બ્રહ્મચરિયં, અરિયસચ્ચાનં દસ્સનં, નિબ્બાનસચ્છિકિરિયાતિ ચત્તારિ મઙ્ગલાનિ વુત્તાનિ. મઙ્ગલત્તઞ્ચ નેસં તત્થ તત્થ વિભાવિતમેવાતિ.

નિટ્ઠિતા તપો ચાતિ ઇમિસ્સા ગાથાય અત્થવણ્ણના.

ફુટ્ઠસ્સલોકધમ્મેહીતિગાથાવણ્ણના

૧૨. ઇદાનિ **ફુટ્ઠસ્સ લોકધમ્મેહી**તિ એત્થ **ફુટ્ઠસ્સા**તિ ફુસિતસ્સ છુપિતસ્સ સમ્પત્તસ્સ. લોકે ધમ્મા **લોકધમ્મા**, યાવ લોકપ્પવત્તિ, તાવ અનિવત્તકા ધમ્માતિ વુત્તં હોતિ. **ચિત્ત**ન્તિ મનો માનસં. **યસ્સા**તિ નવસ્સ વા મજ્ઝિમસ્સ

વા થેરસ્સ વા. **ન કમ્પતી**તિ ન ચલતિ ન વેધતિ. **અસોક**ન્તિ નિસ્સોકં અબ્બૂળ્હસોકસલ્લં. **વિરજ**ન્તિ વિગતરજં વિદ્ધંસિતરજં. **ખેમ**ન્તિ અભયં નિરુપદ્દવં. સેસં વુત્તનયમેવાતિ અયં **પદવણ્ણના**.

અત્થવણ્ણના પન એવં વેદિતબ્બા – **ફુટ્ઠસ્સ લોકધમ્મેહિ ચિત્તં યસ્સ ન કમ્પતિ** નામ યસ્સ લાભાલાભાદીહિ અટ્ઠહિ લોકધમ્મેહિ ફુટ્ઠસ્સ અજ્ઝોત્થટસ્સ ચિત્તં ન કમ્પતિ ન ચલતિ ન વેધતિ, તસ્સ તં ચિત્તં કેનચિ અકમ્પનીયલોકુત્તમભાવાવહનતો મઙ્ગલન્તિ વેદિતબ્બં.

કસ્સ ચ એતેહિ ફુટ્ઠસ્સ ચિત્તં ન કમ્પતીતિ? અરહતો ખીણાસવસ્સ, ન અઞ્ઞસ્સ કસ્સચિ. વુત્તઞ્હેતં –

> ‘‘સેલો યથા એકગ્ઘનો, વાતેન ન સમીરતિ;
> એવં રૂપા રસા સદ્દા, ગન્ધા ફસ્સા ચ કેવલા.
>
> ‘‘ઇટ્ઠા ધમ્મા અનિટ્ઠા ચ, ન પવેધેન્તિ તાદિનો;
> ઠિતં ચિત્તં વિપ્પમુત્તં, વયઞ્ચસ્સાનુપસ્સતી’’તિ. (મહાવ॰ ૨૪૪);

અસોકં નામ ખીણાસવસ્સેવ ચિત્તં. તઞ્હિ ય્વાયં ‘‘સોકો સોચના સોચિતત્તં અન્તોસોકો અન્તોપરિસોકો ચેતસો પરિનિજ્ઝાયિતત્ત’’ન્તિઆદિના (વિભ॰ ૨૩૭) નયેન વુચ્ચતિ સોકો, તસ્સ અભાવતો અસોકં. કેચિ નિબ્બાનં વદન્તિ, તં પુરિમપદેન નાનુસન્ધિયતિ. યથા ચ અસોકં, એવં વિરજં ખેમન્તિપિ ખીણાસવસ્સેવ ચિત્તં. તઞ્હિ રાગદોસમોહરજાનં વિગતત્તા **વિરજં**, ચતૂહિ ચ યોગેહિ ખેમત્તા **ખેમં**, યતો એતં તેન તેનાકારેન તમ્હિ તમ્હિ પવત્તિક્ખણે ગહેત્વા નિદ્દિટ્ઠવસેન તિવિધમ્પિ અપ્પવત્તક્ખન્ધતાદિલોકુત્તમભાવાવહનતો આહુનેય્યાદિભાવાવહનતો ચ મઙ્ગલન્તિ વેદિતબ્બં.

એવં ઇમિસ્સા ગાથાય અટ્ઠલોકધમ્મેહિ અકમ્પિતચિત્તં, અસોકચિત્તં, વિરજચિત્તં, ખેમચિત્તન્તિ ચત્તારિ મઙ્ગલાનિ વુત્તાનિ. મઙ્ગલત્તઞ્ચ નેસં તત્થ તત્થ વિભાવિતમેવાતિ.

નિટ્ઠિતા ફુટ્ઠસ્સ લોકધમ્મેહીતિ ઇમિસ્સા ગાથાય અત્થવણ્ણના.

એતાદિસાનીતિગાથાવણ્ણના

૧૩. એવં ભગવા અસેવના ચ બાલાનન્તિઆદીહિ દસહિ ગાથાહિ અટ્ઠતિંસ મહામઙ્ગલાનિ કથેત્વા ઇદાનિ એતાનેવ અત્તના વુત્તમઙ્ગલાનિ થુનન્તો ‘‘**એતાદિસાનિ કત્વાના**’’તિ અવસાનગાથમભાસિ.

તસ્સાય**મત્થવણ્ણના** – **એતાદિસાની**તિ એતાનિ ઈદિસાનિ મયા વુત્તપ્પકારાનિ બાલાનં અસેવનાદીનિ. **કત્વાના**તિ કત્વા. કત્વાન કત્વા કરિત્વાતિ હિ અત્થતો અનઞ્ઞં. **સબ્બત્થમપરાજિતા**તિ સબ્બત્થ ખન્ધકિલેસાભિસઙ્ખારદેવપુત્તમારપ્પભેદેસુ ચતૂસુ પચ્ચત્થિકેસુ એકેનાપિ અપરાજિતા હુત્વા, સયમેવ તે ચત્તારો મારે પરાજેત્વાતિ વુત્તં હોતિ. મકારો ચેત્થ પદસન્ધિકરમત્તોતિ વિઞ્ઞાતબ્બો.

સબ્બત્થ સોત્થિં ગચ્છન્તીતિ એતાદિસાનિ મઙ્ગલાનિ કત્વા ચતૂહિ મારેહિ અપરાજિતા હુત્વા સબ્બત્થ ઇધલોકપરલોકેસુ ઠાનચઙ્કમનાદીસુ ચ સોત્થિં ગચ્છન્તિ, બાલસેવનાદીહિ યે ઉપ્પજ્જેય્યું આસવા

વિઘાતપરિળાહા, તેસં અભાવા સોત્થિં ગચ્છન્તિ, અનુપદ્દુતા અનુપસટ્ઠા ખેમિનો અપ્પટિભયા ગચ્છન્તીતિ વુત્તં હોતિ. અનુનાસિકો ચેત્થ ગાથાબન્ધસુખત્થં વુત્તોતિ વેદિતબ્બો.

તં તેસં મઙ્ગલમુત્તમન્તિ ઇમિના ગાથાપદેન ભગવા દેસનં નિટ્ઠાપેસિ. કથં? એવં, દેવપુત્ત, યે એતાદિસાનિ કરોન્તિ, તે યસ્મા સબ્બત્થ સોત્થિં ગચ્છન્તિ, તસ્મા તં બાલાનં અસેવનાદિઅટ્ઠતિંસવિધમ્પિ તેસં એતાદિસકારકાનં મઙ્ગલમુત્તમં સેટ્ઠં પવરન્તિ ગણ્હાહીતિ.

એવઞ્ચ ભગવતા નિટ્ઠાપિતાય દેસનાય પરિયોસાને કોટિસતસહસ્સદેવતાયો અરહત્તં પાપુણિંસુ, સોતાપત્તિસકદાગામિઅનાગામિફલસમ્પત્તાનં ગણના અસઙ્ખ્યેય્યા અહોસિ. અથ ભગવા દુતિયદિવસે આનન્દત્થેરં આમન્તેસિ – ''ઇમં પન, આનન્દ, રત્તિં અઞ્ઞતરા દેવતા મં ઉપસઙ્કમિત્વા મઙ્ગલપઞ્હં પુચ્છિ, અથસ્સાહં અટ્ઠતિંસ મઙ્ગલાનિ અભાસિં, ઉગ્ગણ્હાહિ, આનન્દ, ઇમં મઙ્ગલપરિયાયં, ઉગ્ગહેત્વા ભિક્ખૂ વાચેહી''તિ. થેરો ઉગ્ગહેત્વા ભિક્ખૂ વાચેસિ. તયિદં આચરિયપરમ્પરાય આભતં યાવજ્જતના પવત્તતિ, ''એવમિદં બ્રહ્મચરિયં ઇદ્ધઞ્ચેવ ફીતઞ્ચ વિત્થારિકં બાહુજઞ્ઞં પુથુભૂતં યાવ દેવમનુસ્સેહિ સુપ્પકાસિત''ન્તિ વેદિતબ્બં.

ઇદાનિ એતેસ્વેવ મઙ્ગલેસુ ઞાણપરિચયપાટવત્થં અયમાદિતો પભુતિ યોજના – એવમિમે ઇધલોકપરલોકલોકુત્તરસુખકામા સત્તા બાલજનસેવનં પહાય, પણ્ડિતે નિસ્સાય, પૂજનેય્યે પૂજેત્વા, પતિરૂપદેસવાસેન પુબ્બે ચ કતપુઞ્ઞતાય કુસલપ્પવત્તિયં ચોદિયમાના અત્તાનં સમ્મા પણિધાય, બાહુસચ્ચસિપ્પવિનયેહિ અલઙ્કતત્તભાવા, વિનયાનુરૂપં સુભાસિતં ભાસમાના, યાવ ગિહિભાવં ન વિજહન્તિ, તાવ માતાપિતૂપટ્ઠાનેન પોરાણં ઇણમૂલં વિસોધયમાના, પુત્તદારસઙ્ગહેન નવં ઇણમૂલં પયોજયમાના, અનાકુલકમ્મન્તતાય ધનધઞ્ઞાદિસમિદ્ધિં પાપુણન્તા, દાનેન ભોગસારં ધમ્મચરિયાય જીવિતસારઞ્ચ ગહેત્વા, ઞાતિસઙ્ગહેન સકજનહિતં અનવજ્જકમ્મન્તતાય પરજનહિતઞ્ચ કરોન્તા, પાપવિરતિયા પરૂપઘાતં મજ્જપાનસંયમેન અત્તૂપઘાતઞ્ચ વિવજ્જેત્વા, ધમ્મેસુ અપ્પમાદેન કુસલપક્ખં વડ્ઢેત્વા, વડ્ઢિતકુસલતાય ગિહિબ્યઞ્જનં ઓહાય પબ્બજિતભાવે ઠિતાપિ બુદ્ધબુદ્ધસાવકૂપજ્ઝાયાચરિયાદીસુ ગારવેન નિવાતેન ચ વત્તસમ્પદં આરાધેત્વા, સન્તુટ્ઠિયા પચ્ચયગેધં પહાય, કતઞ્ઞુતાય સપ્પુરિસભૂમિયં ઠત્વા, ધમ્મસ્સવનેન ચિત્તલીનતં પહાય, ખન્તિયા સબ્બપરિસ્સયે અભિભવિત્વા, સોવચસ્સતાય સનાથં અત્તાનં કત્વા, સમણદસ્સનેન પટિપત્તિપયોગં પસ્સન્તા, ધમ્મસાકચ્છાય કઙ્ખાટ્ઠાનિયેસુ ધમ્મેસુ કઙ્ખં વિનોદેત્વા, ઇન્દ્રિયસંવરતપેન સીલવિસુદ્ધિં સમણધમ્મબ્રહ્મચરિયેન ચિત્તવિસુદ્ધિં તતો પરા ચ ચતસ્સો વિસુદ્ધિયો સમ્પાદેન્તા , ઇમાય પટિપદાય અરિયસચ્ચદસ્સનપરિયાયં ઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિં પત્વા અરહત્તફલસઙ્ખ્યં નિબ્બાનં સચ્છિકરોન્તિ, યં સચ્છિકરિત્વા સિનેરુપબ્બતો વિય વાતવુટ્ઠીહિ અટ્ઠહિ લોકધમ્મેહિ અવિકમ્પમાનચિત્તા અસોકા વિરજા ખેમિનો હોન્તિ. યે ચ ખેમિનો હોન્તિ, તે સબ્બત્થ એકેનપિ અપરાજિતા હોન્તિ, સબ્બત્થ સોત્થિં ગચ્છન્તિ. તેનાહ ભગવા –

''એતાદિસાનિ કત્વાન, સબ્બત્થમપરાજિતા;
સબ્બત્થ સોત્થિં ગચ્છન્તિ, તં તેસં મઙ્ગલમુત્તમ''ન્તિ.

પરમત્થજોતિકાય ખુદ્દકપાઠ-અટ્ઠકથાય

મઙ્ગલસુત્તવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. રતનસુત્તવણ્ણના

નિક્ખેપપ્પયોજનં

ઇદાનિ **યાનીધ ભૂતાની**તિએવમાદિના મઙ્ગલસુત્તાનન્તરં નિક્ખિત્તસ્સ રતનસુત્તસ્સ અત્થવણ્ણનાક્કમો અનુપ્પત્તો. તસ્સ ઇધ નિક્ખેપપ્પયોજનં વત્વા તતો પરં સુપરિસુદ્ધેન તિત્થેન નદિતળાકાદીસુ સલિલજ્ઝોગાહણમિવ સુપરિસુદ્ધેન નિદાનેન ઇમસ્સ સુત્તસ્સ અત્થજ્ઝોગાહણં દસ્સેતું –

''યેન વુત્તં યદા યત્થ, યસ્મા ચેતં ઇમં નયં;
પકાસેત્વાન એતસ્સ, કરિસ્સામત્થવણ્ણનં''.

તત્થ યસ્મા મઙ્ગલસુત્તેન અત્તરક્ખા અકલ્યાણકરણકલ્યાણાકરણપચ્ચયાનઞ્ચ આસવાનં પટિઘાતો દસ્સિતો, ઇમઞ્ચ સુત્તં પરારક્ખં અમનુસ્સાદિપચ્ચયાનઞ્ચ આસવાનં પટિઘાતં સાધેતિ, તસ્મા તદનન્તરં નિક્ખિત્તં સિયાતિ.

ઇદં તાવસ્સ ઇધ નિક્ખેપપ્પયોજનં.

વેસાલિવત્થુ

ઇદાનિ ''**યેન વુત્તં યદા યત્થ, યસ્મા ચેત**''ન્તિ એત્થાહ ''કેન પનેતં સુત્તં વુત્તં, કદા કત્થ, કસ્મા ચ વુત્ત''ન્તિ. વુચ્ચતે – ઇદઞ્હિ ભગવતા એવ વુત્તં, ન સાવકાદીહિ. તઞ્ચ યદા દુબ્ભિક્ખાદીહિ ઉપદ્દવેહિ ઉપદ્દુતાય વેસાલિયા લિચ્છવીહિ રાજગહતો યાચિત્વા ભગવા વેસાલિં આનીતો, તદા વેસાલિયં તેસં ઉપદ્દવાનં પટિઘાતત્થાય વુત્તન્તિ. અયં તેસં પઞ્હાનં સઙ્ખેપવિસ્સજ્જના. વિત્થારતો પન વેસાલિવત્થુતો પભુતિ પોરાણેહિ વણ્ણીયતિ.

તત્રાયં **વણ્ણના** – બારાણસિરઞ્ઞો કિર અગ્ગમહેસિયા કુચ્છિમ્હિ ગબ્ભો સણ્ઠાસિ, સા તં ઞત્વા રઞ્ઞો નિવેદેસિ, રાજા ગબ્ભપરિહારં અદાસિ. સા સમ્મા પરિહરિયમાનગબ્ભા ગબ્ભપરિપાકકાલે વિજાયનઘરં પાવિસિ. પુઞ્ઞવતીનં પચ્ચૂસસમયે ગબ્ભવુટ્ઠાનં હોતિ. સા ચ તાસં અઞ્ઞતરા, તેન પચ્ચૂસસમયે અલત્તકપટલબન્ધુજીવકપુપ્ફસદિસં મંસપેસિં વિજાયિ. તતો ''અઞ્ઞા દેવિયો સુવણ્ણબિમ્બસદિસે પુત્તે વિજાયન્તિ, અગ્ગમહેસી મંસપેસિન્તિ રઞ્ઞો પુરતો મમ અવણ્ણો ઉપ્પજ્જેય્યા''તિ ચિન્તેત્વા તેન અવણ્ણભયેન તં મંસપેસિં એકસ્મિં ભાજને પક્ખિપિત્વા અઞ્ઞતરેન પટિકુજ્જિત્વા રાજમુદ્દિકાય લઞ્છિત્વા ગઙ્ગાય સોતે પક્ખિપાપેસિ. મનુસ્સેહિ છડ્ડિતમત્તે દેવતા આરક્ખં સંવિદહિંસુ. સુવણ્ણપટ્ટકઞ્ચેત્થ જાતિહિઙ્ગુલકેન ''બારાણસિરઞ્ઞો અગ્ગમહેસિયા પજા''તિ લિખિત્વા બન્ધિંસુ. તતો તં ભાજનં ઊમિભયાદીહિ અનુપદ્દુતં ગઙ્ગાસોતેન પાયાસિ.

તેન ચ સમયેન અઞ્ઞતરો તાપસો ગોપાલકુલં નિસ્સાય ગઙ્ગાતીરે વિહરતિ. સો પાતોવ ગઙ્ગં ઓતરન્તો ભાજનં આગચ્છન્તં દિસ્વા પંસુકૂલસઞ્ઞાય અગ્ગહેસિ. તતો તત્થ તં અક્ખરપટ્ટકં રાજમુદ્દિકાલઞ્છનઞ્ચ દિસ્વા મુઞ્ચિત્વા તં મંસપેસિં અદ્દસ , દિસ્વાનસ્સ એતદહોસિ ''સિયા ગબ્ભો, તથા હિસ્સ દુગ્ગન્ધપૂતિભાવો નત્થી''તિ. તં અસ્સમં નેત્વા સુદ્ધે ઓકાસે ઠપેસિ. અથ અડ્ઢમાસચ્ચયેન દ્વે મંસપેસિયો અહેસું. તાપસો દિસ્વા સાધુતરં ઠપેસિ, તતો પુન અડ્ઢમાસચ્ચયેન એકમેકિસ્સા પેસિયા હત્થપાદસીસાનમત્થાય પઞ્ચ પઞ્ચ પિળકા ઉટ્ઠહિંસુ. તાપસો દિસ્વા પુન સાધુતરં ઠપેસિ. અથ અડ્ઢમાસચ્ચયેન એકા મંસપેસિ સુવણ્ણબિમ્બસદિસો દારકો, એકા દારિકા અહોસિ. તેસુ

તાપસસ્સ પુત્તસિનેહો ઉપ્પજ્જિ. અઙ્ગુટ્ઠકતો ચસ્સ ખીરં નિબ્બત્તિ. તતો પભુતિ ચ ખીરભત્તં લભતિ, સો ભત્તં ભુઞ્જિત્વા ખીરં દારકાનં મુખે આસિઞ્ચતિ. તેસં યં યં ઉદરં પવિટ્ઠં, તં સબ્બં મણિભાજનગતં વિય દિસ્સતિ. એવં લિચ્છવી અહેસું. અપરે પનાહુ ''સિબ્બેત્વા ઠપિતા વિય નેસં અઞ્ઞમઞ્ઞં લીના છવિ અહોસી''તિ. એવં તે નિચ્છવિતાય વા લીનચ્છવિતાય વા **લિચ્છવી**તિ પઞ્ઞાયિંસુ.

તાપસો દારકે પોસેન્તો ઉસ્સૂરે ગામં પિણ્ડાય પવિસતિ, અતિદિવા પટિક્કમતિ. તસ્સ તં બ્યાપારં ઞત્વા ગોપાલકા આહંસુ, ''ભન્તે, પબ્બજિતાનં દારકપોસનં પલિબોધો, અમ્હાકં દારકે દેથ, મયં પોસેસ્સામ, તુમ્હે અત્તનો કમ્મં કરોથા''તિ. તાપસો ''સાધૂ''તિ પટિસ્સુણિ. ગોપાલકા દુતિયદિવસે મગ્ગં સમં કત્વા પુપ્ફેહિ ઓકિરિત્વા ધજપટાકં ઉસ્સાપેત્વા તૂરિયેહિ વજ્જમાનેહિ અસ્સમં આગતા. તાપસો ''મહાપુઞ્ઞા દારકા, અપ્પમાદેન વડ્ઢેથ, વડ્ઢેત્વા ચ અઞ્ઞમઞ્ઞં આવાહવિવાહં કરોથ, પઞ્ચગોરસેન રાજાનં તોસેત્વા ભૂમિભાગં ગહેત્વા નગરં માપેથ, તત્થ કુમારં અભિસિઞ્ચથા''તિ વત્વા દારકે અદાસિ. તે ''સાધૂ''તિ પટિસ્સુણિત્વા દારકે નેત્વા પોસેસું.

દારકા વુડ્ઢિમન્વાય કીળન્તા વિવાદટ્ઠાનેસુ અઞ્ઞે ગોપાલદારકે હત્થેનપિ પાદેનપિ પહરન્તિ, તે રોદન્તિ. ''કિસ્સ રોદથા''તિ ચ માતાપિતૂહિ વુત્તા ''ઇમે નિમ્માતાપિતિકા તાપસપોસિતા અમ્હે અતીવ પહરન્તી''તિ વદન્તિ. તતો તેસં માતાપિતરો ''ઇમે દારકા અઞ્ઞે દારકે વિહેઠેન્તિ દુક્ખાપેન્તિ, ન ઇમે સઙ્ગહેતબ્બા, વજ્જિતબ્બા ઇમે''તિ આહંસુ. તતો પભુતિ કિર સો પદેસો ''વજ્જી''તિ વુચ્ચતિ, તિયોજનસતં પરિમાણેન. અથ તં પદેસં ગોપાલકા રાજાનં તોસેત્વા અગ્ગહેસું. તત્થેવ નગરં માપેત્વા સોળસવસ્સુદ્દેસિકં કુમારં અભિસિઞ્ચિત્વા રાજાનં અકંસુ. તાય ચસ્સ દારિકાય સદ્ધિં વારેય્યં કત્વા કતિકં અકંસુ ''ન બાહિરતો દારિકા આનેતબ્બા, ઇતો દારિકા ન કસ્સચિ દાતબ્બા''તિ. તેસં પઠમસંવાસેન દ્વે દારકા જાતા ધીતા ચ પુત્તો ચ, એવં સોળસક્ખત્તું દ્વે દ્વે જાતા. તતો તેસં દારકાનં યથાક્કમં વડ્ઢન્તાનં આરામુય્યાનનિવાસટ્ઠાનપરિવારસમ્પત્તિં ગહેતું અપ્પહોન્તં તં નગરં તિક્ખત્તું ગાવુતન્તરેન ગાવુતન્તરેન પાકારેન પરિક્ખિપિંસુ, તસ્સ પુનપ્પુનં વિસાલીકતત્તા **વેસાલી**ત્વેવ નામં જાતં. ઇદં **વેસાલિવત્થુ**.

ભગવતો નિમન્તનં

અયં પન વેસાલી ભગવતો ઉપ્પન્નકાલે ઇદ્ધા વેપુલ્લપ્પત્તા અહોસિ. તત્થ હિ રાજૂનંયેવ સત્ત સહસ્સાનિ સત્ત સતાનિ સત્ત ચ રાજાનો અહેસું. તથા યુવરાજસેનાપતિભણ્ડાગારિકપ્પભુતીનં . યથાહ –

> ''તેન ખો પન સમયેન વેસાલી ઇદ્ધા ચેવ હોતિ ફીતા ચ બહુજના આકિણ્ણમનુસ્સા સુભિક્ખા ચ, સત્ત ચ પાસાદસહસ્સાનિ સત્ત ચ પાસાદસતાનિ સત્ત ચ પાસાદા, સત્ત ચ કૂટાગારસહસ્સાનિ સત્ત ચ કૂટાગારસતાનિ સત્ત ચ કૂટાગારાનિ, સત્ત ચ આરામસહસ્સાનિ સત્ત ચ આરામસતાનિ સત્ત ચ આરામા, સત્ત ચ પોક્ખરણિસહસ્સાનિ સત્ત ચ પોક્ખરણિસતાનિ સત્ત ચ પોક્ખરણિયો''તિ (મહાવ॰ ૩૨૬).

સા અપરેન સમયેન દુબ્ભિક્ખા અહોસિ દુબ્બુટ્ઠિકા દુસ્સસ્સા. પઠમં દુગ્ગતમનુસ્સા મરન્તિ , તે બહિદ્ધા છડ્ડેન્તિ. મતમનુસ્સાનં કુણપગન્ધેન અમનુસ્સા નગરં પવિસિંસુ, તતો બહુતરા મરન્તિ. તાય પટિકૂલતાય સત્તાનં અહિવાતરોગો ઉપ્પજ્જિ. ઇતિ તીહિ દુબ્ભિક્ખઅમનુસ્સરોગભયેહિ ઉપદ્દુતા વેસાલિનગરવાસિનો ઉપસઙ્કમિત્વા રાજાનં આહંસુ, ''મહારાજ, ઇમસ્મિં નગરે તિવિધં ભયમુપ્પન્નં, ઇતો પુબ્બે યાવ સત્તમા રાજકુલપરિવટ્ટા એવરૂપં

અનુપ્પન્નપુબ્બં, તુમ્હાકં મઞ્ઞે અધમ્મિકત્તેન તં એતરહિ ઉપ્પન્ન''ન્તિ. રાજા સબ્બે સન્થાગારે સન્નિપાતાપેત્વા ''મય્હં અધમ્મિકભાવં વિચિનથા''તિ આહ. તે સબ્બં પવેણિં વિચિનન્તા ન કિઞ્ચિ અદ્દસંસુ.

તતો રઞ્ઞો દોસમદિસ્વા ''ઇદં ભયં અમ્હાકં કથં વૂપસમેય્યા''તિ ચિન્તેસું. તત્થ એકચ્ચે છ સત્થારે અપદિસિંસુ ''એતેહિ ઓક્કન્તમત્તે વૂપસમેસ્સતી''તિ. એકચ્ચે આહંસુ – ''બુદ્ધો કિર લોકે ઉપ્પન્નો, સો ભગવા સબ્બસત્તહિતાય ધમ્મં દેસેતિ મહિદ્ધિકો મહાનુભાવો, તેન ઓક્કન્તમત્તે સબ્બભયાનિ વૂપસમેય્યુ''ન્તિ. તેન તે અત્તમના હુત્વા ''કહં પન સો ભગવા એતરહિ વિહરતિ, અમ્હેહિ પેસિતો ન આગચ્છેય્યા''તિ આહંસુ. અથાપરે આહંસુ – ''બુદ્ધા નામ અનુકમ્પકા, કિસ્સ નાગચ્છેય્યું, સો પન ભગવા એતરહિ રાજગહે વિહરતિ, રાજા બિમ્બિસારો તં ઉપટ્ઠહતિ, સો આગન્તું ન દદેય્યા''તિ. ''તેન હિ રાજાનં સઞ્ઞાપેત્વા આનેય્યામા''તિ દ્વે લિચ્છવિરાજાનો મહતા બલકાયેન પહૂતં પણ્ણાકારં દત્વા રઞ્ઞો સન્તિકં પેસિંસુ ''બિમ્બિસારં સઞ્ઞાપેત્વા ભગવન્તં આનેથા''તિ. તે ગન્ત્વા રઞ્ઞો પણ્ણાકારં દત્વા તં પવત્તિં નિવેદેત્વા, ''મહારાજ, ભગવન્તં અમ્હાકં નગરં પેસેહી''તિ આહંસુ. રાજા ન સમ્પટિચ્છિ, ''તુમ્હેયેવ જાનાથા''તિ આહ. તે ભગવન્તં ઉપસઙ્કમિત્વા વન્દિત્વા એવમાહંસુ – ''ભન્તે, અમ્હાકં નગરે તીણિ ભયાનિ ઉપ્પન્નાનિ, સચે ભગવા આગચ્છેય્ય, સોત્થિ નો ભવેય્યા''તિ. ભગવા આવજ્જેત્વા ''વેસાલિયં રતનસુત્તે વુત્તે સા રક્ખા કોટિસતસહસ્સં ચક્કવાળાનં ફરિસ્સતિ, સુત્તપરિયોસાને ચતુરાસીતિયા પાણસહસ્સાનં ધમ્માભિસમયો ભવિસ્સતી''તિ અધિવાસેસિ. અથ રાજા બિમ્બિસારો ભગવતો અધિવાસનં સુત્વા ''ભગવતા વેસાલિગમનં અધિવાસિત''ન્તિ નગરે ઘોસનં કારાપેત્વા ભગવન્તં ઉપસઙ્કમિત્વા આહ – ''કિં, ભન્તે, સમ્પટિચ્છથ વેસાલિગમન''ન્તિ? આમ, મહારાજાતિ. તેન હિ, ભન્તે, તાવ આગમેથ, યાવ મગ્ગં પટિયાદેમીતિ.

અથ ખો રાજા બિમ્બિસારો રાજગહસ્સ ચ ગઙ્ગાય ચ અન્તરા પઞ્ચયોજનભૂમિં સમં કત્વા યોજને યોજને વિહારં માપેત્વા ભગવતો ગમનકાલં પટિવેદેસિ. ભગવા પઞ્ચહિ ભિક્ખુસતેહિ પરિવુતો પાયાસિ. રાજા પઞ્ચયોજનં મગ્ગં પઞ્ચવણ્ણેહિ પુપ્ફેહિ જાણુમત્તં ઓકિરાપેત્વા ધજપટાકપુણ્ણઘટકદલિઆદીનિ ઉસ્સાપેત્વા ભગવતો દ્વે સેતચ્છત્તાનિ એકમેકસ્સ ચ ભિક્ખુસ્સ એકમેકં ઉક્ખિપાપેત્વા સદ્ધિં અત્તનો પરિવારેન પુપ્ફગન્ધાદીહિ પૂજં કરોન્તો એકેકસ્મિં વિહારે ભગવન્તં વસાપેત્વા મહાદાનાનિ દત્વા પઞ્ચહિ દિવસેહિ ગઙ્ગાતીરં નેસિ. તત્થ સબ્બાલઙ્કારેહિ નાવં અલઙ્કરોન્તો વેસાલિકાનં સાસનં પેસેસિ ''આગતો ભગવા, મગ્ગં પટિયાદેત્વા સબ્બે ભગવતો પચ્ચુગ્ગમનં કરોથા''તિ. તે ''દિગુણં પૂજં કરિસ્સામા''તિ વેસાલિયા ચ ગઙ્ગાય ચ અન્તરા તિયોજનભૂમિં સમં કત્વા ભગવતો ચત્તારિ એકમેકસ્સ ચ ભિક્ખુસ્સ દ્વે દ્વે સેતચ્છત્તાનિ સજ્જેત્વા પૂજં કુરુમાના ગઙ્ગાતીરં આગન્ત્વા અટ્ઠંસુ.

અથ બિમ્બિસારો દ્વે નાવાયો સઙ્ઘટેત્વા મણ્ડપં કત્વા પુપ્ફદામાદીહિ અલઙ્કરિત્વા તત્થ સબ્બરતનમયં બુદ્ધાસનં પઞ્ઞપેસિ, ભગવા તત્થ નિસીદિ. પઞ્ચ સતા ભિક્ખૂપિ નાવં આરુહિત્વા યથાનુરૂપં નિસીદિંસુ. રાજા ભગવન્તં અનુગચ્છન્તો ગલપ્પમાણં ઉદકં ઓગાહેત્વા ''યાવ, ભન્તે, ભગવા આગચ્છતિ, તાવાહં ઇધેવ ગઙ્ગાતીરે વસિસ્સામી''તિ વત્વા નિવત્તો. ઉપરિ દેવતા યાવ અકનિટ્ઠભવના પૂજં અકંસુ. હેટ્ઠાગઙ્ગાનિવાસિનો કમ્બલસ્સતરાદયો નાગરાજાનો પૂજં અકંસુ. એવં મહતિયા પૂજાય ભગવા યોજનમત્તં અદ્ધાનં ગઙ્ગાય ગન્ત્વા વેસાલિકાનં સીમન્તરં પવિટ્ઠો.

તતો લિચ્છવિરાજાનો બિમ્બિસારેન કતપૂજાય દિગુણં કરોન્તા ગલપ્પમાણે ઉદકે ભગવન્તં પચ્ચુગ્ગચ્છિંસુ. તેનેવ ખણેન તેન મુહુત્તેન વિજ્જુપ્પભાવિનદ્ધન્ધકારવિસટકૂટો ગળગળાયન્તો ચતૂસુ દિસાસુ મહામેઘો વુટ્ઠાસિ.

અથ ભગવતા પઠમપાદે ગઙ્ગાતીરે નિક્ખિત્તમત્તે પોક્ખરવસ્સં વસ્સિ. યે તેમેતુકામા, તે એવ તેમેન્તિ, અતેમેતુકામા ન તેમેન્તિ. સબ્બત્થ જાણુમત્તં ઊરુમત્તં કટિમત્તં ગલપ્પમાણં ઉદકં વહતિ, સબ્બકુણપાનિ ઉદકેન ગઙ્ગં પવેસિતાનિ, પરિસુદ્ધો ભૂમિભાગો અહોસિ.

લિચ્છવિરાજાનો ભગવન્તં અન્તરા યોજને યોજને વાસાપેત્વા મહાદાનાનિ દત્વા તીહિ દિવસેહિ દિગુણં પૂજં કરોન્તા વેસાલિં નયિંસુ . વેસાલિં સમ્પત્તે ભગવતિ સક્કો દેવાનમિન્દો દેવસઙ્ઘપુરક્ખતો આગચ્છિ. મહેસક્ખાનં દેવતાનં સન્નિપાતેન અમનુસ્સા યેભુય્યેન પલાયિંસુ. ભગવા નગરદ્વારે ઠત્વા આનન્દત્થેરં આમન્તેસિ – ''ઇમં, આનન્દ, રતનસુત્તં ઉગ્ગહેત્વા બલિકમ્મૂપકરણાનિ ગહેત્વા લિચ્છવિરાજકુમારેહિ સદ્ધિં વેસાલિયા તિપાકારન્તરે વિચરન્તો પરિત્તં કરોહી''તિ રતનસુત્તં અભાસિ. ''એવં કેન પનેતં સુત્તં વુત્તં , કદા, કત્થ, કસ્મા ચ વુત્ત''ન્તિ એતેસં પઞ્હાનં વિસ્સજ્જના વિત્થારેન વેસાલિવત્થુતો પભુતિ પોરાણેહિ વણ્ણીયતિ.

એવં ભગવતો વેસાલિં અનુપ્પત્તદિવસેયેવ વેસાલિનગરદ્વારે તેસં ઉપદ્દવાનં પટિઘાતત્થાય વુત્તમિદં રતનસુત્તં ઉગ્ગહેત્વા આયસ્મા આનન્દો પરિત્તત્થાય ભાસમાનો ભગવતો પત્તેન ઉદકમાદાય સબ્બનગરં અબ્ભુક્કિરન્તો અનુવિચરિ. યં **કિઞ્ચી**તિ વુત્તમત્તે એવ થેરેન યે પુબ્બે અપલાતા સઙ્કારકૂટભિત્તિપ્પદેસાદિનિસ્સિતા અમનુસ્સા, તે ચતૂહિ દ્વારેહિ પલાયિંસુ, દ્વારાનિ અનોકાસાનિ અહેસું. તતો એકચ્ચે દ્વારેસુ ઓકાસં અલભમાના પાકારં ભિન્દિત્વા પલાતા. અમનુસ્સેસુ ગતમત્તેસુ મનુસ્સાનં ગત્તેસુ રોગો વૂપસન્તો. તે નિક્ખમિત્વા સબ્બપુપ્ફગન્ધાદીહિ થેરં પૂજેસું. મહાજનો નગરમજ્ઝે સન્થાગારં સબ્બગન્ધેહિ લિમ્પિત્વા વિતાનં કત્વા સબ્બાલઙ્કારેહિ અલઙ્કરિત્વા તત્થ બુદ્ધાસનં પઞ્ઞપેત્વા ભગવન્તં આનેસિ.

ભગવા સન્થાગારં પવિસિત્વા પઞ્ઞત્તે આસને નિસીદિ. ભિક્ખુસઙ્ઘોપિ ખો રાજાનો મનુસ્સા ચ પતિરૂપે પતિરૂપે આસને નિસીદિંસુ. સક્કોપિ દેવાનમિન્દો દ્વીસુ દેવલોકેસુ દેવપરિસાય સદ્ધિં ઉપનિસીદિ અઞ્ઞે ચ દેવા, આનન્દત્થેરોપિ સબ્બં વેસાલિં અનુવિચરન્તો રક્ખં કત્વા વેસાલિનગરવાસીહિ સદ્ધિં આગન્ત્વા એકમન્તં નિસીદિ. તત્થ ભગવા સબ્બેસં તદેવ રતનસુત્તં અભાસીતિ.

એત્તાવતા ચ યા ''**યેન વુત્તં યદા યત્થ, યસ્મા ચેતં ઇમં નયં. પકાસેત્વાના**''તિ માતિકા નિક્ખિત્તા, સા સબ્બપ્પકારેન વિત્થારિતા હોતિ.

યાનીધાતિગાથાવણ્ણના

૧. ઇદાનિ ''એતસ્સ કરિસ્સામત્થવણ્ણન''ન્તિ વુત્તત્તા **અત્થવણ્ણના** આરબ્ભતે. અપરે પન વદન્તિ ''આદિતો પઞ્ચેવ ગાથા ભગવતા વુત્તા, સેસા પરિત્તકરણસમયે આનન્દત્થેરેના''તિ. યથા વા તથા વા હોતુ, કિં નો ઇમાય પરિક્ખાય, સબ્બથાપિ એતસ્સ રતનસુત્તસ્સ કરિસ્સામત્થવણ્ણનં.

યાનીધ ભૂતાનીતિ પઠમગાથા. તત્થ **યાની**તિ યાદિસાનિ અપ્પેસક્ખાનિ વા મહેસક્ખાનિ વા. **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં પદેસે, તસ્મિં ખણે સન્નિપાતટ્ઠાનં સન્ધાયાહ. **ભૂતાની**તિ કિઞ્ચાપિ ભૂતસદ્દો ''ભૂતસ્મિં પાચિત્તિય''ન્તિ એવમાદીસુ (પાચિ॰ ૬૯) વિજ્જમાને. ''ભૂતમિદન્તિ, ભિક્ખવે , સમનુપસ્સથા''તિ એવમાદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૦૧) ખન્ધપઞ્ચકે. ''ચત્તારો ખો, ભિક્ખુ, મહાભૂતા હેતૂ''તિ એવમાદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૮૬) ચતુબ્બિધે પથવીધાત્વાદિરૂપે. ''યો ચ કાલઘસો ભૂતો''તિ એવમાદીસુ (જા॰ ૧.૨.૧૯૦) ખીણાસવે. ''સબ્બેવ નિક્ખિપિસ્સન્તિ, ભૂતા લોકે

સમુસ્સય''ન્તિ એવમાદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૨૦) સબ્બસત્તે. ''ભૂતગામપાતબ્યતાયા''તિ એવમાદીસુ (પાચિ॰ ૯૦) રુક્ખાદિકે. ''ભૂતં ભૂતતો સઞ્જાનાતી''તિ એવમાદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૩) ચાતુમહારાજિકાનં હેટ્ઠા સત્તનિકાયં ઉપાદાય વત્તતિ. ઇધ પન અવિસેસતો અમનુસ્સેસુ દટ્ઠબ્બો.

સમાગતાનીતિ સન્નિપતિતાનિ. **ભુમ્માની**તિ ભૂમિયં નિબ્બત્તાનિ. **વા**-ઇતિ વિકપ્પને. તેન યાનીધ ભુમ્માનિ વા ભૂતાનિ સમાગતાનીતિ ઇમમેકં વિકપ્પં કત્વા પુન દુતિયવિકપ્પં કાતું ''**યાનિ વ અન્તલિક્ખે**''તિ આહ. અન્તલિક્ખે વા યાનિ ભૂતાનિ નિબ્બત્તાનિ, તાનિ સબ્બાનિ ઇધ સમાગતાનીતિ અત્થો. એત્થ ચ યામતો યાવ અકનિટ્ઠં, તાવ નિબ્બત્તાનિ ભૂતાનિ આકાસે પાતુભૂતવિમાનેસુ નિબ્બત્તત્તા ''અન્તલિક્ખે ભૂતાની''તિ વેદિતબ્બાનિ. તતો હેટ્ઠા સિનેરુતો પભુતિ યાવ ભૂમિયં રુક્ખલતાદીસુ અધિવત્થાનિ પથવિયઞ્ચ નિબ્બત્તાનિ ભૂતાનિ, તાનિ સબ્બાનિ ભૂમિયં ભૂમિપટિબદ્ધેસુ ચ રુક્ખલતાપબ્બતાદીસુ નિબ્બત્તત્તા ''ભુમ્માનિ ભૂતાની''તિ વેદિતબ્બાનિ.

એવં ભગવા સબ્બાનેવ અમનુસ્સભૂતાનિ ''ભુમ્માનિ વા યાનિ વ અન્તલિક્ખે''તિ દ્વીહિ પદેહિ વિકપ્પેત્વા પુન એકેન પદેન પરિગ્ગહેત્વા દસ્સેતું ''**સબ્બેવ ભૂતા સુમના ભવન્તૂ**''તિ આહ. **સબ્બે**તિ અનવસેસા. **એવા**તિ અવધારણે, એકમ્પિ અનપનેત્વાતિ અધિપ્પાયો. **ભૂતા**તિ અમનુસ્સા. **સુમના ભવન્તૂ**તિ સુખિતમના પીતિસોમનસ્સજાતા ભવન્તુ. **અથોપી**તિ કિચ્ચન્તરસન્નિયોજનત્થં વાક્યોપાદાને નિપાતદ્વયં. **સક્કચ્ચ સુણન્તુ ભાસિત**ન્તિ અટ્ઠિં કત્વા મનસિકત્વા સબ્બં ચેતસા સમન્નાહરિત્વા દિબ્બસમ્પત્તિલોકુત્તરસુખાવહં મમ દેસનં સુણન્તુ.

એવમેત્થ ભગવા ''યાનીધ ભૂતાનિ સમાગતાની''તિ અનિયમિતવચનેન ભૂતાનિ પરિગ્ગહેત્વા પુન ''ભુમ્માનિ વા યાનિ વ અન્તલિક્ખે''તિ દ્વિધા વિકપ્પેત્વા તતો ''સબ્બેવ ભૂતા''તિ પુન એકજ્ઝં કત્વા ''સુમના ભવન્તૂ''તિ ઇમિના વચનેન આસયસમ્પત્તિયં નિયોજેન્તો ''સક્કચ્ચ સુણન્તુ ભાસિત''ન્તિ પયોગસમ્પત્તિયં, તથા યોનિસોમનસિકારસમ્પત્તિયં પરતોઘોસસમ્પત્તિયઞ્ચ, તથા અત્તસમ્માપણિધિસપ્પુરિસૂપનિસ્સયસમ્પત્તીસુ સમાધિપઞ્ઞાહેતુસમ્પત્તીસુ ચ નિયોજેન્તો ગાથં સમાપેસિ.

તસ્મા હીતિગાથાવણ્ણના

૨. તસ્મા હિ ભૂતાતિ દુતિયગાથા. તત્થ **તસ્મા**તિ કારણવચનં. **ભૂતા**તિ આમન્તનવચનં. **નિસામેથા**તિ સુણાથ. **સબ્બે**તિ અનવસેસા. કિં વુત્તં હોતિ? યસ્મા તુમ્હે દિબ્બટ્ઠાનાનિ તત્થ ઉપભોગપરિભોગસમ્પદઞ્ચ પહાય ધમ્મસ્સવનત્થં ઇધ સમાગતા, ન નટનચ્ચનાદિદસ્સનત્થં, તસ્મા હિ ભૂતા નિસામેથ સબ્બેતિ. અથ વા ''સુમના ભવન્તુ, સક્કચ્ચ સુણન્તૂ''તિ વચનેન તેસં સુમનભાવં સક્કચ્ચં સોતુકમ્યતઞ્ચ દિસ્વા આહ ''યસ્મા તુમ્હે સુમનભાવેન અત્તસમ્માપણિધિયોનિસોમનસિકારાસયસુદ્ધીહિ સક્કચ્ચં સોતુકમ્યતાય સપ્પુરિસૂપનિસ્સયપરતોઘોસપદટ્ઠાનતો પયોગસુદ્ધીહિ ચ યુત્તા, તસ્મા હિ ભૂતા નિસામેથ સબ્બે''તિ. અથ વા યં પુરિમગાથાય અન્તે ''ભાસિત''ન્તિ વુત્તં, તં કારણભાવેન અપદિસન્તો આહ ''યસ્મા મમ ભાસિતં નામ અતિદુલ્લભં અટ્ઠક્ખણપરિવજ્જિતસ્સ ખણસ્સ દુલ્લભત્તા, અનેકાનિસંસઞ્ચ પઞ્ઞાકરુણાગુણેન પવત્તત્તા, તઞ્ચાહં વત્તુકામો 'સુણન્તુ ભાસિત'ન્તિ અવોચં, તસ્મા હિ ભૂતા નિસામેથ સબ્બે''તિ. ઇદં ઇમિના ગાથાપદેન વુત્તં હોતિ.

એવમેતં કારણં નિરોપેન્તો અત્તનો ભાસિતનિસામને નિયોજેત્વા નિસામેતબ્બં વત્તુમારદ્ધો ''**મેત્તં કરોથ માનુસિયા પજાયા**''તિ. તસ્સત્થો – યાયં તીહિ ઉપદ્દવેહિ ઉપદ્દુતા માનુસી પજા, તસ્સા માનુસિયા પજાય મેત્તં મિત્તભાવં હિતજ્ઝાસયતં પચ્ચુપટ્ઠપેથાતિ. કેચિ પન ''માનુસિકં પજ''ન્તિ પઠન્તિ, તં ભુમ્મત્થાસમ્ભવા ન

યુજ્જતિ. યમ્પિ અઞ્ઞે અત્થં વણ્ણયન્તિ, સોપિ ન યુજ્જતિ. અધિપ્પાયો પનેત્થ – નાહં બુદ્ધોતિ ઇસ્સરિયબલેન વદામિ, અપિ તુ યં તુમ્હાકઞ્ચ ઇમિસ્સા ચ માનુસિયા પજાય હિતત્થં વદામિ ''મેત્તં કરોથ માનુસિયા પજાયા''તિ. એત્થ ચ –

''યે સત્તસણ્ડં પથવિં વિજેત્વા,
રાજિસયો યજમાનાનુપરિયગા;
અસ્સમેધં પુરિસમેધં,
સમ્માપાસં વાજપેય્યં નિરગ્ગળં.

''મેત્તસ્સ ચિત્તસ્સ સુભાવિતસ્સ,
કલમ્પિ તે નાનુભવન્તિ સોળસિં;
એકમ્પિ ચે પાણમદુટ્ઠચિત્તો,
મેત્તાયતિ કુસલો તેન હોતિ.

''સબ્બે ચ પાણે મનસાનુકમ્પી, પહૂતમરિયો પકરોતિ પુઞ્ઞ''ન્તિ. (ઇતિવુ॰ ૨૭; અ॰ નિ॰ ૮.૧) –

એવમાદીનં સુત્તાનં એકાદસાનિસંસાનઞ્ચ વસેન યે મેત્તં કરોન્તિ, એતેસં મેત્તા હિતાતિ વેદિતબ્બા.

''દેવતાનુકમ્પિતો પોસો, સદા ભદ્રાનિ પસ્સતી''તિ. (ઉદા॰ ૭૬; મહાવ॰ ૨૮૬) –

એવમાદીનં સુત્તાનં વસેન યેસુ કયિરતિ, તેસમ્પિ હિતાતિ વેદિતબ્બા.

એવં ઉભયેસમ્પિ હિતભાવં દસ્સેન્તો ''મેત્તં કરોથ માનુસિયા''તિ વત્વા ઇદાનિ ઉપકારમ્પિ દસ્સેન્તો આહ ''**દિવા ચ રત્તો ચ હરન્તિ યે બલિં, તસ્મા હિ ને રક્ખથ અપ્પમત્તા**''તિ. તસ્સત્થો – યે મનુસ્સા ચિત્તકમ્મકટ્ઠકમ્માદીહિપિ દેવતા કત્વા ચેતિયરુક્ખાદીનિ ચ ઉપસઙ્કમિત્વા દેવતા ઉદ્દિસ્સ દિવા બલિં કરોન્તિ, કાલપક્ખાદીસુ ચ રત્તિં બલિં કરોન્તિ, સલાકભત્તાદીનિ વા દત્વા આરક્ખદેવતા ઉપાદાય યાવ બ્રહ્મદેવતાનં પત્તિદાનનિય્યાતનેન દિવા બલિં કરોન્તિ, છત્તારોપનદીપમાલાય સબ્બરત્તિકધમ્મસ્સવનાદીનિ કારાપેત્વા પત્તિદાનનિય્યાતનેન ચ રત્તિં બલિં કરોન્તિ, તે કથં ન રક્ખિતબ્બા? યતો એવં દિવા ચ રત્તો ચ તુમ્હે ઉદ્દિસ્સ કરોન્તિ યે બલિં, **તસ્મા હિ ને રક્ખથ**; તસ્મા બલિકમ્મકરણાપિ તે મનુસ્સે રક્ખથ ગોપયથ, અહિતં નેસં અપનેથ, હિતં ઉપનેથ અપ્પમત્તા હુત્વા તં કતઞ્ઞુભાવં હદયે કત્વા નિચ્ચમનુસ્સરન્તાતિ.

યંકિઞ્ચીતિગાથાવણ્ણના

૩. એવં દેવતાસુ મનુસ્સાનં ઉપકારકભાવં દસ્સેત્વા તેસં ઉપદ્દવવૂપસમનત્થં બુદ્ધાદિગુણપ્પકાસનેન ચ દેવમનુસ્સાનં ધમ્મસ્સવનત્થં ''**યંકિઞ્ચિ વિત્ત**''ન્તિઆદિના નયેન સચ્ચવચનં પયુઞ્જિતુમારદ્ધો. તત્થ **યંકિઞ્ચી**તિ અનિયમિતવસેન અનવસેસં પરિયાદિયતિ યંકિઞ્ચિ તત્થ તત્થ વોહારૂપગં. **વિત્ત**ન્તિ ધનં. તઞ્હિ વિત્તિં જનેતીતિ વિત્તં. **ઇધ વા**તિ મનુસ્સલોકં નિદ્દિસતિ. **હુરં વા**તિ તતો પરં અવસેસલોકં, તેન ચ ઠપેત્વા મનુસ્સે સબ્બલોકગ્ગહણે પત્તે ''સગ્ગેસુ વા''તિ પરતો વુત્તત્તા ઠપેત્વા મનુસ્સે ચ સગ્ગે ચ અવસેસાનં નાગસુપણ્ણાદીનં ગહણં વેદિતબ્બં.

એવં ઇમેહિ દ્વીહિ પદેહિ યં મનુસ્સાનં વોહારૂપગં અલઙ્કારપરિભોગૂપગઞ્ચ જાતરૂપરજતમુત્તામણિવેળુરિયપવાળલોહિતઙ્કમસારગલ્લાદિકં, યઞ્ચ મુત્તામણિવાલુકત્થતાય ભૂમિયા રતનમયવિમાનેસુ અનેકયોજનસતવિત્થતેસુ ભવનેસુ ઉપ્પન્નાનં નાગસુપણ્ણાદીનં વિત્તં, તં નિદ્દિટ્ઠં હોતિ. **સગ્ગેસુ વા**તિ કામાવચરરૂપાવચરદેવલોકેસુ. તે હિ સોભનેન **કમ્મેન** અજીયન્તીતિ સગ્ગા. સુટ્ઠુ અગ્ગાતિપિ સગ્ગા. **યન્તિ** યં સસામિકં વા અસામિકં વા. **રતન**ન્તિ રતિં નયતિ વહતિ જનયતિ વડ્ઢેતીતિ રતનં. યંકિઞ્ચિ ચિત્તીકતં મહગ્ઘં અતુલં દુલ્લભદસ્સનં અનોમસત્તપરિભોગઞ્ચ, તસ્સેતં અધિવચનં. યથાહ –

> ‘‘ચિત્તીકતં મહગ્ઘઞ્ચ, અતુલં દુલ્લભદસ્સનં;
> અનોમસત્તપરિભોગં, રતનં તેન વુચ્ચતી’’તિ.

પણીતન્તિ ઉત્તમં સેટ્ઠં અતપ્પકં. એવં ઇમિના ગાથાપદેન યં સગ્ગેસુ અનેકયોજનસતપ્પમાણસબ્બરતનમયવિમાનસુધમ્મવેજયન્તપ્પભુતીસુ સસામિકં, યઞ્ચ બુદ્ધુપ્પાદવિરહેન અપાયમેવ પરિપૂરેન્તેસુ સત્તેસુ સુઞ્ઞવિમાનપ્પટિબદ્ધં અસામિકં, યં વા પનઞ્ઞમ્પિ પથવિમહાસમુદ્દહિમવન્તાદિનિસ્સિતમસામિકં રતનં, તં નિદ્દિટ્ઠં હોતિ.

ન નો સમં અત્થિ તથાગતેનાતિ **ન**-ઇતિ પટિસેધે. **નો**-ઇતિ અવધારણે. **સમ**ન્તિ તુલ્યં. **અત્થી**તિ વિજ્જતિ. **તથાગતેના**તિ બુદ્ધેન. કિં વુત્તં હોતિ? યં એતં વિત્તઞ્ચ રતનઞ્ચ પકાસિતં, એત્થ એકમ્પિ બુદ્ધરતનેન સદિસં રતનં નેવત્થિ. યમ્પિ હિ તં **ચિત્તીકતટ્ઠેન રતનં**, સેય્યથિદં – રઞ્ઞો ચક્કવત્તિસ્સ ચક્કરતનં મણિરતનઞ્ચ, યમ્હિ ઉપ્પન્ને મહાજનો ન અઞ્ઞત્થ ચિત્તીકારં કરોતિ, ન કોચિ પુપ્ફગન્ધાદીનિ ગહેત્વા યક્ખટ્ઠાનં વા ભૂતટ્ઠાનં વા ગચ્છતિ, સબ્બોપિ જનો ચક્કરતનમણિરતનમેવ ચિત્તીકારં કરોતિ પૂજેતિ, તં તં વરં પત્થેતિ, પત્થિતપત્થિતઞ્ચસ્સ એકચ્ચં સમિજ્ઝતિ, તમ્પિ રતનં બુદ્ધરતનેન સમં નત્થિ. યદિ હિ ચિત્તીકતટ્ઠેન રતનં, તથાગતોવ રતનં. તથાગતે હિ ઉપ્પન્ને યે કેચિ મહેસક્ખા દેવમનુસ્સા ન તે અઞ્ઞત્ર ચિત્તીકારં કરોન્તિ, ન કઞ્ચિ અઞ્ઞં પૂજેન્તિ. તથા હિ બ્રહ્મા સહમ્પતિ સિનેરુમત્તેન રતનદામેન તથાગતં પૂજેસિ, યથાબલઞ્ચ અઞ્ઞે દેવા મનુસ્સા ચ બિમ્બિસારકોસલરાજઅનાથપિણ્ડિકાદયો. પરિનિબ્બુતમ્પિ ભગવન્તં ઉદ્દિસ્સ છન્નવુતિકોટિધનં વિસ્સજ્જેત્વા અસોકમહારાજા સકલજમ્બુદીપે ચતુરાસીતિ વિહારસહસ્સાનિ પતિટ્ઠાપેસિ, કો પન વાદો અઞ્ઞેસં ચિત્તીકારાનં. અપિચ કસ્સઞ્ઞસ્સ પરિનિબ્બુતસ્સાપિ જાતિબોધિધમ્મચક્કપ્પવત્તનપરિનિબ્બાનટ્ઠાનાનિ પટિમાચેતિયાદીનિ વા ઉદ્દિસ્સ એવં ચિત્તીકારગરુકારો પવત્તતિ યથા ભગવતો. એવંચિત્તીકતટ્ઠેનાપિ તથાગતસમં રતનં નત્થિ.

તથા યમ્પિ તં **મહગ્ઘટ્ઠેન રતનં**. સેય્યથિદં – કાસિકં વત્થં. યથાહ – ‘‘જિણ્ણમ્પિ, ભિક્ખવે, કાસિકં વત્થં વણ્ણવન્તઞ્ચેવ હોતિ સુખસમ્ફસ્સઞ્ચ મહગ્ઘઞ્ચા’’તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૧૦૦), તમ્પિ બુદ્ધરતનેન સમં નત્થિ. યદિ હિ મહગ્ઘટ્ઠેન રતનં, તથાગતોવ રતનં. તથાગતો હિ યેસં પંસુકૂલમ્પિ પટિગ્ગણ્હાતિ, તેસં તં મહપ્ફલં હોતિ મહાનિસંસં સેય્યથાપિ અસોકરઞ્ઞો, ઇદમસ્સ મહગ્ઘતાય. એવં મહગ્ઘતાવચનેન ચેત્થ દોસાભાવસાધકં ઇદં સુત્તપદં વેદિતબ્બં –

> ‘‘યેસં ખો પન સો પટિગ્ગણ્હાતિ ચીવરપિણ્ડપાતસેનાસનગિલાનપચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારં, તેસં તં મહપ્ફલં હોતિ મહાનિસંસં. ઇદમસ્સ મહગ્ઘતાય વદામિ. સેય્યથાપિ તં, ભિક્ખવે, કાસિકં વત્થં મહગ્ઘં, તથૂપમાહં, ભિક્ખવે, ઇમં પુગ્ગલં વદામી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૧૦૦).

એવં મહગ્ઘટ્ઠેનપિ તથાગતસમં રતનં નત્થિ.

તથા યમ્પિ તં **અતુલટ્ઠેન રતનં**. સેય્યથિદં – રઞ્ઞો ચક્કવત્તિસ્સ **ચક્કરતનં** ઉપ્પજ્જતિ ઇન્દનીલમણિમયનાભિ સત્તરતનમયસહસ્સારં પવાળમયનેમિ રત્તસુવણ્ણમયસન્ધિ, યસ્સ દસન્નં દસન્નં અરાનમુપરિ એકં મુણ્ડારં હોતિ વાતં ગહેત્વા સદ્દકરણત્થં, યેન કતો સદ્દો સુકુસલપ્પતાળિતપઞ્ચઙ્ગિકતૂરિયસદ્દો વિય હોતિ, યસ્સ નાભિયા ઉભોસુ પસ્સેસુ દ્વે સીહમુખાનિ હોન્તિ, અબ્ભન્તરં સકટચક્કસ્સેવ સુસિરં. તસ્સ કત્તા વા કારેતા વા નત્થિ, કમ્મપચ્ચયેન ઉતુતો સમુટ્ઠાતિ. યં રાજા દસવિધં ચક્કવત્તિવત્તં પૂરેત્વા તદહુપોસથે પુણ્ણમદિવસે સીસંન્હાતો ઉપોસથિકો ઉપરિપાસાદવરગતો સીલાનિ સોધેન્તો નિસિન્નો પુણ્ણચન્દં વિય સૂરિયં વિય ચ ઉટ્ઠેન્તં પસ્સતિ, યસ્સ દ્વાદસયોજનતો સદ્દો સુય્યતિ, યોજનતો વણ્ણો દિસ્સતિ, યં મહાજનેન ‘‘દુતિયો મઞ્ઞે ચન્દો સૂરિયો વા ઉટ્ઠિતો’’તિ અતિવિય કોતૂહલજાતેન દિસ્સમાનં નગરસ્સ ઉપરિ આગન્ત્વા રઞ્ઞો અન્તેપુરસ્સ પાચીનપસ્સે નાતિઉચ્ચં નાતિનીચં હુત્વા મહાજનસ્સ ગન્ધપુપ્ફાદીહિ પૂજેતું, યુત્તટ્ઠાને અક્ખાહતં વિય તિટ્ઠતિ.

તદેવ અનુબન્ધમાનં **હત્થિરતનં** ઉપ્પજ્જતિ, સબ્બસેતો રત્તપાદો સત્તપ્પતિટ્ઠો ઇદ્ધિમા વેહાસઙ્ગમો ઉપોસથકુલા વા છદ્દન્તકુલા વા આગચ્છતિ, ઉપોસથકુલા ચ આગચ્છન્તો સબ્બજેટ્ઠો આગચ્છતિ, છદ્દન્તકુલા સબ્બકનિટ્ઠો સિક્ખિતસિક્ખો દમથૂપેતો, સો દ્વાદસયોજનં પરિસં ગહેત્વા સકલજમ્બુદીપં અનુસંયાયિત્વા પુરેપાતરાસમેવ સકં રાજધાનિં આગચ્છતિ.

તમ્પિ અનુબન્ધમાનં **અસ્સરતનં** ઉપ્પજ્જતિ, સબ્બસેતો રત્તપાદો કાળસીસો મુઞ્જકેસો વલાહકસ્સરાજકુલા આગચ્છતિ. સેસમેત્થ હત્થિરતનસદિસમેવ.

તમ્પિ અનુબન્ધમાનં **મણિરતનં** ઉપ્પજ્જતિ. સો હોતિ મણિ વેળુરિયો સુભો જાતિમા અટ્ઠંસો સુપરિકમ્મકતો આયામતો ચક્કનાભિસદિસો, વેપુલ્લપબ્બતા આગચ્છતિ. સો ચતુરઙ્ગસમન્નાગતેપિ અન્ધકારે રઞ્ઞો ધજગ્ગં ગતો યોજનં ઓભાસેતિ, યસ્સોભાસેન મનુસ્સા ‘‘દિવા’’તિ મઞ્ઞમાના કમ્મન્તે પયોજેન્તિ, અન્તમસો કુન્થકિપિલ્લિકં ઉપાદાય પસ્સન્તિ.

તમ્પિ અનુબન્ધમાનં **ઇત્થિરતનં** ઉપ્પજ્જતિ, પકતિઅગ્ગમહેસી વા હોતિ, ઉત્તરકુરુતો વા આગચ્છતિ મદ્દરાજકુલતો વા, અતિદીઘતાદિછદોસવિવજ્જિતા અતિક્કન્તા માનુસવણ્ણં અપ્પત્તા દિબ્બવણ્ણં, યસ્સા રઞ્ઞો સીતકાલે ઉણ્હાનિ ગત્તાનિ હોન્તિ, ઉણ્હકાલે સીતાનિ, સતધા ફોટિત તૂલપિચુનો વિય સમ્ફસ્સો હોતિ, કાયતો ચન્દનગન્ધો વાયતિ, મુખતો ઉપ્પલગન્ધો, પુબ્બુટ્ઠાયિનિતાદિઅનેકગુણસમન્નાગતા ચ હોતિ.

તમ્પિ અનુબન્ધમાનં **ગહપતિરતનં** ઉપ્પજ્જતિ રઞ્ઞો પકતિકમ્મકારો સેટ્ઠિ, યસ્સ ચક્કરતને ઉપ્પન્નમત્તે દિબ્બં ચક્ખુ પાતુભવતિ, યેન સમન્તતો યોજનમત્તે નિધિં પસ્સતિ અસામિકમ્પિ સસામિકમ્પિ, સો રાજાનં ઉપસઙ્કમિત્વા પવારેતિ ‘‘અપ્પોસ્સુક્કો ત્વં, દેવ, હોહિ, અહં તે ધનેન ધનકરણીયં કરિસ્સામી’’તિ.

તમ્પિ અનુબન્ધમાનં **પરિણાયકરતનં** ઉપ્પજ્જતિ રઞ્ઞો પકતિજેટ્ઠપુત્તો. ચક્કરતને ઉપ્પન્નમત્તે અતિરેકપઞ્ઞાવેય્યત્તિયેન સમન્નાગતો હોતિ, દ્વાદસયોજનાય પરિસાય ચેતસા ચિત્તં પરિજાનિત્વા નિગ્ગહપગ્ગહસમત્થો હોતિ, સો રાજાનં ઉપસઙ્કમિત્વા પવારેતિ ‘‘અપ્પોસ્સુક્કો ત્વં, દેવ, હોહિ, અહં તે રજ્જં

અનુસાસિસ્સામી''તિ. યં વા પનઞ્ઞમ્પિ એવરૂપં અતુલટ્ઠેન રતનં, યસ્સ ન સક્કા તુલયિત્વા તીરયિત્વા અગ્ઘો કાતું ''સતં વા સહસ્સં વા અગ્ઘતિ કોટિં વા''તિ. તત્થ એકરતનમ્પિ બુદ્ધરતનેન સમં નત્થિ. યદિ હિ અતુલટ્ઠેન રતનં, તથાગતોવ રતનં. તથાગતો હિ ન સક્કા સીલતો વા સમાધિતો વા પઞ્ઞાદીનં વા અઞ્ઞતરતો કેનચિ તુલયિત્વા તીરયિત્વા ''એત્તકગુણો વા ઇમિના સમો વા સપ્પટિભાગો વા''તિ પરિચ્છિન્દિતું. એવં અતુલટ્ઠેનપિ તથાગતસમં રતનં નત્થિ.

તથા યમ્પિ તં **દુલ્લભદસ્સનટ્ઠેન રતનં**, સેય્યથિદં દુલ્લભપાતુભાવો રાજા ચક્કવત્તિ, ચક્કાદીનિ ચ તસ્સ રતનાનિ, તમ્પિ બુદ્ધરતનેન સમં નત્થિ. યદિ હિ દુલ્લભદસ્સનટ્ઠેન રતનં, તથાગતોવ રતનં, કુતો ચક્કવત્તિઆદીનં રતનત્તં. તાનિ હિ એકસ્મિંયેવ કપ્પે અનેકાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ. યસ્મા પન અસઙ્ખ્યેય્યેપિ કપ્પે તથાગતસુઞ્ઞો લોકો હોતિ, તસ્મા તથાગતોવ કદાચિ કરહચિ ઉપ્પજ્જનતો દુલ્લભદસ્સનો. વુત્તમ્પિ ચેતં ભગવતા પરિનિબ્બાનસમયે –

> ''દેવતા, આનન્દ, ઉજ્ઝાયન્તિ 'દૂરા ચ વતમ્હ આગતા તથાગતં દસ્સનાય, કદાચિ કરહચિ તથાગતા લોકે ઉપ્પજ્જન્તિ અરહન્તો સમ્માસમ્બુદ્ધા, અજ્જેવ રત્તિયા પચ્છિમે યામે તથાગતસ્સ પરિનિબ્બાનં ભવિસ્સતિ, અયઞ્ચ મહેસક્ખો ભિક્ખુ ભગવતો પુરતો ઠિતો ઓવારેન્તો, ન મયં લભામ પચ્છિમે કાલે તથાગતં દસ્સનાયા'''તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૦૦).

એવં દુલ્લભદસ્સનટ્ઠેનાપિ તથાગતસમં રતનં નત્થિ.

તથા યમ્પિ તં **અનોમસત્તપરિભોગટ્ઠેન રતનં**. સેય્યથિદં – રઞ્ઞો ચક્કવત્તિસ્સ ચક્કરતનાદિ તઞ્હિ કોટિસતસહસ્સધનાનમ્પિ સત્તભૂમિકપાસાદવરતલે વસન્તાનમ્પિ ચણ્ડાલવેનનેસાદરથકારપુક્કુસાદીનં નીચકુલિકાનં ઓમકપુરિસાનં સુપિનન્તેપિ પરિભોગત્થાય ન નિબ્બત્તતિ. ઉભતો સુજાતસ્સ પન રઞ્ઞો ખત્તિયસ્સેવ પરિપૂરિતદસવિધચક્કવત્તિવત્તસ્સ પરિભોગત્થાય નિબ્બત્તનતો અનોમસત્તપરિભોગંયેવ હોતિ, તમ્પિ બુદ્ધરતનસમં નત્થિ. યદિ હિ અનોમસત્તપરિભોગટ્ઠેન રતનં, તથાગતોવ રતનં. તથાગતો હિ લોકે ઓમકસત્તસમ્મતાનં અનુપનિસ્સયસમ્પન્નાનં વિપરીતદસ્સનાનં પૂરણકસ્સપાદીનં છન્નં સત્થારાનં અઞ્ઞેસઞ્ચ એવરૂપાનં સુપિનન્તેપિ અપરિભોગો. ઉપનિસ્સયસમ્પન્નાનં પન ચતુપ્પદાયપિ ગાથાય પરિયોસાને અરહત્તમધિગન્તું સમત્થાનં નિબ્બેધિકઞાણદસ્સનાનં બાહિયદારુચીરિયપ્પભુતીનં અઞ્ઞેસઞ્ચ મહાકુલપ્પસુતાનં મહાસાવકાનં પરિભોગો, તે હિ તં દસ્સનાનુત્તરિયસવનાનુત્તરિયપારિચરિયાનુત્તરિયાદીનિ સાધેન્તા તથાગતં પરિભુઞ્જન્તિ. એવં અનોમસત્તપરિભોગટ્ઠેનાપિ તથાગતસમં રતનં નત્થિ.

યમ્પિ તં અવિસેસતો **રતિજનનટ્ઠેન રતનં**. સેય્યથિદં – રઞ્ઞો ચક્કવત્તિસ્સ ચક્કરતનં. તઞ્હિ દિસ્વાવ રાજા ચક્કવત્તિ અત્તમનો હોતિ, એવમ્પિ તં રઞ્ઞો રતિં જનેતિ. પુન ચપરં રાજા ચક્કવત્તિ વામેન હત્થેન સુવણ્ણભિઙ્કારં ગહેત્વા દક્ખિણેન હત્થેન ચક્કરતનં અબ્ભુક્કિરતિ ''પવત્તતુ ભવં ચક્કરતનં, અભિવિજિનાતુ ભવં ચક્કરતન''ન્તિ. તતો ચક્કરતનં પઞ્ચઙ્ગિકં વિય તૂરિયં મધુરસ્સરં નિચ્છરન્તં આકાસેન પુરત્થિમં દિસં ગચ્છતિ , અન્વદેવ રાજા, ચક્કવત્તિ ચક્કાનુભાવેન દ્વાદસયોજનવિત્થિણ્ણાય ચતુરઙ્ગિનિયા સેનાય નાતિઉચ્ચં નાતિનીચં ઉચ્ચરુક્ખાનં હેટ્ઠાભાગેન, નીચરુક્ખાનં ઉપરિભાગેન, રુક્ખેસુ પુપ્ફફલપલ્લવાદિપણ્ણાકારં ગહેત્વા આગતાનં હત્થતો પણ્ણાકારઞ્ચ ગણ્હન્તો ''એહિ ખો, મહારાજા''તિ એવમાદિના પરમનિપચ્ચકારેન આગતે પટિરાજાનો ''પાણો ન

હન્તબ્બો''તિઆદિના નયેન અનુસાસન્તો ગચ્છતિ. યત્થ પન રાજા ભુઞ્જિતુકામો વા દિવાસેય્યં વા કપ્પેતુકામો હોતિ, તત્થ ચક્કરતનં આકાસા ઓરોહિત્વા ઉદકાદિસબ્બકિચ્ચક્ખમે સમે ભૂમિભાગે અક્ખાહતં વિય તિટ્ઠતિ. પુન રઞ્ઞો ગમનચિત્તે ઉપ્પન્ને પુરિમનયેનેવ સદ્દં કરોન્તં ગચ્છતિ, તં સુત્વા દ્વાદસયોજનિકાપિ પરિસા આકાસેન ગચ્છતિ . ચક્કરતનં અનુપુબ્બેન પુરત્થિમં સમુદ્દં અજ્ઝોગાહતિ, તસ્મિં અજ્ઝોગાહન્તે ઉદકં યોજનપ્પમાણં અપગન્ત્વા ભિત્તીકતં વિય તિટ્ઠતિ. મહાજનો યથાકામં સત્ત રતનાનિ ગણ્હાતિ. પુન રાજા સુવણ્ણભિઙ્કારં ગહેત્વા ''ઇતો પટ્ઠાય મમ રજ્જ''ન્તિ ઉદકેન અબ્ભુક્કિરિત્વા નિવત્તતિ. સેના પુરતો હોતિ, ચક્કરતનં પચ્છતો, રાજા મજ્ઝે. ચક્કરતનેન ઓસક્કિતોસક્કિતટ્ઠાનં ઉદકં પરિપૂરતિ. એતેનેવ ઉપાયેન દક્ખિણપચ્છિમુત્તરેપિ સમુદ્દે ગચ્છતિ.

એવં ચતુદ્દિસં અનુસંયાયિત્વા ચક્કરતનં તિયોજનપ્પમાણં આકાસં આરોહતિ. તત્થ ઠિતો રાજા ચક્કરતનાનુભાવેન વિજિતવિજયો પઞ્ચસતપરિત્તદીપપટિમણ્ડિતં સત્તયોજનસહસ્સપરિમણ્ડલં પુબ્બવિદેહં, તથા અટ્ઠયોજનસહસ્સપરિમણ્ડલં ઉત્તરકુરું, સત્તયોજનસહસ્સપરિમણ્ડલંયેવ અપરગોયાનં, દસયોજનસહસ્સપરિમણ્ડલં જમ્બુદીપઞ્ચાતિ એવં ચતુમહાદીપદ્વિસહસ્સપરિત્તદીપપટિમણ્ડિતં એકં ચક્કવાળં સુફુલ્લપુણ્ડરીકવનં વિય ઓલોકેતિ. એવં ઓલોકયતો યસ્સ અનપ્પકા રતિ ઉપ્પજ્જતિ. એવમ્પિ તં ચક્કરતનં રઞ્ઞો રતિં જનેતિ, તમ્પિ બુદ્ધરતનસમં નત્થિ. યદિ હિ રતિજનનટ્ઠેન રતનં, તથાગતોવ રતનં, કિં કરિસ્સતિ એતં ચક્કરતનં? તથાગતો હિ યસ્સા દિબ્બાય રતિયા ચક્કરતનાદીહિ સબ્બેહિપિ જનિતા ચક્કવત્તિરતિ સઙ્ખમ્પિ કલમ્પિ કલભાગમ્પિ ન ઉપેતિ, તતોપિ રતિતો ઉત્તરિતરઞ્ચ પણીતતરઞ્ચ અત્તનો ઓવાદપ્પટિકરાનં અસઙ્ખ્યેય્યાનમ્પિ દેવમનુસ્સાનં પઠમજ્ઝાનરતિં દુતિયતતિયચતુત્થપઞ્ચમજ્ઝાનરતિં, આકાસાનઞ્ચાયતનરતિં, વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનઆકિઞ્ચઞ્ઞાયતનનેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનરતિં, સોતાપત્તિમગ્ગરતિં, સોતાપત્તિફલરતિં, સકદાગામિઅનાગામિઅરહત્તમગ્ગફલરતિઞ્ચ જનેતિ. એવં રતિજનનટ્ઠેનાપિ તથાગતસમં રતનં નત્થીતિ.

અપિચ રતનં નામેતં દુવિધં હોતિ સવિઞ્ઞાણકમવિઞ્ઞાણકઞ્ચ. તત્થ અવિઞ્ઞાણકં ચક્કરતનં મણિરતનઞ્ચ, યં વા પનઞ્ઞમ્પિ અનિન્દ્રિયબદ્ધસુવણ્ણરજતાદિ, સવિઞ્ઞાણકં હત્થિરતનાદિપરિણાયકરતનપરિયોસાનં, યં વા પનઞ્ઞમ્પિ એવરૂપં ઇન્દ્રિયબદ્ધં. એવં દુવિધે ચેત્થ સવિઞ્ઞાણકરતનં અગ્ગમક્ખાયતિ . કસ્મા? યસ્મા અવિઞ્ઞાણકં સુવણ્ણરજતમણિમુત્તાદિરતનં સવિઞ્ઞાણકાનં હત્થિરતનાદીનં અલઙ્કારત્થાય ઉપનીયતિ.

સવિઞ્ઞાણકરતનમ્પિ દુવિધં તિરચ્છાનગતરતનં, મનુસ્સરતનઞ્ચ. તત્થ મનુસ્સરતનં અગ્ગમક્ખાયતિ. કસ્મા? યસ્મા તિરચ્છાનગતરતનં મનુસ્સરતનસ્સ ઓપવય્હં હોતિ. મનુસ્સરતનમ્પિ દુવિધં ઇત્થિરતનં, પુરિસરતનઞ્ચ. તત્થ પુરિસરતનં અગ્ગમક્ખાયતિ. કસ્મા? યસ્મા ઇત્થિરતનં પુરિસરતનસ્સ પરિચારિકત્તં આપજ્જતિ. પુરિસરતનમ્પિ દુવિધં અગારિકરતનં, અનગારિકરતનઞ્ચ. તત્થ અનગારિકરતનં અગ્ગમક્ખાયતિ. કસ્મા? યસ્મા અગારિકરતનેસુ અગ્ગો ચક્કવત્તિપિ સીલાદિગુણયુત્તં અનગારિકરતનં પઞ્ચપતિટ્ઠિતેન વન્દિત્વા ઉપટ્ઠહિત્વા પયિરુપાસિત્વા દિબ્બમાનુસિકા સમ્પત્તિયો પાપુણિત્વા અન્તે નિબ્બાનસમ્પત્તિં પાપુણાતિ.

એવં અનગારિકરતનમ્પિ દુવિધં અરિયપુથુજ્જનવસેન. અરિયરતનમ્પિ દુવિધં સેખાસેખવસેન. અસેખરતનમ્પિ દુવિધં સુક્ખવિપસ્સકસમથયાનિકવસેન. સમથયાનિકરતનમ્પિ દુવિધં સાવકપારમિપ્પત્તમપ્પત્તઞ્ચ. તત્થ સાવકપારમિપ્પત્તં અગ્ગમક્ખાયતિ. કસ્મા? ગુણમહન્તતાય. સાવકપારમિપ્પત્તરતનતોપિ પચ્ચેકબુદ્ધરતનં અગ્ગમક્ખાયતિ. કસ્મા? ગુણમહન્તતાય.

સારિપુત્તમોગ્ગલ્લાનસદિસાપિ હિ અનેકસતા સાવકા એકસ્સ પચ્ચેકબુદ્ધસ્સ ગુણાનં સતભાગમ્પિ ન ઉપેન્તિ. પચ્ચેકબુદ્ધરતનતોપિ સમ્માસમ્બુદ્ધરતનં અગ્ગમક્ખાયતિ. કસ્મા? ગુણમહન્તતાય. સકલમ્પિ હિ જમ્બુદીપં પૂરેત્વા પલ્લઙ્કેન પલ્લઙ્કં ઘટેન્તા નિસિન્ના પચ્ચેકબુદ્ધા એકસ્સ સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ ગુણાનં નેવ સઙ્ખં ન કલં ન કલભાગં ઉપેન્તિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા – ''યાવતા, ભિક્ખવે, સત્તા અપદા વા…પે॰… તથાગતો તેસં અગ્ગમક્ખાયતી''તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૪.૩૪; ૫.૩૨; ઇતિવુ॰ ૯૦). એવં કેનચિ પરિયાયેન તથાગતસમં રતનં નત્થિ. તેનાહ ભગવા – ''**ન નો સમં અત્થિ તથાગતેના**''તિ.

એવં ભગવા બુદ્ધરતનસ્સ અઞ્ઞેહિ રતનેહિ અસમતં વત્વા ઇદાનિ તેસં સત્તાનં ઉપ્પન્નઉપદ્દવવૂપસમત્થં નેવ જાતિં ન ગોત્તં ન કોલપુત્તિયં ન વણ્ણપોક્ખરતાદિં નિસ્સાય, અપિચ ખો અવીચિમુપાદાય ભવગ્ગપરિયન્તે લોકે સીલસમાધિક્ખન્ધાદીહિ ગુણેહિ બુદ્ધરતનસ્સ અસદિસભાવં નિસ્સાય સચ્ચવચનં પયુઞ્જતિ ''**ઇદમ્પિ બુદ્ધે રતનં પણીતં, એતેન સચ્ચેન સુવત્થિ હોતૂ**''તિ.

તસ્સત્થો – ઇદમ્પિ ઇધ વા હુરં વા સગ્ગેસુ વા યંકિઞ્ચિ અત્થિ વિત્તં વા રતનં વા, તેન સદ્ધિં તેહિ તેહિ ગુણેહિ અસમત્તા બુદ્ધે રતનં પણીતં. યદિ હિ એતં સચ્ચં, અથ એતેન સચ્ચેન ઇમેસં પાણીનં સુવત્થિ હોતુ, સોભનાનં અત્થિતા હોતુ અરોગતા નિરુપદ્દવતાતિ. એત્થ ચ યથા ''ચક્ખુ ખો, આનન્દ, સુઞ્ઞં અત્તેન વા અત્તનિયેન વા''તિ એવમાદીસુ (સં॰ નિ॰ ૪.૮૫) અત્તભાવેન વા અત્તનિયભાવેન વાતિ અત્થો. ઇતરથા હિ ચક્ખુ અત્તા વા અત્તનિયં વાતિ અપ્પટિસિદ્ધમેવ સિયા. એવં **રતનં પણીતન્તિ** રતનત્તં પણીતં, રતનભાવો પણીતોતિ અયમત્થો વેદિતબ્બો. ઇતરથા હિ બુદ્ધો નેવ રતનન્તિ સિજ્ઝેય્ય. ન હિ યત્થ રતનં અત્થિ, તં રતનન્તિ ન સિજ્ઝતિ. યત્થ પન ચિત્તીકતાદિઅત્થસઙ્ખાતં યેન વા તેન વા વિધિના સમ્બન્ધગતં રતનં અત્થિ, યસ્મા તં રતનત્તમુપાદાય રતનન્તિ પઞ્ઞાપીયતિ, તસ્મા તસ્સ રતનસ્સ અત્થિતાય રતનન્તિ સિજ્ઝતિ. અથ વા **ઇદમ્પિ બુદ્ધે રતનન્તિ** ઇમિનાપિ પકારેન બુદ્ધોવ રતનન્તિ એવમત્થો વેદિતબ્બો. વુત્તમત્તાય ચ ભગવતા ઇમાય ગાથાય રાજકુલસ્સ સોત્થિ જાતા, ભયં વૂપસન્તં. ઇમિસ્સા ગાથાય આણા કોટિસતસહસ્સચક્કવાળેસુ અમનુસ્સેહિ પટિગ્ગહિતાતિ.

ખયં વિરાગન્તિગાથાવણ્ણના

૪. એવં બુદ્ધગુણેન સચ્ચં વત્વા ઇદાનિ નિબ્બાનધમ્મગુણેન વત્તુમારદ્ધો ''**ખયં વિરાગ**''ન્તિ. તત્થ યસ્મા નિબ્બાનસચ્છિકિરિયાય રાગાદયો ખીણા હોન્તિ પરિક્ખીણા, યસ્મા વા તં તેસં અનુપ્પાદનિરોધક્ખયમત્તં, યસ્મા ચ તં રાગાદિવિપ્પયુત્તં સમ્પયોગતો ચ આરમ્મણતો ચ, યસ્મા વા તમ્હિ સચ્છિકતે રાગાદયો અચ્ચન્તં વિરત્તા હોન્તિ વિગતા વિદ્ધસ્તા, તસ્મા ખયન્તિ ચ વિરાગન્તિ ચ વુચ્ચતિ. યસ્મા પનસ્સ ન ઉપ્પાદો પઞ્ઞાયતિ, ન વયો, ન ઠિતસ્સ અઞ્ઞથત્તં તસ્મા તં ન જાયતિ ન જીયતિ ન મીયતીતિ કત્વા **અમતન્તિ** વુચ્ચતિ. ઉત્તમત્થેન પન અતપ્પકટ્ઠેન ચ **પણીતન્તિ**. **યદજ્ઝગાતિ** યં અજ્ઝગા વિન્દિ પટિલભિ, અત્તનો ઞાણબલેન સચ્છાકાસિ. **સક્યમુનીતિ** સક્યકુલપ્પસુતત્તા સક્યો, મોનેય્યધમ્મસમન્નાગતત્તા મુનિ, સક્યો એવ મુનિ સક્યમુનિ. **સમાહિતોતિ** અરિયમગ્ગસમાધિના સમાહિતચિત્તો. **ન તેન ધમ્મેન સમત્થિ કિઞ્ચીતિ** તેન ખયાદિનામકેન સક્યમુનિના અધિગતેન ધમ્મેન સમં કિઞ્ચિ ધમ્મજાતં નત્થિ. તસ્મા સુત્તન્તરેપિ વુત્તં – ''યાવતા, ભિક્ખવે, ધમ્મા સઙ્ખતા વા અસઙ્ખતા વા, વિરાગો તેસં અગ્ગમક્ખાયતી''તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૪.૩૪; ઇતિવુ॰ ૯૦).

એવં ભગવા નિબ્બાનધમ્મસ્સ અઞ્ઞેહિ ધમ્મેહિ અસમતં વત્વા ઇદાનિ તેસં સત્તાનં ઉપ્પન્નઉપદ્દવવૂપસમત્થં ખયવિરાગામતપણીતતાગુણેહિ નિબ્બાનધમ્મરતનસ્સ અસદિસભાવં નિસ્સાય સચ્ચવચનં પયુઞ્જતિ **"ઇદમ્પિ ધમ્મે રતનં પણીતં, એતેન સચ્ચેન સુવત્થિ હોતૂ"**તિ. તસ્સત્થો પુરિમગાથાય વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. ઇમિસ્સાપિ ગાથાય આણા કોટિસતસહસ્સચક્કવાળેસુ અમનુસ્સેહિ પટિગ્ગહિતાતિ.

યં બુદ્ધસેટ્ઠોતિગાથાવણ્ણના

૫. એવં નિબ્બાનધમ્મગુણેન સચ્ચં વત્વા ઇદાનિ મગ્ગધમ્મગુણેન વત્તુમારદ્ધો **"યં બુદ્ધસેટ્ઠો"**તિ. તત્થ ''બુજ્ઝિતા સચ્ચાની''તિઆદિના નયેન બુદ્ધો , ઉત્તમો પસંસનીયો ચાતિ સેટ્ઠો, બુદ્ધો ચ સો સેટ્ઠો ચાતિ બુદ્ધસેટ્ઠો, અનુબુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધસુતબુદ્ધખ્યેસુ વા બુદ્ધેસુ સેટ્ઠોતિ બુદ્ધસેટ્ઠો. સો બુદ્ધસેટ્ઠો યં પરિવણ્ણયી ''અટ્ઠઙ્ગિકોવ મગ્ગાનં, ખેમં નિબ્બાનપત્તિયા''તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૨૧૫) ચ ''અરિયં વો, ભિક્ખવે, સમ્માસમાધિં દેસિસ્સામિ સઉપનિસં સપરિક્ખાર''ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૩૬) ચ એવમાદિના નયેન તત્થ તત્થ પસંસિ પકાસયિ. **સુચિન્તિ** કિલેસમલસમુચ્છેદકરણતો અચ્ચન્તવોદાનં. **સમાધિમાનન્તરિકઞ્ઞમાહૂ**તિ યઞ્ચ અત્તનો પવત્તિસમનન્તરં નિયમેનેવ ફલપદાનતો ''આનન્તરિકસમાધી''તિ આહુ. ન હિ મગ્ગસમાધિમ્હિ ઉપ્પન્ને તસ્સ ફલુપ્પત્તિનિસેધકો કોચિ અન્તરાયો અત્થિ. યથાહ –

> ''અયઞ્ચ પુગ્ગલો સોતાપત્તિફલસચ્છિકિરિયાય પટિપન્નો અસ્સ, કપ્પસ્સ ચ ઉડ્ડય્હનવેલા અસ્સ, નેવ તાવ કપ્પો ઉડ્ડય્હેય્ય, યાવાયં પુગ્ગલો ન સોતાપત્તિફલં સચ્છિકરોતિ, અયં વુચ્ચતિ પુગ્ગલો ઠિતકપ્પી. સબ્બેપિ મગ્ગસમઙ્ગિનો પુગ્ગલા ઠિતકપ્પિનો''તિ (પુ॰ પ॰ ૧૭).

સમાધિના તેન સમો ન વિજ્જતીતિ તેન બુદ્ધસેટ્ઠપરિવણ્ણિતેન સુચિના આનન્તરિકસમાધિના સમો રૂપાવચરસમાધિ વા અરૂપાવચરસમાધિ વા કોચિ ન વિજ્જતિ. કસ્મા? તેસં ભાવિતત્તા તત્થ તત્થ બ્રહ્મલોકે ઉપપન્નસ્સાપિ પુન નિરયાદીસુપિ ઉપપત્તિસમ્ભવતો, ઇમસ્સ ચ અરહત્તસમાધિસ્સ ભાવિતત્તા અરિયપુગ્ગલસ્સ સબ્બૂપપત્તિસમુગ્ઘાતસમ્ભવતો. તસ્મા સુત્તન્તરેપિ વુત્તં – ''યાવતા, ભિક્ખવે, ધમ્મા સઙ્ખતા...પે॰... અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો, તેસં અગ્ગમક્ખાયતી''તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૪.૩૪; ઇતિવુ॰ ૯૦).

એવં ભગવા આનન્તરિકસમાધિસ્સ અઞ્ઞેહિ સમાધીહિ અસમતં વત્વા ઇદાનિ પુરિમનયેનેવ મગ્ગધમ્મરતનસ્સ અસદિસભાવં નિસ્સાય સચ્ચવચનં પયુઞ્જતિ **"ઇદમ્પિ ધમ્મે...પે॰... હોતૂ"**તિ. તસ્સત્થો પુબ્બે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. ઇમિસ્સાપિ ગાથાય આણા કોટિસતસહસ્સચક્કવાળેસુ અમનુસ્સેહિ પટિગ્ગહિતાતિ.

યે પુગ્ગલાતિગાથાવણ્ણના

૬. એવં મગ્ગધમ્મગુણેનાપિ સચ્ચં વત્વા ઇદાનિ સઙ્ઘગુણેનાપિ વત્તુમારદ્ધો **"યે પુગ્ગલા"**તિ. તત્થ **યે**તિ અનિયમેત્વા ઉદ્દેસો. **પુગ્ગલા**તિ સત્તા. **અટ્ઠ**ાતિ તેસં ગણનપરિચ્છેદો. તે હિ ચત્તારો ચ પટિપન્ના ચત્તારો ચ ફલે ઠિતાતિ અટ્ઠ હોન્તિ. **સતં પસત્થા**તિ સપ્પુરિસેહિ બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધબુદ્ધસાવકેહિ અઞ્ઞેહિ ચ દેવમનુસ્સેહિ પસત્થા. કસ્મા? સહજાતસીલાદિગુણયોગા. તેસઞ્હિ ચમ્પકવકુલકુસુમાદીનં સહજાતવણ્ણગન્ધાદયો વિય સહજાતા સીલસમાધિઆદયો ગુણા, તેન તે વણ્ણગન્ધાદિસમ્પન્નાનિ વિય પુપ્ફાનિ દેવમનુસ્સાનં સતં પિયા મનાપા પસંસનીયા ચ હોન્તિ. તેન વુત્તં **"યે પુગ્ગલા અટ્ઠસતં** પસત્થા''તિ.

અથ વા **યે**તિ અનિયમેત્વા ઉદ્દેસો. **પુગ્ગલા**તિ સત્તા. **અટ્ઠસત**ન્તિ તેસં ગણનપરિચ્છેદો. તે હિ એકબીજી કોલંકોલો સત્તક્ખત્તુપરમોતિ તયો સોતાપન્ના. કામરૂપારૂપભવેસુ અધિગતફલા તયો સકદાગામિનો. તે સબ્બેપિ ચતુન્નં પટિપદાનં વસેન ચતુવીસતિ. અન્તરાપરિનિબ્બાયી, ઉપહચ્ચપરિનિબ્બાયી, સસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી, અસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી, ઉદ્ધંસોતો, અકનિટ્ઠગામીતિ અવિહેસુ પઞ્ચ. તથા અતપ્પસુદસ્સસુદસ્સીસુ . અકનિટ્ઠેસુ પન ઉદ્ધંસોતવજ્જા ચત્તારોતિ ચતુવીસતિ અનાગામિનો. સુક્ખવિપસ્સકો સમથયાનિકોતિ દ્વે અરહન્તો. ચત્તારો મગ્ગટ્ઠાતિ ચતુપઞ્ઞાસ. તે સબ્બેપિ સદ્ધાધુરપઞ્ઞાધુરાનં વસેન દિગુણા હુત્વા અટ્ઠસતં હોન્તિ. સેસં વુત્તનયમેવ.

ચત્તારિ એતાનિ યુગાનિ હોન્તીતિ તે સબ્બેપિ અટ્ઠ વા અટ્ઠસતં વાતિ વિત્થારવસેન ઉદ્દિટ્ઠપુગ્ગલા સઙ્ખેપવસેન સોતાપત્તિમગ્ગટ્ઠો ફલટ્ઠોતિ એકં યુગં, એવં યાવ અરહત્તમગ્ગટ્ઠો ફલટ્ઠોતિ એકં યુગન્તિ ચત્તારિ યુગાનિ હોન્તિ. **તે દક્ખિણેય્યા**તિ એત્થ **તે**તિ પુબ્બે અનિયમેત્વા ઉદ્દિટ્ઠાનં નિયમેત્વા નિદ્દેસો. યે પુગ્ગલા વિત્થારવસેન અટ્ઠ વા, અટ્ઠસતં વા, સઙ્ખેપવસેન ચત્તારિ યુગાનિ હોન્તીતિ વુત્તા, સબ્બેપિ તે દક્ખિણં અરહન્તીતિ દક્ખિણેય્યા. દક્ખિણા નામ કમ્મઞ્ચ કમ્મવિપાકઞ્ચ સદ્દહિત્વા ''એસ મે ઇદં વેજ્જકમ્મં વા જઙ્ઘપેસનિકં વા કરિસ્સતી''તિ એવમાદીનિ અનપેક્ખિત્વા દિય્યમાનો દેય્યધમ્મો, તં અરહન્તિ નામ સીલાદિગુણયુત્તા પુગ્ગલા, ઇમે ચ તાદિસા, તેન વુચ્ચન્તિ ''તે દક્ખિણેય્યા''તિ.

સુગતસ્સ સાવકાતિ ભગવા સોભનેન ગમનેન યુત્તત્તા, સોભનઞ્ચ ઠાનં ગતત્તા, સુટ્ઠુ ચ ગતત્તા, સુટ્ઠુ એવ ચ ગદત્તા સુગતો, તસ્સ સુગતસ્સ. સબ્બેપિ તે વચનં સુણન્તીતિ સાવકા. કામઞ્ચ અઞ્ઞેપિ સુણન્તિ, ન પન સુત્વા કત્તબ્બકિચ્ચં કરોન્તિ, ઇમે પન સુત્વા કત્તબ્બં ધમ્માનુધમ્મપ્પટિપત્તિં કત્વા મગ્ગફલાનિ પત્તા, તસ્મા ''સાવકા''તિ વુચ્ચન્તિ. **એતેસુ દિન્નાનિ મહપ્ફલાની**તિ એતેસુ સુગતસાવકેસુ અપ્પકાનિપિ દાનાનિ દિન્નાનિ પટિગ્ગાહકતો દક્ખિણાવિસુદ્ધિભાવં ઉપગતત્તા મહપ્ફલાનિ હોન્તિ. તસ્મા સુત્તન્તરેપિ વુત્તં –

> ''યાવતા , ભિક્ખવે , સઙ્ઘા વા ગણા વા તથાગતસાવકસઙ્ઘો, તેસં અગ્ગમક્ખાયતિ, યદિદં ચત્તારિ પુરિસયુગાનિ અટ્ઠ પુરિસપુગ્ગલા, એસ ભગવતો સાવકસઙ્ઘો...પે॰... અગ્ગો વિપાકો હોતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૩૪; ૫.૩૨; ઇતિવુ॰ ૯૦).

એવં ભગવા સબ્બેસમ્પિ મગ્ગટ્ઠફલટ્ઠાનં વસેન સઙ્ઘરતનસ્સ ગુણં વત્વા ઇદાનિ તમેવ ગુણં નિસ્સાય સચ્ચવચનં પયુઞ્જતિ **''ઇદમ્પિ સઙ્ઘે''**તિ. તસ્સત્થો પુબ્બે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. ઇમિસ્સાપિ ગાથાય આણા કોટિસતસહસ્સચક્કવાળેસુ અમનુસ્સેહિ પટિગ્ગહિતાતિ.

યે સુપ્પયુત્તાતિગાથાવણ્ણના

૭. એવં મગ્ગટ્ઠફલટ્ઠાનં વસેન સઙ્ઘગુણેન સચ્ચં વત્વા ઇદાનિ તતો એકચ્ચાનં ફલસમાપત્તિસુખમનુભવન્તાનં ખીણાસવપુગ્ગલાનંયેવ ગુણેન વત્તુમારદ્ધો ''**યે સુપ્પયુત્તા**''તિ. તત્થ **યે**તિ અનિયમિતુદ્દેસવચનં. **સુપ્પયુત્તા**તિ સુટ્ઠુ પયુત્તા, અનેકવિહિતં અનેસનં પહાય સુદ્ધાજીવિતં નિસ્સાય વિપસ્સનાય અત્તાનં પયુઞ્જિતુમારદ્ધાતિ અત્થો. અથ વા **સુપ્પયુત્તા**તિ સુવિસુદ્ધકાયવચીપયોગસમન્નાગતા, તેન તેસં સીલક્ખન્ધં દસ્સેતિ. **મનસા દળ્હેના**તિ દળ્હેન મનસા, થિરસમાધિયુત્તેન ચેતસાતિ અત્થો. તેન તેસં સમાધિક્ખન્ધં દસ્સેતિ. **નિક્કામિનો**તિ કાયે ચ જીવિતે ચ અનપેક્ખા હુત્વા પઞ્ઞાધુરેન વીરિયેન સબ્બકિલેસેહિ કતનિક્કમના. તેન તેસં વીરિયસમ્પન્નં પઞ્ઞક્ખન્ધં દસ્સેતિ.

ગોતમસાસનમ્હીતિ ગોત્તતો ગોતમસ્સ તથાગતસ્સેવ સાસનમ્હિ. તેન ઇતો બહિદ્ધા નાનપ્પકારમ્પિ અમરતપં કરોન્તાનં સુપ્પયોગાદિગુણાભાવતો કિલેસેહિ નિક્કમનાભાવં દસ્સેતિ. **તે**તિ પુબ્બે ઉદ્દિટ્ઠાનં નિદ્દેસવચનં. **પત્તિપત્તા**તિ એત્થ પત્તબ્બાતિ પત્તિ, પત્તબ્બા નામ પત્તું અરહા, યં પત્વા અચ્ચન્તયોગક્ખેમિનો હોન્તિ, અરહત્તફલસ્સેતં અધિવચનં, તં પત્તિં પત્તાતિ પત્તિપત્તા. **અમત**ન્તિ નિબ્બાનં. **વિગય્હા**તિ આરમ્મણવસેન વિગાહિત્વા. **લદ્ધા**તિ લભિત્વા. **મુધા**તિ અબ્યયેન કાકણિકમત્તમ્પિ બ્યયં અકત્વા. **નિબ્બુતિ**ન્તિ પટિપ્પસ્સદ્ધકિલેસદરથં ફલસમાપત્તિં. **ભુઞ્જમાના**તિ અનુભવમાના. કિં વુત્તં હોતિ? યે ઇમસ્મિં ગોતમસાસનમ્હિ સીલસમ્પન્નત્તા સુપ્પયુત્તા, સમાધિસમ્પન્નત્તા મનસા દળ્હેન, પઞ્ઞાસમ્પન્નત્તા નિક્કામિનો , તે ઇમાય સમ્માપટિપદાય અમતં વિગય્હ મુધા લદ્ધા ફલસમાપત્તિસઞ્ઞિતં નિબ્બુતિં ભુઞ્જમાના પત્તિપત્તા નામ હોન્તીતિ.

એવં ભગવા ફલસમાપત્તિસુખમનુભવન્તાનં ખીણાસવપુગ્ગલાનમેવ વસેન સઙ્ઘરતનસ્સ ગુણં વત્વા ઇદાનિ તમેવ ગુણં નિસ્સાય સચ્ચવચનં પયુઞ્જતિ "**ઇદમ્પિ સઙ્ઘે**"તિ. તસ્સત્થો પુબ્બે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. ઇમિસ્સાપિ ગાથાય આણા કોટિસતસહસ્સચક્કવાળેસુ અમનુસ્સેહિ પટિગ્ગહિતાતિ.

યથિન્દખીલોતિગાથાવણ્ણના

૮. એવં ખીણાસવપુગ્ગલાનં ગુણેન સઙ્ઘાધિટ્ઠાનં સચ્ચં વત્વા ઇદાનિ બહુજનપચ્ચક્ખેન સોતાપન્નસ્સેવ ગુણેન વત્તુમારદ્ધો "**યથિન્દખીલો**"તિ. તત્થ **યથા**તિ ઉપમાવચનં. **ઇન્દખીલો**તિ નગરદ્વારવિનિવારણત્થં ઉમ્મારબ્ભન્તરે અટ્ઠ વા દસ વા હત્થે પથવિં ખણિત્વા આકોટિતસ્સ સારદારુમયથમ્ભસ્સેતં અધિવચનં. **પથવિ**ન્તિ ભૂમિં. **સિતો**તિ અન્તો પવિસિત્વા નિસ્સિતો. **સિયા**તિ ભવેય્ય. **ચતુબ્ભિ વાતેહી**તિ ચતૂહિ દિસાહિ આગતેહિ વાતેહિ. **અસમ્પકમ્પિયો**તિ કમ્પેતું વા ચાલેતું વા અસક્કુણેય્યો. **તથૂપમ**ન્તિ તથાવિધં. **સપ્પુરિસ**ન્તિ ઉત્તમપુરિસં. **વદામી**તિ ભણામિ. **યો અરિયસચ્ચાનિ અવેચ્ચ પસ્સતી**તિ યો ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ પઞ્ઞાય અજ્ઝોગાહેત્વા પસ્સતિ. તત્થ અરિયસચ્ચાનિ કુમારપઞ્હે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બાનિ.

અયં પનેત્થ **સઙ્ખેપત્થો** – યથા હિ ઇન્દખીલો ગમ્ભીરનેમતાય પથવિસ્સિતો ચતુબ્ભિ વાતેહિ અસમ્પકમ્પિયો સિયા, ઇમમ્પિ સપ્પુરિસં તથૂપમમેવ વદામિ, યો અરિયસચ્ચાનિ અવેચ્ચ પસ્સતિ. કસ્મા? યસ્મા સોપિ ઇન્દખીલો વિય ચતૂહિ વાતેહિ સબ્બતિત્થિયવાદવાતેહિ અસમ્પકમ્પિયો હોતિ, તમ્હા દસ્સના કેનચિ કમ્પેતું વા ચાલેતું વા અસક્કુણેય્યો. તસ્મા સુત્તન્તરેપિ વુત્તં –

> ''સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, અયોખીલો વા ઇન્દખીલો વા ગમ્ભીરનેમો સુનિખાતો અચલો અસમ્પકમ્પી, પુરત્થિમાય ચેપિ દિસાય આગચ્છેય્ય ભુસા વાતવુટ્ઠિ, નેવ નં સઙ્કમ્પેય્ય ન સમ્પકમ્પેય્ય ન સમ્પચાલેય્ય. પચ્છિમાય...પે॰... દક્ખિણાય, ઉત્તરાયપિ ચે...પે॰... ન સમ્પચાલેય્ય. તં કિસ્સ હેતુ? ગમ્ભીરત્તા, ભિક્ખવે, નેમસ્સ , સુનિખાતત્તા ઇન્દખીલસ્સ. એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, યે ચ ખો કેચિ સમણા વા બ્રાહ્મણા વા 'ઇદં દુક્ખન્તિ...પે॰... પટિપદા'તિ યથાભૂતં પજાનન્તિ, તે ન અઞ્ઞસ્સ સમણસ્સ વા બ્રાહ્મણસ્સ વા મુખં ઓલોકેન્તિ 'અયં નૂન ભવં જાનં જાનાતિ, પસ્સં પસ્સતી'તિ. તં કિસ્સ હેતુ? સુદિટ્ઠત્તા, ભિક્ખવે, ચતુન્નં અરિયસચ્ચાન''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૧૦૯).

એવં ભગવા બહુજનપચ્ચક્ખસ્સ સોતાપન્નસ્સેવ વસેન સઙ્ઘરતનસ્સ ગુણં વત્વા ઇદાનિ તમેવ ગુણં નિસ્સાય સચ્ચવચનં પયુઞ્જતિ "**ઇદમ્પિ સઙ્ઘે**"તિ. તસ્સત્થો પુબ્બે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. ઇમિસ્સાપિ ગાથાય આણા

કોટિસતસહસ્સચક્કવાળેસુ અમનુસ્સેહિ પટિગ્ગહિતાતિ.

યે અરિયસચ્ચાનીતિગાથાવણ્ણના

૯. એવં અવિસેસતો સોતાપન્નસ્સ ગુણેન સઙ્ઘાધિટ્ઠાનં સચ્ચં વત્વા ઇદાનિ યે તે તયો સોતાપન્ના એકબીજી કોલંકોલો સત્તક્ખત્તુપરમોતિ. યથાહ –

> ‘‘ઇધેકચ્ચો પુગ્ગલો તિણ્ણં સંયોજનાનં પરિક્ખયા સોતાપન્નો હોતિ…પે॰… સો એકંયેવ ભવં નિબ્બત્તિત્વા દુક્ખસ્સન્તં કરોતિ, અયં એકબીજી. તથા દ્વે વા તીણિ વા કુલાનિ સન્ધાવિત્વા સંસરિત્વા દુક્ખસ્સન્તં કરોતિ, અયં કોલંકોલો. તથા સત્તક્ખત્તું દેવેસુ ચ મનુસ્સેસુ ચ સન્ધાવિત્વા સંસરિત્વા દુક્ખસ્સન્તં કરોતિ, અયં સત્તક્ખત્તુપરમો’’તિ (પુ॰ પ॰ ૩૧-૩૩).

તેસં સબ્બકનિટ્ઠસ્સ સત્તક્ખત્તુપરમસ્સ ગુણેન વત્તુમારદ્ધો ‘‘**યે અરિયસચ્ચાની**’’તિ. તત્થ **યે અરિયસચ્ચાની**તિ એતં વુત્તનયમેવ. **વિભાવયન્તી**તિ પઞ્ઞાઓભાસેન સચ્ચપ્પટિચ્છાદકં કિલેસન્ધકારં વિધમિત્વા અત્તનો પકાસાનિ પાકટાનિ કરોન્તિ. **ગમ્ભીરપઞ્ઞેના**તિ અપ્પમેય્યપઞ્ઞતાય સદેવકસ્સ લોકસ્સ ઞાણેન અલબ્ભનેય્યપ્પતિટ્ઠપઞ્ઞેન, સબ્બઞ્ઞુનાતિ વુત્તં હોતિ. **સુદેસિતાની**તિ સમાસબ્યાસસાકલ્યવેકલ્યાદીહિ તેહિ તેહિ નયેહિ સુટ્ઠુ દેસિતાનિ. **કિઞ્ચાપિ તે હોન્તિ ભુસં પમત્તા**તિ તે વિભાવિતઅરિયસચ્ચા પુગ્ગલા કિઞ્ચાપિ દેવરજ્જચક્કવત્તિરજ્જાદિપ્પમાદટ્ઠાનં આગમ્મ ભુસં પમત્તા હોન્તિ, તથાપિ સોતાપત્તિમગ્ગઞાણેન અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધેન ઠપેત્વા સત્ત ભવે અનમતગ્ગે સંસારે યે ઉપ્પજ્જેય્યું નામઞ્ચ રૂપઞ્ચ, તેસં નિરુદ્ધત્તા અત્થઙ્ગતત્તા ન અટ્ઠમં ભવં આદિયન્તિ, સત્તમભવે એવ પન વિપસ્સનં આરભિત્વા અરહત્તં પાપુણન્તિ.

એવં ભગવા સત્તક્ખત્તુપરમવસેન સઙ્ઘરતનસ્સ ગુણં વત્વા ઇદાનિ તમેવ ગુણં નિસ્સાય સચ્ચવચનં પયુઞ્જતિ ‘‘**ઇદમ્પિ સઙ્ઘે**’’તિ. તસ્સત્થો પુબ્બે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. ઇમિસ્સાપિ ગાથાય આણા કોટિસતસહસ્સચક્કવાળેસુ અમનુસ્સેહિ પટિગ્ગહિતાતિ.

સહાવસ્સાતિગાથાવણ્ણના

૧૦. એવં સત્તક્ખત્તુપરમસ્સ અટ્ઠમં ભવં અનાદિયનગુણેન સઙ્ઘાધિટ્ઠાનં સચ્ચં વત્વા ઇદાનિ તસ્સેવ સત્ત ભવે આદિયતોપિ અઞ્ઞેહિ અપ્પહીનભવાદાનેહિ પુગ્ગલેહિ વિસિટ્ઠેન ગુણેન વત્તુમારદ્ધો ‘‘**સહાવસ્સા**’’તિ . તત્થ **સહાવા**તિ સદ્ધિંયેવ. **અસ્સા**તિ ‘‘ન તે ભવં અટ્ઠમમાદિયન્તી’’તિ વુત્તેસુ અઞ્ઞતરસ્સ. **દસ્સનસમ્પદાયા**તિ સોતાપત્તિમગ્ગસમ્પત્તિયા. સોતાપત્તિમગ્ગો હિ નિબ્બાનં દિસ્વા કત્તબ્બકિચ્ચસમ્પદાય સબ્બપઠમં નિબ્બાનદસ્સનતો ‘‘દસ્સન’’ન્તિ વુચ્ચતિ, તસ્સ અત્તનિ પાતુભાવો દસ્સનસમ્પદા, તાય દસ્સનસમ્પદાય સહ એવ. **તયસ્સુ ધમ્મા જહિતા ભવન્તી**તિ એત્થ **અસ્સુ**-ઇતિ પદપૂરણમત્તે નિપાતો ‘‘ઇદં સુ મે, સારિપુત્ત, મહાવિકટભોજનસ્મિં હોતી’’તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૫૬) વિય. યતો સહાવસ્સ દસ્સનસમ્પદાય તયો ધમ્મા જહિતા ભવન્તિ પહીના હોન્તીતિ અયમેત્થ અત્થો.

ઇદાનિ જહિતધમ્મદસ્સનત્થમાહ ‘‘**સક્કાયદિટ્ઠી વિચિકિચ્છિતઞ્ચ, સીલબ્બતં વાપિ યદત્થિ કિઞ્ચી**’’તિ. તત્થ સતિ કાયે વિજ્જમાને ઉપાદાનક્ખન્ધપઞ્ચકાખ્યે કાયે વીસતિવત્થુકા દિટ્ઠિ સક્કાયદિટ્ઠિ, સતી વા તત્થ કાયે

દિટ્ઠીતિપિ સક્કાયદિટ્ઠિ, યથાવુત્તપ્પકારે કાયે વિજ્જમાના દિટ્ઠીતિ અત્થો. સતિયેવ વા કાયે દિટ્ઠીતિપિ સક્કાયદિટ્ઠિ, યથાવુત્તપ્પકારે કાયે વિજ્જમાને રૂપાદિસઙ્ખાતો અત્તાતિ એવં પવત્તા દિટ્ઠીતિ અત્થો. તસ્સા ચ પહીનત્તા સબ્બદિટ્ઠિગતાનિ પહીનાનેવ હોન્તિ. સા હિ નેસં મૂલં. સબ્બકિલેસબ્યાધિવૂપસમનતો પઞ્ઞા''ચિકિચ્છિત''ન્તિ વુચ્ચતિ, તં પઞ્ઞાચિકિચ્છિતં ઇતો વિગતં, તતો વા પઞ્ઞાચિકિચ્છિતા ઇદં વિગતન્તિ વિચિકિચ્છિતં. ''સત્થરિ કઙ્ખતી''તિઆદિના (ધ॰ સ॰ ૧૦૦૮; વિભ॰ ૯૧૫) નયેન વુત્તાય અટ્ઠવત્થુકાય વિમતિયા એતં અધિવચનં. તસ્સા પહીનત્તા સબ્બાનિપિ વિચિકિચ્છિતાનિ પહીનાનિ હોન્તિ. તઞ્હિ નેસં મૂલં. ''ઇતો બહિદ્ધા સમણબ્રાહ્મણાનં સીલેન સુદ્ધિ વતેન સુદ્ધી''તિ એવમાદીસુ (ધ॰ સ॰ ૧૨૨૨; વિભ॰ ૯૩૮) આગતં ગોસીલકુક્કુરસીલાદિકં સીલં ગોવતકુક્કુરવતાદિકઞ્ચ વતં સીલબ્બતન્તિ વુચ્ચતિ, તસ્સ પહીનત્તા સબ્બમ્પિ નગ્ગિયમુણ્ડિકાદિઅમરતપં પહીનં હોતિ. તઞ્હિ તસ્સ મૂલં, તેનેવ સબ્બાવસાને વુત્તં **''યદત્થિ કિઞ્ચી''**તિ. દુક્ખદસ્સનસમ્પદાય ચેત્થ સક્કાયદિટ્ઠિ સમુદયદસ્સનસમ્પદાય વિચિકિચ્છિતં, મગ્ગદસ્સનનિબ્બાનદસ્સનસમ્પદાય સીલબ્બતં પહીયતીતિ વિઞ્ઞાતબ્બં.

ચતૂહપાયેહીતિગાથાવણ્ણના

૧૧. એવમસ્સ કિલેસવટ્ટપ્પહાનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તસ્મિં કિલેસવટ્ટે સતિ યેન વિપાકવટ્ટેન ભવિતબ્બં, તપ્પહાના તસ્સાપિ પહાનં દીપેન્તો આહ **''ચતૂહપાયેહિ ચ વિપ્પમુત્તો''**તિ. તત્થ ચત્તારો અપાયા નામ નિરયતિરચ્છાનપેત્તિવિસયઅસુરકાયા. તેહિ એસ સત્ત ભવે આદિયન્તોપિ વિપ્પમુત્તોતિ અત્થો.

એવમસ્સ વિપાકવટ્ટપ્પહાનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ યમસ્સ વિપાકવટ્ટસ્સ મૂલભૂતં કમ્મવટ્ટં, તસ્સાપિ પહાનં દસ્સેન્તો આહ **''છચ્ચાભિઠાનાનિ અભબ્બ કાતુ''**ન્તિ. તત્થ **અભિઠાનાનીતિ** ઓળારિકટ્ઠાનાનિ, તાનિ એસ છ અભબ્બો કાતું. તાનિ ચ ''અટ્ઠાનમેતં, ભિક્ખવે, અનવકાસો, યં દિટ્ઠિસમ્પન્નો પુગ્ગલો માતરં જીવિતા વોરોપેય્યા''તિઆદિના (અ॰ નિ॰ ૧.૨૭૧; મ॰ નિ॰ ૩.૧૨૮; વિભ॰ ૮૦૯) નયેન એકકનિપાતે વુત્તાનિ માતુઘાતપિતુઘાતઅરહન્તઘાતલોહિતુપ્પાદસઙ્ઘભેદઅઞ્ઞસત્થારુદ્દેસકમ્માનીતિ વેદિતબ્બાનિ. તાનિ હિ કિઞ્ચાપિ દિટ્ઠિસમ્પન્નો અરિયસાવકો કુન્થકિપિલ્લિકમ્પિ જીવિતા ન વોરોપેતિ, અપિચ ખો પન પુથુજ્જનભાવસ્સ વિગરહણત્થં વુત્તાનિ. પુથુજ્જનો હિ અદિટ્ઠિસમ્પન્નત્તા એવંમહાસાવજ્જાનિ અભિઠાનાનિપિ કરોતિ, દસ્સનસમ્પન્નો પન અભબ્બો તાનિ કાતુન્તિ. અભબ્બગ્ગહણઞ્ચેત્થ ભવન્તરેપિ અકરણદસ્સનત્થં. ભવન્તરેપિ હિ એસ અત્તનો અરિયસાવકભાવં અજાનન્તોપિ ધમ્મતાય એવ એતાનિ વા છ પકતિપાણાતિપાતાદીનિ વા પઞ્ચ વેરાનિ અઞ્ઞસત્થારુદ્દેસેન સહ છ ઠાનાનિ ન કરોતિ, યાનિ સન્ધાય એકચ્ચે ''છ છાભિઠાનાની''તિપિ પઠન્તિ. મતમચ્છગ્ગાહાદયો ચેત્થ અરિયસાવકગામદારકાનં નિદસ્સનં.

એવં ભગવા સત્ત ભવે આદિયતોપિ અરિયસાવકસ્સ અઞ્ઞેહિ અપ્પહીનભવાદાનેહિ પુગ્ગલેહિ વિસિટ્ઠગુણવસેન સઙ્ઘરતનસ્સ ગુણં વત્વા ઇદાનિ તમેવ ગુણં નિસ્સાય સચ્ચવચનં પયુઞ્જતિ **''ઇદમ્પિ સઙ્ઘે''**તિ. તસ્સત્થો પુબ્બે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. ઇમિસ્સાપિ ગાથાય આણા કોટિસતસહસ્સચક્કવાળેસુ અમનુસ્સેહિ પટિગ્ગહિતાતિ.

કિઞ્ચાપિ સોતિગાથાવણ્ણના

૧૨. એવં સત્ત ભવે આદિયતોપિ અઞ્ઞેહિ અપ્પહીનભવાદાનેહિ પુગ્ગલેહિ વિસિટ્ઠગુણેન સઙ્ઘાધિટ્ઠાનં સચ્ચં વત્વા ઇદાનિ ન કેવલં દસ્સનસમ્પન્નો છ અભિઠાનાનિ અભબ્બો કાતું, કિન્તુ અપ્પમત્તકમ્પિ પાપકમ્મં કત્વા તસ્સ

પટિચ્છાદનાયપિ અભબ્બોતિ પમાદવિહારિનોપિ દસ્સનસમ્પન્નસ્સ કતપ્પટિચ્છાદનાભાવગુણેન વત્તુમારદ્ધો "**કિઞ્ચાપિ સો કમ્મ કરોતિ પાપક**"ન્તિ.

તસ્સત્થો – સો દસ્સનસમ્પન્નો કિઞ્ચાપિ સતિસમ્મોસેન પમાદવિહારં આગમ્મ યં તં ભગવતા લોકવજ્જં સઞ્ચિચ્ચાતિક્કમનં સન્ધાય વુત્તં "યં મયા સાવકાનં સિક્ખાપદં પઞ્ઞત્તં, તં મમ સાવકા જીવિતહેતુપિ નાતિક્કમન્તી"તિ (ચૂળવ॰ ૩૮૫; ઉદા॰ ૪૫) તં ઠપેત્વા અઞ્ઞં કુટિકારસહસેય્યાદિં પણ્ણત્તિવજ્જવીતિક્કમસઙ્ખાતં બુદ્ધપ્પતિકુટ્ઠં **કાયેન** પાપકમ્મં કરોતિ, પદસોધમ્મઉત્તરિછપ્પઞ્ચવાચાધમ્મદેસનસમ્ફપ્પલાપફરુસવચનાદિં વા **વાચાય , ઉદ ચેતસા વા** કત્થચિ લોભદોસુપ્પાદનં જાતરૂપાદિસાદિયનં ચીવરાદિપરિભોગેસુ અપચ્ચવેક્ખણાદિં વા પાપકમ્મં કરોતિ. **અભબ્બો સો તસ્સ પટિચ્છદાય** ન સો તં "ઇદં અકપ્પિયમકરણીય"ન્તિ જાનિત્વા મુહુત્તમ્પિ પટિચ્છાદેતિ, તંખણં એવ પન સત્થરિ વા વિઞ્ઞૂસુ વા સબ્રહ્મચારીસુ આવિ કત્વા યથાધમ્મં પટિકરોતિ, "ન પુન કરિસ્સામી"તિ એવં સંવરિતબ્બં વા સંવરતિ. કસ્મા? યસ્મા **અભબ્બતા દિટ્ઠપદસ્સ વુત્તા**, એવરૂપમ્પિ પાપકમ્મં કત્વા તસ્સ પટિચ્છદાય દિટ્ઠનિબ્બાનપદસ્સ દસ્સનસમ્પન્નસ્સ પુગ્ગલસ્સ અભબ્બતા વુત્તાતિ અત્થો.

કથં?

> "સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, દહરો કુમારો મન્દો ઉત્તાનસેય્યકો હત્થેન વા પાદેન વા અઙ્ગારં અક્કમિત્વા ખિપ્પમેવ પટિસંહરતિ, એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, ધમ્મતા એસા દિટ્ઠિસમ્પન્નસ્સ પુગ્ગલસ્સ, કિઞ્ચાપિ તથારૂપિં આપત્તિં આપજ્જતિ, યથારૂપાય આપત્તિયા વુટ્ઠાનં પઞ્ઞાયતિ. અથ ખો નં ખિપ્પમેવ સત્થરિ વા વિઞ્ઞૂસુ વા સબ્રહ્મચારીસુ દેસેતિ વિવરતિ ઉત્તાનીકરોતિ, દેસેત્વા વિવરિત્વા ઉત્તાનીકત્વા આયતિં સંવરં આપજ્જતી"તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૯૬).

એવં ભગવા પમાદવિહારિનોપિ દસ્સનસમ્પન્નસ્સ કતપ્પટિચ્છાદનાભાવગુણેન સઙ્ઘરતનસ્સ ગુણં વત્વા ઇદાનિ તમેવ ગુણં નિસ્સાય સચ્ચવચનં પયુઞ્જતિ "**ઇદમ્પિ સઙ્ઘે**"તિ. તસ્સત્થો પુબ્બે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. ઇમિસ્સાપિ ગાથાય આણા કોટિસતસહસ્સચક્કવાળેસુ અમનુસ્સેહિ પટિગ્ગહિતાતિ.

વનપ્પગુમ્બેતિગાથાવણ્ણના

૧૩. એવં સઙ્ઘપરિયાપન્નાનં પુગ્ગલાનં તેન તેન ગુણપ્પકારેન સઙ્ઘાધિટ્ઠાનં સચ્ચં વત્વા ઇદાનિ ય્વાયં ભગવતા રતનત્તયગુણં દીપેન્તેન ઇધ સઙ્ખેપેન અઞ્ઞત્ર ચ વિત્થારેન પરિયત્તિધમ્મો દેસિતો, તમ્પિ નિસ્સાય પુન બુદ્ધાધિટ્ઠાનં સચ્ચં વત્તુમારદ્ધો "**વનપ્પગુમ્બે યથા ફુસ્સિતગ્ગે**"તિ. તત્થ આસન્નસન્નિવેસવવત્થિતાનં રુક્ખાનં સમૂહો વનં, મૂલસારફેગ્ગુતચસાખાપલાસેહિ પવુદ્ધો ગુમ્બો પગુમ્બો, વનસ્સ, વને વા પગુમ્બો **વનપ્પગુમ્બો**. સ્વાયં "વનપ્પગુમ્બે"તિ વુત્તો, એવમ્પિ હિ વત્તું લબ્ભતિ "અત્થિ સવિતક્કસવિચારે , અત્થિ અવિતક્કવિચારમત્તે, સુખે દુક્ખે જીવે"તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૭૪; મ॰ નિ॰ ૨.૨૨૮) વિય. **યથા**તિ ઉપમાવચનં. ફુસ્સિતાનિ અગ્ગાનિ અસ્સાતિ **ફુસ્સિતગ્ગો**, સબ્બસાખાપસાખાસુ સઞ્જાતપુપ્ફોતિ અત્થો. સો પુબ્બે વુત્તનયેનેવ "ફુસ્સિતગ્ગે"તિ વુત્તો. **ગિમ્હાનમાસે પઠમસ્મિં ગિમ્હે**તિ યે ચત્તારો ગિમ્હાનં માસા, તેસં ચતુન્નં ગિમ્હમાસાનં એકસ્મિં માસે. કતરસ્મિં માસે ઇતિ ચે? **પઠમસ્મિં ગિમ્હે**, ચિત્રમાસેતિ અત્થો. સો હિ "પઠમગિમ્હો"તિ ચ "બાલવસન્તો"તિ ચ વુચ્ચતિ. તતો પરં પદત્થતો પાકટમેવ.

અયં પનેત્થ **પિણ્ડત્થો** – યથા પઠમગિમ્હનામકે બાલવસન્તે નાનાવિધરુક્ખગહને વને સુપુપ્ફિતગ્ગસાખો તરુણરુક્ખગચ્છપરિયાયનામો પગુમ્બો અતિવિય સસ્સિરિકો હોતિ, એવમેવ ખન્ધાયતનાદીહિ સતિપટ્ઠાનસમ્મપ્પધાનાદીહિ સીલસમાધિક્ખન્ધાદીહિ વા નાનપ્પકારેહિ અત્થપ્પભેદપુપ્ફેહિ અતિવિય સસ્સિરિકત્તા તથૂપમં નિબ્બાનગામિમગ્ગદીપનતો નિબ્બાનગામિં પરિયત્તિધમ્મવરં નેવ લાભહેતુ ન સક્કારાદિહેતુ, કેવલન્તુ મહાકરુણાય અબ્ભુસ્સાહિતહદયો સત્તાનં પરમહિતાય અદેસયીતિ. **પરમં હિતાયા**તિ એત્થ ચ ગાથાબન્ધસુખત્થં અનુનાસિકો. અયં પનત્થો – પરમહિતાય નિબ્બાનાય અદેસયીતિ.

એવં ભગવા ઇમં સુપુપ્ફિતગ્ગવનપ્પગુમ્બસદિસં પરિયત્તિધમ્મં વત્વા ઇદાનિ તમેવ નિસ્સાય બુદ્ધાધિટ્ઠાનં સચ્ચવચનં પયુઞ્જતિ “**ઇદમ્પિ બુદ્ધે**”તિ. તસ્સત્થો પુબ્બે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. કેવલં પન ઇદમ્પિ યથાવુત્તપકારપરિયત્તિધમ્મસઙ્ખાતં બુદ્ધે રતનં પણીતન્તિ એવં યોજેતબ્બં . ઇમિસ્સાપિ ગાથાય આણા કોટિસતસહસ્સચક્કવાળેસુ અમનુસ્સેહિ પટિગ્ગહિતાતિ.

વરો વરઞ્ઞૂતિગાથાવણ્ણના

૧૪. એવં ભગવા પરિયત્તિધમ્મેન બુદ્ધાધિટ્ઠાનં સચ્ચં વત્વા ઇદાનિ લોકુત્તરધમ્મેન વત્તુમારદ્ધો “**વરો વરઞ્ઞૂ**”તિ. તત્થ **વરો**તિ પણીતાધિમુત્તિકેહિ ઇચ્છિતો ‘‘અહો વત મયમ્પિ એવરૂપા અસ્સામા’’તિ, વરગુણયોગતો વા વરો ઉત્તમો સેટ્ઠોતિ અત્થો. **વરઞ્ઞૂ**તિ નિબ્બાનઞ્ઞૂ. નિબ્બાનઞ્હિ સબ્બધમ્માનં ઉત્તમટ્ઠેન વરં, તઞ્ચેસ બોધિમૂલે સયં પટિવિજ્ઝિત્વા અઞ્ઞાસિ. **વરદો**તિ પઞ્ચવગ્ગિયભદ્દવગ્ગિયજટિલાદીનં અઞ્ઞેસઞ્ચ દેવમનુસ્સાનં નિબ્બેધભાગિયવાસનાભાગિયવરધમ્મદાયીતિ અત્થો. **વરાહરો**તિ વરસ્સ મગ્ગસ્સ આહટત્તા વરાહરોતિ વુચ્ચતિ. સો હિ ભગવા દીપઙ્કરતો પભુતિ સમતિંસ પારમિયો પૂરેન્તો પુબ્બકેહિ સમ્માસમ્બુદ્ધેહિ અનુયાતં પુરાણમગ્ગવરમાહરિ, તેન ‘‘વરાહરો’’તિ વુચ્ચતિ.

અપિચ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપ્પટિલાભેન વરો, નિબ્બાનસચ્છિકિરિયાય વરઞ્ઞૂ, સત્તાનં વિમુત્તિસુખદાનેન વરદો, ઉત્તમપટિપદાહરણેન વરાહરો. એતેહિ લોકુત્તરગુણેહિ અધિકસ્સ કસ્સચિ ગુણસ્સ અભાવતો અનુત્તરો.

અપરો નયો – વરો ઉપસમાધિટ્ઠાનપરિપૂરણેન, વરઞ્ઞૂ પઞ્ઞાધિટ્ઠાનપરિપૂરણેન, વરદો ચાગાધિટ્ઠાનપરિપૂરણેન, વરાહરો સચ્ચાધિટ્ઠાનપરિપૂરણેન, વરં મગ્ગસચ્ચમાહરીતિ. તથા વરો પુઞ્ઞુસ્સયેન, વરઞ્ઞૂ પઞ્ઞુસ્સયેન, વરદો બુદ્ધભાવત્થિકાનં તદુપાયસમ્પદાનેન, વરાહરો પચ્ચેકબુદ્ધભાવત્થિકાનં તદુપાયાહરણેન, અનુત્તરો તત્થ તત્થ અસદિસતાય, અત્તના વા અનાચરિયકો હુત્વા પરેસં આચરિયભાવેન, ધમ્મવરં અદેસયિ સાવકભાવત્થિકાનં તદત્થાય સ્વાક્ખાતતાદિગુણયુત્તસ્સ ધમ્મવરસ્સ દેસનતો. સેસં વુત્તનયમેવાતિ.

એવં ભગવા નવવિધેન લોકુત્તરધમ્મેન અત્તનો ગુણં વત્વા ઇદાનિ તમેવ ગુણં નિસ્સાય બુદ્ધાધિટ્ઠાનં સચ્ચવચનં પયુઞ્જતિ “**ઇદમ્પિ બુદ્ધે**”તિ. તસ્સત્થો પુબ્બે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. કેવલં પન યં વરં લોકુત્તરધમ્મં એસ અઞ્ઞાસિ, યઞ્ચ અદાસિ, યઞ્ચ આહરિ, યઞ્ચ દેસેસિ, ઇદમ્પિ બુદ્ધે રતનં પણીતન્તિ એવં યોજેતબ્બં. ઇમિસ્સાપિ ગાથાય આણા કોટિસતસહસ્સચક્કવાળેસુ અમનુસ્સેહિ પટિગ્ગહિતાતિ.

ખીણન્તિગાથાવણ્ણના

૧૫. એવં ભગવા પરિયત્તિધમ્મઞ્ચ નવલોકુત્તરધમ્મઞ્ચ નિસ્સાય દ્વીહિ ગાથાહિ બુદ્ધાધિટ્ઠાનં સચ્ચં વત્વા ઇદાનિ યે તં પરિયત્તિધમ્મં અસ્સોસું, સુતાનુસારેન ચ પટિપજ્જિત્વા નવપ્પકારમ્પિ લોકુત્તરધમ્મં અધિગમિંસુ, તેસં અનુપાદિસેસનિબ્બાનપત્તિગુણં નિસ્સાય પુન સઙ્ઘાધિટ્ઠાનં સચ્ચં વત્તુમારદ્ધો ''**ખીણં પુરાણ**''ન્તિ. તત્થ **ખીણ**ન્તિ સમુચ્છિન્નં. **પુરાણ**ન્તિ પુરાતનં. **નવ**ન્તિ સમ્પતિ વત્તમાનં. **નત્થિ સમ્ભવ**ન્તિ અવિજ્જમાનપાતુભાવં. **વિરત્તચિત્તા**તિ વીતરાગચિત્તા. **આયતિકે ભવસ્મિ**ન્તિ અનાગતમદ્ધાનં પુનબ્ભવે. **તે**તિ યેસં ખીણં પુરાણં નવં નત્થિ સમ્ભવં, યે ચ આયતિકે ભવસ્મિં વિરત્તચિત્તા, તે ખીણાસવા ભિક્ખૂ. **ખીણબીજા**તિ ઉચ્છિન્નબીજા. **અવિરૂળ્હિછન્દા**તિ વિરૂળ્હિછન્દવિરહિતા. **નિબ્બન્તી**તિ વિજ્ઝાયન્તિ. **ધીરા**તિ ધિતિસમ્પન્ના. **યથાયં પદીપો**તિ અયં પદીપો વિય.

કિં વુત્તં હોતિ? યં તં સત્તાનં ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધમ્પિ પુરાણં અતીતકાલિકં કમ્મં તણ્હાસિનેહસ્સ અપ્પહીનત્તા પટિસન્ધિઆહરણસમત્થતાય અખીણંયેવ હોતિ, તં પુરાણં કમ્મં યેસં અરહત્તમગ્ગેન તણ્હાસિનેહસ્સ સોસિતત્તા અગ્ગિના દડ્ઢબીજમિવ આયતિં વિપાકદાનાસમત્થતાય ખીણં. યઞ્ચ નેસં બુદ્ધપૂજાદિવસેન ઇદાનિ પવત્તમાનં કમ્મં નવન્તિ વુચ્ચતિ, તઞ્ચ તણ્હાપહાનેનેવ છિન્નમૂલપાદપપુપ્ફમિવ આયતિં ફલદાનાસમત્થતાય યેસં નત્થિ સમ્ભવં, યે ચ તણ્હાપહાનેનેવ આયતિકે ભવસ્મિં વિરત્તચિત્તા, તે ખીણાસવા ભિક્ખૂ ''કમ્મં ખેત્તં વિઞ્ઞાણં બીજ''ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૭૭) એત્થ વુત્તસ્સ પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણસ્સ કમ્મક્ખયેનેવ ખીણત્તા ખીણબીજા. યોપિ પુબ્બે પુનબ્ભવસઙ્ખાતાય વિરૂળ્હિયા છન્દો અહોસિ. તસ્સપિ સમુદયપ્પહાનેનેવ પહીનત્તા પુબ્બે વિય ચુતિકાલે અસમ્ભવેન અવિરૂળ્હિછન્દા ધિતિસમ્પન્નત્તા ધીરા ચરિમવિઞ્ઞાણનિરોધેન યથાયં પદીપો નિબ્બુતો, એવં નિબ્બન્તિ, પુન ''રૂપિનો વા અરૂપિનો વા''તિ એવમાદિં પઞ્ઞત્તિપથં અચ્ચેન્તીતિ. તસ્મિં કિર સમયે નગરદેવતાનં પૂજનત્થાય જાલિતેસુ પદીપેસુ એકો પદીપો વિજ્ઝાયિ, તં દસ્સેન્તો આહ ''યથાયં પદીપો''તિ.

એવં ભગવા યે તં પુરિમાહિ દ્વીહિ ગાથાહિ વુત્તં પરિયત્તિધમ્મં અસ્સોસું, સુતાનુસારેન ચ પટિપજ્જિત્વા નવપ્પકારમ્પિ લોકુત્તરધમ્મં અધિગમિંસુ, તેસં અનુપાદિસેસનિબ્બાનપત્તિગુણં વત્વા ઇદાનિ તમેવ ગુણં નિસ્સાય સઙ્ઘાધિટ્ઠાનં સચ્ચવચનં પયુઞ્જન્તો દેસનં સમાપેસિ ''**ઇદમ્પિ સઙ્ઘે**''તિ. તસ્સત્થો પુબ્બે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. કેવલં પન ઇદમ્પિ યથાવુત્તેન પકારેન ખીણાસવભિક્ખૂનં નિબ્બાનસઙ્ખાતં સઙ્ઘે રતનં પણીતન્તિ એવં યોજેતબ્બં. ઇમિસ્સાપિ ગાથાય આણા કોટિસતસહસ્સચક્કવાળેસુ અમનુસ્સેહિ પટિગ્ગહિતાતિ.

દેસનાપરિયોસાને રાજકુલસ્સ સોત્થિ અહોસિ, સબ્બૂપદ્દવા વૂપસમિંસુ, ચતુરાસીતિયા પાણસહસ્સાનં ધમ્માભિસમયો અહોસિ.

યાનીધાતિગાથાત્તયવણ્ણના

૧૬. અથ સક્કો દેવાનમિન્દો ''ભગવતા રતનત્તયગુણં નિસ્સાય સચ્ચવચનં પયુઞ્જમાનેન નાગરસ્સ સોત્થિ કતા, મયાપિ નાગરસ્સ સોત્થિત્થં રતનત્તયગુણં નિસ્સાય કિઞ્ચિ વત્તબ્બ''ન્તિ ચિન્તેત્વા અવસાને ગાથાત્તયં અભાસિ ''**યાનીધ ભૂતાની**''તિ તત્થ યસ્મા બુદ્ધો યથા લોકહિતત્થાય ઉસ્સુક્કં આપન્નેહિ આગન્તબ્બં , તથા આગતતો યથા ચ તેહિ ગન્તબ્બં, તથા ગતતો યથા ચ તેહિ આજાનિતબ્બં, તથા આજાનનતો, યથા ચ જાનિતબ્બં, તથા જાનનતો, યઞ્ચ તથેવ હોતિ, તસ્સ ગદનતો ચ ''તથાગતો''તિ વુચ્ચતિ. યસ્મા ચ સો દેવમનુસ્સેહિ પુપ્ફગન્ધાદિના બહિ નિબ્બત્તેન ઉપકારકેન, ધમ્માનુધમ્મપટિપત્તાદિના ચ અત્તનિ નિબ્બત્તેન

અતિવિય પૂજિતો, તસ્મા સક્કો દેવાનમિન્દો સબ્બં દેવપરિસં અત્તના સદ્ધિં સમ્પિણ્ડેત્વા આહ "**તથાગતં દેવમનુસ્સપૂજિતં, બુદ્ધં નમસ્સામ સુવત્થિ હોતૂ**"તિ.

૧૭. યસ્મા પન ધમ્મે મગ્ગધમ્મો યથા યુગનદ્ધસમથવિપસ્સનાબલેન ગન્તબ્બં કિલેસપક્ખં સમુચ્છિન્દન્તેન, તથા ગતોતિ તથાગતો. નિબ્બાનધમ્મોપિ યથા ગતો પઞ્ઞાય પટિવિદ્ધો સબ્બદુક્ખપ્પટિવિઘાતાય સમ્પજ્જતિ, બુદ્ધાદીહિ તથા અવગતો, તસ્મા "તથાગતો"ત્વેવ વુચ્ચતિ. યસ્મા ચ સઙ્ઘોપિ યથા અત્તહિતાય પટિપન્નેહિ ગન્તબ્બં તેન તેન મગ્ગેન, તથા ગતોતિ "તથાગતો"ત્વેવ વુચ્ચતિ. તસ્મા અવસેસગાથાદ્વયેપિ **તથાગતં ધમ્મં નમસ્સામ સુવત્થિ હોતુ, તથાગતં સઙ્ઘં નમસ્સામ સુવત્થિ હોતૂ**તિ વુત્તં. સેસં વુત્તનયમેવાતિ.

એવં સક્કો દેવાનમિન્દો ઇમં ગાથાત્તયં ભાસિત્વા ભગવન્તં પદક્ખિણં કત્વા દેવપુરમેવ ગતો સદ્ધિં દેવપરિસાય. ભગવા પન તદેવ રતનસુત્તં દુતિયદિવસેપિ દેસેસિ, પુન ચતુરાસીતિયા પાણસહસ્સાનં ધમ્માભિસમયો અહોસિ, એવં યાવ સત્તમદિવસં દેસેસિ, દિવસે દિવસે તથેવ ધમ્માભિસમયો અહોસિ. ભગવા અડ્ઢમાસમેવ વેસાલિયં વિહરિત્વા રાજૂનં "ગચ્છામા"તિ પટિવેદેસિ. તતો રાજાનો દિગુણેન સક્કારેન પુન તીહિ દિવસેહિ ભગવન્તં ગઙ્ગાતીરં નયિંસુ. ગઙ્ગાય નિબ્બત્તા નાગરાજાનો ચિન્તેસું "મનુસ્સા તથાગતસ્સ સક્કારં કરોન્તિ, મયં કિં ન કરિસ્સામા"તિ સુવણ્ણરજતમણિમયા નાવાયો માપેત્વા સુવણ્ણરજતમણિમયે એવ પલ્લઙ્કે પઞ્ઞપેત્વા પઞ્ચવણ્ણપદુમસઞ્છન્નં ઉદકં કરિત્વા "અમ્હાકં અનુગ્ગહં કરોથા"તિ ભગવન્તં યાચિંસુ. ભગવા અધિવાસેત્વા રતનનાવમારૂળ્હો, પઞ્ચ ચ ભિક્ખુસતાનિ પઞ્ચસતં નાવાયો અભિરૂળ્હા. નાગરાજાનો ભગવન્તં સદ્ધિં ભિક્ખુસઙ્ઘેન નાગભવનં પવેસેસું. તત્ર સુદં ભગવા સબ્બરત્તિં નાગપરિસાય ધમ્મં દેસેસિ. દુતિયદિવસે દિબ્બેહિ ખાદનીયભોજનીયેહિ મહાદાનં અકંસુ, ભગવા અનુમોદિત્વા નાગભવના નિક્ખમિ.

ભૂમટ્ઠા દેવા "મનુસ્સા ચ નાગા ચ તથાગતસ્સ સક્કારં કરોન્તિ, મયં કિં ન કરિસ્સામા"તિ ચિન્તેત્વા વનપ્પગુમ્બરુક્ખપબ્બતાદીસુ છત્તાતિછત્તાનિ ઉક્ખિપિંસુ. એતેનેવ ઉપાયેન યાવ અકનિટ્ઠબ્રહ્મભવનં, તાવ મહાસક્કારવિસેસો નિબ્બત્તિ. બિમ્બિસારોપિ લિચ્છવીહિ આગતકાલે કતસક્કારતો દિગુણમકાસિ. પુબ્બે વુત્તનયેનેવ પઞ્ચહિ દિવસેહિ ભગવન્તં રાજગહં આનેસિ.

રાજગહમનુપ્પત્તે ભગવતિ પચ્છાભત્તં મણ્ડલમાળે સન્નિપતિતાનં ભિક્ખૂનં અયમન્તરકથા ઉદપાદિ "અહો બુદ્ધસ્સ ભગવતો આનુભાવો, યં ઉદ્દિસ્સ ગઙ્ગાય ઓરતો ચ પારતો ચ અટ્ઠયોજનો ભૂમિભાગો નિન્નઞ્ચ થલઞ્ચ સમં કત્વા વાલુકાય ઓકિરિત્વા પુપ્ફેહિ સઞ્છન્નો, યોજનપ્પમાણં ગઙ્ગાય ઉદકં નાનાવણ્ણેહિ પદુમેહિ સઞ્છન્નં, યાવ અકનિટ્ઠભવનં, તાવ છત્તાતિછત્તાનિ ઉસ્સિતાની"તિ. ભગવા તં પવત્તિં ઞત્વા ગન્ધકુટિતો નિક્ખમિત્વા તઙ્ખણાનુરૂપેન પાટિહારિયેન ગન્ત્વા મણ્ડલમાળે પઞ્ઞત્તવરબુદ્ધાસને નિસીદિ. નિસજ્જ ખો ભગવા ભિક્ખૂ આમન્તેસિ – "કાય નુત્થ, ભિક્ખવે, એતરહિ કથાય સન્નિસિન્ના"તિ. ભિક્ખૂ સબ્બં આરોચેસું ભગવા એતદવોચ – "ન, ભિક્ખવે, અયં પૂજાવિસેસો મય્હં બુદ્ધાનુભાવેન નિબ્બત્તો, ન નાગદેવબ્રહ્માનુભાવેન, અપિચ ખો પુબ્બે અપ્પમત્તકપરિચ્ચાગાનુભાવેન નિબ્બત્તો"તિ. ભિક્ખૂ આહંસુ "ન મયં, ભન્તે, તં અપ્પમત્તકં પરિચ્ચાગં જાનામ, સાધુ નો ભગવા તથા કથેતુ, યથા મયં તં જાનેય્યામા"તિ.

ભગવા આહ – ભૂતપુબ્બં, ભિક્ખવે, તક્કસિલાયં સઙ્ખો નામ બ્રાહ્મણો અહોસિ. તસ્સ પુત્તો સુસીમો નામ માણવો સોળસવસ્સુદ્દેસિકો વયેન. સો એકદિવસં પિતરં ઉપસઙ્કમિત્વા અભિવાદેત્વા એકમન્તં અટ્ઠાસિ. અથ તં પિતા આહ "કિં, તાત, સુસીમા"તિ? સો આહ "ઇચ્છામહં, તાત, બારાણસિં ગન્ત્વા સિપ્પં ઉગ્ગહેતુ"ન્તિ. "તેન હિ , તાત, સુસીમ, અસુકો નામ બ્રાહ્મણો મમ સહાયકો, તસ્સ સન્તિકં ગન્ત્વા ઉગ્ગણ્હાહી"તિ કહાપણસહસ્સં અદાસિ. સો તં ગહેત્વા માતાપિતરો અભિવાદેત્વા અનુપુબ્બેન બારાણસિં ગન્ત્વા ઉપચારયુત્તેન વિધિના આચરિયં ઉપસઙ્કમિત્વા અભિવાદેત્વા અત્તાનં નિવેદેસિ. આચરિયો "મમ સહાયકસ્સ પુત્તો"તિ માણવં સમ્પટિચ્છિત્વા સબ્બં પાહુનેય્યવત્તમકાસિ. સો અદ્ધાનકિલમથં વિનોદેત્વા તં કહાપણસહસ્સં આચરિયસ્સ પાદમૂલે ઠપેત્વા સિપ્પં ઉગ્ગહેતું ઓકાસં યાચિ. આચરિયો ઓકાસં કત્વા ઉગ્ગણ્હાપેસિ.

સો લહુઞ્ચ ગણ્હન્તો, બહુઞ્ચ ગણ્હન્તો, ગહિતગહિતઞ્ચ સુવણ્ણભાજને પક્ખિત્તતેલમિવ અવિનસ્સમાનં ધારેન્તો, દ્વાદસવસ્સિકં સિપ્પં કતિપયમાસેનેવ પરિયોસાપેસિ. સો સજ્ઝાયં કરોન્તો આદિમજ્ઝંયેવ પસ્સતિ, નો પરિયોસાનં. અથ આચરિયં ઉપસઙ્કમિત્વા આહ "ઇમસ્સ સિપ્પસ્સ આદિમજ્ઝમેવ પસ્સામિ, નો પરિયોસાન"ન્તિ. આચરિયો આહ "અહમ્પિ, તાત, એવમેવા"તિ. અથ કો, આચરિય, ઇમસ્સ સિપ્પસ્સ પરિયોસાનં જાનાતીતિ? ઇસિપતને, તાત, ઇસયો અત્થિ, તે જાનેય્યુન્તિ. તે ઉપસઙ્કમિત્વા પુચ્છામિ, આચરિયાતિ? પુચ્છ, તાત, યથાસુખન્તિ. સો ઇસિપતનં ગન્ત્વા પચ્ચેકબુદ્ધે ઉપસઙ્કમિત્વા પુચ્છિ "અપિ, ભન્તે, પરિયોસાનં જાનાથા"તિ? આમ, આવુસો, જાનામાતિ. તં મમ્પિ સિક્ખાપેથાતિ. તેન હાવુસો, પબ્બજાહિ, ન સક્કા અપબ્બજિતેન સિક્ખાપેતુન્તિ. સાધુ, ભન્તે, પબ્બાજેથ વા મં, યં વા ઇચ્છથ, તં કત્વા પરિયોસાનં જાનાપેથાતિ. તે તં પબ્બાજેત્વા કમ્મટ્ઠાને નિયોજેતું અસમત્થા "એવં તે નિવાસેતબ્બં, એવં પારુપિતબ્બ"ન્તિઆદિના નયેન આભિસમાચારિકં સિક્ખાપેસું. સો તત્થ સિક્ખન્તો ઉપનિસ્સયસમ્પન્નત્તા ન ચિરેનેવ પચ્ચેકબોધિં અભિસમ્બુજ્ઝિ. સકલબારાણસિયં "સુસીમપચ્ચેકબુદ્ધો"તિ પાકટો અહોસિ લાભગ્ગયસગ્ગપ્પત્તો સમ્પન્નપરિવારો. સો અપ્પાયુકસંવત્તનિકસ્સ કમ્મસ્સ કતત્તા ન ચિરેનેવ પરિનિબ્બાયિ. તસ્સ પચ્ચેકબુદ્ધા ચ મહાજનકાયો ચ સરીરકિચ્ચં કત્વા ધાતુયો ગહેત્વા નગરદ્વારે થૂપં પતિટ્ઠાપેસું.

અથ ખો સઙ્ખો બ્રાહ્મણો "પુત્તો મે ચિરગતો, ન ચસ્સ પવત્તિં જાનામી"તિ પુત્તં દટ્ઠુકામો તક્કસિલાય નિક્ખમિત્વા અનુપુબ્બેન બારાણસિં ગન્ત્વા મહાજનકાયં સન્નિપતિતં દિસ્વા "અદ્ધા બહૂસુ એકોપિ મે પુત્તસ્સ પવત્તિં જાનિસ્સતી"તિ ચિન્તેન્તો ઉપસઙ્કમિત્વા પુચ્છિ "સુસીમો નામ માણવો ઇધ આગતો અત્થિ, અપિ નુ તસ્સ પવત્તિં જાનાથા"તિ? તે "આમ, બ્રાહ્મણ, જાનામ, ઇમસ્મિં નગરે બ્રાહ્મણસ્સ સન્તિકે તિણ્ણં વેદાનં પારગૂ હુત્વા પચ્ચેકબુદ્ધાનં સન્તિકે પબ્બજિત્વા પચ્ચેકબુદ્ધો હુત્વા અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા પરિનિબ્બાયિ, અયમસ્સ થૂપો પતિટ્ઠાપિતો"તિ આહંસુ. સો ભૂમિં હત્થેન પહરિત્વા રોદિત્વા ચ પરિદેવિત્વા ચ તં ચેતિયઙ્ગણં ગન્ત્વા તિણાનિ ઉદ્ધરિત્વા ઉત્તરસાટકેન વાલુકં આનેત્વા પચ્ચેકબુદ્ધચેતિયઙ્ગણે ઓકિરિત્વા કમણ્ડલુતો ઉદકેન સમન્તતો ભૂમિં પરિપ્ફોસિત્વા વનપુપ્ફેહિ પૂજં કત્વા ઉત્તરસાટકેન પટાકં આરોપેત્વા થૂપસ્સ ઉપરિ અત્તનો છત્તં બન્ધિત્વા પક્કામીતિ.

એવં અતીતં દેસેત્વા જાતકં પચ્ચુપ્પન્નેન અનુસન્ધેન્તો ભિક્ખૂનં ધમ્મકથં કથેસિ. "સિયા ખો પન વો, ભિક્ખવે, એવમસ્સ 'અઞ્ઞો નૂન તેન સમયેન સઙ્ખો બ્રાહ્મણો અહોસી'તિ, ન ખો પનેતં એવં દટ્ઠબ્બં, અહં તેન સમયેન સઙ્ખો બ્રાહ્મણો અહોસિં, મયા સુસીમસ્સ પચ્ચેકબુદ્ધસ્સ ચેતિયઙ્ગણે તિણાનિ ઉદ્ધટાનિ, તસ્સ મે કમ્મસ્સ નિસ્સન્દેન અટ્ઠયોજનમગ્ગં વિગતખાણુકણ્ટકં કત્વા સમં સુદ્ધમકંસુ. મયા તત્થ વાલુકા ઓકિણ્ણા, તસ્સ મે

નિસ્સન્દેન અટ્ઠયોજનમગ્ગે વાલુકં ઓકિરિંસુ. મયા તત્થ વનકુસુમેહિ પૂજા કતા, તસ્સ મે નિસ્સન્દેન નવયોજને મગ્ગે થલે ચ ઉદકે ચ નાનાપુપ્ફેહિ પુપ્ફસન્થરમકંસુ. મયા તત્થ કમણ્ડલુદકેન ભૂમિ પરિપ્ફોસિતા, તસ્સ મે નિસ્સન્દેન વેસાલિયં પોક્ખરવસ્સં વસ્સિ. મયા તસ્મિં ચેતિયે પટાકા આરોપિતા, છત્તઞ્ચ બદ્ધં, તસ્સ મે નિસ્સન્દેન યાવ અકનિટ્ઠભવના પટાકા ચ આરોપિતા, છત્તાતિછત્તાનિ ચ ઉસ્સિતાનિ. ઇતિ ખો, ભિક્ખવે, અયં મય્હં પૂજાવિસેસો નેવ બુદ્ધાનુભાવેન નિબ્બત્તો , ન નાગદેવબ્રહ્માનુભાવેન, અપિચ ખો અપ્પમત્તકપરિચ્ચાગાનુભાવેન નિબ્બત્તો''તિ. ધમ્મકથાપરિયોસાને ઇમં ગાથમભાસિ –

''મત્તાસુખપરિચ્ચાગા, પસ્સે ચે વિપુલં સુખં;
ચજે મત્તાસુખં ધીરો, સમ્પસ્સં વિપુલં સુખ''ન્તિ. (ધ॰ પ॰ ૨૯૦);

પરમત્થજોતિકાય ખુદ્દકપાઠ-અટ્ઠકથાય

રતનસુત્તવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. તિરોકુટ્ટસુત્તવણ્ણના

નિક્ખેપપ્પયોજનં

ઇદાનિ “**તિરોકુટ્ટેસુ તિટ્ઠન્તી**”તિઆદિના રતનસુત્તાનન્તરં નિક્ખિત્તસ્સ તિરોકુટ્ટસુત્તસ્સ અત્થવણ્ણનાક્કમો અનુપ્પત્તો, તસ્સ ઇધ નિક્ખેપપ્પયોજનં વત્વા અત્થવણ્ણનં કરિસ્સામ.

તત્થ ઇદઞ્હિ તિરોકુટ્ટં ઇમિના અનુક્કમેન ભગવતા અવુત્તમ્પિ યાયં ઇતો પુબ્બે નાનપ્પકારેન કુસલકમ્મપટિપત્તિ દસ્સિતા, તત્થ પમાદં આપજ્જમાનો નિરયતિરચ્છાનયોનીહિ વિસિટ્ઠતરેપિ ઠાને ઉપ્પજ્જમાનો યસ્મા એવરૂપેસુ પેતેસુ ઉપ્પજ્જતિ, તસ્મા ન એત્થ પમાદો કરણીયોતિ દસ્સનત્થં, યેહિ ચ ભૂતેહિ ઉપદ્દુતાય વેસાલિયા ઉપદ્દવવૂપસમનત્થં રતનસુત્તં વુત્તં, તેસુ એકચ્ચાનિ એવરૂપાનીતિ દસ્સનત્થં વા વુત્તન્તિ.

ઇદમસ્સ ઇધ નિક્ખેપપ્પયોજનં વેદિતબ્બં.

અનુમોદનાકથા

યસ્મા પનસ્સ અત્થવણ્ણના –

“યેન યત્થ યદા યસ્મા, તિરોકુટ્ટં પકાસિતં;
પકાસેત્વાન તં સબ્બં, કથિયમાના યથાક્કમં;
સુકતા હોતિ તસ્માહં, કરિસ્સામિ તથેવ તં”.

કેન પનેતં પકાસિતં, કત્થ કદા કસ્મા ચાતિ? વુચ્ચતે – ભગવતા પકાસિતં, તં ખો પન રાજગહે દુતિયદિવસે રઞ્ઞો માગધસ્સ અનુમોદનત્થં. ઇમસ્સ ચત્થસ્સ વિભાવનત્થં અયમેત્થ વિત્થારકથા કથેતબ્બા –

ઇતો દ્વાનવુતિકપ્પે કાસિ નામ નગરં અહોસિ. તત્થ જયસેનો નામ રાજા. તસ્સ સિરિમા નામ દેવી, તસ્સા કુચ્છિયં ફુસ્સો નામ બોધિસત્તો નિબ્બત્તિત્વા અનુપુબ્બેન સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુજ્ઝિ. જયસેનો રાજા “મમ પુત્તો અભિનિક્ખમિત્વા બુદ્ધો જાતો, મય્હમેવ બુદ્ધો, મય્હં ધમ્મો, મય્હં સઙ્ઘો”તિ મમત્તં ઉપ્પાદેત્વા સબ્બકાલં સયમેવ ઉપટ્ઠહતિ, ન અઞ્ઞેસં ઓકાસં દેતિ.

ભગવતો કનિટ્ઠભાતરો વેમાતિકા તયો ભાતરો ચિન્તેસું – “બુદ્ધા નામ સબ્બલોકહિતાય ઉપ્પજ્જન્તિ, ન એકસ્સેવત્થાય, અમ્હાકઞ્ચ પિતા અઞ્ઞેસં ઓકાસં ન દેતિ, કથં નુ મયં લભેય્યામ ભગવન્તં ઉપટ્ઠાતુ”ન્તિ. તેસં એતદહોસિ – “હન્દ મયં કિઞ્ચિ ઉપાયં કરોમા”તિ. તે પચ્ચન્તં કુપિતં વિય કારાપેસું. તતો રાજા “પચ્ચન્તો કુપિતો”તિ સુત્વા તયોપિ પુત્તે પચ્ચન્તવૂપસમનત્થં પેસેસિ. તે વૂપસમેત્વા આગતા, રાજા તુટ્ઠો વરં અદાસિ “યં ઇચ્છથ, તં ગણ્હથા”તિ. તે “મયં ભગવન્તં ઉપટ્ઠાતું ઇચ્છામા”તિ આહંસુ. રાજા “એતં ઠપેત્વા અઞ્ઞં ગણ્હથા”તિ આહ. તે “મયં અઞ્ઞેન અનત્થિકા”તિ આહંસુ. તેન હિ પરિચ્છેદં કત્વા ગણ્હથાતિ. તે સત્ત વસ્સાનિ યાચિંસુ, રાજા ન અદાસિ. એવં છ, પઞ્ચ, ચત્તારિ, તીણિ, દ્વે, એકં, સત્ત માસાનિ, છ, પઞ્ચ, ચત્તારીતિ યાવ તેમાસં યાચિંસુ. રાજા “ગણ્હથા”તિ અદાસિ.

તે વરં લભિત્વા પરમતુટ્ઠા ભગવન્તં ઉપસઙ્કમિત્વા વન્દિત્વા આહંસુ – ‘‘ઇચ્છામ મયં, ભન્તે, ભગવન્તં તેમાસં ઉપટ્ઠાતું, અધિવાસેતુ નો, ભન્તે , ભગવા ઇમં તેમાસં વસ્સાવાસ’’ન્તિ. અધિવાસેસિ ભગવા તુણ્હીભાવેન. તતો તે અત્તનો જનપદે નિયુત્તકપુરિસસ્સ લેખં પેસેસું ‘‘ઇમં તેમાસં અમ્હેહિ ભગવા ઉપટ્ઠાતબ્બો, વિહારં આદિં કત્વા સબ્બં ભગવતો ઉપટ્ઠાનસમ્ભારં કરોહી’’તિ. સો તં સબ્બં સમ્પાદેત્વા પટિનિવેદેસિ. તે કાસાયવત્થનિવત્થા હુત્વા અટ્ઠતેય્યેહિ પુરિસસહસ્સેહિ વેય્યાવચ્ચકરેહિ ભગવન્તં સક્કચ્ચં ઉપટ્ઠહમાના જનપદં નેત્વા વિહારં નિય્યાતેત્વા વસાપેસું.

તેસં ભણ્ડાગારિકો એકો ગહપતિપુત્તો સપજાપતિકો સદ્ધો અહોસિ પસન્નો. સો બુદ્ધપ્પમુખસ્સ સઙ્ઘસ્સ દાનવત્તં સક્કચ્ચં અદાસિ. જનપદે નિયુત્તકપુરિસો તં ગહેત્વા જાનપદેહિ એકાદસમત્તેહિ પુરિસસહસ્સેહિ સદ્ધિં સક્કચ્ચમેવ દાનં પવત્તાપેસિ. તત્થ કેચિ જાનપદા પટિહતચિત્તા અહેસું. તે દાનસ્સ અન્તરાયં કત્વા દેય્યધમ્મે અત્તના ખાદિંસુ, ભત્તસાલઞ્ચ અગ્ગિના દહિંસુ. પવારિતે રાજપુત્તા ભગવતો મહન્તં સક્કારં કત્વા ભગવન્તં પુરક્ખત્વા પિતુનો સકાસમેવ અગમંસુ. તત્થ ગન્ત્વા એવ ભગવા પરિનિબ્બાયિ. રાજા ચ રાજપુત્તા ચ જનપદે નિયુત્તકપુરિસો ચ ભણ્ડાગારિકો ચ અનુપુબ્બેન કાલં કત્વા સદ્ધિં પરિસાય સગ્ગે ઉપ્પજ્જિંસુ, પટિહતચિત્તજના નિરયેસુ નિબ્બત્તિંસુ. એવં તેસં દ્વિન્નં ગણાનં સગ્ગતો સગ્ગં, નિરયતો નિરયં ઉપપજ્જન્તાનં દ્વાનવુતિકપ્પા વીતિવત્તા.

અથ ઇમસ્મિં ભદ્દકપ્પે કસ્સપબુદ્ધસ્સ કાલે તે પટિહતચિત્તજના પેતેસુ ઉપ્પન્ના. તદા મનુસ્સા અત્તનો ઞાતકાનં પેતાનં અત્થાય દાનં દત્વા ઉદ્દિસન્તિ ‘‘ઇદં અમ્હાકં ઞાતીનં હોતૂ’’તિ. તે સમ્પત્તિં લભન્તિ. અથ ઇમેપિ પેતા તં દિસ્વા ભગવન્તં કસ્સપં ઉપસઙ્કમિત્વા પુચ્છિંસુ – ‘‘કિં નુ ખો, ભન્તે, મયમ્પિ એવરૂપં સમ્પત્તિં લભેય્યામા’’તિ? ભગવા આહ – ‘‘ઇદાનિ ન લભથ , અપિચ અનાગતે ગોતમો નામ બુદ્ધો ભવિસ્સતિ, તસ્સ ભગવતો કાલે બિમ્બિસારો નામ રાજા ભવિસ્સતિ, સો તુમ્હાકં ઇતો દ્વાનવુતિકપ્પે ઞાતિ અહોસિ, સો બુદ્ધસ્સ દાનં દત્વા તુમ્હાકં ઉદ્દિસિસ્સતિ, તદા લભિસ્સથા’’તિ. એવં વુત્તે કિર તેસં પેતાનં તં વચનં ‘‘સ્વે લભિસ્સથા’’તિ વુત્તં વિય અહોસિ.

અથ એકસ્મિં બુદ્ધન્તરે વીતિવત્તે અમ્હાકં ભગવા લોકે ઉપ્પજ્જિ. તેપિ તયો રાજપુત્તા તેહિ અટ્ઠતેય્યેહિ પુરિસસહસ્સેહિ સદ્ધિં દેવલોકા ચવિત્વા મગધરટ્ઠે બ્રાહ્મણકુલે ઉપ્પજ્જિત્વા અનુપુબ્બેન ઇસિપબ્બજ્જં પબ્બજિત્વા ગયાસીસે તયો જટિલા અહેસું, જનપદે નિયુત્તકપુરિસો, રાજા અહોસિ બિમ્બિસારો, ભણ્ડાગારિકો, ગહપતિ વિસાખો નામ મહાસેટ્ઠિ અહોસિ, તસ્સ પજાપતિ ધમ્મદિન્ના નામ સેટ્ઠિધીતા અહોસિ. એવં સબ્બાપિ અવસેસા પરિસા રઞ્ઞો એવ પરિવારા હુત્વા નિબ્બત્તા.

અમ્હાકં ભગવા લોકે ઉપ્પજ્જિત્વા સત્તસત્તાહં અતિક્કમિત્વા અનુપુબ્બેન બારાણસિં આગમ્મ ધમ્મચક્કં પવત્તેત્વા પઞ્ચવગ્ગિયે આદિં કત્વા યાવ અડ્ઢતેય્યસહસ્સપરિવારે તયો જટિલે વિનેત્વા રાજગહં અગમાસિ. તત્થ ચ તદહુપસઙ્કમન્તંયેવ રાજાનં બિમ્બિસારં સોતાપત્તિફલે પતિટ્ઠાપેસિ એકાદસનવુતેહિ માગધકેહિ બ્રાહ્મણગહપતિકેહિ સદ્ધિં. અથ રઞ્ઞા સ્વાતનાય ભત્તેન નિમન્તિતો ભગવા અધિવાસેત્વા દુતિયદિવસે સક્કેન દેવાનમિન્દેન પુરતો પુરતો ગચ્છન્તેન –

‘‘દન્તો દન્તેહિ સહ પુરાણજટિલેહિ, વિપ્પમુત્તો વિપ્પમુત્તેહિ;

સિઙ્ગીનિક્ખસવણ્ણો, રાજગહં પાવિસિ ભગવા’’તિ. (મહાવ॰ ૫૮) –

એવમાદીહિ ગાથાહિ અભિત્થવિયમાનો રાજગહં પવિસિત્વા રઞ્ઞો નિવેસને મહાદાનં સમ્પટિચ્છિ. તે પેતા ‘‘ઇદાનિ રાજા અમ્હાકં દાનં ઉદ્દિસિસ્સતિ, ઇદાનિ ઉદ્દિસિસ્સતી’’તિ આસાય પરિવારેત્વા અટ્ઠંસુ.

રાજા દાનં દત્વા ‘‘કત્થ નુ ખો ભગવા વિહરેય્યા’’તિ ભગવતો વિહારટ્ઠાનમેવ ચિન્તેસિ, ન તં દાનં કસ્સચિ ઉદ્દિસિ. પેતા છિન્નાસા હુત્વા રત્તિં રઞ્ઞો નિવેસને અતિવિય ભિંસનકં વિસ્સરમકંસુ. રાજા ભયસંવેગસન્તાસમાપજ્જિ, તતો પભાતાય રત્તિયા ભગવતો આરોચેસિ – ‘‘એવરૂપં સદ્દમસ્સોસિં, કિં નુ ખો મે, ભન્તે, ભવિસ્સતી’’તિ. ભગવા આહ – ‘‘મા ભાયિ, મહારાજ, ન તે કિઞ્ચિ પાપકં ભવિસ્સતિ, અપિચ ખો તે પુરાણઞાતકા પેતેસુ ઉપ્પન્ના સન્તિ, તે એકં બુદ્ધન્તરં તમેવ પચ્ચાસીસમાના વિચરન્તિ ‘બુદ્ધસ્સ દાનં દત્વા અમ્હાકં ઉદ્દિસિસ્સતી’તિ , ન તેસં ત્વં હિય્યો ઉદ્દિસિ, તે છિન્નાસા તથારૂપં વિસ્સરમકંસૂ’’તિ.

સો આહ ‘‘ઇદાનિ પન, ભન્તે, દિન્ને લભેય્યુ’’ન્તિ? ‘‘આમ, મહારાજા’’તિ. ‘‘તેન હિ મે, ભન્તે, અધિવાસેતુ ભગવા અજ્જતનાય દાનં, તેસં ઉદ્દિસિસ્સામી’’તિ? ભગવા અધિવાસેસિ. રાજા નિવેસનં ગન્ત્વા મહાદાનં પટિયાદેત્વા ભગવતો કાલં આરોચાપેસિ. ભગવા રાજન્તેપુરં ગન્ત્વા પઞ્ઞત્તે આસને નિસીદિ સદ્ધિં ભિક્ખુસઙ્ઘેન. તેપિ ખો પેતા ‘‘અપિ નામ અજ્જ લભેય્યામા’’તિ ગન્ત્વા તિરોકુટ્ટાદીસુ અટ્ઠંસુ. ભગવા તથા અકાસિ, યથા તે સબ્બેવ રઞ્ઞો પાકટા અહેસું. રાજા દક્ખિણોદકં દેન્તો ‘‘ઇદં મે ઞાતીનં હોતૂ’’તિ ઉદ્દિસિ, તઙ્ખણઞ્ઞેવ તેસં પેતાનં પદુમસઞ્છન્ના પોક્ખરણિયો નિબ્બત્તિંસુ. તે તત્થ ન્હત્વા ચ પિવિત્વા ચ પટિપ્પસ્સદ્ધદરથકિલમથપિપાસા સુવણ્ણવણ્ણા અહેસું. રાજા યાગુખજ્જકભોજનાનિ દત્વા ઉદ્દિસિ, તઙ્ખણઞ્ઞેવ તેસં દિબ્બયાગુખજ્જકભોજનાનિ નિબ્બત્તિંસુ. તે તાનિ પરિભુઞ્જિત્વા પીણિન્દ્રિયા અહેસું. અથ વત્થસેનાસનાનિ દત્વા ઉદ્દિસિ. તેસં દિબ્બવત્થદિબ્બયાનદિબ્બપાસાદદિબ્બપચ્ચત્થરણદિબ્બસેય્યાદિઅલઙ્કારવિધયો નિબ્બત્તિંસુ. સાપિ તેસં સમ્પત્તિ યથા સબ્બાવ પાકટા હોતિ, તથા ભગવા અધિટ્ઠાસિ. રાજા અતિવિય અત્તમનો અહોસિ. તતો ભગવા ભુત્તાવી પવારિતો રઞ્ઞો માગધસ્સ અનુમોદનત્થં ‘‘**તિરોકુટ્ટેસુ તિટ્ઠન્તી**’’તિ ઇમા ગાથા અભાસિ.

એત્તાવતા ચ ‘‘**યેન યત્થ યદા યસ્મા, તિરોકુટ્ટં પકાસિતં, પકાસેત્વાન તં સબ્બ**’’ન્તિ અયં માતિકા સઙ્ખેપતો વિત્થારતો ચ વિભત્તા હોતિ.

પઠમગાથાવણ્ણના

૧. ઇદાનિ ઇમસ્સ તિરોકુટ્ટસ્સ યથાક્કમં **અત્થવણ્ણનં** કરિસ્સામ. સેય્યથિદં – પઠમગાથાય તાવ **તિરોકુટ્ટાતિ** કુટ્ટાનં પરભાગા વુચ્ચન્તિ. **તિટ્ઠન્તી**તિ નિસજ્જાદિપ્પટિક્ખેપતો ઠાનકપ્પનવચનમેતં. તેન યથા પાકારપરભાગં પબ્બતપરભાગઞ્ચ ગચ્છન્તં ‘‘તિરોપાકારં તિરોપબ્બતં અસજ્જમાનો ગચ્છતી’’તિ વદન્તિ, એવમિધાપિ કુટ્ટસ્સ પરભાગેસુ તિટ્ઠન્તે ‘‘તિરોકુટ્ટેસુ તિટ્ઠન્તી’’તિ આહ. **સન્ધિસિઙ્ઘાટકેસુ ચા**તિ એત્થ **સન્ધિયો**તિ ચતુક્કોણરચ્છા વુચ્ચન્તિ ઘરસન્ધિભિત્તિસન્ધિઆલોકસન્ધિયો ચાપિ. **સિઙ્ઘાટકા**તિ તિકોણરચ્છા વુચ્ચન્તિ, તદેકજ્ઝં કત્વા પુરિમેન સદ્ધિં સઙ્ઘટેન્તો ‘‘સન્ધિસિઙ્ઘાટકેસુ ચા’’તિ આહ. **દ્વારબાહાસુ તિટ્ઠન્તી**તિ નગરદ્વારઘરદ્વારાનં બાહા નિસ્સાય તિટ્ઠન્તિ. **આગન્ત્વાન સકં ઘર**ન્તિ એત્થ સકં ઘરં નામ પુબ્બઞાતિઘરમ્પિ અત્તના સામિકભાવેન અજ્ઝાવુત્થપુબ્બઘરમ્પિ. તદુભયમ્પિ યસ્મા તે સકઘરસઞ્ઞાય આગચ્છન્તિ, તસ્મા ‘‘આગન્ત્વાન સકં ઘર’’ન્તિ આહ.

દુતિયગાથાવણ્ણના

૨. એવં ભગવા પુબ્બે અનજ્ઝાવુત્થપુબ્બમ્પિ પુબ્બઞાતિઘરં બિમ્બિસારનિવેસનં સકઘરસઞ્ઞાય આગન્ત્વા તિરોકુટ્ટસન્ધિસિઙ્ઘાટકદ્વારબાહાસુ ઠિતે ઇસ્સામચ્છરિયફલં અનુભવન્તે, અપ્પેકચ્ચે દીઘમસ્સુકેસવિકારધરે અન્ધકારમુખે સિથિલબન્ધનવિલમ્બમાનકિસફરુસકાળકઙ્ગપચ્ચઙ્ગે તત્થ તત્થ ઠિતવનદાહદડ્ઢતાલરુક્ખસદિસે, અપ્પેકચ્ચે જિઘચ્છાપિપાસારણિનિમ્મથનેન ઉદરતો ઉટ્ઠાય મુખતો વિનિચ્છરન્તાય અગ્ગિજાલાય પરિડય્હમાનસરીરે, અપ્પેકચ્ચે સૂચિછિદ્દાણુમત્તકણ્ઠબિલતાય પબ્બતાકારકુચ્છિતાય ચ લદ્ધમ્પિ પાનભોજનં યાવદત્થં ભુઞ્જિતું અસમત્થતાય ખુપ્પિપાસાપરેતે અઞ્ઞં રસમવિન્દમાને, અપ્પેકચ્ચે અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ અઞ્ઞેસં વા સત્તાનં પભિન્નગણ્ડપિળકમુખા પગ્ઘરિતરુધિરપુબ્બલસિકાદિં લદ્ધા અમતમિવ સાયમાને અતિવિય દુદ્દસિકવિરૂપભયાનકસરીરે બહૂ પેતે રઞ્ઞો નિદસ્સેન્તો –

> ‘‘તિરોકુટ્ટેસુ તિટ્ઠન્તિ, સન્ધિસિઙ્ઘાટકેસુ ચ;
> દ્વારબાહાસુ તિટ્ઠન્તિ, આગન્ત્વાન સકં ઘર’’ન્તિ. –

વત્વા પુન તેહિ કતસ્સ કમ્મસ્સ દારુણભાવં દસ્સેન્તો ‘‘**પહૂતે અન્નપાનમ્હી**’’તિ દુતિયગાથમાહ.

તત્થ **પહૂતે**તિ અનપ્પકે બહુમ્હિ, યાવદત્થિકેતિ વુત્તં હોતિ. ભ-કારસ્સ હિ હ-કારો લબ્ભતિ ‘‘પહુ સન્તો ન ભરતી’’તિઆદીસુ (સુ॰ નિ॰ ૯૮) વિય. કેચિ પન ‘‘બહૂતે’’ ઇતિ ચ ‘‘બહૂકે’’ ઇતિ ચ પઠન્તિ. પમાદપાઠા એતે . અન્ને ચ પાનમ્હિ ચ **અન્નપાનમ્હિ**. ખજ્જે ચ ભોજ્જે ચ **ખજ્જભોજ્જે**, એતેન અસિતપીતખાયિતસાયિતવસેન ચતુબ્બિધં આહારં દસ્સેતિ. **ઉપટ્ઠિતે**તિ ઉપગમ્મ ઠિતે, સજ્જિતે પટિયત્તે સમોહિતેતિ વુત્તં હોતિ. **ન તેસં કોચિ સરતિ, સત્તાન**ન્તિ તેસં પેત્તિવિસયે ઉપ્પન્નાનં સત્તાનં કોચિ માતા વા પિતા વા પુત્તો વા ન સરતિ. કિં કારણા? **કમ્મપચ્ચયા**, અત્તના કતસ્સ અદાનદાનપ્પટિસેધનાદિભેદસ્સ કદરિયકમ્મસ્સ પચ્ચયા. તઞ્હિ તેસં કમ્મં ઞાતીનં સરિતું ન દેતિ.

તતિયગાથાવણ્ણના

૩. એવં ભગવા અનપ્પકેપિ અન્નપાનાદિમ્હિ પચ્ચુપટ્ઠિતે ‘‘અપિ નામ અમ્હે ઉદ્દિસ્સ કિઞ્ચિ દદેય્યુ’’ન્તિ ઞાતી પચ્ચાસીસન્તાનં વિચરતં તેસં પેતાનં તેહિ કતસ્સ અતિકટુકવિપાકકરસ્સ કમ્મસ્સ પચ્ચયેન કસ્સચિ ઞાતિનો અનુસ્સરણમત્તાભાવં દસ્સેન્તો –

> ‘‘પહૂતે અન્નપાનમ્હિ, ખજ્જભોજ્જે ઉપટ્ઠિતે;
> ન તેસં કોચિ સરતિ, સત્તાનં કમ્મપચ્ચયા’’તિ. –

વત્વા પુન રઞ્ઞો પેત્તિવિસયૂપપન્ને ઞાતકે ઉદ્દિસ્સ દિન્નં દાનં પસંસન્તો ‘‘**એવં દદન્તિ ઞાતીન**’’ન્તિ તતિયગાથમાહ.

તત્થ **એવ**ન્તિ ઉપમાવચનં. તસ્સ દ્વિધા સમ્બન્ધો – તેસં સત્તાનં કમ્મપચ્ચયા અસરન્તેપિ કિસ્મિઞ્ચિ દદન્તિ, ઞાતીનં, યે એવં અનુકમ્પકા હોન્તીતિ ચ યથા તયા, મહારાજ, દિન્નં, એવં સુચિં પણીતં કાલેન કપ્પિયં પાનભોજનં દદન્તિ ઞાતીનં, યે હોન્તિ અનુકમ્પકાતિ ચ. **દદન્તી**તિ દેન્તિ ઉદ્દિસન્તિ નિય્યાતેન્તિ. **ઞાતીન**ન્તિ

માતિતો ચ પિતિતો ચ સમ્બન્ધાનં. **યે**તિ યે કેચિ પુત્તા વા ધીતરો વા ભાતરો વા **હોન્તી**તિ ભવન્તિ. **અનુકમ્પકા**તિ અત્થકામા હિતેસિનો. **સુચિ**ન્તિ વિમલં દસ્સનેય્યં મનોરમં ધમ્મિકં ધમ્મલદ્ધં. **પણીત**ન્તિ ઉત્તમં સેટ્ઠં. **કાલેના**તિ ઞાતિપેતાનં તિરોકુટ્ટાદીસુ આગન્ત્વા ઠિતકાલેન. **કપ્પિય**ન્તિ અનુચ્છવિકં પતિરૂપં અરિયાનં પરિભોગારહં. **પાનભોજન**ન્તિ પાનઞ્ચ ભોજનઞ્ચ. ઇધ પાનભોજનમુખેન સબ્બોપિ દેય્યધમ્મો અધિપ્પેતો.

ચતુત્થગાથાપુબ્બદ્ધવણ્ણના

૪. એવં ભગવા રઞ્ઞા માગધેન પેતભૂતાનં ઞાતીનં અનુકમ્પાય દિન્નં પાનભોજનં પસંસન્તો –

“એવં દદન્તિ ઞાતીનં, યે હોન્તિ અનુકમ્પકા;
સુચિં પણીતં કાલેન, કપ્પિયં પાનભોજન”ન્તિ. –

વત્વા પુન યેન પકારેન દિન્નં તેસં હોતિ, તં દસ્સેન્તો “**ઇદં વો ઞાતીનં હોતૂ**”તિ ચતુત્થગાથાય પુબ્બદ્ધમાહ તં તતિયગાથાય પુબ્બદ્ધેન સમ્બન્ધિતબ્બં –

“એવં દદન્તિ ઞાતીનં, યે હોન્તિ અનુકમ્પકા ;
ઇદં વો ઞાતીનં હોતુ, સુખિતા હોન્તુ ઞાતયો”તિ.

તેન “ઇદં વો ઞાતીનં હોતૂતિ એવં દદન્તિ, નો અઞ્ઞથા”તિ એત્થ આકારત્થેન એવંસદ્દેન દાતબ્બાકારનિદસ્સનં કતં હોતિ.

તત્થ **ઇદ**ન્તિ દેય્યધમ્મનિદસ્સનં. **વો**તિ “કચ્ચિ પન વો અનુરુદ્ધા સમગ્ગા સમ્મોદમાના”તિ ચ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૨૬; મહાવ॰ ૪૬૬), “યેહિ વો અરિયા”તિ ચ એવમાદીસુ વિય કેવલં નિપાતમત્તં, ન સામિવચનં. **ઞાતીનં હોતૂ**તિ પેત્તિવિસયે ઉપ્પન્નાનં ઞાતકાનં હોતુ. **સુખિતા હોન્તુ ઞાતયો**તિ તે પેત્તિવિસયૂપપન્ના ઞાતયો ઇદં પચ્ચનુભવન્તા સુખિતા હોન્તૂતિ.

ચતુત્થગાથાપરદ્ધપઞ્ચમગાથાપુબ્બદ્ધવણ્ણના

૪-૫. એવં ભગવા યેન પકારેન પેત્તિવિસયૂપપન્નાનં ઞાતીનં દાતબ્બં, તં દસ્સેન્તો “ઇદં વો ઞાતીનં હોતુ, સુખિતા હોન્તુ ઞાતયો”તિ વત્વા પુન યસ્મા “ઇદં વો ઞાતીનં હોતૂ”તિ વુત્તેપિ ન અઞ્ઞેન કતં કમ્મં અઞ્ઞસ્સ ફલદં હોતિ, કેવલન્તુ તથા ઉદ્દિસ્સ દિય્યમાનં તં વત્થુ ઞાતીનં કુસલકમ્મસ્સ પચ્ચયો હોતિ. તસ્મા યથા તેસં તસ્મિંયેવ વત્થુસ્મિં તઙ્ખણે ફલનિબ્બત્તકં કુસલકમ્મં હોતિ, તં દસ્સેન્તો “**તે ચ તત્થા**”તિ ચતુત્થગાથાય પચ્છિમદ્ધં “**પહૂતે અન્નપાનમ્હી**”તિ પઞ્ચમગાથાય પુબ્બદ્ધઞ્ચ આહ.

તેસં અત્થો – તે ઞાતિપેતા યત્થ તં દાનં દીયતિ, તત્થ સમન્તતો આગન્ત્વા સમાગન્ત્વા, સમોધાય વા એકજ્ઝં હુત્વાતિ વુત્તં હોતિ, સમ્મા આગતા સમાગતા “ઇમે નો ઞાતયો અમ્હાકં અત્થાય દાનં ઉદ્દિસિસ્સન્તી”તિ એતદત્થં સમ્મા આગતા હુત્વાતિ વુત્તં હોતિ. **પહૂતે અન્નપાનમ્હી**તિ તસ્મિં અત્તનો ઉદ્દિસ્સમાને પહૂતે અન્નપાનમ્હિ. સક્કચ્ચં **અનુમોદરે**તિ અભિસદ્દહન્તા કમ્મફલં અવિજહન્તા ચિત્તીકારં અવિક્ખિત્તચિત્તા હુત્વા “ઇદં નો દાનં હિતાય સુખાય હોતૂ”તિ મોદન્તિ અનુમોદન્તિ, પીતિસોમનસ્સજાતા હોન્તીતિ.

પઞ્ચમગાથાપરદ્ધછટ્ઠગાથાપુબ્બદ્ધવણ્ણના

૫-૬. એવં ભગવા યથા પેત્તિવિસયૂપપન્નાનં તક્ખણે ફલનિબ્બત્તકં કુસલં કમ્મં હોતિ, તં દસ્સેન્તો –

> ‘‘તે ચ તત્થ સમાગન્ત્વા, ઞાતિપેતા સમાગતા;
> પહૂતે અન્નપાનમ્હિ, સક્કચ્ચં અનુમોદરે’’તિ. –

વત્વા પુન ઞાતકે નિસ્સાય નિબ્બત્તકુસલકમ્મફલં પચ્ચનુભોન્તાનં તેસં ઞાતી આરબ્ભ થોમનાકારં દસ્સેન્તો ‘‘**ચિરં જીવન્તૂ**’’તિ પઞ્ચમગાથાય પચ્છિમદ્ધં ‘‘**અમ્હાકઞ્ચ કતા પૂજા**’’તિ છટ્ઠગાથાય પુબ્બદ્ધઞ્ચ આહ.

તેસં અત્થો – **ચિરં જીવન્તૂ**તિ ચિરજીવિનો દીઘાયુકા હોન્તુ. **નો ઞાતી**તિ અમ્હાકં ઞાતકા. **યેસં હેતૂ**તિ યે નિસ્સાય યેસં કારણા. **લભામસે**તિ લભામ. અત્તના તક્ખણં પટિલદ્ધસમ્પત્તિં અપદિસન્તા ભણન્તિ. પેતાનઞ્હિ અત્તનો અનુમોદનેન, દાયકાનં ઉદ્દેસેન, દક્ખિણેય્યસમ્પદાય ચાતિ તીહિ અઙ્ગેહિ દક્ખિણા સમિજ્ઝતિ, તક્ખણે ફલનિબ્બત્તિકા હોતિ. તત્થ દાયકા વિસેસહેતુ. તેનાહંસુ ‘‘યેસં હેતુ લભામસે’’તિ. **અમ્હાકઞ્ચ કતા પૂજા**તિ ‘‘ઇદં વો ઞાતીનં હોતૂ’’તિ એવં ઇમં દાનં ઉદ્દિસન્તેહિ અમ્હાકઞ્ચ પૂજા કતા. **દાયકા ચ અનિપ્ફલા**તિ યમ્હિ સન્તાને પરિચ્ચાગમયં કમ્મં કતં, તસ્સ તત્થેવ ફલદાનતો દાયકા ચ અનિપ્ફલાતિ.

એત્થાહ – ‘‘કિં પન પેત્તિવિસયૂપપન્ના એવ ઞાતયો લભન્તિ, ઉદાહુ અઞ્ઞેપિ લભન્તી’’તિ ? વુચ્ચતે – ભગવતા એવેતં બ્યાકતં જાણુસ્સોણિના બ્રાહ્મણેન પુટ્ઠેન, કિમેત્થ અમ્હેહિ વત્તબ્બં અત્થિ. વુત્તં હેતં –

> ‘‘મયમસ્સુ, ભો ગોતમ, બ્રાહ્મણા નામ દાનાનિ દેમ, સદ્ધાનિ કરોમ ‘ઇદં દાનં પેતાનં ઞાતિસાલોહિતાનં ઉપકપ્પતુ, ઇદં દાનં પેતા ઞાતિસાલોહિતા પરિભુઞ્જન્તૂ’તિ, કચ્ચિ તં, ભો ગોતમ, દાનં પેતાનં ઞાતિસાલોહિતાનં ઉપકપ્પતિ, કચ્ચિ તે પેતા ઞાતિસાલોહિતા તં દાનં પરિભુઞ્જન્તીતિ. ઠાને ખો, બ્રાહ્મણ, ઉપકપ્પતિ, નો અટ્ઠાનેતિ.
>
> ‘‘કતમં પન તં, ભો ગોતમ, ઠાનં, કતમં અટ્ઠાનન્તિ? ઇધ, બ્રાહ્મણ, એકચ્ચો પાણાતિપાતી હોતિ… પે॰… મિચ્છાદિટ્ઠિકો હોતિ, સો કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા નિરયં ઉપપજ્જતિ. યો નેરયિકાનં સત્તાનં આહારો, તેન સો તત્થ યાપેતિ, તેન સો તત્થ તિટ્ઠતિ. ઇદં ખો, બ્રાહ્મણ, અટ્ઠાનં, યત્થ ઠિતસ્સ તં દાનં ન ઉપકપ્પતિ.
>
> ‘‘ઇધ પન, બ્રાહ્મણ, એકચ્ચો પાણાતિપાતી હોતિ…પે॰… મિચ્છાદિટ્ઠિકો હોતિ, સો કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા તિરચ્છાનયોનિં ઉપપજ્જતિ. યો તિરચ્છાનયોનિકાનં સત્તાનં આહારો, તેન સો તત્થ યાપેતિ, તેન સો તત્થ તિટ્ઠતિ. ઇદમ્પિ ખો, બ્રાહ્મણ, અટ્ઠાનં, યત્થ ઠિતસ્સ તં દાનં ન ઉપકપ્પતિ.
>
> ‘‘ઇધ પન, બ્રાહ્મણ, એકચ્ચો પાણાતિપાતા પટિવિરતો હોતિ…પે॰… સમ્માદિટ્ઠિકો હોતિ, સો કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા મનુસ્સાનં સહબ્યતં ઉપપજ્જતિ…પે॰… દેવાનં સહબ્યતં ઉપપજ્જતિ. યો દેવાનં આહારો, તેન સો તત્થ યાપેતિ, તેન સો તત્થ તિટ્ઠતિ. ઇદમ્પિ ખો, બ્રાહ્મણ, અટ્ઠાનં, યત્થ ઠિતસ્સ તં દાનં ન ઉપકપ્પતિ.

‘‘ઇધ પન, બ્રાહ્મણ, એકચ્ચો પાણાતિપાતી હોતિ...પે॰... મિચ્છાદિટ્ઠિકો હોતિ, સો કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા પેત્તિવિસયં ઉપપજ્જતિ. યો પેત્તિવેસયિકાનં સત્તાનં આહારો, તેન સો તત્થ યાપેતિ, તેન સો તત્થ તિટ્ઠતિ. યં વા પનસ્સ ઇતો અનુપવેચ્છન્તિ મિત્તામચ્ચા વા ઞાતિસાલોહિતા વા, તેન સો તત્થ યાપેતિ, તેન સો તત્થ તિટ્ઠતિ. ઇદં ખો, બ્રાહ્મણ, ઠાનં, યત્થ ઠિતસ્સ તં દાનં ઉપકપ્પતીતિ.

‘‘સચે પન, ભો ગોતમ, સો પેતો ઞાતિસાલોહિતો તં ઠાનં અનુપપન્નો હોતિ, કો તં દાનં પરિભુઞ્જતીતિ? અઞ્ઞેપિસ્સ, બ્રાહ્મણ, પેતા ઞાતિસાલોહિતા તં ઠાનં ઉપપન્ના હોન્તિ, તે તં દાનં પરિભુઞ્જન્તીતિ.

‘‘સચે પન, ભો ગોતમ, સો ચેવ પેતો ઞાતિસાલોહિતો તં ઠાનં અનુપપન્નો હોતિ, અઞ્ઞેપિસ્સ પેતા ઞાતિસાલોહિતા તં ઠાનં અનુપપન્ના હોન્તિ, કો તં દાનં પરિભુઞ્જતીતિ? અટ્ઠાનં ખો એતં બ્રાહ્મણ અનવકાસો, યં તં ઠાનં વિવિત્તં અસ્સ ઇમિના દીઘેન અદ્ધુના યદિદં પેતેહિ ઞાતિસાલોહિતેહિ. અપિચ બ્રાહ્મણ દાયકોપિ અનિપ્ફલો’’તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૧૭૭).

છટ્ઠગાથાપરદ્ધસત્તમગાથાવણ્ણના

૬-૭. એવં ભગવા રઞ્ઞો માગધસ્સ પેત્તિવિસયૂપપન્નાનં પુબ્બઞાતીનં સમ્પત્તિં નિસ્સાય થોમેન્તો ‘‘એતે તે, મહારાજ, ઞાતી ઇમાય દાનસમ્પદાય અત્તમના એવં થોમેન્તી’’તિ દસ્સેન્તો –

‘‘ચિરં જીવન્તુ નો ઞાતી, યેસં હેતુ લભામસે;
અમ્હાકઞ્ચ કતા પૂજા, દાયકા ચ અનિપ્ફલા’’તિ. –

વત્વા પુન તેસં પેત્તિવિસયૂપપન્નાનં અઞ્ઞસ્સ કસિગોરક્ખાદિનો સમ્પત્તિપટિલાભકારણસ્સ અભાવં ઇતો દિન્નેન યાપનભાવઞ્ચ દસ્સેન્તો ‘‘**ન હિ તત્થ કસી અત્થી**’’તિ છટ્ઠગાથાય પચ્છિમદ્ધં ‘‘**વણિજ્જા તાદિસી**’’તિ ઇમં સત્તમગાથઞ્ચ આહ.

તત્રાયં અત્થવણ્ણના – ન હિ, મહારાજ, તત્થ પેત્તિવિસયે કસિ અત્થિ, યં નિસ્સાય તે પેતા સમ્પત્તિં પટિલભેય્યું. **ગોરક્ખેત્થ ન વિજ્જતી**તિ ન કેવલં કસિ એવ, ગોરક્ખાપિ એત્થ પેત્તિવિસયે ન વિજ્જતિ, યં નિસ્સાય તે સમ્પત્તિં પટિલભેય્યું. **વણિજ્જા તાદિસી નત્થી**તિ વાણિજ્જાપિ તાદિસી નત્થિ, યા તેસં સમ્પત્તિપટિલાભહેતુ ભવેય્ય. **હિરઞ્ઞેન કયાકયન્**તિ હિરઞ્ઞેન કયવિક્કયમ્પિ તત્થ તાદિસં નત્થિ, યં તેસં સમ્પત્તિપટિલાભહેતુ ભવેય્ય. **ઇતો દિન્નેન યાપેન્તિ, પેતા કાલગતા તહિ**ન્તિ કેવલં પન ઇતો ઞાતીહિ વા મિત્તામચ્ચેહિ વા દિન્નેન યાપેન્તિ, અત્તભાવં ગમેન્તિ. **પેતા**તિ પેત્તિવિસયૂપપન્ના સત્તા. **કાલગતા**તિ અત્તનો મરણકાલેન ગતા, ‘‘કાલકતા’’તિ વા પાઠો, કતકાલા કતમરણાતિ અત્થો. **તહિ**ન્તિ તસ્મિં પેત્તિવિસયે.

અટ્ઠમનવમગાથાદ્વયવણ્ણના

૮-૯. એવં ‘‘ઇતો દિન્નેન યાપેન્તિ, પેતા કાલગતા તહિ’’ન્તિ વત્વા ઇદાનિ ઉપમાહિ તમત્થં પકાસેન્તો ‘‘**ઉન્નમે ઉદકં વુટ્ઠ**’’ન્તિ ઇદં ગાથાદ્વયમાહ.

તસ્સત્થો – યથા ઉન્નતે થલે ઉસ્સાદે ભૂમિભાગે મેઘેહિ અભિવુટ્ઠં ઉદકં નિન્નં પવત્તતિ, યો યો ભૂમિભાગો નિન્નો ઓણતો, તં તં પવત્તતિ ગચ્છતિ પાપુણાતિ, એવમેવ ઇતો દિન્નં દાનં પેતાનં ઉપકપ્પતિ નિબ્બત્તતિ, પાતુભવતીતિ અત્થો. નિન્નમિવ હિ ઉદકપ્પવત્તિયા ઠાનં પેતલોકો દાનુપકપ્પનાય. યથાહ – ''ઇદં ખો, બ્રાહ્મણ, ઠાનં, યત્થ ઠિતસ્સ તં દાનં ઉપકપ્પતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૧૭૭). યથા ચ કન્દરપદરસાખાપસાખકુસોબ્ભમહાસોબ્ભસન્નિપાતેહિ વારિવહા મહાનજ્જો પૂરા હુત્વા સાગરં પરિપૂરેન્તિ, એવમ્પિ ઇતો દિન્નદાનં પુબ્બે વુત્તનયેનેવ પેતાનં ઉપકપ્પતીતિ.

દસમગાથાવણ્ણના

૧૦. એવં ભગવા ''ઇતો દિન્નેન યાપેન્તિ, પેતા કાલગતા તહિ''ન્તિ ઇમં અત્થં ઉપમાહિ પકાસેત્વા પુન યસ્મા તે પેતા ''ઇતો કિઞ્ચિ લચ્છામા''તિ આસાભિભૂતા ઞાતિઘરં આગન્ત્વાપિ ''ઇદં નામ નો દેથા''તિ યાચિતું અસમત્થા, તસ્મા તેસં ઇમાનિ અનુસ્સરણવત્થૂનિ અનુસ્સરન્તો કુલપુત્તો દક્ખિણં દજ્જાતિ દસ્સેન્તો ''**અદાસિ મે**''તિ ઇમં ગાથમાહ.

તસ્સત્થો – ''ઇદં નામ મે ધનં વા ધઞ્ઞં વા અદાસી''તિ ચ, ''ઇદં નામ મે કિચ્ચં અત્તના ઉય્યોગમાપજ્જન્તો અકાસી''તિ ચ, ''અમુ મે માતિતો વા પિતિતો વા સમ્બન્ધત્તા ઞાતી''તિ ચ સિનેહવસેન તાણસમત્થતાય ''મિત્તા''તિ ચ, ''અસુકો મે સહ પંસુકીળકો સખા''તિ ચ એવં સબ્બમનુસ્સરન્તો પેતાનં દક્ખિણં દજ્જા, દાનં નિય્યાતેય્યાતિ. અપરો પાઠો ''**પેતાનં દક્ખિણા દજ્જા**''તિ. તસ્સત્થો – દાતબ્બાતિ દજ્જા. કા સા? પેતાનં દક્ખિણા, તેનેવ ''અદાસિ મે''તિઆદિના નયેન પુબ્બે કતમનુસ્સરં અનુસ્સરતાતિ વુત્તં હોતિ. કરણવચનપ્પસઙ્ગે પચ્ચત્તવચનં વેદિતબ્બં.

એકાદસમગાથાવણ્ણના

૧૧. એવં ભગવા પેતાનં દક્ખિણાનિય્યાતને કારણભૂતાનિ અનુસ્સરણવત્થૂનિ દસ્સેન્તો –

''અદાસિ મે અકાસિ મે, ઞાતિમિત્તા સખા ચ મે;
પેતાનં દક્ખિણં દજ્જા, પુબ્બે કતમનુસ્સર''ન્તિ. –

વત્વા પુન યે ઞાતિમરણેન રુણ્ણસોકાદિપરા એવ હુત્વા તિટ્ઠન્તિ, ન તેસં અત્થાય કિઞ્ચિ દેન્તિ, તેસં તં રુણ્ણસોકાદિ કેવલં અત્તપરિતાપનમેવ હોતિ, ન પેતાનં કિઞ્ચિ અત્થં નિપ્ફાદેતીતિ દસ્સેન્તો ''**ન હિ રુણ્ણં વા**''તિ ઇમં ગાથમાહ.

તત્થ **રુણ્ણ**ન્તિ રોદના રોદિતત્તં અસ્સુપાતનં, **એતેન** કાયપરિસ્સમં દસ્સેતિ. **સોકો**તિ સોચના સોચિતત્તં, એતેન ચિત્તપરિસ્સમં દસ્સેતિ. **યા ચઞ્ઞા**તિ યા ચ રુણ્ણસોકેહિ અઞ્ઞા. **પરિદેવના**તિ ઞાતિબ્યસનેન કુટ્ઠસ્સ લાલપ્પના, ''કહં એકપુત્તક પિય મનાપા''તિ એવમાદિના નયેન ગુણસંવણ્ણના, એતેન વચીપરિસ્સમં દસ્સેતિ.

દ્વાદસમગાથાવણ્ણના

૧૨. એવં ભગવા ''રુણ્ણં વા સોકો વા યા ચઞ્ઞા પરિદેવના, સબ્બમ્પિ તં પેતાનં અત્થાય ન હોતિ, કેવલન્તુ અત્તાનં પરિતાપનમત્તમેવ, એવં તિટ્ઠન્તિ ઞાતયો''તિ રુણ્ણાદીનં નિરત્થકભાવં દસ્સેત્વા પુન માગધરાજેન યા દક્ખિણા દિન્ના, તસ્સા સાત્થકભાવં દસ્સેન્તો ''**અયઞ્ચ ખો દક્ખિણા**''તિ ઇમં ગાથમાહ.

તસ્સત્થો – અયઞ્ચ ખો, મહારાજ, દક્ખિણા તયા અજ્જ અત્તનો ઞાતિગણં ઉદ્દિસ્સ દિન્ના , સા યસ્મા સઙ્ઘો અનુત્તરં પુઞ્ઞક્ખેત્તં લોકસ્સ, તસ્મા સઙ્ઘમ્હિ સુપ્પતિટ્ઠિતા અસ્સ પેતજનસ્સ દીઘરત્તં હિતાય ઉપકપ્પતિ સમ્પજ્જતિ ફલતીતિ વુત્તં હોતિ. **ઉપકપ્પતી**તિ ચ ઠાનસો ઉપકપ્પતિ, તંખણંયેવ ઉપકપ્પતિ, ન ચિરેન. યથા હિ તંખણઞ્ઞેવ પટિભન્તં ''ઠાનસોવેતં તથાગતં પટિભાતી''તિ વુચ્ચતિ, એવમિધાપિ તંખણંયેવ ઉપકપ્પન્તા ''ઠાનસો ઉપકપ્પતી''તિ વુત્તા. યં વા તં ''ઇદં ખો, બ્રાહ્મણ, ઠાનં, યત્થ ઠિતસ્સ તં દાનં ઉપકપ્પતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૧૭૭) વુત્તં, તત્થ ખુપ્પિપાસિકવન્તાસપરદત્તૂપજીવિનિજ્ઝામતણ્હિકાદિભેદભિન્ને ઠાને ઉપકપ્પતીતિ વુત્તં યથા કહાપણં દેન્તો ''કહાપણસો દેતી''તિ લોકે વુચ્ચતિ. ઇમસ્મિઞ્ચ અત્થવિકપ્પે **ઉપકપ્પતી**તિ પાતુભવતિ, નિબ્બત્તતીતિ વુત્તં હોતિ.

તેરસમગાથાવણ્ણના

૧૩. એવં ભગવા રઞ્ઞા દિન્નાય દક્ખિણાય સાત્થકભાવં દસ્સેન્તો –

''અયઞ્ચ ખો દક્ખિણા દિન્ના, સઙ્ઘમ્હિ સુપ્પતિટ્ઠિતા;
દીઘરત્તં હિતાયસ્સ, ઠાનસો ઉપકપ્પતી''તિ. –

વત્વા પુન યસ્મા ઇમં દક્ખિણં દેન્તેન ઞાતીનં ઞાતીહિ કત્તબ્બકિચ્ચકરણવસેન ઞાતિધમ્મો નિદસ્સિતો, બહુજનસ્સ પાકટીકતો, નિદસ્સનં વા કતો, તુમ્હેહિપિ ઞાતીનં એવમેવ ઞાતીહિ કત્તબ્બકિચ્ચકરણવસેન ઞાતિધમ્મો પરિપૂરેતબ્બો, ન નિરત્થકેહિ રુણ્ણાદીહિ અત્તા પરિતાપેતબ્બોતિ ચ પેતે દિબ્બસમ્પત્તિં અધિગમેન્તેન પેતાનં પૂજા કતા ઉળારા, બુદ્ધપ્પમુખઞ્ચ ભિક્ખુસઙ્ઘં અન્નપાનાદીહિ સન્તપ્પેન્તેન ભિક્ખૂનં બલં અનુપદિન્નં, અનુકમ્પાદિગુણપરિવારઞ્ચ ચાગચેતનં નિબ્બત્તેન્તેન અનપ્પકં પુઞ્ઞં પસુતં, તસ્મા ભગવા ઇમેહિ યથાભુચ્ચગુણેહિ રાજાનં સમ્પહંસેન્તો –

''સો ઞાતિધમ્મો ચ અયં નિદસ્સિતો,
પેતાન પૂજા ચ કતા ઉળારા;
બલઞ્ચ ભિક્ખૂનમનુપ્પદિન્નં,
તુમ્હેહિ પુઞ્ઞં પસુતં અનપ્પક''ન્તિ. –

ઇમાય ગાથાય દેસનં પરિયોસાપેતિ.

અથ વા ''**સો ઞાતિધમ્મો ચ અયં નિદસ્સિતો**''તિ ઇમિના ગાથાપદેન ભગવા રાજાનં ધમ્મિયા કથાય સન્દસ્સેતિ. ઞાતિધમ્મનિદસ્સનમેવ હિ એત્થ સન્દસ્સનં **પેતાન પૂજા ચ કતા ઉળારા**તિ ઇમિના સમાદપેતિ. ઉળારાતિ પસંસનમેવ હિ એત્થ પુનપ્પુનં પૂજાકરણે સમાદપનં. **બલઞ્ચ ભિક્ખૂનમનુપ્પદિન્ન**ન્તિ ઇમિના સમુત્તેજેતિ. બલાનુપ્પદાનમેવ હિ એત્થ એવં દાનં, બલાનુપ્પદાનતાતિ તસ્સ ઉસ્સાહવડ્ઢનેન સમુત્તેજનં. **તુમ્હેહિ**

પુઞ્ઞં પસુતં અનપ્પકન્તિ ઇમિના સમ્પહંસેતિ. પુઞ્ઞપ્પસુતકિત્તનમેવ હિ એત્થ તસ્સ યથાભુચ્ચગુણસંવણ્ણનભાવેન સમ્પહંસનજનનતો સમ્પહંસનન્તિ વેદિતબ્બં.

દેસનાપરિયોસાને ચ પેત્તિવિસયૂપપત્તિઆદીનવસંવણ્ણનેન સંવિગ્ગાનં યોનિસો પદહતં ચતુરાસીતિયા પાણસહસ્સાનં ધમ્માભિસમયો અહોસિ. દુતિયદિવસેપિ ભગવા દેવમનુસ્સાનં ઇદમેવ તિરોકુટ્ટં દેસેસિ, એવં યાવ સત્તમદિવસા તાદિસો એવ ધમ્માભિસમયો અહોસીતિ.

પરમત્થજોતિકાય ખુદ્દકપાઠ-અટ્ઠકથાય

તિરોકુટ્ટસુત્તવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. નિધિકણ્ડસુત્તવણ્ણના

નિક્ખેપકારણં

ઇદાનિ યદિદં તિરોકુટ્ટાનન્તરં "**નિધિં નિધેતિ પુરિસો**"તિઆદિના નિધિકણ્ડં નિક્ખિત્તં, તસ્સ –

''ભાસિત્વા નિધિકણ્ડસ્સ, ઇધ નિક્ખેપકારણં;
અટ્ઠુપ્પત્તિઞ્ચ દીપેત્વા, કરિસ્સામત્થવણ્ણનં''.

તત્થ ઇધ નિક્ખેપકારણં તાવસ્સ એવં વેદિતબ્બં. ઇદઞ્હિ નિધિકણ્ડં ભગવતા ઇમિના અનુક્કમેન અવુત્તમ્પિ યસ્મા અનુમોદનવસેન વુત્તસ્સ તિરોકુટ્ટસ્સ મિથુનભૂતં, તસ્મા ઇધ નિક્ખિત્તં. તિરોકુટ્ટેન વા પુઞ્ઞવિરહિતાનં વિપત્તિં દસ્સેત્વા ઇમિના કતપુઞ્ઞાનં સમ્પત્તિદસ્સનત્થમ્પિ ઇદં ઇધ નિક્ખિત્તન્તિ વેદિતબ્બં. ઇદમસ્સ ઇધ નિક્ખેપકારણં.

સુત્તટ્ઠુપ્પત્તિ

અટ્ઠુપ્પત્તિ પનસ્સ – સાવત્થિયં કિર અઞ્ઞતરો કુટુમ્બિકો અડ્ઢો મહદ્ધનો મહાભોગો. સો ચ સદ્ધો હોતિ પસન્નો, વિગતમલમચ્છેરેન ચેતસા અગારં અજ્ઝાવસતિ. સો એકસ્મિં દિવસે બુદ્ધપ્પમુખસ્સ ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સ દાનં દેતિ. તેન ચ સમયેન રાજા ધનત્થિકો હોતિ, સો તસ્સ સન્તિકે પુરિસં પેસેસિ ''ગચ્છ, ભણે, ઇત્થન્નામં કુટુમ્બિકં આનેહી''તિ. સો ગન્ત્વા તં કુટુમ્બિકં આહ ''રાજા તં ગહપતિ આમન્તેતી''તિ. કુટુમ્બિકો સદ્ધાદિગુણસમન્નાગતેન ચેતસા બુદ્ધપ્પમુખં ભિક્ખુસઙ્ઘં પરિવિસન્તો આહ ''ગચ્છ, ભો પુરિસ, પચ્છા આગમિસ્સામિ, ઇદાનિ તાવમ્હિ નિધિં નિધેન્તો ઠિતો''તિ. અથ ભગવા ભુત્તાવી પવારિતો તમેવ પુઞ્ઞસમ્પદં પરમત્થતો નિધીતિ દસ્સેતું તસ્સ કુટુમ્બિકસ્સ અનુમોદનત્થં "**નિધિં નિધેતિ પુરિસો**"તિ ઇમા ગાથાયો અભાસિ. અયમસ્સ અટ્ઠુપ્પત્તિ.

એવમસ્સ –

''ભાસિત્વા નિધિકણ્ડસ્સ, ઇધ નિક્ખેપકારણં;
અટ્ઠુપ્પત્તિઞ્ચ દીપેત્વા, કરિસ્સામત્થવણ્ણનં''.

પઠમગાથાવણ્ણના

૧. તત્થ **નિધિં નિધેતિ પુરિસો**તિ નિધીયતીતિ નિધિ, ઠપીયતિ રક્ખીયતિ ગોપીયતીતિ અત્થો. સો ચતુબ્બિધો થાવરો, જઙ્ગમો, અઙ્ગસમો, અનુગામિકોતિ. તત્થ **થાવરો** નામ ભૂમિગતં વા વેહાસટ્ઠં વા હિરઞ્ઞં વા સુવણ્ણં વા ખેત્તં વા વત્થુ વા, યં વા પનઞ્ઞમ્પિ એવરૂપં ઇરિયાપથવિરહિતં, અયં થાવરો નિધિ. **જઙ્ગમો** નામ દાસિદાસં હત્થિગવસ્સવળવં અજેળકં કુક્કુટસૂકરં યં વા પનઞ્ઞમ્પિ એવરૂપં ઇરિયાપથપટિસંયુત્તં. અયં જઙ્ગમો નિધિ **અઙ્ગસમો** નામ કમ્માયતનં, સિપ્પાયતનં, વિજ્જાટ્ઠાનં, બાહુસચ્ચં, યં વા પનઞ્ઞમ્પિ એવરૂપં સિક્ખિત્વા ગહિતં અઙ્ગપચ્ચઙ્ગમિવ અત્તભાવપ્પટિબદ્ધં, અયં અઙ્ગસમો નિધિ. **અનુગામિકો** નામ દાનમયં પુઞ્ઞં સીલમયં

ભાવનામયં ધમ્મસ્સવનમયં ધમ્મદેસનામયં, યં વા પનઞ્ઞમ્પિ એવરૂપં પુઞ્ઞં તત્થ તત્થ અનુગન્ત્વા વિય ઇટ્ઠફલમનુપ્પદેતિ, અયં અનુગામિકો નિધિ. ઇમસ્મિં પન ઠાને થાવરો અધિપ્પેતો.

નિધેતીતિ ઠપેતિ પટિસામેતિ ગોપેતિ. **પુરિસો**તિ મનુસ્સો. કામઞ્ચ પુરિસોપિ ઇત્થીપિ પણ્ડકોપિ નિધિં નિધેતિ, ઇધ પન પુરિસસીસેન દેસના કતા, અત્થતો પન તેસમ્પિ ઇધ સમોધાનં દટ્ઠબ્બં. **ગમ્ભીરે ઓદકન્તિકે**તિ ઓગાહેતબ્બટ્ઠેન ગમ્ભીરં, ઉદકસ્સ અન્તિકભાવેન ઓદકન્તિકં. અત્થિ ગમ્ભીરં ન ઓદકન્તિકં જઙ્ગલે ભૂમિભાગે સતિકપોરિસો આવાટો વિય, અત્થિ ઓદકન્તિકં ન ગમ્ભીરં નિન્ને પલ્લલે એકદ્વિવિદત્થિકો આવાટો વિય, અત્થિ ગમ્ભીરઞ્ચેવ ઓદકન્તિકઞ્ચ જઙ્ગલે ભૂમિભાગે યાવ ઇદાનિ ઉદકં આગમિસ્સતીતિ, તાવ ખતો આવાટો વિય. તં સન્ધાય ઇદં વુત્તં ''ગમ્ભીરે ઓદકન્તિકે''તિ. **અત્થે કિચ્ચે સમુપ્પન્ને**તિ અત્થા અનપેતન્તિ અત્થં, અત્થાવહં હિતાવહન્તિ વુત્તં હોતિ. કાતબ્બન્તિ કિચ્ચં, કિઞ્ચિદેવ કરણીયન્તિ વુત્તં હોતિ. ઉપ્પન્નં એવ સમુપ્પન્નં, કત્તબ્બભાવેન ઉપટ્ઠિતન્તિ વુત્તં હોતિ. તસ્મિં અત્થે કિચ્ચે સમુપ્પન્ને. **અત્થાય મે ભવિસ્સતી**તિ નિધાનપ્પયોજનનિદસ્સનમેતં. એતદત્થઞ્હિ સો નિધેતિ ''અત્થાવહે કિસ્મિઞ્ચિદેવ કરણીયે સમુપ્પન્ને અત્થાય મે ભવિસ્સતિ, તસ્સ મે કિચ્ચસ્સ નિપ્ફત્તિયા ભવિસ્સતી''તિ. કિચ્ચનિપ્ફત્તિયેવ હિ તસ્સ કિચ્ચે સમુપ્પન્ને અત્થોતિ વેદિતબ્બો.

દુતિયગાથાવણ્ણના

એવં નિધાનપ્પયોજનં દસ્સેન્તો અત્થાધિગમાધિપ્પાયં દસ્સેત્વા ઇદાનિ અનત્થાપગમાધિપ્પાયં દસ્સેતુમાહ –

૨. ''રાજતો વા દુરુત્તસ્સ, ચોરતો પીળિતસ્સ વા.

ઇણસ્સ વા પમોક્ખાય, દુબ્ભિક્ખે આપદાસુ વા''તિ.

તસ્સત્થો ''અત્થાય મે ભવિસ્સતી''તિ ચ ''ઇણસ્સ વા પમોક્ખાયા''તિ ચ એત્થ વુત્તેહિ દ્વીહિ ભવિસ્સતિપમોક્ખાય-પદેહિ સદ્ધિં યથાસમ્ભવં યોજેત્વા વેદિતબ્બો.

તત્થાયં યોજના – ન કેવલં અત્થાય મે ભવિસ્સતીતિ એવ પુરિસો નિધિં નિધેતિ, કિન્તુ ''અયં ચોરો''તિ વા ''પારદારિકો''તિ વા ''સુઙ્કઘાતકો''તિ વા એવમાદિના નયેન પચ્ચત્થિકેહિ પચ્ચામિત્તેહિ દુરુત્તસ્સ મે સતો રાજતો વા પમોક્ખાય ભવિસ્સતિ, સન્ધિચ્છેદાદીહિ ધનહરણેન વા, ''એત્તકં હિરઞ્ઞસુવણ્ણં દેહી''તિ જીવગ્ગાહેન વા ચોરેહિ મે પીળિતસ્સ સતો ચોરતો વા પમોક્ખાય ભવિસ્સતિ. સન્તિ મે ઇણાયિકા, તે મં ''ઇણં દેહી''તિ ચોદેસ્સન્તિ, તેહિ મે ચોદિયમાનસ્સ ઇણસ્સ વા પમોક્ખાય ભવિસ્સતિ. હોતિ સો સમયો, યં દુબ્ભિક્ખં હોતિ દુસ્સસ્સં દુલ્લભપિણ્ડં, તત્થ ન સુકરં અપ્પધનેન યાપેતું, તથાવિધે આગતે દુબ્ભિક્ખે વા મે ભવિસ્સતિ . યથારૂપા આપદા ઉપ્પજ્જન્તિ અગ્ગિતો વા ઉદકતો વા અપ્પિયદાયાદતો વા, તથારૂપાસુ વા ઉપ્પન્નાસુ આપદાસુ મે ભવિસ્સતીતિપિ પુરિસો નિધિં નિધેતીતિ.

એવં અત્થાધિગમાધિપ્પાયં અનત્થાપગમાધિપ્પાયઞ્ચાતિ દ્વીહિ ગાથાહિ દુવિધં નિધાનપ્પયોજનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તમેવ દુવિધં પયોજનં નિગમેન્તો આહ –

''એતદત્થાય લોકસ્મિં, નિધિ નામ નિધીયતી''તિ.

તસ્સત્થો – ય્વાયં ‘‘અત્થાય મે ભવિસ્સતી’’તિ ચ ‘‘રાજતો વા દુરુત્તસ્સા’’તિ એવમાદીહિ ચ અત્થાધિગમો અનત્થાપગમો ચ દસ્સિતો. **એતદત્થાય** એતેસં નિપ્ફાદનત્થાય ઇમસ્મિં ઓકાસલોકે યો કોચિ હિરઞ્ઞસુવણ્ણાદિભેદો **નિધિ નામ નિધીયતિ** ઠપીયતિ પટિસામીયતીતિ.

તતિયગાથાવણ્ણના

ઇદાનિ યસ્મા એવં નિહિતોપિ સો નિધિ પુઞ્ઞવતંયેવ અધિપ્પેતત્થસાધકો હોતિ, ન અઞ્ઞેસં, તસ્મા તમત્થં દીપેન્તો આહ –

૩. ‘‘તાવસ્સુનિહિતો સન્તો, ગમ્ભીરે ઓદકન્તિકે.

ન સબ્બો સબ્બદા એવ, તસ્સ તં ઉપકપ્પતી’’તિ.

તસ્સત્થો – સો નિધિ **તાવ સુનિહિતો સન્તો**, તાવ સુટ્ઠુ નિખણિત્વા ઠપિતો સમાનોતિ વુત્તં હોતિ. કીવ સુટ્ઠૂતિ? **ગમ્ભીરે ઓદકન્તિકે**, યાવ ગમ્ભીરે ઓદકન્તિકે નિહિતોતિ સઙ્ખં ગચ્છતિ, તાવ સુટ્ઠૂતિ વુત્તં હોતિ. **ન સબ્બો સબ્બદા એવ, તસ્સ તં ઉપકપ્પતી**તિ યેન પુરિસેન નિહિતો, તસ્સ સબ્બોપિ સબ્બકાલં ન ઉપકપ્પતિ ન સમ્પજ્જતિ, યથાવુત્તકિચ્ચકરણસમત્થો ન હોતીતિ વુત્તં હોતિ. કિન્તુ કોચિદેવ કદાચિદેવ ઉપકપ્પતિ, નેવ વા ઉપકપ્પતીતિ. એત્થ ચ ન્તિ પદપૂરણમત્તે નિપાતો દટ્ઠબ્બો ‘‘યથા તં અપ્પમત્તસ્સ આતાપિનો’’તિ એવમાદીસુ (મ॰ નિ॰ ૨.૧૮-૧૯; ૩.૧૫૪) વિય. લિઙ્ગભેદં વા કત્વા ‘‘સો’’તિ વત્તબ્બે ‘‘ત’’ન્તિ વુત્તં. એવં હિ વુચ્ચમાને સો અત્થો સુખં બુજ્ઝતીતિ.

ચતુત્થપઞ્ચમગાથાવણ્ણના

એવં ‘‘ન સબ્બો સબ્બદા એવ, તસ્સ તં ઉપકપ્પતી’’તિ વત્વા ઇદાનિ યેહિ કારણેહિ ન ઉપકપ્પતિ, તાનિ દસ્સેન્તો આહ –

૪. ‘‘નિધિ વા ઠાના ચવતિ, સઞ્ઞા વાસ્સ વિમુય્હતિ.

નાગા વા અપનામેન્તિ, યક્ખા વાપિ હરન્તિ નં.

૫. ‘‘અપ્પિયા વાપિ દાયાદા, ઉદ્ધરન્તિ અપસ્સતો’’તિ.

તસ્સત્થો – યસ્મિં ઠાને સુનિહિતો હોતિ નિધિ, સો વા **નિધિ** તમ્હા **ઠાના ચવતિ** અપેતિ વિગચ્છતિ, અચેતનોપિ સમાનો પુઞ્ઞક્ખયવસેન અઞ્ઞં ઠાનં ગચ્છતિ. **સઞ્ઞા વા અસ્સ વિમુય્હતિ**, યસ્મિં ઠાને નિહિતો નિધિ, તં ન જાનાતિ, અસ્સ પુઞ્ઞક્ખયચોદિતા **નાગા વા** તં નિધિં **અપનામેન્તિ** અઞ્ઞં ઠાનં ગમેન્તિ. **યક્ખા વાપિ હરન્તિ** યેનિચ્છકં આદાય ગચ્છન્તિ. **અપસ્સતો** વા અસ્સ **અપ્પિયા વા દાયાદા** ભૂમિં ખણિત્વા તં નિધિં **ઉદ્ધરન્તિ**. એવમસ્સ એતેહિ ઠાના ચવનાદીહિ કારણેહિ સો નિધિ ન ઉપકપ્પતીતિ.

એવં ઠાના ચવનાદીનિ લોકસમ્મતાનિ અનુપકપ્પનકારણાનિ વત્વા ઇદાનિ યં તં એતેસમ્પિ કારણાનં મૂલભૂતં એકઞ્ઞેવ પુઞ્ઞક્ખયસઞ્ઞિતં કારણં, તં દસ્સેન્તો આહ –

‘‘યદા પુઞ્ઞક્ખયો હોતિ, સબ્બમેતં વિનસ્સતી’’તિ.

તસ્સત્થો – યસ્મિં સમયે ભોગસમ્પત્તિનિપ્ફાદકસ્સ પુઞ્ઞસ્સ ખયો હોતિ, ભોગપારિજુઞ્ઞસંવત્તનિકમપુઞ્ઞમોકાસં કત્વા ઠિતં હોતિ, અથ યં નિધિં નિધેન્તેન નિહિતં હિરઞ્ઞસુવણ્ણાદિધનજાતં, સબ્બમેતં વિનસ્સતીતિ.

છટ્ઠગાથાવણ્ણના

એવં ભગવા તેન તેન અધિપ્પાયેન નિહિતમ્પિ યથાધિપ્પાયં અનુપકપ્પન્તં નાનપ્પકારેહિ નસ્સનધમ્મં લોકસમ્મતં નિધિં વત્વા ઇદાનિ યં પુઞ્ઞસમ્પદં પરમત્થતો નિધીતિ દસ્સેતું તસ્સ કુટુમ્બિકસ્સ અનુમોદનત્થમિદં નિધિકણ્ડમારદ્ધં, તં દસ્સેન્તો આહ –

૬. ‘‘યસ્સ દાનેન સીલેન, સંયમેન દમેન ચ.

નિધી સુનિહિતો હોતિ, ઇત્થિયા પુરિસસ્સ વા’’તિ.

તત્થ દાનન્તિ ‘‘દાનઞ્ચ ધમ્મચરિયા ચા’’તિ એત્થ વુત્તનયેનેવ ગહેતબ્બં. **સીલ**ન્તિ કાયિકવાચસિકો અવીતિક્કમો. પઞ્ચઙ્ગદસઙ્ગપાતિમોક્ખસંવરાદિ વા સબ્બમ્પિ સીલં ઇધ સીલન્તિ અધિપ્પેતં. **સંયમો**તિ સંયમનં સંયમો, ચેતસો નાનારમ્મણગતિનિવારણન્તિ વુત્તં હોતિ, સમાધિસ્સેતં અધિવચનં. યેન સંયમેન સમન્નાગતો ‘‘હત્થસંયતો, પાદસંયતો, વાચાસંયતો, સંયતુત્તમો’’તિ એત્થ સંયતુત્તમોતિ વુત્તો. અપરે આહુ ‘‘સંયમનં સંયમો, સંવરણન્તિ વુત્તં હોતિ, ઇન્દ્રિયસંવરસ્સેતં અધિવચન’’ન્તિ. **દમો**તિ દમનં, કિલેસૂપસમનન્તિ વુત્તં હોતિ, પઞ્ઞાયેતં અધિવચનં. પઞ્ઞા હિ કત્થચિ પઞ્ઞાત્વેવ વુચ્ચતિ ‘‘સુસ્સૂસા લભતે પઞ્ઞ’’ન્તિ એવમાદીસુ (સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૬; સુ॰ નિ॰ ૧૮૮). કત્થચિ ધમ્મોતિ ‘‘સચ્ચં ધમ્મો ધિતિ ચાગો’’તિ એવમાદીસુ. કત્થચિ દમોતિ ‘‘યદિ સચ્ચા દમા ચાગા, ખન્ત્યા ભિય્યો ન વિજ્જતી’’તિઆદીસુ.

એવં દાનાદીનિ ઞત્વા ઇદાનિ એવં ઇમિસ્સા ગાથાય સમ્પિણ્ડેત્વા અત્થો વેદિતબ્બો – યસ્સ ઇત્થિયા વા પુરિસસ્સ વા દાનેન સીલેન સંયમેન દમેન ચાતિ ઇમેહિ ચતૂહિ ધમ્મેહિ યથા હિરઞ્ઞેન સુવણ્ણેન મુત્તાય મણિના વા ધનમયો નિધિ તેસં સુવણ્ણાદીનં એકત્થ પક્ખિપનેન નિધીયતિ, એવં પુઞ્ઞમયો નિધિ તેસં દાનાદીનં એકચિત્તસન્તાને ચેતિયાદિમ્હિ વા વત્થુમ્હિ સુટ્ઠુ કરણેન સુનિહિતો હોતીતિ.

સત્તમગાથાવણ્ણના

એવં ભગવા ‘‘યસ્સ દાનેના’’તિ ઇમાય ગાથાય પુઞ્ઞસમ્પદાય પરમત્થતો નિધિભાવં દસ્સેત્વા ઇદાનિ યત્થ નિહિતો, સો નિધિ સુનિહિતો હોતિ, તં વત્થું દસ્સેન્તો આહ –

૭. ‘‘ચેતિયમ્હિ ચ સઙ્ઘે વા, પુગ્ગલે અતિથીસુ વા.

માતરિ પિતરિ ચાપિ, અથો જેટ્ઠમ્હિ ભાતરી’’તિ.

તત્થ ચયિતબ્બન્તિ **ચેતિયં**, પૂજેતબ્બન્તિ વુત્તં હોતિ, ચિતત્તા વા ચેતિયં. તં પનેતં ચેતિયં તિવિધં હોતિ પરિભોગચેતિયં , ઉદ્દિસ્સકચેતિયં, ધાતુકચેતિયન્તિ. તત્થ બોધિરુક્ખો પરિભોગચેતિયં, બુદ્ધપટિમા ઉદ્દિસ્સકચેતિયં, ધાતુગબ્ભથૂપા સધાતુકા ધાતુકચેતિયં. **સઙ્ઘો**તિ બુદ્ધપ્પમુખાદીસુ યો કોચિ. **પુગ્ગલો**તિ ગહટ્ઠપબ્બજિતેસુ યો કોચિ. નત્થિ અસ્સ તિથિ, યમ્હિ વા તમ્હિ દિવસે આગચ્છતીતિ **અતિથિ**. તઙ્ખણે આગતપાહુનકસ્સેતં અધિવચનં. સેસં વુત્તનયમેવ.

એવં ચેતિયાદીનિ ञત્વા ઇદાનિ એવં ઇમિસ્સા ગાથાય સમ્પિણ્ડેત્વા અત્થો વેદિતબ્બો – યો સો નિધિ ''સુનિહિતો હોતી''તિ વુત્તો, સો ઇમેસુ વત્થૂસુ સુનિહિતો હોતિ. કસ્મા? દીઘરત્તં ઇટ્ઠફલાનુપ્પદાનસમત્થતાય. તથા હિ અપ્પકમ્પિ ચેતિયમ્હિ દત્વા દીઘરત્તં ઇટ્ઠફલલાભિનો હોન્તિ. યથાહ –

''એકપુપ્ફં યજિત્વાન, અસીતિકપ્પકોટિયો;
દુગ્ગતિં નાભિજાનામિ, પુપ્ફદાનસ્સિદં ફલ''ન્તિ ચ.

''મત્તાસુખપરિચ્ચાગા, પસ્સે ચે વિપુલં સુખ''ન્તિ ચ. (ધ॰ પ॰ ૨૯૦);

એવં દક્ખિણાવિસુદ્ધિવેલામસુત્તાદીસુ વુત્તનયેન સઙ્ઘાદિવત્થૂસુપિ દાનફલવિભાગો વેદિતબ્બો. યથા ચ ચેતિયાદીસુ દાનસ્સ પવત્તિ ફલવિભૂતિ ચ દસ્સિતા, એવં યથાયોગં સબ્બત્થ તં તં આરભિત્વા ચારિત્તવારિત્તવસેન સીલસ્સ, બુદ્ધાનુસ્સતિવસેન સંયમસ્સ, તબ્બત્થુકવિપસ્સનામનસિકારપચ્ચવેક્ખણવસેન દમસ્સ ચ પવત્તિ તસ્સ તસ્સ ફલવિભૂતિ ચ વેદિતબ્બા.

અટ્ઠમગાથાવણ્ણના

એવં ભગવા દાનાદીહિ નિધીયમાનસ્સ પુઞ્ઞમયનિધિનો ચેતિયાદિભેદં વત્થું દસ્સેત્વા ઇદાનિ એતેસુ વત્થૂસુ સુનિહિતસ્સ તસ્સ નિધિનો ગમ્ભીરે ઓદકન્તિકે નિહિતનિધિતો વિસેસં દસ્સેન્તો આહ –

૮. ''એસો નિધિ સુનિહિતો, અજેય્યો અનુગામિકો.

પહાય ગમનીયેસુ, એતં આદાય ગચ્છતી''તિ.

તત્થ પુબ્બપદેન તં દાનાદીહિ સુનિહિતનિધિં નિદ્દિસતિ ''**એસો નિધિ સુનિહિતો**''તિ. **અજેય્યો**તિ પરેહિ જેત્વા ગહેતું ન સક્કા, અચ્ચેય્યોતિપિ પાઠો, તસ્સ અચ્ચિતબ્બો અચ્ચનારહો હિતસુખત્થિકેન ઉપચિતબ્બોતિ અત્થો. એતસ્મિઞ્ચ પાઠે એસો નિધિ અચ્ચેય્યોતિ સમ્બન્ધિત્વા પુન ''કસ્મા''તિ અનુયોગં દસ્સેત્વા ''યસ્મા સુનિહિતો અનુગામિકો''તિ સમ્બન્ધિતબ્બં. ઇતરથા હિ સુનિહિતસ્સ અચ્ચેય્યત્તં વુત્તં ભવેય્ય, ન ચ સુનિહિતો અચ્ચનીયો. અચ્ચિતો એવ હિ સોતિ. અનુગચ્છતીતિ **અનુગામિકો**, પરલોકં ગચ્છન્તમ્પિ તત્થ તત્થ ફલદાનેન ન વિજહતીતિ અત્થો.

પહાય ગમનીયેસુ એતં આદાય ગચ્છતીતિ મરણકાલે પચ્ચુપટ્ઠિતે સબ્બભોગેસુ પહાય ગમનીયેસુ એતં નિધિં આદાય પરલોકં ગચ્છતીતિ અયં કિર એતસ્સ અત્થો. સો પન ન યુજ્જતિ. કસ્મા? ભોગાનં અગમનીયતો. પહાતબ્બા એવ હિ તે તે ભોગા, ન ગમનીયા, ગમનીયા પન તે તે ગતિવિસેસા. યતો યદિ એસ અત્થો સિયા,

પહાય ભોગે ગમનીયેસુ ગતિવિસેસેસુ ઇતિ વદેય્ય. તસ્મા એવમેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો – ''નિધિ વા ઠાના ચવતી''તિ એવમાદિના પકારેન પહાય મચ્ચં ભોગેસુ ગચ્છન્તેસુ એતં આદાય ગચ્છતીતિ. એસો હિ અનુગામિકત્તા તં નપ્પજહતીતિ.

તત્થ સિયા ''ગમનીયેસૂતિ એત્થ ગન્તબ્બેસૂતિ અત્થો, ન ગચ્છન્તેસૂ''તિ. તં ન એકંસતો ગહેતબ્બં. યથા હિ ''અરિયા નિય્યાનિકા''તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૪૧) એત્થ નિય્યન્તાતિ અત્થો, ન નિય્યાતબ્બાતિ, એવમિધાપિ ગચ્છન્તેસૂતિ અત્થો, ન ગન્તબ્બેસૂતિ.

અથ વા યસ્મા એસ મરણકાલે કસ્સચિ દાતુકામો ભોગે આમસિતુમ્પિ ન લભતિ, તસ્મા તેન તે ભોગા પુબ્બં કાયેન પહાતબ્બા, પચ્છા વિહતાસેન ચેતસા ગન્તબ્બા, અતિક્કમિતબ્બાતિ વુત્તં હોતિ. તસ્મા પુબ્બં કાયેન પહાય પચ્છા ચેતસા ગમનીયેસુ ભોગેસૂતિ એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. પુરિમસ્મિં અત્થે નિદ્ધારણે ભુમ્મવચનં, પહાય ગમનીયેસુ ભોગેસુ એકમેવેતં પુઞ્ઞનિધિવિભવં તતો નીહરિત્વા આદાય ગચ્છતીતિ. પચ્છિમે અત્થે ભાવેનભાવલક્ખણે ભુમ્મવચનં. ભોગાનઞ્હિ ગમનીયભાવેન એતસ્સ નિધિસ્સ આદાય ગમનીયભાવો લક્ખીયતીતિ.

નવમગાથાવણ્ણના

એવં ભગવા ઇમસ્સ પુઞ્ઞનિધિનો ગમ્ભીરે ઓદકન્તિકે નિહિતનિધિતો વિસેસં દસ્સેત્વા પુન અત્તનો ભણ્ડગુણસંવણ્ણનેન કયજનસ્સ ઉસ્સાહં જનેન્તો ઉળારભણ્ડવાણિજો વિય અત્તના દેસિતપુઞ્ઞનિધિગુણસંવણ્ણનેન તસ્મિં પુઞ્ઞનિધિમ્હિ દેવમનુસ્સાનં ઉસ્સાહં જનેન્તો આહ –

૯. ''અસાધારણમઞ્ઞેસં, અચોરાહરણો નિધિ.

કયિરાથ ધીરો પુઞ્ઞાનિ, યો નિધિ અનુગામિકો''તિ.

તત્થ **અસાધારણમઞ્ઞેસ**ન્તિ અસાધારણો અઞ્ઞેસં, **મ**કારો પદસન્ધિકરો ''અદુક્ખમસુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તા''તિઆદીસુ વિય. ન ચોરેહિ આહરણો **અચોરાહરણો**, ચોરેહિ આદાતબ્બો ન હોતીતિ અત્થો. નિધાતબ્બોતિ **નિધિ**. એવં દ્વીહિ પદેહિ પુઞ્ઞનિધિગુણં સંવણ્ણેત્વા તતો દ્વીહિ તત્થ ઉસ્સાહં જનેતિ ''**કયિરાથ ધીરો પુઞ્ઞાનિ, યો નિધિ અનુગામિકો**''તિ. તસ્સત્થો – યસ્મા પુઞ્ઞાનિ નામ અસાધારણો અઞ્ઞેસં, અચોરાહરણો ચ નિધિ હોતિ. ન કેવલઞ્ચ અસાધારણો અચોરાહરણો ચ નિધિ, અથ ખો પન ''એસો નિધિ સુનિહિતો, અજેય્યો અનુગામિકો''તિ એત્થ વુત્તો યો નિધિ અનુગામિકો. સો ચ યસ્મા પુઞ્ઞાનિયેવ, તસ્મા કયિરાથ કરેય્ય ધીરો બુદ્ધિસમ્પન્નો ધિતિસમ્પન્નો ચ પુગ્ગલો પુઞ્ઞાનીતિ.

દસમગાથાવણ્ણના

એવં ભગવા ગુણસંવણ્ણનેન પુઞ્ઞનિધિમ્હિ દેવમનુસ્સાનં ઉસ્સાહં જનેત્વા ઇદાનિ યે ઉસ્સહિત્વા પુઞ્ઞનિધિકિરિયાય સમ્પાદેન્તિ, તેસં સો યં ફલં દેતિ, તં સઙ્ખેપતો દસ્સેન્તો આહ –

૧૦. ''એસ દેવમનુસ્સાનં, સબ્બકામદદો નિધી''તિ.

ઇદાનિ યસ્મા પત્થનાય પટિબન્ધિતસ્સ સબ્બકામદદત્તં, ન વિના પત્થનં હોતિ. યથાહ –

“આકઙ્ખેય્ય ચે ગહપતયો ધમ્મચારી સમચારી ‘અહો વતાહં કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા ખત્તિયમહાસાલાનં સહબ્યતં ઉપપજ્જેય્ય’ન્તિ, ઠાનં ખો પનેતં વિજ્જતિ યં સો કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા ખત્તિયમહાસાલાનં સહબ્યતં ઉપપજ્જેય્ય. તં કિસ્સ હેતુ? તથા હિ સો ધમ્મચારી સમચારી” (મ॰ નિ॰ ૧.૪૪૨).

એવં “અનાસવં ચેતોવિમુત્તિં પઞ્ઞાવિમુત્તિં દિટ્ઠેવ ધમ્મે સયં અભિઞ્ઞા સચ્છિકત્વા ઉપસમ્પજ્જ વિહરેય્ય. તં કિસ્સ હેતુ? તથા હિ સો ધમ્મચારી સમચારી”તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૪૨).

તથા ચાહ –

“ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ સદ્ધાય સમન્નાગતો હોતિ, સીલેન, સુતેન, ચાગેન, પઞ્ઞાય સમન્નાગતો હોતિ, તસ્સ એવં હોતિ ‘અહો વતાહં કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા ખત્તિયમહાસાલાનં સહબ્યતં ઉપપજ્જેય્ય’ન્તિ. સો તં ચિત્તં પદહતિ, તં ચિત્તં અધિટ્ઠાતિ, તં ચિત્તં ભાવેતિ. તસ્સ તે સઙ્ખારા ચ વિહારા ચ એવં ભાવિતા એવં બહુલીકતા તત્રૂપપત્તિયા સંવત્તન્તી”તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૬૧) એવમાદિ.

તસ્મા તં તથા તથા આકઙ્ખપરિયાયં ચિત્તપદહનાધિટ્ઠાનભાવનાપરિક્ખારં પત્થનં તસ્સ સબ્બકામદદત્તે હેતું દસ્સેન્તો આહ –

“યં યદેવાભિપત્થેન્તિ, સબ્બમેતેન લબ્ભતી”તિ.

એકાદસમગાથાવણ્ણના

૧૧. ઇદાનિ યં તં સબ્બં એતેન લબ્ભતિ, તં ઓધિસો ઓધિસો દસ્સેન્તો “**સુવણ્ણતા સુસરતા**”તિ એવમાદિગાથાયો આહ.

તત્થ પઠમગાથાય તાવ **સુવણ્ણતા** નામ સુન્દરચ્છવિવણ્ણતા કઞ્ચનસન્નિભત્તચતા, સાપિ એતેન પુઞ્ઞનિધિના લબ્ભતિ. યથાહ –

“યમ્પિ, ભિક્ખવે, તથાગતો પુરિમં જાતિં…પે॰… પુબ્બે મનુસ્સભૂતો સમાનો અક્કોધનો અહોસિ અનુપાયાસબહુલો, બહુમ્પિ વુત્તો સમાનો નાભિસજ્જિ ન કુપ્પિ ન બ્યાપજ્જિ ન પતિત્થીયિ, ન કોપઞ્ચ દોસઞ્ચ અપ્પચ્ચયઞ્ચ પાત્વાકાસિ, દાતા ચ અહોસિ સુખુમાનં મુદુકાનં અત્થરણાનં પાવુરણાનં ખોમસુખુમાનં કપ્પાસિક…પે॰… કોસેય્ય…પે॰… કમ્બલસુખુમાનં. સો તસ્સ કમ્મસ્સ કતત્તા ઉપચિતત્તા… પે॰… ઇત્થત્તં આગતો સમાનો ઇમં મહાપુરિસલક્ખણં પટિલભતિ. સુવણ્ણવણ્ણો હોતિ કઞ્ચનસન્નિભત્તચો”તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૨૧૮).

સુસરતા નામ બ્રહ્મસ્સરતા કરવીકભાણિતા, સાપિ એતેન લબ્ભતિ. યથાહ –

‘‘યમ્પિ , ભિક્ખવે, તથાગતો પુરિમં જાતિં…પે॰… ફરુસં વાચં પહાય ફરુસાય વાચાય પટિવિરતો અહોસિ, યા સા વાચા નેલા કણ્ણસુખા…પે॰… તથારૂપિં વાચં ભાસિતા અહોસિ. સો તસ્સ કમ્મસ્સ કતત્તા ઉપચિતત્તા…પે॰… ઇત્થત્તં આગતો સમાનો ઇમાનિ દ્વે મહાપુરિસલક્ખણાનિ પટિલભતિ. પહૂતજિવ્હો ચ હોતિ બ્રહ્મસ્સરો ચ કરવીકભાણી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૨૩૬).

સુસણ્ઠાનાતિ સુટ્ઠુ સણ્ઠાનતા, સમચિતવટ્ટિતયુત્તટ્ઠાનેસુ અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનં સમચિતવટ્ટિતભાવેન સન્નિવેસોતિ વુત્તં હોતિ. સાપિ એતેન લબ્ભતિ. યથાહ –

‘‘યમ્પિ, ભિક્ખવે, તથાગતો પુરિમં જાતિં…પે॰… પુબ્બે મનુસ્સભૂતો સમાનો બહુજનસ્સ અત્થકામો અહોસિ હિતકામો ફાસુકામો યોગક્ખેમકામો ‘કિન્તિ મે સદ્ધાય વડ્ઢેય્યું, સીલેન સુતેન ચાગેન પઞ્ઞાય ધનધઞ્ઞેન ખેત્તવત્થુના દ્વિપદચતુપ્પદેહિ પુત્તદારેહિ દાસકમ્મકરપોરિસેહિ ઞાતીહિ મિત્તેહિ બન્ધવેહિ વડ્ઢેય્યુ’ન્તિ, સો તસ્સ કમ્મસ્સ…પે॰… સમાનો ઇમાનિ તીણિ મહાપુરિસલક્ખણાનિ પટિલભતિ, સીહપુબ્બદ્ધકાયો ચ હોતિ ચિતન્તરંસો ચ સમવટ્ટક્ખન્ધો ચા’’તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૨૨૪) એવમાદિ.

ઇમિના નયેન ઇતો પરેસમ્પિ ઇમિના પુઞ્ઞનિધિના પટિલાભસાધકાનિ સુત્તપદાનિ તતો તતો આનેત્વા વત્તબ્બાનિ. અતિવિત્થારભયેન તુ સંખિત્તં, ઇદાનિ અવસેસપદાનં વણ્ણનં કરિસ્સામિ.

સુરૂપતાતિ એત્થ સકલસરીરં રૂપન્તિ વેદિતબ્બં ‘‘આકાસો પરિવારિતો રૂપંત્વેવ સઙ્ખં ગચ્છતી’’તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૦૬) વિય, તસ્સ રૂપસ્સ સુન્દરતા સુરૂપતા નાતિદીઘતા નાતિરસ્સતા નાતિકિસતા નાતિથૂલતા નાતિકાળતા નચ્ચોદાતતાતિ વુત્તં હોતિ. **આધિપચ્ચ**ન્તિ અધિપતિભાવો, ખત્તિયમહાસાલાદિભાવેન સામિકભાવોતિ અત્થો. **પરિવારો**તિ અગારિકાનં સજનપરિજનસમ્પત્તિ, અનગારિકાનં પરિસસમ્પત્તિ, આધિપચ્ચઞ્ચ પરિવારો ચ **આધિપચ્ચપરિવારો**. એત્થ ચ સુવણ્ણતાદીહિ સરીરસમ્પત્તિ, આધિપચ્ચેન ભોગસમ્પત્તિ, પરિવારેન સજનપરિજનસમ્પત્તિ વુત્તાતિ વેદિતબ્બા. **સબ્બમેતેન લબ્ભતી**તિ યં તં ‘‘યં યદેવાભિપત્થેન્તિ, સબ્બમેતેન લબ્ભતી’’તિ વુત્તં, તત્થ ઇદમ્પિ તાવ પઠમં ઓધિસો વુત્તસુવણ્ણતાદિ સબ્બમેતેન લબ્ભતીતિ વેદિતબ્બન્તિ દસ્સેતિ.

દ્વાદસમગાથાવણ્ણના

૧૨. એવમિમાય ગાથાય પુઞ્ઞાનુભાવેન લભિતબ્બં રજ્જસમ્પત્તિતો ઓરં દેવમનુસ્સસમ્પત્તિં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તદુભયરજ્જસમ્પત્તિં દસ્સેન્તો ‘‘**પદેસરજ્જ**’’ન્તિ ઇમં ગાથમાહ.

તત્થ **પદેસરજ્જ**ન્તિ એકદીપમ્પિ સકલં અપાપુણિત્વા પથવિયા એકમેકસ્મિં પદેસે રજ્જં. ઇસ્સરભાવો **ઇસ્સરિયં**, ઇમિના દીપચક્કવત્તિરજ્જં દસ્સેતિ. **ચક્કવત્તિસુખં પિય**ન્તિ ઇટ્ઠં કન્તં મનાપં ચક્કવત્તિસુખં. ઇમિના ચાતુરન્તચક્કવત્તિરજ્જં દસ્સેતિ. દેવેસુ રજ્જં **દેવરજ્જં**, એતેન મન્ધાતાદીનમ્પિ મનુસ્સાનં દેવરજ્જં દસ્સિતં હોતિ. **અપિ દિબ્બેસૂ**તિ ઇમિના યે તે દિવિ ભવત્તા ‘‘દિબ્બા’’તિ વુચ્ચન્તિ, તેસુ દિબ્બેસુ કાયેસુ ઉપ્પન્નાનમ્પિ દેવરજ્જં દસ્સેતિ. **સબ્બમેતેન લબ્ભતી**તિ યં તં ‘‘યં યદેવાભિપત્થેન્તિ, સબ્બમેતેન લબ્ભતી’’તિ વુત્તં, તત્થ ઇદમ્પિ દુતિયં ઓધિસો પદેસરજ્જાદિ સબ્બમેતેન લબ્ભતીતિ વેદિતબ્બન્તિ દસ્સેતિ.

તેરસમગાથાવણ્ણના

૧૩. એવમિમાય ગાથાય પુઞ્ઞાનુભાવેન લભિતબ્બં દેવમનુસ્સરજ્જસમ્પત્તિં દસ્સેત્વા ઇદાનિ દ્વીહિ ગાથાહિ વુત્તં સમ્પત્તિં સમાસતો પુરક્ખત્વા નિબ્બાનસમ્પત્તિં દસ્સેન્તો "**માનુસ્સિકા ચ સમ્પત્તી**"તિ ઇમં ગાથમાહ.

તસ્સાયં **પદવણ્ણના** – મનુસ્સાનં અયન્તિ માનુસ્સી, માનુસ્સી એવ **માનુસ્સિકા**. સમ્પજ્જનં **સમ્પત્તિ**. દેવાનં લોકો દેવલોકો. તસ્મિં **દેવલોકે**. **યા**તિ અનવસેસપરિયાદાનં, રમન્તિ એતાય અજ્ઝત્તં ઉપ્પન્નાય બહિદ્ધા વા ઉપકરણભૂતાયાતિ **રતિ**, સુખસ્સ સુખવત્થુનો ચેતં અધિવચનં. **યા**તિ અનિયતવચનં **ચ**સદ્દો પુબ્બસમ્પત્તિયા સહ સમ્પિણ્ડનત્થો. નિબ્બાનંયેવ **નિબ્બાનસમ્પત્તિ**.

અયં પન **અત્થવણ્ણના** – યા એસા ''સુવણ્ણતા''તિઆદીહિ પદેહિ માનુસ્સિકા ચ સમ્પત્તિ દેવલોકે ચ યા રતિ વુત્તા, સા ચ સબ્બા, યા ચાયમપરા સદ્ધાનુસારિભાવાદિવસેન પત્તબ્બા નિબ્બાનસમ્પત્તિ, સા ચાતિ ઇદં તતિયમ્પિ ઓધિસો સબ્બમેતેન લબ્ભતીતિ.

અથ વા યા પુબ્બે સુવણ્ણતાદીહિ અવુત્તા ''સૂરા સતિમન્તો ઇધ બ્રહ્મચરિયવાસો''તિ એવમાદિના (અ॰ નિ॰ ૯.૨૧) નયેન નિદ્દિટ્ઠા પઞ્ઞાવેય્યત્તિયાદિભેદા ચ માનુસ્સિકા સમ્પત્તિ, અપરા દેવલોકે ચ યા ઝાનાદિરતિ, યા ચ યથાવુત્તપ્પકારા નિબ્બાનસમ્પત્તિ ચાતિ ઇદમ્પિ તતિયં ઓધિસો સબ્બમેતેન લબ્ભતીતિ. એવમ્પેત્થ અત્થવણ્ણના વેદિતબ્બા.

ચુદ્દસમગાથાવણ્ણના

૧૪. એવમિમાય ગાથાય પુઞ્ઞાનુભાવેન લભિતબ્બં સદ્ધાનુસારીભાવાદિવસેન પત્તબ્બં નિબ્બાનસમ્પત્તિમ્પિ દસ્સેત્વા ઇદાનિ તેવિજ્જઉભતોભાગવિમુત્તભાવવસેનપિ પત્તબ્બં તમેવ તસ્સ ઉપાયઞ્ચ દસ્સેન્તો ''**મિત્તસમ્પદમાગમ્મા**''તિ ઇમં ગાથમાહ.

તસ્સાયં **પદવણ્ણના** – સમ્પજ્જતિ એતાય ગુણવિભૂતિં પાપુણાતીતિ સમ્પદા, મિત્તો એવ સમ્પદા મિત્તસમ્પદા, તં **મિત્તસમ્પદં** . **આગમ્મા**તિ નિસ્સાય. **યોનિસો**તિ ઉપાયેન. **પયુઞ્જતો**તિ યોગાનુટ્ઠાનં કરોતો. વિજાનાતિ એતાયાતિ વિજ્જા, વિમુચ્ચતિ એતાય, સયં વા વિમુચ્ચતીતિ વિમુત્તિ, વિજ્જા ચ વિમુત્તિ ચ વિજ્જાવિમુત્તિયો, વિજ્જાવિમુત્તીસુ વસીભાવો **વિજ્જાવિમુત્તિવસીભાવો**.

અયં પન **અત્થવણ્ણના** – ય્વાયં મિત્તસમ્પદમાગમ્મ સત્થારં વા અઞ્ઞતરં વા ગરુટ્ઠાનિયં સબ્રહ્મચારિં નિસ્સાય તતો ઓવાદઞ્ચ અનુસાસનિઞ્ચ ગહેત્વા યથાનુસિટ્ઠં પટિપત્તિયા યોનિસો પયુઞ્જતો પુબ્બેનિવાસાદીસુ તીસુ વિજ્જાસુ ''તત્થ કતમા વિમુત્તિ? ચિત્તસ્સ ચ અધિમુત્તિ નિબ્બાનઞ્ચા''તિ (ધ॰ સ॰ ૧૩૮૧) એવં આગતાય અટ્ઠસમાપત્તિનિબ્બાનભેદાય વિમુત્તિયા ચ તથા તથા અદન્ધાયિતત્તેન વસીભાવો, ઇદમ્પિ ચતુત્થં ઓધિસો સબ્બમેતેન લબ્ભતીતિ.

પન્નરસમગાથાવણ્ણના

૧૫. એવમિમાય ગાથાય પુબ્બે કથિતવિજ્જાવિમુત્તિવસીભાવભાગિયપુઞ્ઞાનુભાવેન લભિતબ્બં તેવિજ્જઉભતોભાગવિમુત્તભાવવસેનપિ પત્તબ્બં નિબ્બાનસમ્પત્તિં દસ્સેત્વા ઇદાનિ યસ્મા વિજ્જાવિમુત્તિવસીભાવપ્પત્તા તેવિજ્જા ઉભતોભાગવિમુત્તાપિ સબ્બે પટિસમ્ભિદાદિગુણવિભૂતિં લભન્તિ, ઇમાય પુઞ્ઞસમ્પદાય ચ તસ્સા ગુણવિભૂતિયા પદટ્ઠાનવસેન તથા તથા સાપિ લબ્ભતિ, તસ્મા તમ્પિ દસ્સેન્તો ''**પટિસમ્ભિદા વિમોક્ખા ચા**''તિ ઇમં ગાથમાહ.

''યતો સમ્મા કતેન યા ચાયં ધમ્મત્થનિરુત્તિપટિભાનેસુ પભેદગતા પઞ્ઞા પટિસમ્ભિદા''તિ વુચ્ચતિ, યે ચિમે ''રૂપી રૂપાનિ પસ્સતી''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૨.૧૨૯; ૩.૩૩૯) નયેન અટ્ઠ વિમોક્ખા, યા ચાયં ભગવતો સાવકેહિ પત્તબ્બા સાવકસમ્પત્તિસાધિકા સાવકપારમી, યા ચ સયમ્ભુભાવસાધિકા પચ્ચેકબોધિ, યા ચ સબ્બસત્તુત્તમભાવસાધિકા બુદ્ધભૂમિ, ઇદમ્પિ પઞ્ચમં ઓધિસો સબ્બમેતેન લબ્ભતીતિ વેદિતબ્બં.

સોળસમગાથાવણ્ણના

૧૬. એવં ભગવા યં તં ''યં યદેવાભિપત્થેન્તિ, સબ્બમેતેન લબ્ભતી''તિ વુત્તં, તં ઇમાહિ પઞ્ચહિ ગાથાહિ ઓધિસો ઓધિસો દસ્સેત્વા ઇદાનિ સબ્બમેવિદં સબ્બકામદદનિધિસઞ્ઞિતં પુઞ્ઞસમ્પદં પસંસન્તો ''**એવં મહત્થિકા એસા**''તિ ઇમાય ગાથાય દેસનં નિટ્ઠપેસિ.

તસ્સાયં **પદવણ્ણના – એવ**ન્તિ અતીતત્થનિદસ્સનં. મહન્તો અત્થો અસ્સાતિ **મહત્થિકા**, મહતો અત્થાય સંવત્તતીતિ વુત્તં હોતિ, મહિદ્ધિકાતિપિ પાઠો. **એસા**તિ ઉદ્દેસવચનં, તેન ''યસ્સ દાનેન સીલેના''તિ ઇતો પભુતિ યાવ ''કયિરાથ ધીરો પુઞ્ઞાની''તિ વુત્તં પુઞ્ઞસમ્પદં ઉદ્દિસતિ. **યદિદ**ન્તિ અભિમુખકરણત્થે નિપાતો, તેન એસાતિ ઉદ્દિટ્ઠં નિદ્દિસિતું યા એસાતિ અભિમુખં કરોતિ. પુઞ્ઞાનં સમ્પદા **પુઞ્ઞસમ્પદા** . **તસ્મા**તિ કારણવચનં. **ધીરા**તિ ધિતિમન્તો. **પસંસન્તી**તિ વણ્ણયન્તિ. **પણ્ડિતા**તિ પઞ્ઞાસમ્પન્ના. **કતપુઞ્ઞત**ન્તિ કતપુઞ્ઞભાવં.

અયં પન **અત્થવણ્ણના** – ઇતિ ભગવા સુવણ્ણતાદિં બુદ્ધભૂમિપરિયોસાનં પુઞ્ઞસમ્પદાનુભાવેન અધિગન્તબ્બમત્થં વણ્ણયિત્વા ઇદાનિ તમેવત્થં સમ્પિણ્ડેત્વા દસ્સેન્તો તેનેવત્થેન યથાવુત્તપ્પકારાય પુઞ્ઞસમ્પદાય મહત્થિકત્તં થુનન્તો આહ – એવં મહતો અત્થસ્સ આવહનેન મહત્થિકા એસા, યદિદં મયા ''યસ્સ દાનેન સીલેના''તિઆદિના નયેન દેસિતા પુઞ્ઞસમ્પદા, તસ્મા માદિસા સત્તાનં હિતસુખાવહાય ધમ્મદેસનાય અકિલાસુતાય યથાભૂતગુણેન ચ ધીરા પણ્ડિતા ''અસાધારણમઞ્ઞેસં, અચોરાહરણો નિધી''તિઆદીહિ ઇધ વુત્તેહિ ચ, અવુત્તેહિ ચ ''મા, ભિક્ખવે, પુઞ્ઞાનં ભાયિત્થ, સુખસ્સેતં, ભિક્ખવે, અધિવચનં, યદિદં પુઞ્ઞાની''તિઆદીહિ (અ॰ નિ॰ ૭.૬૨; ઇતિવુ॰ ૨૨; નેત્તિ॰ ૧૨૧) વચનેહિ અનેકાકારવોકારં કતપુઞ્ઞતં પસંસન્તિ, ન પક્ખપાતેનાતિ.

દેસનાપરિયોસાને સો ઉપાસકો બહુજનેન સદ્ધિં સોતાપત્તિફલે પતિટ્ઠાસિ, રઞ્ઞો ચ પસેનદિકોસલસ્સ સન્તિકં ગન્ત્વા એતમત્થં આરોચેસિ, રાજા અતિવિય તુટ્ઠો હુત્વા ''સાધુ, ગહપતિ, સાધુ ખો ત્વં , ગહપતિ, માદિસેહિપિ અનાહરણીયં નિધિં નિધેસી''તિ સંરાધેત્વા મહતિં પૂજમકાસીતિ.

પરમત્થજોતિકાય ખુદ્દકપાઠ-અટ્ઠકથાય

નિધિકણ્ડસુત્તવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. મેત્તસુત્તવણ્ણના

નિક્ખેપપ્પયોજનં

ઇદાનિ નિધિકણ્ડાનન્તરં નિક્ખિત્તસ્સ મેત્તસુત્તસ્સ વણ્ણનાક્કમો અનુપ્પત્તો. તસ્સ ઇધ નિક્ખેપપ્પયોજનં વત્વા તતો પરં –

‘‘યેન વુત્તં યદા યત્થ, યસ્મા ચેતેસ દીપના;
નિદાનં સોધયિત્વાસ્સ, કરિસ્સામત્થવણ્ણનં’’.

તત્થ યસ્મા નિધિકણ્ડેન દાનસીલાદિપુઞ્ઞસમ્પદા વુત્તા, સા ચ સત્તેસુ મેત્તાય કતાય મહપ્ફલા હોતિ યાવ બુદ્ધભૂમિં પાપેતું સમત્થા, તસ્મા તસ્સા પુઞ્ઞસમ્પદાય ઉપકારદસ્સનત્થં, યસ્મા વા સરણેહિ સાસને ઓતરિત્વા સિક્ખાપદેહિ સીલે પતિટ્ઠિતાનં દ્વત્તિંસાકારેન રાગપ્પહાનસમત્થં, કુમારપઞ્હેન મોહપ્પહાનસમત્થઞ્ચ કમ્મટ્ઠાનં દસ્સેત્વા, મઙ્ગલસુત્તેન તસ્સ પવત્તિયા મઙ્ગલભાવો અત્તરક્ખા ચ, રતનસુત્તેન તસ્સાનુરૂપા પરરક્ખા, તિરોકુટ્ટેન રત્તનસુત્તે વુત્તભૂતેસુ એકચ્ચભૂતદસ્સનં વુત્તપ્પકારાય પુઞ્ઞસમ્પત્તિયા પમજ્જન્તાનં વિપત્તિ ચ, નિધિકણ્ડેન તિરોકુટ્ટે વુત્તવિપત્તિપટિપક્ખભૂતા સમ્પત્તિ ચ દસ્સિતા, દોસપ્પહાનસમત્થં પન કમ્મટ્ઠાનં અદસ્સિતમેવ, તસ્મા તં દોસપ્પહાનસમત્થં કમ્મટ્ઠાનં દસ્સેતું ઇદં મેત્તસુત્તં ઇધ નિક્ખિત્તં. એવઞ્હિ સુપરિપૂરો હોતિ ખુદ્દકપાઠોતિ ઇદમસ્સ ઇધ નિક્ખેપપ્પયોજનં.

નિદાનસોધનં

ઇદાનિ યાયં –

‘‘યેન વુત્તં યદા યત્થ, યસ્મા ચેતેસ દીપના;
નિદાનં સોધયિત્વાસ્સ, કરિસ્સામત્થવણ્ણન’’ન્તિ. –

માતિકા નિક્ખિત્તા, તત્થ ઇદં મેત્તસુત્તં ભગવતાવ વુત્તં, ન સાવકાદીહિ, તઞ્ચ પન યદા હિમવન્તપસ્સતો દેવતાહિ ઉબ્બાળ્હા ભિક્ખૂ ભગવતો સન્તિકં આગતા, તદા સાવત્થિયં તેસં ભિક્ખૂનં પરિત્તત્થાય કમ્મટ્ઠાનત્થાય ચ વુત્તન્તિ એવં તાવ સઙ્ખેપતો એતેસં પદાનં દીપના નિદાનસોધના વેદિતબ્બા.

વિત્થારતો પન એવં વેદિતબ્બા – એકં સમયં ભગવા સાવત્થિયં વિહરતિ ઉપકટ્ઠાય વસ્સૂપનાયિકાય, તેન ખો પન સમયેન સમ્બહુલા નાનાવેરજ્જકા ભિક્ખૂ ભગવતો સન્તિકે કમ્મટ્ઠાનં ગહેત્વા તત્થ તત્થ વસ્સં ઉપગન્તુકામા ભગવન્તં ઉપસઙ્કમન્તિ. તત્ર સુદં ભગવા રાગચરિતાનં સવિઞ્ઞાણકઅવિઞ્ઞાણકવસેન એકાદસવિધં અસુભકમ્મટ્ઠાનં, દોસચરિતાનં ચતુબ્બિધં મેત્તાદિકમ્મટ્ઠાનં, મોહચરિતાનં મરણસ્સતિકમ્મટ્ઠાનાદીનિ, વિતક્કચરિતાનં આનાપાનસ્સતિપથવીકસિણાદીનિ, સદ્ધાચરિતાનં બુદ્ધાનુસ્સતિકમ્મટ્ઠાનાદીનિ, બુદ્ધિચરિતાનં ચતુધાતુવવત્થાનાદીનીતિ ઇમિના નયેન ચતુરાસીતિસહસ્સપ્પભેદચરિતાનુકૂલાનિ કમ્મટ્ઠાનાનિ કથેતિ.

અથ ખો પઞ્ચમત્તાનિ ભિક્ખુસતાનિ ભગવતો સન્તિકે કમ્મટ્ઠાનં ઉગ્ગહેત્વા સપ્પાયસેનાસનઞ્ચ ગોચરગામઞ્ચ પરિયેસમાનાનિ અનુપુબ્બેન ગન્ત્વા પચ્ચન્તે હિમવન્તેન સદ્ધિં એકાબદ્ધં નીલકાચમણિસન્નિભસિલાતલં સીતલઘનચ્છાયનીલવનસણ્ડમણ્ડિતં મુત્તાજાલરજતપટ્ટસદિસવાલુકાકિણ્ણભૂમિભાગં સુચિસાતસીતલજલાસયપરિવારિતં પબ્બતમદ્દસંસુ. અથ તે ભિક્ખૂ તત્થેકરત્તિં વસિત્વા પભાતાય રત્તિયા સરીરપરિકમ્મં કત્વા તસ્સ અવિદૂરે અઞ્ઞતરં ગામં પિણ્ડાય પવિસિંસુ. ગામો ઘનનિવેસનસન્નિવિટ્ઠકુલસહસ્સયુત્તો, મનુસ્સા ચેત્થ સદ્ધા પસન્ના તે પચ્ચન્તે પબ્બજિતદસ્સનસ્સ દુલ્લભતાય ભિક્ખૂ દિસ્વા એવ પીતિસોમનસ્સજાતા હુત્વા તે ભિક્ખૂ ભોજેત્વા ''ઇધેવ, ભન્તે, તેમાસં વસથા''તિ યાચિત્વા પઞ્ચ પધાનકુટિસતાનિ કારેત્વા તત્થ મઞ્ચપીઠપાનીયપરિભોજનીયઘટાદીનિ સબ્બૂપકરણાનિ પટિયાદેસું.

ભિક્ખૂ દુતિયદિવસે અઞ્ઞં ગામં પિણ્ડાય પવિસિંસુ. તત્થપિ મનુસ્સા તથેવ ઉપટ્ઠહિત્વા વસ્સાવાસં યાચિંસુ. ભિક્ખૂ ''અસતિ અન્તરાયે''તિ અધિવાસેત્વા તં વનસણ્ડં પવિસિત્વા સબ્બરત્તિન્દિવં આરદ્ધવીરિયા યામઘણ્ડિકં કોટ્ટેત્વા યોનિસોમનસિકારબહુલા વિહરન્તા રુક્ખમૂલાનિ ઉપગન્ત્વા નિસીદિંસુ. સીલવન્તાનં ભિક્ખૂનં તેજેન વિહતતેજા રુક્ખદેવતા અત્તનો અત્તનો વિમાના ઓરુય્હ દારકે ગહેત્વા ઇતો ચિતો વિચરન્તિ. સેય્યથાપિ નામ રાજૂહિ વા રાજમહામત્તેહિ વા ગામકાવાસં ગતેહિ ગામવાસીનં ઘરેસુ ઓકાસે ગહિતે ઘરમનુસ્સકા ઘરા નિક્ખમિત્વા અઞ્ઞત્ર વસન્તા ''કદા નુ ગમિસ્સન્તી''તિ દૂરતોવ ઓલોકેન્તિ, એવમેવ દેવતા અત્તનો અત્તનો વિમાનાનિ છડ્ડેત્વા ઇતો ચિતો ચ વિચરન્તિયો દૂરતોવ ઓલોકેન્તિ ''કદા નુ ભદન્તા ગમિસ્સન્તી''તિ. તતો એવં સમચિન્તેસું ''પઠમવસ્સૂપગતા ભિક્ખૂ અવસ્સં તેમાસં વસિસ્સન્તિ, મયં પન તાવ ચિરં દારકે ગહેત્વા ઓક્કમ્મ વસિતું ન સક્કોમ, હન્દ મયં ભિક્ખૂનં ભયાનકં આરમ્મણં દસ્સેમા''તિ. તા રત્તિં ભિક્ખૂનં સમણધમ્મકરણવેલાય ભિંસનકાનિ યક્ખરૂપાનિ નિમ્મિનિત્વા પુરતો પુરતો તિટ્ઠન્તિ, ભેરવસદ્દઞ્ચ કરોન્તિ. ભિક્ખૂનં તાનિ રૂપાનિ દિસ્વા તઞ્ચ સદ્દં સુત્વા હદયં ફન્દિ, દુબ્બણ્ણા ચ અહેસું ઉપ્પણ્ડુપ્પણ્ડુકજાતા. તેન તે ભિક્ખૂ ચિત્તં એકગ્ગં કાતું નાસક્ખિંસુ, તેસં અનેકગ્ગચિત્તાનં ભયેન ચ પુનપ્પુનં સંવિગ્ગાનં સતિ સમ્મુસ્સિ, તતો તેસં મુટ્ઠસતીનં દુગ્ગન્ધાનિ આરમ્મણાનિ પયોજેસું, તેસં તેન દુગ્ગન્ધેન નિમ્મથિયમાનમિવ મત્થલુઙ્ગં અહોસિ, ગાળ્હા સીસવેદના ઉપ્પજ્જિંસુ, ન ચ તં પવત્તિં અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ આરોચેસું.

અથેકદિવસં સઙ્ઘત્થેરસ્સ ઉપટ્ઠાનકાલે સબ્બેસુ સન્નિપતિતેસુ સઙ્ઘત્થેરો પુચ્છિ ''તુમ્હાકં, આવુસો, ઇમં વનસણ્ડં પવિટ્ઠાનં કતિપાહં અતિવિય પરિસુદ્ધો છવિવણ્ણો અહોસિ પરિયોદાતો, વિપ્પસન્નાનિ ચ ઇન્દ્રિયાનિ, એતરહિ પનત્થ કિસા દુબ્બણ્ણા ઉપ્પણ્ડુપ્પણ્ડુકજાતા, કિં વો ઇધ અસપ્પાય''ન્તિ. તતો એકો ભિક્ખુ આહ – ''અહં, ભન્તે, રત્તિં ઈદિસઞ્ચ ઈદિસઞ્ચ ભેરવારમ્મણં પસ્સામિ ચ સુણામિ ચ, ઈદિસઞ્ચ ગન્ધં ઘાયામિ, તેન મે ચિત્તં ન સમાધિયતી''તિ, એતેનેવ ઉપાયેન સબ્બેવ તે તં પવત્તિં આરોચેસું. સઙ્ઘત્થેરો આહ – ''ભગવતા, આવુસો, દ્વે વસ્સૂપનાયિકા પઞ્ઞત્તા, અમ્હાકઞ્ચ ઇદં સેનાસનં અસપ્પાયં, આયામાવુસો, ભગવતો સન્તિકં ગન્ત્વા અઞ્ઞં સપ્પાયસેનાસનં પુચ્છામા''તિ. ''સાધુ, ભન્તે''તિ તે ભિક્ખૂ થેરસ્સ પટિસ્સુણિત્વા સબ્બેવ સેનાસનં સંસામેત્વા પત્તચીવરમાદાય અનુપલિત્તત્તા કુલેસુ કઞ્ચિ અનામન્તેત્વા એવ યેન સાવત્થિ તેન ચારિકં પક્કમિંસુ. અનુપુબ્બેન સાવત્થિં ગન્ત્વા ભગવતો સન્તિકં આગમિંસુ.

ભગવા તે ભિક્ખૂ દિસ્વા એતદવોચ – ''ન, ભિક્ખવે, અન્તોવસ્સં ચારિકા ચરિતબ્બાતિ મયા સિક્ખાપદં પઞ્ઞત્તં, કિસ્સ તુમ્હે ચારિકં ચરથા''તિ. તે ભગવતો સબ્બમારોચેસું. ભગવા આવજ્જેન્તો સકલજમ્બુદીપે અન્તમસો ચતુપાદપીઠકટ્ઠાનમત્તમ્પિ તેસં સપ્પાયસેનાસનં નાદ્દસ. અથ તે ભિક્ખૂ આહ – ''ન, ભિક્ખવે, તુમ્હાકં

અઞ્ઞં સપ્પાયસેનાસનં અત્થિ, તત્થેવ તુમ્હે વિહરન્તા આસવક્ખયં પાપુણિસ્સથ, ગચ્છથ, ભિક્ખવે, તમેવ સેનાસનં ઉપનિસ્સાય વિહરથ, સચે પન દેવતાહિ અભયં ઇચ્છથ, ઇમં પરિત્તં ઉગ્ગણ્હથ. એતઞ્હિ વો પરિત્તઞ્ચ કમ્મટ્ઠાનઞ્ચ ભવિસ્સતી''તિ ઇદં સુત્તમભાસિ.

અપરે પનાહુ – ''ગચ્છથ, ભિક્ખવે, તમેવ સેનાસનં ઉપનિસ્સાય વિહરથા''તિ ઇદઞ્ચ વત્વા ભગવા આહ – ''અપિચ ખો આરઞ્ઞકેન પરિહરણં ઞાતબ્બં. સેય્યથિદં – સાયં પાતં કરણવસેન દ્વે મેત્તા દ્વે પરિત્તા દ્વે અસુભા દ્વે મરણસ્સતી અટ્ઠમહાસંવેગવત્થુસમાવજ્જનઞ્ચ, અટ્ઠ મહાસંવેગવત્થૂનિ નામ જાતિજરાબ્યાધિમરણં ચત્તારિ અપાયદુક્ખાનીતિ, અથ વા જાતિજરાબ્યાધિમરણાનિ ચત્તારિ, અપાયદુક્ખં પઞ્ચમં, અતીતે વટ્ટમૂલકં દુક્ખં, અનાગતે વટ્ટમૂલકં દુક્ખં, પચ્ચુપ્પન્ને આહારપરિયેટ્ઠિમૂલકં દુક્ખ''ન્તિ. એવં ભગવા પરિહરણં આચિક્ખિત્વા તેસં ભિક્ખૂનં મેત્તત્થઞ્ચ પરિત્તત્થઞ્ચ વિપસ્સનાપાદકજ્ઝાનત્થઞ્ચ ઇદં સુત્તમભાસીતિ. એવં વિત્થારતોપિ ''યેન વુત્તં યદા યત્થ, યસ્મા ચે''તિ એતેસં પદાનં દીપના નિદાનસોધના વેદિતબ્બા.

એત્તાવતા ચ યા સા ''**યેન વુત્તં યદા યત્થ, યસ્મા ચેતેસ દીપના. નિદાનં સોધયિત્વા**''તિ માતિકા ઠપિતા, સા સબ્બાકારેન વિત્થારિતા હોતિ.

પઠમગાથાવણ્ણના

૧. ઇદાનિ ''**અસ્સ કરિસ્સામત્થવણ્ણન**''ન્તિ વુત્તત્તા એવં કતનિદાનસોધનસ્સ અસ્સ સુત્તસ્સ **અત્થવણ્ણના** આરબ્ભતે. તત્થ **કરણીયમત્થકુસલેના**તિ ઇમિસ્સા પઠમગાથાય તાવ અયં **પદવણ્ણના** – **કરણીય**ન્તિ કાતબ્બં, કરણારહન્તિ અત્થો. **અત્થો**તિ પટિપદા, યં વા કિઞ્ચિ અત્તનો હિતં, તં સબ્બં અરણીયતો અત્થોતિ વુચ્ચતિ, અરણીયતો નામ ઉપગન્તબ્બતો. અત્થે કુસલેન **અત્થકુસલેન** અત્થછેકેનાતિ વુત્તં હોતિ. **ય**ન્તિ અનિયમિતપચ્ચત્તં. ન્તિ નિયમિતઉપયોગં, ઉભયમ્પિ વા **યં ત**ન્તિ પચ્ચત્તવચનં. **સન્તં પદ**ન્તિ ઉપયોગવચનં, તત્થ લક્ખણતો સન્તં, પત્તબ્બતો પદં, નિબ્બાનસ્સેતં અધિવચનં. **અભિસમેચ્ચા**તિ અભિસમાગન્ત્વા. સક્કોતીતિ **સક્કો**, સમત્થો પટિબલોતિ વુત્તં હોતિ. **ઉજૂ**તિ અજ્જવયુત્તો. સુટ્ઠુ ઉજૂતિ **સુહુજુ**. સુખં વચો તસ્મિન્તિ **સુવચો**. **અસ્સા**તિ ભવેય્ય. **મુદૂ**તિ મદ્દવયુત્તો. ન અતિમાનીતિ **અનતિમાનિ**.

અયં પનેત્થ **અત્થવણ્ણના – કરણીયમત્થકુસલેન, યન્તં સન્તં પદં અભિસમેચ્ચા**તિ એત્થ તાવ અત્થિ કરણીયં, અત્થિ અકરણીયં. તત્થ સઙ્ખેપતો સિક્ખત્તયં **કરણીયં**. સીલવિપત્તિ, દિટ્ઠિવિપત્તિ, આચારવિપત્તિ, આજીવવિપત્તીતિ એવમાદિ **અકરણીયં**. તથા અત્થિ અત્થકુસલો, અત્થિ અનત્થકુસલો. તત્થ યો ઇમસ્મિં સાસને પબ્બજિત્વા ન અત્તાનં સમ્મા પયોજેતિ, ખણ્ડસીલો હોતિ, એકવીસતિવિધં અનેસનં નિસ્સાય જીવિકં કપ્પેતિ. સેય્યથિદં – વેળુદાનં પત્તદાનં પુપ્ફદાનં ફલદાનં દન્તકટ્ઠદાનં મુખોદકદાનં સિનાનદાનં ચુણ્ણદાનં મત્તિકાદાનં ચાટુકમ્યતં મુગ્ગસૂપ્યતં પારિભટયતં જઙ્ઘપેસનિકં વેજ્જકમ્મં દૂતકમ્મં પહિણગમનં પિણ્ડપટિપિણ્ડં દાનાનુપ્પદાનં વત્થુવિજ્જં નક્ખત્તવિજ્જં અઙ્ગવિજ્જન્તિ. છબ્બિધે ચ અગોચરે ચરતિ. સેય્યથિદં – વેસિયાગોચરે વિધવથુલ્લકુમારિકપણ્ડકભિક્ખુનીપાનાગારગોચરેતિ. સંસટ્ઠો ચ વિહરતિ રાજૂહિ રાજમહામત્તેહિ તિત્થિયેહિ તિત્થિયસાવકેહિ અનનુલોમિકેન ગિહિસંસગ્ગેન, યાનિ વા પન તાનિ કુલાનિ અસ્સદ્ધાનિ અપ્પસન્નાનિ અનોપાનભૂતાનિ અક્કોસકપરિભાસકાનિ અનત્થકામાનિ અહિતઅફાસુકયોગક્ખેમકામાનિ ભિક્ખૂનં...પે॰... ઉપાસિકાનં, તથારૂપાનિ કુલાનિ સેવતિ ભજતિ પયિરુપાસતિ. અયં **અનત્થકુસલો**.

યો પન ઇમસ્મિં સાસને પબ્બજિત્વા અત્તાનં સમ્મા પયોજેતિ, અનેસનં પહાય ચતુપારિસુદ્ધિસીલે પતિટ્ઠાતુકામો સદ્ધાસીસેન પાતિમોક્ખસંવરં સતિસીસેન ઇન્દ્રિયસંવરં વીરિયસીસેન આજીવપારિસુદ્ધિં, પઞ્ઞાસીસેન પચ્ચયપટિસેવનં પૂરેતિ. અયં **અત્થકુસલો**.

યો વા સત્તાપત્તિક્ખન્ધસોધનવસેન પાતિમોક્ખસંવરં, છદ્વારે ઘટ્ટિતારમ્મણેસુ અભિજ્ઝાદીનં અનુપ્પત્તિવસેન ઇન્દ્રિસંવરં, અનેસનપરિવજ્જનવસેન વિઞ્ઞુપ્પસત્થબુદ્ધબુદ્ધસાવકવણ્ણિતપચ્ચયપટિસેવનેન ચ આજીવપારિસુદ્ધિં, યથાવુત્તપચ્ચવેક્ખણવસેન પચ્ચયપટિસેવનં, ચતુઇરિયાપથપરિવત્તને સાત્થકતાદિપચ્ચવેક્ખણવસેન સમ્પજઞ્ઞઞ્ચ સોધેતિ. અયમ્પિ **અત્થકુસલો**.

યો વા યથા ઊસોદકં પટિચ્ચ સંકિલિટ્ઠં વત્થં પરિયોદાપયતિ, છારિકં પટિચ્ચ આદાસો, ઉક્કામુખં પટિચ્ચ જાતરૂપં, તથા ઞાણં પટિચ્ચ સીલં વોદાયતીતિ ઞત્વા ઞાણોદકેન ધોવન્તો સીલં પરિયોદાપેતિ. યથા ચ કિકી સકુણિકા અણ્ડં, ચમરી મિગો વાલધિં, એકપુત્તિકા નારી પિયં એકપુત્તકં, એકનયનો પુરિસો તં એકનયનઞ્ચ રક્ખતિ, તથા અતિવિય અપ્પમત્તો અત્તનો સીલક્ખન્ધં રક્ખતિ, સાયં પાતં પચ્ચવેક્ખમાનો અણુમત્તમ્પિ વજ્જં ન પસ્સતિ. અયમ્પિ **અત્થકુસલો**.

યો વા પન અવિપ્પટિસારકરે સીલે પતિટ્ઠાય કિલેસવિક્ખમ્ભનપટિપદં પગ્ગણ્હાતિ, તં પગ્ગણ્હિત્વા કસિણપરિકમ્મં કરોતિ, કસિણપરિકમ્મં કત્વા સમાપત્તિયો નિબ્બત્તેતિ. અયમ્પિ **અત્થકુસલો**.

યો વા પન સમાપત્તિતો વુટ્ઠાય સઙ્ખારે સમ્મસિત્વા અરહત્તં પાપુણાતિ, અયં અત્થકુસલાનં અગ્ગો. તત્થ યે ઇમે યાવ અવિપ્પટિસારકરે સીલે પતિટ્ઠાનેન યાવ વા કિલેસવિક્ખમ્ભનપટિપદાયપગ્ગહણેન વણ્ણિતા અત્થકુસલા, તે ઇમસ્મિં અત્થે **અત્થકુસલા**તિ અધિપ્પેતા. તથા વિધા ચ તે ભિક્ખૂ. તેન ભગવા તે ભિક્ખૂ સન્ધાય એકપુગ્ગલાધિટ્ઠાનાય દેસનાય ''કરણીયમત્થકુસલેના''તિ આહ.

તતો ''કિં કરણીય''ન્તિ તેસં સઞ્જાતકઙ્ખાનં આહ ''**યન્તં સન્તં પદં અભિસમેચ્ચા**''તિ. અયમેત્થ અધિપ્પાયો – તં બુદ્ધાનુબુદ્ધેહિ વણ્ણિતં સન્તં નિબ્બાનપદં પટિવેધવસેન અભિસમેચ્ચ વિહરિતુકામેન યં કરણીયન્તિ. એત્થ ચ **યન્તિ** ઇમસ્સ ગાથાપદસ્સ આદિતો વુત્તમેવ કરણીયન્તિ અધિકારતો અનુવત્તતિ, તં સન્તં પદં અભિસમેચ્ચાતિ. અયં પન યસ્મા સાવસેસપાઠો અત્થો, તસ્મા વિહરિતુકામેનાતિ વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

અથ વા **સન્તં પદં અભિસમેચ્ચા**તિ અનુસ્સવાદિવસેન લોકિયપઞ્ઞાય નિબ્બાનપદં ''સન્ત''ન્તિ ઞત્વા તં અધિગન્તુકામેન યન્તં કરણીયન્તિ અધિકારતો અનુવત્તતિ, તં કરણીયમત્થકુસલેનાતિ એવમ્પેત્થ અધિપ્પાયો વેદિતબ્બો. અથ વા ''કરણીયમત્થકુસલેના''તિ વુત્તે ''કિ''ન્તિ ચિન્તેન્તાનં આહ ''**યન્તં સન્તં પદં અભિસમેચ્ચા**''તિ. તસ્સેવં અધિપ્પાયો વેદિતબ્બો – લોકિયપઞ્ઞાય સન્તં પદં અભિસમેચ્ચ યં કરણીયં કાતબ્બં, તં કરણીયં, કરણારહમેવ તન્તિ વુત્તં હોતિ.

કિં પન તન્તિ ? કિમઞ્ઞં સિયા અઞ્ઞત્ર તદધિગમુપાયતો, કામઞ્ચેતં કરણારહટ્ઠેન સિક્ખત્તયદીપકેન આદિપદેનેવ વુત્તં. તથા હિ તસ્સ અત્થવણ્ણનાયં અવોચુમ્હા ''અત્થિ કરણીયં, અત્થિ અકરણીયં. તત્થ સઙ્ખેપતો સિક્ખત્તયં કરણીય''ન્તિ. અતિસઙ્ખેપેન દેસિતત્તા પન તેસં ભિક્ખૂનં કેહિચિ વિઞ્ઞાતં, કેહિચિ ન વિઞ્ઞાતં. તતો

યેહિ ન વિઞ્ઞાતં, તેસં વિઞ્ઞાપનત્થં યં વિસેસતો આરઞ્ઞકેન ભિક્ખુના કાતબ્બં, તં વિત્થારેન્તો ''**સક્કો ઉજૂ ચ સુહુજૂ ચ, સુવચો ચસ્સ મુદુ અનતિમાની**''તિ ઇમં તાવ ઉપડ્ઢગાથમાહ.

કિં વુત્તં હોતિ? સન્તં પદં અભિસમેચ્ચ વિહરિતુકામો, લોકિયપઞ્ઞાય વા તં અભિસમેચ્ચ તદધિગમાય પટિપજ્જમાનો આરઞ્ઞકો ભિક્ખુ દુતિયચતુત્થપધાનિયઙ્ગસમન્નાગમેન કાયે ચ જીવિતે ચ અનપેક્ખો હુત્વા સચ્ચપ્પટિવેધાય પટિપજ્જિતું સક્કો અસ્સ, તથા કસિણપરિકમ્મવત્તસમાદાનાદીસુ અત્તનો પત્તચીવરપ્પટિસઙ્ખરણાદીસુ ચ યાનિ તાનિ સબ્રહ્મચારીનં ઉચ્ચાવચાનિ કિં કરણીયાનિ, તેસુ અઞ્ઞેસુ ચ એવરૂપેસુ સક્કો અસ્સ દક્ખો અનલસો સમત્થો. સક્કો હોન્તોપિ ચ તતિયપધાનિયઙ્ગસમન્નાગમેન ઉજુ અસ્સ. ઉજુ હોન્તોપિ ચ સકિં ઉજુભાવેન દહરકાલે વા ઉજુભાવેન સન્તોસં અનાપજ્જિત્વા યાવજીવં પુનપ્પુનં અસિથિલકરણેન સુટ્ઠુતરં ઉજુ અસ્સ. અસઠતાય વા ઉજુ, અમાયાવિતાય સુહુજુ. કાયવચીવઙ્કપ્પહાનેન વા ઉજુ, મનોવઙ્કપ્પહાનેન સુહુજુ. અસન્તગુણસ્સ વા અનાવિકરણેન ઉજુ, અસન્તગુણેન ઉપ્પન્નસ્સ લાભસ્સ અનધિવાસનેન સુહુજુ. એવં આરમ્મણલક્ખણૂપનિજ્ઝાનેહિ પુરિમદ્વયતતિયસિક્ખાહિ પયોગાસયસુદ્ધીહિ ચ ઉજુ ચ સુહુજુ ચ અસ્સ.

ન કેવલઞ્ચ ઉજુ ચ સુહુજુ ચ, અપિચ પન **સુવચો ચ અસ્સ**. યો હિ પુગ્ગલો ''ઇદં ન કત્તબ્બ''ન્તિ વુત્તો ''કિં તે દિટ્ઠં, કિં તે સુતં, કો મે સુત્વા વદસિ, કિં ઉપજ્ઝાયો આચરિયો સન્દિટ્ઠો સમ્ભત્તો વા''તિ વદેતિ, તુણ્હીભાવેન વા તં વિહેસેતિ, સમ્પટિચ્છિત્વા વા ન તથા કરોતિ, સો વિસેસાધિગમસ્સ દૂરે હોતિ. યો પન ઓવદિયમાનો ''સાધુ, ભન્તે સુટ્ઠુ વુત્તં, અત્તનો વજ્જં નામ દુદ્દસં હોતિ, પુનપિ મં એવરૂપં દિસ્વા વદેય્યાથ અનુકમ્પં ઉપાદાય, ચિરસ્સં મે તુમ્હાકં સન્તિકા ઓવાદો લદ્ધો''તિ વદતિ, યથાનુસિટ્ઠઞ્ચ પટિપજ્જતિ, સો વિસેસાધિગમસ્સ અવિદૂરે હોતિ. તસ્મા એવં પરસ્સ વચનં સમ્પટિચ્છિત્વા કરોન્તો સુવચો ચ અસ્સ.

યથા ચ સુવચો, એવં **મુદુ અસ્સ**. **મુદૂ**તિ ગહટ્ઠેહિ દૂતગમનપહિણગમનાદીસુ નિયુજ્જમાનો તત્થ મુદુભાવં અકત્વા થદ્ધો હુત્વા વત્તપટિપત્તિયં સકલબ્રહ્મચરિયે ચ મુદુ અસ્સ સુપરિકમ્મકતસુવણ્ણં વિય તત્થ તત્થ વિનિયોગક્ખમો. અથ વા મુદૂતિ અભાકુટિકો ઉત્તાનમુખો સુખસમ્ભાસો પટિસન્થારવુત્તિ સુતિત્થં વિય સુખાવગાહો અસ્સ. ન કેવલઞ્ચ મુદુ, અપિચ પન **અનતિમાની અસ્સ**, જાતિગોત્તાદીહિ અતિમાનવત્થૂહિ પરે નાતિમઞ્ઞેય્ય, સારિપુત્તત્થેરો વિય ચણ્ડાલકુમારકસમેન ચેતસા વિહરેય્યાતિ.

દુતિયગાથાવણ્ણના

૨. એવં ભગવા સન્તં પદં અભિસમેચ્ચ વિહરિતુકામસ્સ તદધિગમાય વા પટિપજ્જમાનસ્સ વિસેસતો આરઞ્ઞકસ્સ ભિક્ખુનો એકચ્ચં કરણીયં વત્વા પુન તતુત્તરિપિ વત્તુકામો ''**સન્તુસ્સકો ચા**''તિ દુતિયગાથમાહ.

તત્થ ''સન્તુટ્ઠી ચ કતઞ્ઞુતા''તિ એત્થ વુત્તપ્પભેદેન દ્વાદસવિધેન સન્તોસેન સન્તુસ્સતીતિ **સન્તુસ્સકો**. અથ વા તુસ્સતીતિ તુસ્સકો, સકેન તુસ્સકો, સન્તેન તુસ્સકો, સમેન તુસ્સકોતિ સન્તુસ્સકો. તત્થ **સકં** નામ ''પિણ્ડિયાલોપભોજનં નિસ્સાયા''તિ એવં ઉપસમ્પદમણ્ડલે ઉદ્દિટ્ઠં અત્તના ચ સમ્પટિચ્છિતં ચતુપચ્ચયજાતં, તેન સુન્દરેન વા અસુન્દરેન વા સક્કચ્ચં વા અસક્કચ્ચં વા દિન્નેન પટિગ્ગહણકાલે પરિભોગકાલે ચ વિકારં અદસ્સેત્વા યાપેન્તો ''સકેન તુસ્સકો''તિ વુચ્ચતિ. **સન્તં** નામ યં લદ્ધં હોતિ અત્તનો 'વિજ્જમાનં , તેન સન્તેનેવ તુસ્સન્તો

તતો પરં ન પત્થેન્તો અતિચ્છતં પજહન્તો ‘‘સન્તેન તુસ્સકો’’તિ વુચ્ચતિ. **સમં** નામ ઇટ્ઠાનિટ્ઠેસુ અનુનયપટિઘપ્પહાનં, તેન સમેન સબ્બારમ્મણેસુ તુસ્સન્તો ‘‘સમેન તુસ્સકો’’તિ વુચ્ચતિ.

સુખેન ભરીયતીતિ **સુભરો**, સુપોસોતિ વુત્તં હોતિ. યો હિ ભિક્ખુ મનુસ્સેહિ સાલિમંસોદનાદીનં પત્તે પૂરેત્વા દિન્નેપિ દુમ્મુખભાવં અનત્તમનભાવમેવ ચ દસ્સેતિ, તેસં વા સમ્મુખાવ તં પિણ્ડપાતં ‘‘કિં તુમ્હેહિ દિન્ન’’ન્તિ અપસાદેન્તો સામણેરગહટ્ઠાદીનં દેતિ, એસ દુબ્ભરો. એતં દિસ્વા મનુસ્સા દૂરતોવ પરિવજ્જેન્તિ ‘‘દુબ્ભરો ભિક્ખુ ન સક્કા પોસેતુ’’ન્તિ . યો પન યં કિઞ્ચિ લૂખં વા પણીતં વા અપ્પં વા બહું વા લભિત્વા અત્તમનો વિપ્પસન્નમુખો હુત્વા યાપેતિ, એસ સુભરો. એતં દિસ્વા મનુસ્સા અતિવિય વિસ્સત્થા હોન્તિ, ‘‘અમ્હાકં ભદન્તો સુભરો, થોકથોકેનાપિ તુસ્સતિ, મયમેવ નં પોસેસ્સામા’’તિ પટિઞ્ઞં કત્વા પોસેન્તિ. એવરૂપો ઇધ સુભરોતિ અધિપ્પેતો.

અપ્પં કિચ્ચમસ્સાતિ **અપ્પકિચ્ચો**, ન કમ્મારામતાભસ્સારામતાસઙ્ગણિકારામતાદિઅનેકકિચ્ચબ્યાવટો, અથ વા સકલવિહારે નવકમ્મસઙ્ઘપરિભોગસામણેરઆરામિકવોસાસનાદિકિચ્ચવિરહિતો, અત્તનો કેસનખચ્છેદનપત્તચીવરકમ્માદિં કત્વા સમણધમ્મકિચ્ચપરો હોતીતિ વુત્તં હોતિ.

સલ્લહુકા વુત્તિ અસ્સાતિ **સલ્લહુકવુત્તિ**. યથા એકચ્ચો બહુભણ્ડો ભિક્ખુ દિસાપક્કમનકાલે બહું પત્તચીવરપચ્ચત્થરણતેલગુળાદિં મહાજનેન સીસભારકટિભારાદીહિ ઉબ્બહાપેત્વા પક્કમતિ, એવં અહુત્વા યો અપ્પપરિક્ખારો હોતિ, પત્તચીવરાદિઅટ્ઠસમણપરિક્ખારમત્તમેવ પરિહરતિ, દિસાપક્કમનકાલે પક્ખી સકુણો વિય સમાદાયેવ પક્કમતિ , એવરૂપો ઇધ સલ્લહુકવુત્તીતિ અધિપ્પેતો. સન્તાનિ ઇન્દ્રિયાનિ અસ્સાતિ **સન્તિન્દ્રિયો**, ઇટ્ઠારમ્મણાદીસુ રાગાદિવસેન અનુદ્ધતિન્દ્રિયોતિ વુત્તં હોતિ. **નિપકો**તિ વિઞ્ઞૂ વિભાવી પઞ્ઞવા, સીલાનુરક્ખણપઞ્ઞાય ચીવરાદિવિચારણપઞ્ઞાય આવાસાદિસત્તસપ્પાયપરિજાનનપઞ્ઞાય ચ સમન્નાગતોતિ અધિપ્પાયો.

ન પગબ્ભોતિ **અપ્પગબ્ભો**, અટ્ઠટ્ઠાનેન કાયપાગબ્ભિયેન ચતુટ્ઠાનેન વચીપાગબ્ભિયેન અનેકેન ઠાનેન મનોપાગબ્ભિયેન ચ વિરહિતોતિ અત્થો.

અટ્ઠટ્ઠાનં કાયપાગબ્ભિયં (મહાનિ॰ ૮૭) નામ સઙ્ઘગણપુગ્ગલભોજનસાલાજન્તાઘરન્હાનતિત્થભિક્ખાચારમગ્ગઅન્તરઘરપ્પવેસનેસુ કાયેન અપ્પતિરૂપકરણં. સેય્યથિદં – ઇધેકચ્ચો સઙ્ઘમજ્ઝે પલ્લત્થિકાય વા નિસીદતિ પાદે પાદમોદહિત્વા વાતિ એવમાદિ. તથા ગણમજ્ઝે ચતુપરિસસન્નિપાતે, તથા વુડ્ઢતરે પુગ્ગલે. ભોજનસાલાયં પન વુડ્ઢાનં આસનં ન દેતિ, નવાનં આસનં પટિબાહતિ. તથા જન્તાઘરે, વુડ્ઢે ચેત્થ અનાપુચ્છા અગ્ગિજાલનાદીનિ કરોતિ. ન્હાનતિત્થે ચ યદિદં ‘‘દહરો વુડ્ઢોતિ પમાણં અકત્વા આગતપટિપાટિયા ન્હાયિતબ્બ’’ન્તિ વુત્તં, તમ્પિ અનાદિયન્તો પચ્છા આગન્ત્વા ઉદકં ઓતરિત્વા વુડ્ઢે ચ નવે ચ બાધેતિ. ભિક્ખાચારમગ્ગે પન અગ્ગાસનઅગ્ગોદકઅગ્ગપિણ્ડત્થં વુડ્ઢાનં પુરતો પુરતો યાતિ, બાહાય બાહં પહરન્તો. અન્તરઘરપ્પવેસને વુડ્ઢાનં પઠમતરં પવિસતિ, દહરેહિ કાયકીળનં કરોતીતિ એવમાદિ.

ચતુટ્ઠાનં વચીપાગબ્ભિયં (મહાનિ॰ ૮૭) નામ સઙ્ઘગણપુગ્ગલઅન્તરઘરેસુ અપ્પતિરૂપવાચાનિચ્છારણં. સેય્યથિદં – ઇધેકચ્ચો સઙ્ઘમજ્ઝે અનાપુચ્છા ધમ્મં ભાસતિ, તથા પુબ્બે વુત્તપ્પકારે ગણે વુડ્ઢતરે પુગ્ગલે ચ, તત્થ મનુસ્સેહિ પઞ્હં પુટ્ઠો વુડ્ઢતરં અનાપુચ્છા વિસ્સજ્જેતિ, અન્તરઘરે પન ‘‘ઇત્થન્નામે કિં અત્થિ, કિં યાગુ ઉદાહુ

ખાદનીયં વા ભોજનીયં વા, કિં મે દસ્સસિ, કિં અજ્જ ખાદિસ્સામિ, કિં ભુઞ્જિસ્સામિ, કિં પિવિસ્સામી''તિ એવમાદિં ભાસતિ.

અનેકટ્ઠાનં મનોપાગબ્ભિયં (મહાનિ॰ ૮૭) નામ તેસુ તેસુ ઠાનેસુ કાયવાચાહિ અજ્ઝાચારં અનાપજ્જિત્વાપિ મનસા એવ કામવિતક્કાદિનાનપ્પકારં અપ્પતિરૂપવિતક્કનં.

કુલેસ્વનનુગિદ્ધોતિ યાનિ તાનિ કુલાનિ ઉપસઙ્કમતિ, તેસુ પચ્ચયતણ્હાય વા અનનુલોમિકગિહિસંસગ્ગવસેન વા અનનુગિદ્ધો, ન સહસોકી, ન સહનન્દી, ન સુખિતેસુ સુખિતો, ન દુક્ખિતેસુ દુક્ખિતો, ન ઉપ્પન્નેસુ કિચ્ચકરણીયેસુ અત્તના વા ઉય્યોગમાપજ્જિતાતિ વુત્તં હોતિ. ઇમિસ્સાય ચ ગાથાય યં ''સુવચો ચસ્સા''તિ એત્થ વુત્તં અસ્સાતિ વચનં, તં સબ્બપદેહિ સદ્ધિં સન્તુસ્સકો ચ અસ્સ, સુભરો ચ અસ્સાતિ એવં યોજેતબ્બં.

તતિયગાથાવણ્ણના

૩. એવં ભગવા સન્તં પદં અભિસમેચ્ચ વિહરિતુકામસ્સ તદધિગમાય વા પટિપજ્જિતુકામસ્સ વિસેસતો આરઞ્ઞકસ્સ ભિક્ખુનો તદુત્તરિપિ કરણીયં આચિક્ખિત્વા ઇદાનિ અકરણીયમ્પિ આચિક્ખિતુકામો ''**ન ચ ખુદ્દમાચરે કિઞ્ચિ, યેન વિઞ્ઞૂ પરે ઉપવદેય્યુ**''ન્તિ ઇમં ઉપડ્ઢગાથમાહ.

તસ્સત્થો – એવમિમં કરણીયં કરોન્તો યં તં કાયવચીમનોદુચ્ચરિતં ખુદ્દં લામકન્તિ વુચ્ચતિ, તં ન ચ ખુદ્દં સમાચરે, અસમાચરન્તો ચ ન કેવલં ઓળારિકં, કિન્તુ કિઞ્ચિ ન સમાચરે, અપ્પમત્તકમ્પિ અણુમત્તકમ્પિ ન સમાચરેતિ વુત્તં હોતિ.

તતો તસ્સ સમાચારે સન્દિટ્ઠિકમેવાદીનવં દસ્સેતિ ''**યેન વિઞ્ઞૂ પરે ઉપવદેય્યુ**''ન્તિ. એત્થ ચ યસ્મા અવિઞ્ઞૂ પરે અપ્પમાણં. તે હિ અનવજ્જં વા સાવજ્જં કરોન્તિ, અપ્પસાવજ્જં વા મહાસાવજ્જં. વિઞ્ઞૂ એવ પન પમાણં. તે હિ અનુવિચ્ચ પરિયોગાહેત્વા અવણ્ણારહસ્સ અવણ્ણં ભાસન્તિ, વણ્ણારહસ્સ વણ્ણં ભાસન્તિ. તસ્મા ''વિઞ્ઞૂ પરે''તિ વુત્તં.

એવં ભગવા ઇમાહિ અડ્ઢતેય્યાહિ ગાથાહિ સન્તં પદં અભિસમેચ્ચ વિહરિતુકામસ્સ તદધિગમાય વા પટિપજ્જિતુકામસ્સ વિસેસતો આરઞ્ઞકસ્સ, આરઞ્ઞકસીસેન ચ સબ્બેસમ્પિ કમ્મટ્ઠાનં ગહેત્વા વિહરિતુકામાનં કરણીયાકરણીયભેદં કમ્મટ્ઠાનૂપચારં વત્વા ઇદાનિ તેસં ભિક્ખૂનં તસ્સ દેવતાભયસ્સ પટિઘાતાય પરિત્તત્થં વિપસ્સનાપાદકજ્ઝાનવસેન કમ્મટ્ઠાનત્થઞ્ચ ''**સુખિનોવ ખેમિનો હોન્તૂ**''તિઆદિના નયેન મેત્તકથં કથેતુમારદ્ધો.

તત્થ **સુખિનો**તિ સુખસમ્પન્ના. **ખેમિનો**તિ ખેમવન્તો, અભયા નિરુપદ્દવાતિ વુત્તં હોતિ. **સબ્બે**તિ અનવસેસા. **સત્તા**તિ પાણિનો. **સુખિતત્તા**તિ સુખિતચિત્તા. એત્થ ચ કાયિકેન સુખેન સુખિનો, માનસેન સુખિતત્તા, તદુભયેનાપિ સબ્બભયુપદ્દવવિગમેન વા ખેમિનોતિ વેદિતબ્બો. કસ્મા પન એવં વુત્તં? મેત્તાભાવનાકારદસ્સનત્થં. એવઞ્હિ મેત્તા ભાવેતબ્બા ''સબ્બે સત્તા સુખિનો હોન્તૂ''તિ વા, ''ખેમિનો હોન્તૂ''તિ વા, ''સુખિતત્તા હોન્તૂ''તિ વા.

ચતુત્થગાથાવણ્ણના

૪. એવં યાવ ઉપચારતો અપ્પનાકોટિ, તાવ સઙ્ખેપેન મેત્તાભાવનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ વિત્થારતોપિ તં દસ્સેતું “**યે કેચી**”તિ ગાથાદ્વયમાહ. અથ વા યસ્મા પુથુત્તારમ્મણે પરિચિતં ચિત્તં ન આદિકેનેવ એકત્તે સણ્ઠાતિ આરમ્મણપ્પભેદં પન અનુગન્ત્વા અનુગન્ત્વા કમેન સણ્ઠાતિ, તસ્મા તસ્સ તસથાવરાદિદુકતિકપ્પભેદે આરમ્મણે અનુગન્ત્વા અનુગન્ત્વા સણ્ઠાનત્થમ્પિ “યે કેચી”તિ ગાથાદ્વયમાહ. અથ વા યસ્મા યસ્સ યં આરમ્મણં વિભૂતં હોતિ, તસ્સ તત્થ ચિત્તં સુખં તિટ્ઠતિ, તસ્મા તેસં ભિક્ખૂનં યસ્સ યં વિભૂતં આરમ્મણં, તસ્સ તત્થ ચિત્તં સણ્ઠાપેતુકામો તસથાવરાદિદુકતિકારમ્મણભેદદીપકં “યે કેચી”તિ ઇમં ગાથાદ્વયમાહ.

એત્થ હિ તસથાવરદુકં દિટ્ઠાદિટ્ઠદુકં દૂરસન્તિકદુકં ભૂતસમ્ભવેસિદુકન્તિ ચત્તારો દુકે, દીઘાદીહિ ચ છહિ પદેહિ મજ્ઝિમપદસ્સ તીસુ અણુકપદસ્સ ચ દ્વીસુ તિકેસુ અત્થસમ્ભવતો દીઘરસ્સમજ્ઝિમતિકં મહન્તાણુકમજ્ઝિમતિકં થૂલાણુકમજ્ઝિમતિકન્તિ તયો તિકે ચ દીપેતિ. તત્થ **યે કેચી**તિ અનવસેસવચનં. પાણા એવ ભૂતા **પાણભૂતા**. અથ વા પાણન્તીતિ પાણા, એતેન અસ્સાસપસ્સાસપ્પટિબદ્ધે પઞ્ચવોકારસત્તે ગણ્હાતિ. ભવન્તીતિ ભૂતા, એતેન એકવોકારચતુવોકારસત્તે ગણ્હાતિ. **અત્થી**તિ સન્તિ સંવિજ્જન્તિ.

એવં “**યે કેચિ પાણભૂતત્થી**”તિ ઇમિના વચનેન દુકતિકેહિ સઙ્ગહેતબ્બે સબ્બસત્તે એકતો દસ્સેત્વા ઇદાનિ સબ્બેપિ તે **તસા વા થાવરા વ નવસેસા**તિ ઇમિના દુકેન સઙ્ગહેત્વા દસ્સેતિ.

તત્થ તસન્તીતિ **તસા**, સતણ્હાનં સભયાનઞ્ચેતં અધિવચનં. તિટ્ઠન્તીતિ **થાવરા**, પહીનતણ્હાભયાનં અરહતં એતં અધિવચનં. નત્થિ તેસં અવસેસન્તિ **અનવસેસા**, સબ્બેપીતિ વુત્તં હોતિ. યઞ્ચ દુતિયગાથાય અન્તે વુત્તં, તં સબ્બદુકતિકેહિ સમ્બન્ધિતબ્બં “યે કેચિ પાણભૂતત્થિ તસા વા થાવરા વા અનવસેસા, ઇમેપિ સબ્બે સત્તા ભવન્તુ સુખિતત્તા. એવં યાવ ભૂતા વા સમ્ભવેસી વા, ઇમેપિ સબ્બે સત્તા ભવન્તુ સુખિતત્તા”તિ.

ઇદાનિ દીઘરસ્સમજ્ઝિમાદિતિકત્તયદીપકેસુ **દીઘા વા**તિઆદીસુ છસુ પદેસુ **દીઘા**તિ દીઘત્તભાવા નાગમચ્છગોધાદયો. અનેકબ્યામસતપ્પમાણાપિ હિ મહાસમુદ્દે નાગાનં અત્તભાવા અનેકયોજનપ્પમાણા ચ મચ્છગોધાદીનં અત્તભાવા હોન્તિ. **મહન્તા**તિ મહન્તત્તભાવા જલે મચ્છકચ્છપાદયો, થલે હત્થિનાગાદયો, અમનુસ્સેસુ દાનવાદયો . આહ ચ “રાહુગ્ગં અત્તભાવીન”ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૧૫). તસ્સ હિ અત્તભાવો ઉબ્બેધેન ચત્તારિ યોજનસહસ્સાનિ અટ્ઠ ચ યોજનસતાનિ, બાહૂ દ્વાદસયોજનસતપરિમાણા, પઞ્ઞાસયોજનં ભમુકન્તરં, તથા અઙ્ગુલન્તરિકા, હત્થતલાનિ દ્વે યોજનસતાનીતિ. **મજ્ઝિમા**તિ અસ્સગોણમહિંસસૂકરાદીનં અત્તભાવા. **રસ્સકા**તિ તાસુ તાસુ જાતીસુ વામનાદયો દીઘમજ્ઝિમેહિ ઓમકપ્પમાણા સત્તા. **અણુકા**તિ મંસચક્ખુસ્સ અગોચરા દિબ્બચક્ખુવિસયા ઉદકાદીસુ નિબ્બત્તા સુખુમત્તભાવા સત્તા ઊકાદયો વા. અપિચ યે તાસુ તાસુ જાતીસુ મહન્તમજ્ઝિમેહિ થૂલમજ્ઝિમેહિ ચ ઓમકપ્પમાણા સત્તા, તે અણુકાતિ વેદિતબ્બા. **થૂલા**તિ પરિમણ્ડલત્તભાવા સિપ્પિકસમ્બુકાદયો સત્તા.

પઞ્ચમગાથાવણ્ણના

૫. એવં તીહિ તિકેહિ અનવસેસતો સત્તે દસ્સેત્વા ઇદાનિ “**દિટ્ઠા વા યે વ અદિટ્ઠા**”તિઆદીહિ તીહિ દુકેહિપિ તે સઙ્ગહેત્વા દસ્સેતિ.

તત્થ **દિટ્ઠા**તિ યે અત્તનો ચક્ખુસ્સ આપાથમાગતવસેન દિટ્ઠપુબ્બા. **અદિટ્ઠા**તિ યે પરસમુદ્દપરસેલપરચક્કવાળાદીસુ ઠિતા. ''યે વા દૂરે વસન્તિ અવિદૂરે''તિ ઇમિના પન દુકેન અત્તનો અત્તભાવસ્સ દૂરે ચ અવિદૂરે ચ વસન્તે સત્તે દસ્સેતિ, તે અપદદ્વિપદવસેન વેદિતબ્બા. અત્તનો હિ કાયે વસન્તા સત્તા અવિદૂરે, બહિકાયે વસન્તા સત્તા દૂરે. તથા અન્તોઉપચારે વસન્તા અવિદૂરે, બહિઉપચારે વસન્તા દૂરે. અત્તનો વિહારે ગામે જનપદે દીપે ચક્કવાળે વસન્તા અવિદૂરે, પરચક્કવાળે વસન્તા દૂરે વસન્તીતિ વુચ્ચન્તિ.

ભૂતાતિ જાતા અભિનિબ્બત્તા. યે ભૂતા એવ, ન પુન ભવિસ્સન્તીતિ સઙ્ખ્યં ગચ્છન્તિ, તેસં ખીણાસવાનં એતં અધિવચનં. સમ્ભવમેસન્તીતિ **સમ્ભવેસી**. અપ્પહીનભવસંયોજનત્તા આયતિમ્પિ સમ્ભવં એસન્તાનં સેખપુથુજ્જનાનમેતં અધિવચનં. અથ વા ચતૂસુ યોનીસુ અણ્ડજજલાબુજા સત્તા યાવ અણ્ડકોસં વત્થિકોસઞ્ચ ન ભિન્દન્તિ, તાવ સમ્ભવેસી નામ, અણ્ડકોસં વત્થિકોસઞ્ચ ભિન્દિત્વા બહિ નિક્ખન્તા ભૂતા નામ . સંસેદજા ઓપપાતિકા ચ પઠમચિત્તક્ખણે સમ્ભવેસી નામ, દુતિયચિત્તક્ખણતો પભુતિ ભૂતા નામ. યેન વા ઇરિયાપથેન જાયન્તિ, યાવ તતો અઞ્ઞં ન પાપુણન્તિ, તાવ સમ્ભવેસી નામ, તતો પરં ભૂતાતિ.

છટ્ઠગાથાવણ્ણના

૬. એવં ભગવા ''સુખિનો વા''તિઆદીહિ અડ્ઢતેય્યાહિ ગાથાહિ નાનપ્પકારતો તેસં ભિક્ખૂનં હિતસુખાગમપત્થનાવસેન સત્તેસુ મેત્તાભાવનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ અહિતદુક્ખાનાગમપત્થનાવસેનાપિ તં દસ્સેન્તો આહ ''**ન પરો પરં નિકુબ્બેથા**''તિ. એસ પોરાણો પાઠો, ઇદાનિ પન ''પરં હી''તિપિ પઠન્તિ, અયં ન સોભનો.

તત્થ **પરો**તિ પરજનો. **પરન્તિ** પરજનં. ન **નિકુબ્બેથા**તિ ન વઞ્ચેય્ય. **નાતિમઞ્ઞેથા**તિ ન અતિક્કમિત્વા મઞ્ઞેય્ય. **કત્થચી**તિ કત્થચિ ઓકાસે, ગામે વા ગામખેત્તે વા ઞાતિમજ્ઝે વા પૂગમજ્ઝે વાતિઆદિ. **નન્તિ** એતં. **કઞ્ચી**તિ યં કઞ્ચિ ખત્તિયં વા બ્રાહ્મણં વા ગહટ્ઠં વા પબ્બજિતં વા સુખિતં વા દુક્ખિતં વાતિઆદિ. **બ્યારોસના પટિઘસઞ્ઞા**તિ કાયવચીવિકારેહિ બ્યારોસનાય ચ મનોવિકારેન પટિઘસઞ્ઞાય ચ. ''બ્યારોસનાય પટિઘસઞ્ઞાયા''તિ હિ વત્તબ્બે ''બ્યારોસના પટિઘસઞ્ઞા''તિ વુચ્ચતિ, યથા ''સમ્મદઞ્ઞાય વિમુત્તા''તિ વત્તબ્બે ''સમ્મદઞ્ઞા વિમુત્તા''તિ, યથા ચ ''અનુપુબ્બસિક્ખાય અનુપુબ્બકિરિયાય અનુપુબ્બપટિપદાયા''તિ વત્તબ્બે ''અનુપુબ્બસિક્ખા અનુપુબ્બકિરિયા અનુપુબ્બપટિપદા''તિ. **નાઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ દુક્ખમિચ્છેય્યા**તિ અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ દુક્ખં ન ઇચ્છેય્ય . કિં વુત્તં હોતિ? ન કેવલં ''સુખિનો વા ખેમિનો વા હોન્તૂ''તિઆદિમનસિકારવસેનેવ મેત્તં ભાવેય્ય, કિન્તુ ''અહોવત યો કોચિ પરપુગ્ગલો યં કઞ્ચિ પરપુગ્ગલં વઞ્ચનાદીહિ નિકતીહિ ન નિકુબ્બેથ, જાતિઆદીહિ ચ નવહિ માનવત્થૂહિ કત્થચિ પદેસે કઞ્ચિ પરપુગ્ગલં નાતિમઞ્ઞેય્ય, અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ ચ બ્યારોસનાય વા પટિઘસઞ્ઞાય વા દુક્ખં ન ઇચ્છેય્યા''તિ એવમ્પિ મનસિકરોન્તો ભાવેય્યાતિ.

સત્તમગાથાવણ્ણના

૭. એવં અહિતદુક્ખાનાગમપત્થનાવસેન અત્થતો મેત્તાભાવનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તમેવ ઉપમાય દસ્સેન્તો આહ ''**માતા યથા નિયંપુત્ત**''ન્તિ.

તસ્સત્થો – યથા માતા નિયં પુત્તં અત્તનિ જાતં ઓરસં પુત્તં, તઞ્ચ એકપુત્તમેવ આયુસા અનુરક્ખે, તસ્સ દુક્ખાગમપ્પટિબાહનત્થં અત્તનો આયુમ્પિ ચજિત્વા તં અનુરક્ખે, એવમ્પિ સબ્બભૂતેસુ ઇદં મેત્તાખ્યં માનસં

ભાવયે, પુનપ્પુનં જનયે વડ્ઢયે, તઞ્ચ અપરિમાણસત્તારમ્મણવસેન એકસ્મિં વા સત્તે અનવસેસફરણવસેન અપરિમાણં ભાવયેતિ.

અટ્ઠમગાથાવણ્ણના

૮. એવં સબ્બાકારેન મેત્તાભાવનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તસ્સેવ વડ્ઢનં દસ્સેન્તો આહ ‘‘**મેત્તઞ્ચ સબ્બલોકસ્મી**’’તિ.

તત્થ મિજ્જતિ તાયતિ ચાતિ મિત્તો, હિતજ્ઝાસયતાય સિનિય્હતિ, અહિતાગમતો રક્ખતિ ચાતિ અત્થો. મિત્તસ્સ ભાવો **મેત્તં**. **સબ્બલોકસ્મી**તિ અનવસેસે સત્તલોકે. મનસિ ભવન્તિ **માનસં**. તઞ્હિ ચિત્તસમ્પયુત્તત્તા એવં વુત્તં. **ભાવયે**તિ વડ્ઢયે. ન અસ્સ પરિમાણન્તિ **અપરિમાણં**, અપ્પમાણસત્તારમ્મણતાય એવં વુત્તં. **ઉદ્ધ**ન્તિ ઉપરિ, તેન અરૂપભવં ગણ્હાતિ. **અધો**તિ હેટ્ઠા, તેન કામભવં ગણ્હાતિ. **તિરિય**ન્તિ વેમજ્ઝં, તેન રૂપભવં ગણ્હાતિ. **અસમ્બાધ**ન્તિ સમ્બાધવિરહિતં, ભિન્નસીમન્તિ વુત્તં હોતિ. સીમા નામ પચ્ચત્થિકો વુચ્ચતિ, તસ્મિમ્પિ પવત્તન્તિ અત્થો. **અવેર**ન્તિ વેરવિરહિતં , અન્તરન્તરાપિ વેરચેતનાપાતુભાવવિરહિતન્તિ અત્થો. **અસપત્ત**ન્તિ વિગતપચ્ચત્થિકં. મેત્તાવિહારી હિ પુગ્ગલો મનુસ્સાનં પિયો હોતિ, અમનુસ્સાનં પિયો હોતિ, નાસ્સ કોચિ પચ્ચત્થિકો હોતિ, તેનસ્સ તં માનસં વિગતપચ્ચત્થિકત્તા અસપત્તન્તિ વુચ્ચતિ. પરિયાયવચનઞ્હિ એતં, યદિદં પચ્ચત્થિકો સપત્તોતિ. અયં અનુપદતો **અત્થવણ્ણના**.

અયં પનેત્થ **અધિપ્પેતત્થદીપના** – યદિદં ‘‘એવમ્પિ સબ્બભૂતેસુ માનસં ભાવયે અપરિમાણ’’ન્તિ વુત્તં, તઞ્ચેતં અપરિમાણં મેત્તં માનસં સબ્બલોકસ્મિં ભાવયે વડ્ઢયે, વુદ્ધિં વિરૂળ્હિં વેપુલ્લં ગમયે પાપયે. કથં? ઉદ્ધં અધો ચ તિરિયઞ્ચ, ઉદ્ધં યાવ ભવગ્ગા, અધો યાવ અવીચિતો, તિરિયં યાવ અવસેસદિસા. ઉદ્ધં વા આરુપ્પં, અધો કામધાતું, તિરિયં રૂપધાતું અનવસેસં ફરન્તો. એવં ભાવેન્તોપિ ચ તં યથા અસમ્બાધં અવેરં અસપત્તઞ્ચ હોતિ, તથા સમ્બાધવેરસપત્તાનં અભાવં કરોન્તો ભાવયે. યં વા તં ભાવનાસમ્પદં પત્તં સબ્બત્થ ઓકાસલોકવસેન અસમ્બાધં, અત્તનો પરેસુ આઘાતપ્પટિવિનયનેન અવેરં, અત્તનિ ચ પરેસં આઘાતવિનયનેન અસપત્તં હોતિ. તં અસમ્બાધમવેરમસપત્તં અપરિમાણં મેત્તં માનસં ઉદ્ધં અધો તિરિયઞ્ચાતિ તિવિધપરિચ્છેદે સબ્બલોકસ્મિં ભાવયે વડ્ઢયેતિ.

નવમગાથાવણ્ણના

૯. એવં મેત્તાભાવનાય વડ્ઢનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તં ભાવનમનુયુત્તસ્સ વિહરતો ઇરિયાપથનિયમાભાવં દસ્સેન્તો આહ ‘‘**તિટ્ઠં ચરં…પે॰… અધિટ્ઠેય્યા**’’તિ.

તસ્સત્થો – એવમેતં મેત્તં માનસં ભાવેન્તો સો ‘‘નિસીદતિ પલ્લઙ્કં આભુજિત્વા ઉજું કાયં પણિધાયા’’તિઆદીસુ વિય ઇરિયાપથનિયમં અકત્વા યથાસુખં અઞ્ઞતરઞ્ઞતરઇરિયાપથબાધનવિનોદનં કરોન્તો તિટ્ઠં વા ચરં વા નિસિન્નો વા સયાનો વા યાવતા વિગતમિદ્ધો અસ્સ, અથ એતં મેત્તાઝાનસતિં અધિટ્ઠેય્ય.

અથ વા એવં મેત્તાભાવનાય વડ્ઢનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ વસીભાવં દસ્સેન્તો આહ ‘‘**તિટ્ઠં ચર**’’ન્તિ. વસિપ્પત્તો હિ તિટ્ઠં વા ચરં વા નિસિન્નો વા સયાનો વા યાવતા ઇરિયાપથેન એતં મેત્તાઝાનસતિં અધિટ્ઠાતુકામો હોતિ, અથ વા તિટ્ઠં વા ચરં વા…પે॰… સયાનો વાતિ ન તસ્સ ઠાનાદીનિ અન્તરાયકરાનિ હોન્તિ, અપિચ ખો યાવતા એતં

મેત્તાઝાનસતિં અધિટ્ઠાતુકામો હોતિ, તાવતા વિગતમિદ્ધો હુત્વા અધિટ્ઠાતિ, નત્થિ તસ્સ તત્થ દન્ધાયિતત્તં. તેનાહ "**તિટ્ઠં ચરં નિસિન્નો** વ, સયાનો યાવતાસ્સ વિતમિદ્ધો. એતં સતિં અધિટ્ઠેય્યા''તિ.

તસ્સાયમધિપ્પાયો – યં તં ''મેત્તઞ્ચ સબ્બલોકસ્મિ, માનસં ભાવયે''તિ વુત્તં, તં યથા ભાવેય્ય, યથા ઠાનાદીસુ યાવતા ઇરિયાપથેન ઠાનાદીનિ વા અનાદિયિત્વા યાવતા એતં મેત્તાઝાનસતિં અધિટ્ઠાતુકામો અસ્સ, તાવતા વિગતમિદ્ધોવ હુત્વા એતં સતિં અધિટ્ઠેય્યાતિ.

એવં મેત્તાભાવનાય વસીભાવં દસ્સેન્તો ''એતં સતિં અધિટ્ઠેય્યા''તિ તસ્મિં મેત્તાવિહારે નિયોજેત્વા ઇદાનિ તં વિહારં થુનન્તો આહ "**બ્રહ્મમેતં વિહારમિધમાહૂ**"તિ.

તસ્સત્થો – ય્વાયં ''સુખિનો વા ખેમિનો વા હોન્તૂ''તિઆદિ કત્વા યાવ ''એતં સતિં અધિટ્ઠેય્યા''તિ વણ્ણિતો મેત્તાવિહારો. એતં ચતૂસુ દિબ્બબ્રહ્મઅરિયઇરિયાપથવિહારેસુ નિદ્દોસત્તા અત્તનોપિ પરેસમ્પિ અત્થકરત્તા ચ ઇધ અરિયસ્સ ધમ્મવિનયે બ્રહ્મવિહારમાહુ સેટ્ઠવિહારમાહૂતિ, યતો સતતં સમિતં અબ્બોકિણ્ણં તિટ્ઠં ચરં નિસિન્નો વા સયાનો વા યાવતાસ્સ વિગતમિદ્ધો, એતં સતિં અધિટ્ઠેય્યાતિ.

દસમગાથાવણ્ણના

૧૦. એવં ભગવા તેસં ભિક્ખૂનં નાનપ્પકારતો મેત્તાભાવનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ યસ્મા મેત્તા સત્તારમ્મણત્તા અત્તદિટ્ઠિયા આસન્ના હોતિ, તસ્મા દિટ્ઠિગહનનિસેધનમુખેન તેસં ભિક્ખૂનં તદેવ મેત્તાઝાનં પાદકં કત્વા અરિયભૂમિપ્પત્તિં દસ્સેન્તો "**દિટ્ઠિઞ્ચ અનુપગ્ગમ્મા**"તિ ઇમાય ગાથાય દેસનં સમાપેસિ.

તસ્સત્થો – ય્વાયં ''બ્રહ્મમેતં વિહારમિધમાહૂ''તિ સંવણ્ણિતો મેત્તાઝાનવિહારો, તતો વુટ્ઠાય યે તત્થ વિતક્કવિચારાદયો ધમ્મા, તે તેસઞ્ચ વત્થાદિઅનુસારેન રૂપધમ્મે પરિગ્ગહેત્વા ઇમિના નામરૂપપરિચ્છેદેન ''સુદ્ધસઙ્ખારપુઞ્જોયં, નયિધ સત્તૂપલબ્ભતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૭૧; મહાનિ॰ ૧૮૬) એવં દિટ્ઠિઞ્ચ અનુપગ્ગમ્મ અનુપુબ્બેન લોકુત્તરસીલેન સીલવા હુત્વા લોકુત્તરસીલસમ્પયુત્તેનેવ સોતાપત્તિમગ્ગસમ્માદિટ્ઠિસઙ્ખાતેન દસ્સનેન સમ્પન્નો, તતો પરં યોપાયં વત્થુકામેસુ ગેધો કિલેસકામો અપ્પહીનો હોતિ, તમ્પિ સકદાગામિઅનાગામિમગ્ગેહિ તનુભાવેન અનવસેસપ્પહાનેન ચ કામેસુ ગેધં વિનેય્ય વિનયિત્વા વૂપસમેત્વા **ન હિ જાતુ ગબ્ભસેય્યં પુન રેતિ** એકંસેનેવ પુન ગબ્ભસેય્યં ન એતિ. સુદ્ધાવાસેસુ નિબ્બત્તિત્વા તત્થેવ અરહત્તં પાપુણિત્વા પરિનિબ્બાતીતિ.

એવં ભગવા દેસનં સમાપેત્વા તે ભિક્ખૂ આહ – ''ગચ્છથ, ભિક્ખવે, તસ્મિંયેવ વનસણ્ડે વિહરથ, ઇમઞ્ચ સુત્તં માસસ્સ અટ્ઠસુ ધમ્મસ્સવનદિવસેસુ ઘણ્ડિં આકોટેત્વા ઉસ્સારેથ, ધમ્મકથં કરોથ સાકચ્છથ અનુમોદથ, ઇદમેવ કમ્મટ્ઠાનં આસેવથ ભાવેથ બહુલીકરોથ, તેપિ વો અમનુસ્સા તં ભેરવારમ્મણં ન દસ્સેસ્સન્તિ, અઞ્ઞદત્થુ અત્થકામા હિતકામા ભવિસ્સન્તી''તિ. તે ''સાધૂ''તિ ભગવતો પટિસ્સુણિત્વા ઉટ્ઠાયાસના ભગવન્તં અભિવાદેત્વા પદક્ખિણં કત્વા તત્થ ગન્ત્વા તથા અકંસુ. દેવતાયો ચ ''ભદન્તા અમ્હાકં અત્થકામા હિતકામા''તિ પીતિસોમનસ્સજાતા હુત્વા સયમેવ સેનાસનં સમ્મજ્જન્તિ, ઉણ્હોદકં પટિયાદેન્તિ , પિટ્ઠિપરિકમ્મં પાદપરિકમ્મં કરોન્તિ, આરક્ખં સંવિદહન્તિ. તેપિ ભિક્ખૂ તમેવ મેત્તં ભાવેત્વા તમેવ ચ પાદકં કત્વા વિપસ્સનં આરભિત્વા સબ્બે તસ્મિંયેવ અન્તોતેમાસે અગ્ગફલં અરહત્તં પાપુણિત્વા મહાપવારણાય વિસુદ્ધિપવારણં પવારેસુન્તિ.

એવમ્પિ અત્થકુસલેન તથાગતેન,
ધમ્મિસ્સરેન કથિતં કરણીયમત્થં;
કત્વાનુભુય્ય પરમં હદયસ્સ સન્તિં,
સન્તં પદં અભિસમેન્તિ સમત્તપઞ્ઞા.

તસ્મા હિ તં અમતમબ્ભુતમરિયકન્તં,
સન્તં પદં અભિસમેચ્ચ વિહરિતુકામો;
વિઞ્ઞૂ જનો વિમલસીલસમાધિપઞ્ઞા-
ભેદં કરેય્ય સતતં કરણીયમત્થન્તિ.

પરમત્થજોતિકાય ખુદ્દકપાઠ-અટ્ઠકથાય

મેત્તસુત્તવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નિગમનકથા

એત્તાવતા ચ યં વુત્તં –

‘‘ઉત્તમં વન્દનેય્યાનં, વન્દિત્વા રતનત્તયં;
ખુદ્દકાનં કરિસ્સામિ, કેસઞ્ચિ અત્થવણ્ણન’’ન્તિ.

તત્થ સરણસિક્ખાપદદ્વત્તિંસાકારકુમારપઞ્હમઙ્ગલસુત્તરતનસુત્તતિરોકુટ્ટનિધિકણ્ડમેત્તસુત્તવસેન નવપ્પભેદસ્સ **ખુદ્દકપાઠસ્સ** તાવ અત્થવણ્ણના કતા હોતિ. તેનેતં વુચ્ચતિ –

‘‘ઇમં ખુદ્દકપાઠસ્સ, કરોન્તેનત્થવણ્ણનં;
સદ્ધમ્મટ્ઠિતિકામેન, યં પત્તં કુસલં મયા.
તસ્સાનુભાવતો ખિપ્પં, ધમ્મે અરિયપ્પવેદિતે;
વુદ્ધિં વિરૂળ્હિં વેપુલ્લં, પાપુણાતુ અયં જનો’’તિ.

પરમવિસુદ્ધસદ્ધાબુદ્ધિવીરિયગુણપ્પટિમણ્ડિતેન સીલાચારજ્જવમદ્દવાદિગુણસમુદયસમુદિતેન સકસમયસમયન્તરગહનજ્ઝોગાહણસમત્થેન પઞ્ઞાવેય્યત્તિયસમન્નાગતેન તિપિટકપરિયત્તિધમ્મપ્પભેદે સાટ્ઠકથે સત્થુસાસને અપ્પટિહતઞાણપ્પભાવેન છમહાવેય્યાકરણેનછમહાવેય્યાકરણેન કરણસમ્પત્તિજનિતસુખવિનિગ્ગતમધુરોદારવચનલાવણ્ણયુત્તેન યુત્તમુત્તવાદિના વાદીવરેન મહાકવિના છળભિઞ્ઞાપટિસમ્ભિદાદિપ્પભેદગુણપ્પટિમણ્ડિતે ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મે સુપ્પતિટ્ઠિતબુદ્ધીનં થેરવંસપ્પદીપાનં થેરાનં મહાવિહારવાસીનં વંસાલઙ્કારભૂતેન વિપુલવિસુદ્ધબુદ્ધિના **બુદ્ધઘોસો**તિ ગરૂહિ ગહિતનામધેય્યેન થેરેન કતા અયં **પરમત્થજોતિકા** નામ ખુદ્દકપાઠવણ્ણના –

તાવ તિટ્ઠતુ લોકસ્મિં, લોકનિત્થરણેસિનં;
દસ્સેન્તી કુલપુત્તાનં, નયં સીલાદિસુદ્ધિયા.

યાવ બુદ્ધોતિ નામમ્પિ, સુદ્ધચિત્તસ્સ તાદિનો;
લોકમ્હિ લોકજેટ્ઠસ્સ, પવત્તતિ મહેસિનોતિ.

પરમત્થજોતિકાય ખુદ્દક-અટ્ઠકથાય

ખુદ્દકપાઠવણ્ણના નિટ્ઠિતા.